TERRA

JATWEZENORUM

JOTVINGIŲ KRAŠTO ISTORIJOS PAVELDO METRAŠTIS

1 DALIS

Punsko „Aušros“ leidykla, 2016

TERRA JATWEZENORUM. Istorijos paveldo metraštis 2016 (8, 1 dalis)

Programinė taryba

Prof. hab. dr. *Grzegorz Białuński*, *Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė*, dr. *Nijolė Birgelienė*, dr. *Bronius Makauskas*, *Petras Maksimavičius*, P.H.C. dr. *Artūras Rukas Daujotis*, grafas fon Derneck, *Kęstutis Subačius*, prof. hab. dr. *Zigmas Zinkevičius*

Vyriausiasis redaktorius
Sigitas Birgelis

Redaktoriaus pavaduotojas
Juozas Sigitas Paransevičius

Redakcijos sekretorė
Nijolė Birgelienė

Mokslinių straipsnių recenzentai
Dr. *Algimantas Katilius,* kan. prof. dr. *Kęstutis Žemaitis*

Kalbos redaktorės
Birutė Burdinaitė-Ołów, Lidija Nevulytė

Korektorė
Birutė Burdinaitė-Ołów

Dailininkė (viršelio autorė)
Taida Balčiūnaitė

Vertėjos
Nijolė Birgelienė, Rasa Monika Paransevičiūtė-Knyza, Daiva Valinčienė

Rėmėjas
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Fondas iš dalies remia rubrikas:

Jotvingių laiko labirintuose
Lingvistinės įžvalgos
Istorijos vingiuose

Leidinio apimtis per projekto įgyvendinimo laikotarpį – 29 sp. l.
Projekto apimtis per projekto įgyvendinimo laikotarpį – 23 sp. l.
Leidinio pirmos dalies apimtis – 19 sp. l.
Projekto pirmos dalies apimtis – 11,5 sp. l.
Gauta parama per projekto įgyvendinimo laikotarpį – 10000 eurų.

© Punsko „Aušros“ leidykla

ISSN 2080-7589

Redakcijos adresas: TERRA JATWEZENORUM, ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk, tel. 48 87 5161410, tel./faks. 48 87 5161821, el. p. info@punskas.pl, http://terra.punskas.pl. Išleido, maketavo ir spausdino Punsko „Aušros“ leidykla, ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk. www.punskas.pl. Tiražas 400 egz.

TURINYS

JOTVINGIŲ LAIKO LABIRINTUOSE

Krzysztof Wróblewski *Jotvingių vaidmuo Meclavo kare su Rusia* 7

Jonas Juravičius *Jotvingių kaimų pavadinimai Gardino srityje* 26

LINGVISTINĖS ĮŽVALGOS

Jūratė Čirūnaitė *Kokiais asmenvardžiais XVI a. viduryje vadino Gardino pavieto vyrus bajorus* 52

Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė, Petras Grėbliūnas *Profesorius Michalas Hasiukas – Lenkijos lietuvių šnektų tyrėjas* 60

Vilija Ragaišienė *Išskirtiniai vardažodžių kirčiavimo atvejai Punsko ir Seinų šnektose* 73

ISTORIJOS VINGIUOSE

Marius Talutis *Vyskupas „piliakalnis“ – Augustinas Polikarpas Marciejevskis* 93

Sigitas Birgelis *Napoleono pėdsakai Jotvos žemėje (Pagal kun. B. Butkevičiaus atsiminimus)* 101

Algimantas Katilius *Punsko parapijos dvasininkai. XIX a.–XX a. pradžia* 108

Kęstutis Žemaitis *Petras Dvaranauskas – kunigas ir visuomenės veikėjas* 143

Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė *Motiejaus Gustaičio asmenybės šviesa* 150

Sigitas Birgelis *Sūduvos poetas Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis* 173

Kęstutis Subačius *Karo žaizdos su vokiškų „Bertų“ paliktais naikinimo pėdsakais Sūduvos žemėje* 179

Stanislovas Sajauskas *Pirmasis pasaulinis karas lietuviškose žemėse ir jo atspindžiai faleristikoje* 201

Sigitas Birgelis *Jotvos krašto lietuviai Vilniaus konferencijoje* 213

Gintaras Lučinskas *Šaulys-partizanas Juozas Slavikas (1904–1922)* 223

Vidmantas Vyšniauskas *Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarija Gižuose: veikla ir palikimas* 234

Benjaminas Kaluškevičius *Juozapas Marčiukonis – kunigas, poetas, kankinys* 251

Gintaras Lučinskas *„Pogromas“ Leipalingyje 1939 m. birželį* 268

JOTVINGIŲ LAIKO LABIRINTUOSE

KRZYSZTOF WRÓBLEWSKI

JOTVINGIŲ VAIDMUO MECLAVO KARE SU RUSIA

Svarstant, kokie buvę tikrieji Brunono Kverfurtiečio misijos tikslai, būtina atkreipti ypatingą dėmesį į diplomatinį misijos aspektą. Apie tai byloja ne tik Vladimiro Sviatoslavičiaus ir Boleslovo Narsiojo susitarimas dėl lenkų misijos jotvingių krašte, bet ir beveik nežinomos Boleslovo Narsiojo dukters[1] santuoka su Sviatopelku Vladimirovičiumi. Tikėtina, kad prie šios sąjungos sutvirtinimo bus prisidėjęs ir Brunonas[2]. Vienintelis šaltinis, kuriame apie tai rašoma, yra Titmaro (Thietmar) Merseburgiečio kronika: „Turėjo jis [Vladimiras Sviatoslavičius – K. W.] tris sūnus ir vienam iš jų [Sviatopelkui – K. W.] į žmonas paskyręs mūsų persekiotojo, kunigaikščio Boleslovo, dukterį. Kartu su ja iš Lenkijos atsiųstas Kolobžego vyskupas Reinbernas. […] Būtent šį vyskupą karalius Vladimiras liepęs suimti kartu su savo sūnumi ir jo žmona, sužinojęs, jog šis jo sūnus, Boleslovo prikalbintas, slapta prieš jį rengiąs sąmokslą. Paskui liepė vyskupą uždaryti vienutėje. Čia garbingasis ganytojas uoliai atliko Dievo garbei tai, ko negalėjo padaryti viešai. Ašaromis bei plyštančios iš skausmo širdies uolios maldos auka susitaikė su aukščiausiuoju Kunigu ir išsilaisvi-

[1] Apie Boleslovo Narsiojo dukterį žr.: O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków, 1895, p. 80–81; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Poznań, 2004, p. 120–122.

[2] S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Kraków, 2006, p. 228; В. Т. Пашуто, *Внешняя политика Древней Руси*, Москва, 1968, p. 34; J. Tyszkiewicz, *Brunon z Querfurtu w Polsce i w krajach sąsiednich. W tysiąclecie śmierci 1009-2009*, Pułtusk, 2009, p. 101, 104–105; J. Powierski, Bałtowie i ich relacje z Polską do końca XII wieku (na tle stosunków w strefie bałtyckiej), in: idem, *Prussica. Artykuły wybrane z lat 1965-1995*, t. II, Malbork, 2005, p. 630; G. Białuński, *Misja prusko-litewska biskupa Brunona z Kwerfurtu*, Olsztyn, 2010, p. 61.

nęs iš jo kūną varžiusių pančių su džiaugsmu persikėlė į amžinybę.“[3] Apie Sviatopelko rengiamą sąmokslą prieš tėvą ir lenkų kunigaikščio vaidmenį jame vyskupas Titmaras nepateikia jokių detalių. Vladimiro veiksmų pasekmė – Boleslovo Narsiojo žygis prieš Rusią: „Apie visa tai sužinojęs Boleslovas neatsisakė kerštо, kokiam tuomet buvęs pajėgus. Po šių įvykių miręs anas senyvo amžiaus karalius [Vladimiras Sviatoslavičius – K. W.], palikdamas visą savo palikimą dviem sūnums, o trečiasis sūnus [Sviatopelkas – K. W.] vis dar buvęs kalėjime. Tik vėliau jis iš ten pabėgęs, be žmonos, ir slapstęsis pas savo uošvį.“[4] 1013 m. gegužės mėnesį Merseburgo suvažiavime buvo sudaryta Henriko II ir Boleslovo Narsiojo taikos sutartis. Viena iš sutarties sąlygų – vokiečių riterių pagalba turėjusiame netrukus įvykti žygyje: „Po šių įvykių Boleslovas išvyko į Rusią, o mūsų kariuomenė jį šiame žygyje rėmė. Jis ten nusiaubęs didelę krašto dalį, o įsiplieskus ginčui tarp jo karių ir pečenegų, pas kuriuos jie viešėję, liepęs pastaruosius iškirsti visus aliai vieno, nors šie buvę jo sąjungininkai.“[5]

Tikėtina, kad šis lenkų ir vokiečių žygis į Rusią galėjęs įvykti 1013 m. liepą ar rugpjūtį[6], tačiau ne vėliau nei tų metų rugsėjį[7]. Rugsėjis yra vėliausias iš galimų terminų, nes kaip tik tuomet Henrikas II su savo kariuomene žygiavo į Italiją[8]. Pasakytina, jog pečenegų būriai rėmė užpuolikų kariuomenę. Taigi jų (pečenegų) atsiradimas kalbant apie įvykius, susijusius su Sviatopelku, nėra atsitiktinis. Nepaisant kai kurių istorikų[9] nuomonės, nereikėtų čia įžvelgti pasekmių ankstesnės vyskupo Brunono veiklos, kurios tikslas atseit buvęs įtraukti pagonis į sąjungą su Boleslovu Narsiuoju prieš kunigaikštį Vladimirą[10]. Ši Titmaro užuomina apie klajoklių gentį yra itin reikšminga ne tik dėl to, kad pirmąkart patvirtina buvus lenkų ir pečenegų viešą susitarimą, bet ir todėl, jog pečenegų pasipriešinimas Rusiai reiškė 1008 m. pečenegų ir Rusios taikos sutarties, sudarytos tarpininkaujant Brunonui, nutraukimą. Taigi į Rusią turėjęs sugrįžti ir Sviatopelkas, kuris pagal

[3] *Kronika Thietmara*, vertimas, įžanga ir komentarai M. Z. Jedlicki, Poznań, 1953, kn. VII, sk. 72 (52), p. 571.
[4] Ibidem, kn. VII, sk. 73 (52), p. 573.
[5] Ibidem, kn. VI, sk. 91 (55), p. 445.
[6] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry. Zarys dziejów politycznych i wojskowych*, Warszawa, 1964, p. 254.
[7] А. Б. Головко, *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв*., Киев, 1988, p. 20.
[8] *Kronika Thietmara*, kn. VI, sk. 92 (56), p. 447.
[9] В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 35–36.
[10] J. Tyszkiewicz, *Brunon*, p. 104, 152.

sutarties sąlygas buvo laikomas įkaitu tarp nomadų. Nors, pasak Titmaro, Boleslovas esą nusiaubęs „didelę krašto dalį“, tačiau tikrasis žygio tikslas vis dėlto nepasiektas[11]. Nebuvo išlaisvinta nei kunigaikščio dukra, nei žentas, o vyskupo Reinberno gyvybė užgesusi kalėjime. Nesėkmingas žygis, ko gero, ir buvusi konflikto su pečenegais priežastis. Mat šie dalyvaudami žygyje tikėjosi turtingo karo laimikio[12].

Deja, Titmaras ne tik neužrašęs lenkų kunigaikštytės tuoktuvių su Vladimiro sūnumi datos, bet net nepateikęs jaunosios vardo, tepažymėdamas, jog tai buvusi viena iš trijų Boleslovo Narsiojo ir Emnildos dukterų[13]. Tuo tarpu Lenkijos valdovo žento vardas paminėtas (vienintelį kartą) tik į „Kronikos“ VIII knygos pabaigą[14]. Jeigu, sekdami Osvaldu Balzeriu (Oswald Balzer), padarytume prielaidą, kad paslaptingosios Boleslovo Narsiojo dukters anksčiausia galima gimimo data yra 991 m., o tekėdama ji buvo bent keturiolikos, tai tektų apsistoti ties 1005 m.[15] Tik šiais metais kunigaikštytės aplinkoje galėjęs atsidurti Kolobžego vyskupas Reinbernas. Vis dėlto santuoka įvykusi, kaip rašo kronikininkas, dar prieš Rusios valdovo mirtį, o tai nutiko 1015 m. liepos 15 d.[16] Tačiau šią būsimosios Sviatopelko žmonos gimimo datą reikėtų laikyti hipotetine, turint galvoje, kad tai galėjusi būti bet kuri 991–1001 m. diena. Tokiu atveju tikra yra tik Vladimiro Didžiojo mirties data. Šis samprotavimas anaiptol neišsprendžia tuoktuvių laiko, tačiau leidžia jį apriboti – nuo 1005 iki 1015 m. pirmosios pusės. Laimei, šią chronologiją galima dar tikslinti. Padeda Titmaro informacija apie tai, kad lenkų valdovas „neatsisakęs kerštо, kokiam tuomet buvęs pajėgus“. Atsižvelgiant į O. Balzerio[17] pastabą, reikėtų atmesti dar vieną laikotarpį – po 1013 m. gegužės arba 1014 m. pradžioje, nors kai kuriems istorikams jis priimtinas[18]. Laikantis šios pozicijos, santuoka turėjusi įvykti prieš lenkų karo žygį į Rusią, t. y. prieš 1013-uosius. Šį teiginį atitiktų Stanislovo Zakševskio (Stanisław Zakrzewski) siūlymas datuoti Boleslovo Narsiojo dukters ir Vladimiro Didžiojo sūnaus santuoką 1009–1010, o jų įkalinimą – 1012 m.[19] Šias istoriko įžvalgas patvirtina ir J. Tiškevi-

[11] Kitokios nuomonės yra S. Zakrzewski, op. cit., p. 254.
[12] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 254–255.
[13] *Kronika Thietmara*, kn. IV, sk. 58 (37), p. 227.
[14] Ibidem, kn. VIII, sk. 32 (16), p. 621.
[15] O. Balzer, op. cit., p. 69.
[16] *Повесть временных лет*, leid. Д. С. Лихачев, t. I, red. Л. Адрианова-Перетц, Москва-Ленинград, 1950, p. 89.
[17] O. Balzer, op. cit., p. 81.
[18] А. Б. Головко, op. cit., p. 21–22.
[19] S. Zakrzewski, op. cit., p. 253–254.

čiaus (J. Tyszkiewicz) atlikto tyrimo rezultatai. Jis taip pat teigia, jog tai galėję įvykti 1009–1010 m.[20] Pirmąją iš siūlomų datų reikia laikyti tinkamesne lenkų ir rusėnų vedybiniams planams. Mat 1010-aisiais, tuoj pat po Velykų, karalius Henrikas II surengęs karo žygį prieš Boleslovą Narsųjį ir apsupęs Glogovo miestą[21]. Nesunku susieti 1009 m. su Brunono Kverfurtiečio misija pas pečenegus bei jo viešnagę Kijevo pilyje 1008 m. Sunku būtų įsivaizduoti tinkamesnį laiką šiam itin svarbiam įvykiui įgyvendinti. Tai iš dalies taip pat paaiškina ganėtinai ilgą laiką (ištisą mėnesį), Brunono praleistą Kijeve. Misionierius Boleslovo Narsiojo rūmuose galėjęs vėl atsidurti ne anksčiau kaip 1008 m. rugsėjį. Verta pažymėti, kad gerai žinomame Brunono „Laiške Henrikui II“ apie dviejų slavų valdovų vaikų vedybas jis neužsimena, nors labai detaliai aprašo savo išvyką pas rusėnus ir pečenegus. Tai dar vienas argumentas, rodantis, kad tuoktuvės turėjusios įvykti 1009-aisiais. Rašydamas laišką (1009-ųjų sausio pirmomis dienomis) Brunonas tiesiog nieko dar apie jas nežinojęs, o po sausio 6 d. jis jau buvęs pakeliui į jotvingių kraštą.

Dinastinės vedybos buvusios nepaprastai reikšmingos Boleslovo Narsiojo politikoje, ypač baltų genčių atžvilgiu – ir ne tik prūsų, bet ir lietuvių[22]. Lenkijos valdovas ne tik stiprino savo įtaką Rusioje, kas savaime suprantama, bet ir sulaukdavo reikšmingos jos paramos kovose su jotvingiais ir lietuviais. Vis dėlto Boleslovas Narsusis turbūt nesiekė karinės sąjungos, galinčios atremti jotvingių puolimą, kaip kad mano J. Tiškevičius[23]. Tuo metu prūsų gentys nebuvusios tokios stiprios, jog būtų galėjusios kelti grėsmę kaimynams slavams. Be to, ar galėjo būti pavojingi jotvingių kariai, kilę, anot istoriko, „iš neturtingos genties, neturinčios platesnių ryšių su pasauliu ir prekyba“?

Sudaręs santuoką su Boleslovo Narsiojo dukterimi, Sviatopelkas gavo iš tėvo Pinsko-Turovo kunigaikštystę, kurią valdė iki 1015 m.[24] Turovas[25], pirmąkart minimas „Praėjusių laikų pasakojime“ aprašant

[20] J. Tyszkiewicz, *Brunon*, p. 102.
[21] *Kronika Thietmara*, kn. VI, sk. 56–58 (37–38), p. 393–397.
[22] J. Tyszkiewicz, *Brunon*, p. 104.
[23] Ibidem, p. 104–105.
[24] Ibidem, p. 102–103. Buvus kitokią šių įvykių chronologiją teigia S. Zakrzewski, op. cit., p. 253.
[25] Apie Turovą yra rašę: М. Н. Тихомиров, *Древнерусские города*, Москва, 1956, p. 306–308; A. Kijas, J. Tyszkiewicz, „Turów“, in: *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury dawnych Słowian od czasów najdawniejszych* (toliau: SSS), t. IV, 1970, p. 218–221.

980 m. įvykius[26], leido sėkmingai kontroliuoti teritorijas, esančias Pripetės žemupyje ir prie jos intakų[27]. Per Turovą ėjęs prekybos kelias, jungiantis Rusią su Jotva[28]. Kunigaikštystės geografinė padėtis buvusi palanki vystymuisi ir leido jai tarpininkauti Kijevo kontaktuose su Lenkija ir Lietuva[29]. Todėl nestebina Lenkijos aktyvumas ir siekiai valdyti šią teritoriją. Tačiau nėra jokio pagrindo manyti, kad šiuo tikslu Boleslovo dukters palydoje atsiradęs vyskupas Reinbernas, kuris neva turėjęs kalbinti Sviatopelko pavaldinius priimti Romos katalikų tikėjimą[30]. Tokio įsitikinimo pagrindas – klaidinga interpretacija Titmaro[31] ištraukos, kurioje aiškiai parašyta, jog Kolobžego vyskupas skleidęs krikščionybę tarp Pamario[32] gyventojų. O tariamą Sviatopelko prielankumą katalikybei[33] reikėtų laikyti paskutine įmanoma jo konflikto su tėvu[34] priežastimi. Vis dėlto Vladimirui turėjo kelti nerimą vis glaudesni jo sūnaus ryšiai su uošviu ir savarankiškos politikos šiuo klausimu siekimas[35]. Pernelyg didelis jo savarankiškumas ir buvusi atviro konflikto su tėvu[36] priežastis.

Tai, kad Brunono misijos metu Turovo kunigaikštystė vis dar priklausė Vladimirui, patvirtina tezę, jog ekspansija į jotvingių žemes Boleslovui Narsiajam buvusi nepaprastai svarbi. Misijos pradžioje jis turbūt nė nenumanė, kad ji galinti baigtis nesėkmingai. Ilgalaikiuose valdovo planuose tikriausiai buvusi ne tik ši vienkartinė misijų akcija, jis dėjęs pamatus didesniems ateities įvykiams. Tikslas galėjęs būti pasiektas per Piastų ir Riurikaičių dinastijų sąjungą. Sviatopelko įkalinimas neginčytinai sužlugdė šiuos ambicingus lenkų valdovo planus[37].

Vladimiras Didysis, panašiai kaip anksčiau tai buvo padaręs Sviatoslavas Igorevičius, nusprendė visas svarbiausias to meto Rusios pilis perduoti valdyti savo sūnums, kurių turėjęs daug. Šis sprendimas buvo

---

[26] *Повесть временных лет*, p. 54.
[27] М. Н. Тихомиров, op. cit., p. 286.
[28] В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 32; A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 249–250; J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego*, Toruń, 1968, p. 86–97; J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu. Historia pogranicza nad górną Narwią do połowy XIII w.*, Warszawa, 1974, p. 140.
[29] A. Kijas, J. Tyszkiewicz, op. cit., p. 220; J. Tyszkiewicz, *Brunon*, p. 132.
[30] J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie*, p. 155.
[31] Žr. išn. 3.
[32] J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie*, p. 86; А. Б. Головко, op. cit., p. 22.
[33] S. Zakrzewski, op. cit., p. 253.
[34] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 253.
[35] Ibidem, op. cit., p. 252–253.
[36] *Повесть временных лет*, p. 88–89.
[37] G. Białuński, *Misja*, p. 130.

valstybės susiskaldymo pradžia, o jos apraiškų jau būta paskutiniais kunigaikščio valdymo metais. Vladimiro mirtis buvo ženklas naujai brolių Vladimirovičių kovai dėl Kijevo sosto. Šias brolių kovas plačiai aprašo ne tik Rusios metraščiai, bet ir Titmaro[38] kronika. Nors vyskupas mini vos tris iš brolių, įvardydamas tik Sviatopelką ir Jaroslavą, Vladimiro vaikų turėta žymiai daugiau, nors ne visi jie dalyvavo kovose dėl sosto. Vladimiro Sviatoslavičiaus mirtis reiškusi taip pat Sviatopelko išlaisvinimą, nors nėra tikra, ar kaip tik tuo metu jis buvęs Kijeve[39]. Nors tėvo mirtį bandyta nuo jo nuslėpti, jam vis dėlto pavyko užimti Rusios sostinę. Paskui jis atsikratė trijų savo brolių: Boriso, Glebo ir Sviatoslavo[40]. Hipotezę, esą Jaroslavas kaltas dėl Boriso ir Glebo mirties[41], atsižvelgiant į naujesnių tyrimų išvadas, reikia laikyti nepagrįsta[42]. Ji remiasi visų pirma Titmaro informacija apie Sviatopelko pabėgimą į Boleslovo Narsiojo dvarą ir akivaizdžiai prieštarauja Rusios metraščių tradicijai. 1016 m. vėlyvą rudenį ar žiemos pradžioje mūšyje netoli Liubečiaus (apie 140 km į šiaurę nuo Kijevo) susigrūmė Sviatopelko (remiamo pečenegų) ir Jaroslavo[43], antro kandidato į Kijevo sostą, kariuomenės. Verta pridurti, kad Jaroslavo kariuomenės gretose, be Naugardo dalinių, buvęs taip pat varegų būrys.

Jaroslavas iš pradžių tėvo buvo išsiųstas į Rostovo-Suzdalės kunigaikštystę, o mirus broliui Vyšeslavui, jam atiteko Naugardas, kur valdė gana savarankiškai ir galop, kaip jau minėta, pasipriešino Vladimirui[44].

„Naugardo metraštyje“ esanti žinutė byloja, jog nugalėtasis Sviatopelkas slapstėsi Breste (Brastoje)[45]. Kaip įrodė Henrikas Lovmianskis (Henryk Łowmiański), Brestas buvo Turovo kunigaikštystės dalis ir tik sąjunga su Boleslovu Narsiuoju, kurio kariai įsikūrė pilyje, leido

---

[38] *Повесть временных лет*, p. 89–98; *Kronika Thietmara*, kn. VIII, sk. 30–33 (15–16), p. 619–623. Apie įvykius Rusioje po Vladimiro Sviatoslavičiaus mirties: S. Zakrzewski, op. cit., p. 298–300; A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 255–257; В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 36–37; А. Б. Головко, op. cit., p. 23–26; А. В. Назаренко, *Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII веков*, Москва, 2001, p. 451–504.

[39] В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 36; А. В. Назаренко, op. cit., p. 452–453.

[40] S. Zakrzewski, op. cit., p. 299.

[41] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 256; А. Б. Головко, op. cit., p. 23–25.

[42] А. В. Назаренко, op. cit., p. 453–455.

[43] *Повесть временных лет*, p. 96; H. Łowmiański, Światopełk w Brześciu w roku 1019, in: idem, *Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich*, Poznań, 1986, p. 492.

[44] *Повесть временных лет*, p. 83.

[45] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, leid. А. Н. Насонов, Москва-Ленинград, 1950, p. 15, 180.

sėkmingai atremti Jaroslavo puolimą 1017 m.[46] Tai paaiškina ir Titmaro informaciją apie nepavykusį Rusios kunigaikščio Bresto miesto, kurį kronikininkas laikęs lenkų, puolimą[47]. Puolimas įvykdytas Jaroslavo ir Henriko II susitarimu. Nors tikslių žinių apie šį susirėmimą nėra, A. F. Grabskio (A. F. Grabski) nuomone, atakuojant, ko gero, pasinaudota Pripetės keliu[48].

1018 m. sausio 30 d. Budzišine sudaryta taikos sutartis reiškė ne tik lenkų-vokiečių karo pabaigą, bet ir vokiečių-rusėnų politinio bendradarbiavimo nutraukimą[49]. Palankios sutarties sąlygos leido Boleslovui dar tų pačių metų vasarą surengti žygį į Rusią[50]. Lenkų valdovas siekė sugrąžinti Sviatopelką į Kijevo sostą[51]. Po 1018 m. liepos 22 d. įvykęs mūšis prie Bugo (netoli Volynės), kurį Jaroslavas pralaimėjęs, tačiau pats spėjęs pabėgti į Naugardą[52]. Rusios sostinė atsidūrė nugalėtojų rankose, o Boleslovo Narsiojo žentas atgavo sostą. Tačiau netrukus judviejų santykiai pašlijo ir virto ginču. Po kelių mėnesių Boleslovo Narsiojo kariuomenė buvo grąžinta į Lenkiją. Tuo tarpu Sviatopelkas nesugebėjo išsilaikyti Kijeve ilgesnį laiką. 1019 m. Jaroslavas sutriuškino brolio kariuomenę prie Altos upės, todėl šis buvo priverstas slapstytis Breste[53]. Kunigaikštis turbūt vėl tikėjosi sulaukti lenkų pagalbos ir, ko gero, turėjo pagrindo jos tikėtis[54]. 1022-aisiais Jaroslavas vėl apgulė Brestą[55], iš čia ir kilęs įsitikinimas, kad miestas vis dar buvo Boleslovo Narsiojo kontroliuojamas[56]. Tolesnis Sviatopelko likimas nėra aiškus. Jei tikėsime Rusios metraštininkais, jis išvykęs į Lenkiją, pagalbos ieškojęs taip pat Čekijoje. Panašu, kad Sviatopelkas miręs dar prieš 1022-uosius. A. F. Grabskio manymu, kunigaikštis

[46] H. Łowmiański, op. cit., p. 498.

[47] *Kronika Thietmara*, kn. VII, sk. 65 (48), p. 561–563.

[48] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 257.

[49] *Kronika Thietmara*, kn. VIII, sk. 1 (1), p. 579; A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 258, 260; А. Б. Головко, op. cit., p. 26; А. В. Назаренко, op. cit., p. 457, 492.

[50] Apie Boleslovo Narsiojo žygį į Rusią: S. Zakrzewski, op. cit., p. 300–311; R. Jakimowicz, „Szlak wyprawy kijowskiej Bolesława Chrobrego w świetle archeologji. (Próba ujęcia zagadnień wczesnohistorycznych Wołynia)“, *Rocznik Wołyński*, 1934, t. III, p. 82, 86–94; A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 261–269; А. Б. Головко, op. cit., p. 26–32; A. Banaszkiewicz, Bolesław i Peredsława. Uwagi o uroczystości stanowienia władcy w związku z wejściem Chrobrego do Kijowa, in: idem, *Takie sobie średniowieczne bajeczki*, Kraków, 2012, p. 229–289.

[51] S. Zakrzewski, op. cit., p. 301.

[52] *Kronika Thietmara*, kn. VIII, sk. 31 (16), p. 621; *Повесть временных лет*, p. 96–97.

[53] *Повесть временных лет*, p. 97–98.

[54] Žr. išn. 44.

[55] *Повесть временных лет*, p. 99.

[56] J. Bieniak, *Państwo Miecława. Studium analityczne*, Warszawa, 2010, p. 168; J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie*, p. 142.

buvęs varegų nužudytas[57]. Istorikas turbūt turėjęs galvoje Jaroslavui pavaldaus samdomo vikingų būrio vadą – Eimundą (Eymund)[58]. Nepaisant Sviatopelko žuvimo aplinkybių ir laiko, Kijevo sostą perėmė Jaroslavas Vladimirovičius, vadinamas Išmintinguoju.

Pagalba žentui Boleslovui Narsiajam davė ne tik daug karo grobio ir belaisvių[59], bet ir Červenės pilis (1018), o tai reiškė Bugo prekybos kelio kontrolę[60]. To paties tikslo siekęs taip pat Jaroslavas – šitaip reikėtų suprasti jo dažnai vykdomus žygius į Brestą (1017, 1019, 1022)[61]. Vis dėlto netrukus Rusios antpuoliai buvo pristabdyti.

Jaroslavo laimėjimas neužkirto kelio tolesnėms kovoms. Dar 1021 m. prieš jį sukilo Polocko valdytojas ir kunigaikščio brolėnas – Briačislovas Iziaslavičius[62]. Jis puolė Naugardą, tačiau ataką atrėmė ir kovą laimėjo dėdė. Jano Poverskio (Jan Powierski) nuomone, konflikto priežastys – Polocko ir Naugardo konkuravimas dėl prekybos pajamų bei Briačislovo siekis išsilaisvinti iš Jaroslavo globos ir noras imtis savarankiškos politikos[63].

1023 m. Tmutorakanyje sukilo Mstislavas Vladimirovičius, kuriam sostą ten paskyręs dar tėvas[64]. Šis pasirodė esąs rimtas priešininkas (puolęs net Kijevą), todėl Jaroslavas, norėdamas apsiginti nuo brolio, buvo priverstas samdyti naujus varegų būrius. Kovos su Mstislavu baigėsi tik 1026 m. šalies pasidalijimu (riba ėjo Dniepro upe). Po brolio mirties 1036 m. Jaroslavas tapo tikruoju Rusios valdovu, nors Polockas[65] išliko nepriklausomas.

Politinės krizės įveikimas Kijevo Rusioje sutapo su Boleslovo Narsiojo mirtimi 1025 m. (metraštyje „Praėjusių laikų pasakojimas“ ji klaidingai užfiksuota 1030 m.)[66] ir Meško II (1025–1034) valdymo pradžia. Numalšinęs vidaus kovas, taikos metais galėjo Jaroslavas labiau angažuotis į susilpnėjusios Piastų monarchijos reikalus[67].

1030-aisiais Kijevo kunigaikštis pats vadovavęs karo žygiui ir paėmęs Belzą, o kitais metais, šįkart jau remiamas Mstislavo, užėmė

---

[57] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 268.
[58] J. Powierski, *Bałtowie i ich relacje z Polską*, p. 633.
[59] A. F. Grabski, *Bolesław Chrobry*, p. 267.
[60] J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie*, p. 87.
[61] J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie*, p. 143.
[62] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, p. 15, 180; *Повесть временных лет*, p. 99.
[63] J. Powierski, *Bałtowie i ich relacje z Polską*, p. 634.
[64] *Повесть временных лет*, p. 99–100.
[65] Ibidem, p. 101.
[66] Ibidem.
[67] В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 38.

Červenės pilis[68]. Šių veiksmų iniciatorius buvęs išvarytas į Rusią Meško II netikras brolis Bezprimas[69], kuriam pavyko pelnyti Kijevo dvariškių prielankumą ir įtikinti Jaroslavą atgauti prarastą 1018 m. Červenę[70]. Meško pabėgo į Čekiją, o valdžią šalyje trumpam (turbūt tik iki 1032 m. kovo) 1031 m. rudenį perėmė Bezprimas. Dėl to kilo maištas prieš krikščionis ir valstybės elitą[71]. Žinių apie šį maištą esama, tarp kitko, ir „Praėjusių laikų pasakojime“[72]. Sužinojęs apie Bezprimo mirtį, į Lenkiją grįžo Meško. Tačiau Merseburgo susitikime (1032 m.) jis buvo priverstas galutinai atsisakyti karūnos, o šalyje įvykęs susiskirstymas[73].

Jotvingių klausimas lenkų-rusėnų santykiuose vėl iškyla po Meško II mirties (1034 m.), valdant jo sūnui Kazimierui (1034–1058)[74]. Šiuo laikotarpiu Lenkija buvo nusilpusi, o Rusios reikšmė tarptautiniuose santykiuose padidėjusi, ypač po 1036 m. Ryškiai pastebimas Kijevo ir Konstantinopolio ryšių susilpnėjimas, kurį patvirtina „Praėjusių laikų pasakojimas“, beveik visai neminintis Rusios ir Bizantijos santykių Jaroslavo Vladimirovičiaus laikais[75]. Vienintelė pateikta informacija – apie 1043 m. Naugardo kunigaikščio Vladimiro Jaroslavičiaus nesėkmingą žygį[76]. Rusios domesys kaimyninėmis šalimis pastebimas vos pasibaigus konfliktui su Boleslovu Narsiuoju ir pasireiškia eile žygių: į Brestą (1022), į Belzą ir prieš čiudus (1030)[77] bei Červenės pilis (1031). Ypač daug kovų būta 1038–1047 m. Turint tai omenyje, teiginys, kad Rusios tarptautinės politikos interesai nuo Bizantijos pakrypo baltų šalių ir genčių link, laikytinas pagrįstu.

Taigi 1034–1037 m. laikotarpį žymi ne tik Meško II mirtis, Kazimiero sugrįžimas į Lenkiją, bet ir genčių aukštuomenės maištas, dėl kurio nuo Lenkijos atsiskyrė Mazovija, o jos teritorijoje įsikūrusi vadinamoji

---

[68] Žr. išn. 65.

[69] Apie Bezprimą: O. Balzer, op. cit., p. 62–63; G. Labuda, Bezprym, in: *SSS*, t. I, 1961, p. 110; K. Jasiński, op. cit., p. 106–107.

[70] G. Labuda, *Mieszko II. Król Polski (1025-1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego*, Poznań, 2008, p. 67.

[71] Ibidem, p. 160.

[72] Žr. išn. 65.

[73] J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie*, p. 90.

[74] B. Włodarski, op. cit., p. 163–164.

[75] Е. А. Мельникова, Балтийская политика Ярослава Мудрого, in: *Ярослав Мудрый и его эпоха*, red. И. Н. Данилевский, Е. А. Мельникова, Москва, 2008, p. 90.

[76] *Повесть временных лет*, p. 103–104. Apie Rusios ir Bizantijos konfliktą: В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 78–80.

[77] *Повесть временных лет*, p. 101; *Новгородская четвертая лѣтопись*, Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей, t. IV, d. 1, Петроградъ, 1915, p. 113; *Софийская первая лѣтопись*, Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей, t. V, Ленинград, 1925, p. 131.

„Meclavo valstybė“[78]. Meclavo (Rusios šaltiniuose – *Моислав*), buvusio Meško II taurininko, Mazovijos „kunigaikštystė“, remiama pamarėnų, jotvingių bei lietuvių, pasirodė rimta kovų priešininkė, galinti atremti jungtinių lenkų-rusėnų pajėgų puolimą[79].

Iš rašytinių šaltinių, pasakojančių apie jotvingių vaidmenį Mazovijos konflikte su Kijevo Rusia ir Lenkija, tėra keli: Rusios metraščių (ir jų variantų) grupė, Galo Anonimo kronika bei Vincento Kadlubeko veikalas. Visi kiti šaltiniai reikšmės požiūriu yra antraeiliai[80].

Iš šių kuklių šaltinių svarbiausi yra Rusios metraščiai ir Galo Anonimo veikalas, kurio visas 20-asis pirmos knygos skyrius skirtas Lenkijos ir Mazovijos konfliktui[81]. Galas pateikia žinių apie Meclavo (*Meczzlavus*) atsiskyrimą ir jo valdžios kūrimą, o rusėnų metraščiai susitelkia ties uzurpatoriaus santykiais su Rusia. J. Bieniakas (J. Bieniak) teisingai yra pažymėjęs, jog Galo Anonimo 20-asis skyrius yra vientisas (apie tai byloja iki mūsų dienų išlikusios kopijos, kurios neturi įtakos skyriaus formai nei rišlumui), tuo tarpu Rusios metraščiai yra visiškai kitokie[82].

Tarp Rusios metraščių galima išskirti tris jų versijas. Pirmąją versiją, vadinamąjį „Naugardo ir Sofijos sąvadą“, sudaro „Naugardo ketvirtasis metraštis“[83] ir „Sofijos pirmasis metraštis“[84]. Antrąją versiją, išlikusią „Praėjusių laikų pasakojime“, sudaro „Laurentijaus metraštis“[85] ir „Ipatijaus metraštis“[86]. Paskutinę, trumpiausią versiją sudaro „Naugardo ankstyvosios redakcijos pirmasis metraštis“[87].

Pasak J. Bieniako, pirminis Rusios šaltinis tikriausiai buvo paschalinių lentelių užrašai (1041 ir 1047 m. Jaroslavo žygiai į Mazoviją), papildyti sakytine tradicija[88]. Minėtas pasakojimas buvęs apie įvykius, susijusius su dviem santuokomis, turėjusiomis sutvirtinti politinę Piastų ir Riurikaičių

---

[78] G. Labuda, *Mieszko II*, p. 160–161.

[79] B. Włodarski, op. cit., p. 164; J. Powierski, *Stosunki polsko-pruskie*, p. 93; А. Б. Головко, op. cit., p. 43–44; G. Białuński, *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*, Olsztyn, 1999, p. 16.

[80] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 12, 18–20.

[81] *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principium Polonorum*, leid. K. Maleczyński, *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*, t. II, Kraków, 1952, kn. I, sk. 20.

[82] J. Bieniak, Źródło ruskie do sprawy Miecława, *Studia Źródłoznawcze*, 1963, t. VIII, p. 96; idem, *Państwo Miecława*, p. 125–126.

[83] *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 114–116.

[84] *Софийская первая лѣтопись*, p. 127–130.

[85] *Лаврентьевская летопись*, Полное Собрание Русских Летописей, t. I, leid. 2, Ленинград ,1926, kol. 153–155.

[86] *Ипатьевская лѣтопись*, leid. А. А. Шахматов, *Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей*, t. II, leid. 2, С.-Петербургъ, 1908, kol. 141–143.

[87] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, p. 180–181.

[88] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 127.

dinastijų sąjungą. Jį papasakojęs dvasininkas ir diplomatas, dalyvavęs sudarant Lenkijos ir Rusios sutartį. Nors ir nedatuotas, pasakojimas apie Kazimiero ir Dobranegos Marijos[89] santuoką yra svarbus, nes pateikia žinių apie Lenkijos vidaus reikalus (Meclavo padarytas „skriaudas" Kazimierui)[90] ir yra atramos taškas kalbant apie priežastis, dėl kurių Jaroslavas[91] suteikęs pagalbą Lenkijos valdovui. Jotvingių klausimą gvildenantiems tyrėjams ypač vertingi metraščiai, esantys „Praėjusių laikų pasakojimo" variante (antroji metraščių grupė) bei „Naugardo ir Sofijos sąvade"[92]. Visi jie pateikia žinių apie kunigaikščio Jaroslavo Išmintingojo 1038 m. žygį prieš jotvingius. Verta pažymėti, kad tiek „Naugardo ketvirtajame metraštyje", tiek „Sofijos pirmajame metraštyje" esama tam tikrų detalių apie šį žygį, kurių neaptiksime antrojo varianto kronikose. Be to, visuose Rusios šaltiniuose yra informacija apie Jaroslavo „žygį" į Lietuvą, nors jis ir datuojamas dvejopai (1040 ir 1044 m.). Panašiai kaip žygiai į Mazoviją, taip ir baltų teritorijos puolimai iš pradžių buvo fiksuojami kalendoriaus lentelėse[93].

Galo Anonimo veikalu naudojosi Vincentas Kadlubekas[94], rašydamas savąją kroniką, tačiau informacijos jis tiksliai nenurašinėjęs, o patį tekstą daug kur modifikavęs[95]. Kadlubekas ne tik Meclavą vadina Maslavu (II knygos 14 skyrius), nurodydamas kitokią jo kilmę, bet ir visiškai skirtingas (taip pat lyginant su Rusios šaltiniais) jo mirties aplinkybes. Nors priešingai nei Galas, Kadlubekas užsimena apie getų (prūsų, tiksliau – jotvingių) būrius, rėmusius maištininką, bet rėmėjais klaidingai palaikęs ir Rusią. „Lenkų kronikos" vertę menkina taip pat didaktinio pobūdžio intarpai[96]. Skirtingai nei J. Bieniakas[97], J. Poverskis mano, kad kronikininkas galėjęs semtis žinių ir iš „Praėjusių laikų pasakojimo"[98].

Vienas svarbiausių klausimų, susijusių su Meclavo secesija, yra Kazimiero Atnaujintojo tuoktuvių su Rusios kunigaikštyte, Jaroslavo

---

[89] Apie Dobronegą Mariją: O. Balzer, op. cit., p. 87–90; K. Jasiński, op. cit., p. 131–139.

[90] *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 116; *Софийская первая лѣтопись*, p. 129.

[91] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 17, 128–141.

[92] *Повесть временных лет*, p. 103; *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 114; *Софийская первая лѣтопись*, p. 127.

[93] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 143.

[94] Wincenty Kadłubek, *Magistri Vincenti dicti Kadłubek Chronica Polonorum*, leid. M. Plezia, *Monumenta Poloniae Historica. Nova series*, Kraków, 1994, t. XI, kn. II, sk. 14.

[95] J. Bieniak, op. cit., p. 17–18; D. A. Sikorski, *Instytucje władzy u Prusów w średniowieczu (na tle struktury społecznej i terytorialnej)*, Olsztyn, 2010, p. 21.

[96] G. Białuński, *Studia*, p. 16, išn. 61.

[97] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 21.

[98] J. Powierski, *Czas napisania kroniki przez mistrza Wincentego*, in: *Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci*, red. B. Śliwiński, Gdańsk, 1997, p. 192, 203.

Išmintingojo seserimi, datos nustatymas, nes tai tiesiogiai siejasi su lenkų valdovo grįžimu į tėvynę. Vedybos neabejotinai žymi naujų Lenkijos ir Rusios santykių pradžią[99]. Kazimiero ir Dobronegos Marijos santuoka susijusi su Lenkijos ir Rusios sąjungos sudarymu. Išlikę šaltiniai neleidžia tiksliai šių įvykių datuoti. Apie tai, jog Meško sūnus parsivedęs žmoną iš kilmingos giminės, užsimena Galas Anonimas[100]. Tikslios vedybų datos nepateikia ir Rusios metraščiai. „Praėjusių laikų pasakojime" informacija apie šį įvykį pateikiama pasakojant apie Rusios ir Bizantijos kovas 1043–1046 m.[101] Tiksliausia santuokos data (1043 m. ruduo) fiksuojama „Sofijos pirmajame metraštyje"[102]. Vis dėlto dažniausiai, kaip yra nustatęs O. Balzeris[103], sąjungos sudarymo laikas nurodomas dar prieš 1041-uosius, t. y. dar prieš kronikininkų minimą pirmąjį Jaroslavo žygį į Mazoviją[104].

Pirmasis 1041 m. žygį su ankstesniu Lenkijos ir Rusios susitarimu nustojo siejęs J. Bieniakas. Jo nuomone, antrąkart išvarytas Kazimieras į tėvynę sugrįžęs 1041 m. vėlyvą pavasarį ar vasaros pradžioje, o santuoka sudaryta po Rusios žygio prieš Meclavą – tarp 1042-ųjų balandžio ir birželio[105].

Tyrėjo išvados dėl šios santuokos, nors logiškos ir rišlios, savaime suprantama, nebaigė diskusijos šiuo klausimu. Istoriografijoje pradėta reikšti dar viena nuomonė dėl santuokos datos – priešinga J. Bieniako koncepcijai – atkelianti šio reikšmingo įvykio laiką į 1038–1039 m.[106] Jog 1039 m. pasibaigęs Kazimiero ištrėmimas, užsimena ir metraštininkas Saksas (Annalista Saxo)[107]. G. Liabuda (G. Labuda), nors ir kritiškas XII a. saksų kronikininko atžvilgiu[108], šio liudijimo visiškai neatmeta, kaip tai yra padaręs J. Bieniakas[109]. G. Liabuda reabilituoja šiuo klausimu metraštininko Sakso teiginį ir pats neatmeta prielaidos, jog Kazimieras Atnaujintojas galėjęs sugrįžti 1039 m. rudenį[110].

---

[99] А. Б. Головко, op. cit., p. 43.
[100] *Galli Anonymi Cronicae*, kn. I, sk. 19.
[101] Žr. išn. 76.
[102] *Софийская первая лѣтопись*, p. 127.
[103] O. Balzer, op. cit., p. 89–90.
[104] *Повесть временных лет*, p. 103; *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 115; *Софийская первая лѣтопись*, p. 128.
[105] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 114, 137.
[106] А. Б. Головко, op. cit., p. 43, 46; А. В. Назаренко, op. cit., p. 573, 579.
[107] *Annalista Saxo*, ed. G. Waitz, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. VI, Hannoverae 1844, p. 683.
[108] G. Labuda, *Mieszko II*, p. 153, 218, išn. 132.
[109] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 111.
[110] G. Labuda, *Mieszko II*, p. 57.

Nepaisant įvairių nuomonių dėl pačios tyrinėtojo koncepcijos, neginčytinas jo laimėjimas yra atkreiptas dėmesys į Rusios interesus bei su jais susijusį bandymą kontroliuoti baltų gyvenamąsias teritorijas ir vadinamoji „baltų hipotezė“: „Baltų hipotezės pagrindas yra šaltinių įrodytas faktas, jog apie 1041 m. Rusios karo veiksmai, vykdomi netoli Meclavo valstybės, neapsiribojo vien kova su Mazovija.“[111]

Pagal šią hipotezę, pirmasis rusėnų „žygis“ į Mazoviją nebuvęs santarvės su kunigaikščiu Kazimieru ir bendros kovos su uzurpatoriumi Meclavu pasekmė, o savarankiškos Jaroslavo politikos elementas. Dėl to jis turėtų būti analizuojamas platesniu kontekstu, t. y. kaip Rusios ir Mazovijos tarpusavio kovų, kurių tikslas pavergti jotvingių ir lietuvių gentis, dalis. Konfliktas kilęs ne vėliau nei 1038 m., kai Jaroslavas užpuolęs Jotvos kraštą. Antrąkart toks antpuolis įvykdytas 1040 m., tačiau šįkart kunigaikštis puolęs ne Jotvą, o kaimyninę Lietuvą. Esant stipriam jungtinių mazoviečių, jotvingių ir lietuvių pajėgų pasipriešinimui, Rusios valdovas nusprendęs tartis su kunigaikščiu Kazimieru dėl bendros kovos su Meclavu ir jį remiančiais pagonimis. Abiejų šalių santarvininkių laimėjimų teko laukti iki 1047 m. Jungtinių kariuomenių puolimas nulėmė Meclavo pralaimėjimą ir jo „valstybės“ žlugimą.

Konflikto eigos tyrimo nepalengvina rusėnų metraščiai: kiekviena versija iš esmės skiriasi net ir dėl tokių esminių dalykų kaip Kijevo kunigaikščio įvykdytų žygių į Mazoviją skaičius. Dėl to ir mokslininkai nesutaria šiuo klausimu. Vieni jų teigė buvus 4 žygius, kiti 3 arba tik 2[112]. Neginčytinas yra J. Bieniako pasiekimas nustatant buvus tik 2 Jaroslavo Vladimirovičiaus žygius – vieną 1041 m., o kitą 1047 m.[113] Tai akcentavo net ir itin kritiškas dėl knygos „Państwo Miecława“ autoriaus darbo rezultatų Tadeušas Grudzinskis (Tadeusz Grudziński)[114]. Reikia sutikti ir su šiuo J. Bieniako teiginiu: „Keli žygiai, organizuojami vienas po kito beveik į tą pačią vietą, negali būti atsitiktinis dalykas. Rusios, Mazovijos, Lietuvos ir Jotvos pasienyje vyko kažkoks karas, o jo svarbą rodo tai, jog karo žygiams vadovavęs pats Kijevo kunigaikštis Jaroslavas.“[115] Tuo tarpu kitas istoriko teiginys, esą be didžiųjų Kijevo rengiamų karo žygių yra buvę ir mažesnių ir dėl to jiems Rusios kronikininkai neskyrę dėmesio,

---

[111] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 142. Kitos nuomonės yra T. Grudziński, „Kryzys monarchii wczesnofeudalnej w świetle ostatnich badań“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Historia*, 1966, t. II, sąs. 20, p. 33–34.

[112] J. Bieniak, *Źródło ruskie*, p. 100–103; А. Б. Головко, op. cit., p. 44.

[113] J. Bieniak, *Źródło ruskie*, 103–105; idem, *Państwo Miecława*, p. 128.

[114] T. Grudziński, op. cit., p. 32.

[115] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 144.

neįtikina dėl netvirtų argumentų – informacijos stokos šaltiniuose[116]. Toks teiginys prieštarauja ankstesnei istoriko nuomonei, be to, nesant patvirtintų žinių apie vietinės reikšmės mūšius, galima daryti ir visiškai priešingą išvadą. Tai, kad metraštininkai kovas nutyli, gali reikšti, jog jų tiesiog nebuvo. Tai irgi įmanoma.

Dar prieš pradėdamas pulti Meclavą kunigaikštis Jaroslavas pats vadovavęs dviem karo žygiams prieš baltų gentis – jotvingius ir lietuvius. Užuominų apie antpuolius esama tik metraščiuose, tačiau įrašai, panašiai kaip ir apie Vladimiro Didžiojo žygius, yra labai lakoniški. Nors visi metraščiai Jaroslavo žygį į jotvingių kraštą sutartinai datuoja 1038 m.[117] (išskyrus „Naugardo ankstesnės redakcijos pirmąjį metraštį“, kuriame apie jį iš viso nerašoma)[118], būta bandymų atkelti šį įvykį į 1036-uosius[119]. Tačiau toks datavimas susilaukęs kritikos[120] ir vėliau mokslininkų jau nebuvo svarstomas.

Atmesti 1036 m. galima ir dėl kitų argumentų. Būtina pabrėžti, kad tais metais Rusia vėl buvo įsivėlusi į kovas su pečenegais[121]. Jaroslavui esant Naugarde, itin didelės klajoklių genčių pajėgos apsupo Kijevą. Tiesa, kunigaikštis spėjo laiku sugrįžti į sostinę, tačiau jam sunkiai sekėsi atremti priešo puolimą, nors jam padėjo varegų ir Naugardo daliniai.

Žinutės apie Jaroslavo Išmintingojo žygį prieš jotvingius interpretacija kelia nemažai problemų. Jos pagrindu galima daryti tik šias išvadas: 1) žygis įvykęs 1038 m., 2) jam vadovavęs pats Jaroslavas Vladimirovičius (tai rodo didžiulę žygio svarbą), 3) žygio tikslas buvo jotvingiai. Interpretacijos sunkumų priežastis yra metraščio įrašo forma, kurios turinys dar lakoniškesnis negu žinutės apie Rusios įvykdytą jotvingių puolimą 983 m. Iš tikrųjų nerandame atsakymo, nei kuri jotvingių teritorijos dalis buvo Rusios užpulta, nei kokiu metų laiku tai įvyko, ir pagaliau nesužinome svarbiausio dalyko – ar žygis pavyko. Tik tiek tesužinome iš „Praėjusių laikų pasakojimo“. Todėl labai vertinga gali būti „Naugardo ir Sofijos sąvade“ esanti informacija. Palyginti su „Praėjusių laikų pasakojimo“ variantu, čia esama tam tikrų reikšmingų papildymų. Abu šaltiniai („Naugardo ketvirtasis metraštis“ ir „Sofijos pirmasis metraštis“) rašo, jog 1038 m. vasarą Jaroslavas grįžęs į Kijevą, o žiemą puolęs jotvingius, tačiau „negalėjęs

[116] Ibidem, p. 144–145.
[117] Žr. išn. 92.
[118] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, p. 180.
[119] А. А. Шахматовъ, *Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописнхъ сводахъ*, С.-Петербургъ, 1908, p. 521–523.
[120] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 128–129, išn. 92.
[121] *Повесть временных лет*, p. 101–102.

jų paimti“. Žiemos laikas tiko ne tik ilgoms kelionėms (prisiminkime Brunono Kverfurtiečio misijos laiką), bet ir palengvindavo užpuolikams kelią sunkiomis gamtinėmis sąlygomis, o gynėjams – trukdydavo gintis. Vis dėlto turbūt seniausiame įraše nėra buvę detalių apie metų laiką, nors buvusi informacija apie Rusios kunigaikščio nesėkmę[122]. Taigi – nesant galimybių patikslinti žygio laiką – vienintelė tikra data yra 1038 m. Pasak G. Bialunskio (G. Białuński), „Naugardo ir Sofijos sąvadas“, panašiai kaip ir „Praėjusių laikų pasakojimas“, patvirtina žygį į jotvingių kraštą buvus nesėkmingą, bet skirtingai negu „Praėjusių laikų pasakojime“ – rašo apie tai tiesiogiai[123].

Visiškas Rusios planų dėl jotvingių žlugimas, atrodo, gali būti tam tikra prasme netikėtas. Dar labiau stebina kito žygio – prieš lietuvių gentis – nesėkmė. Atskiros metraščių grupės šį žygį datuoja skirtingai. 1040 m. jis fiksuojamas „Praėjusių laikų pasakojime“[124] ir „Sofijos pirmajame metraštyje“[125]. Kitus metus (1044) pateikia „Naugardo ketvirtasis metraštis“[126]. Ta pati data yra ir „Naugardo ankstesnės redakcijos pirmajame metraštyje“[127]. Naugardo šaltinių pateiktas datas tenka šįkart atmesti, nes juose informacija apie Jaroslavo žygį prieš lietuvius klaidingai nukelta į 1044 m.[128] Be to, reikia atsiminti, jog nuo 1043-iųjų Rusia kariavo su Bizantijos imperija.

1040 m. žinutės forma beveik tokia pati kaip informacija apie Jotvos puolimą. Kai kuriuose metraščiuose („Naugardo ketvirtasis metraštis“, „Naugardo ankstesnės redakcijos pirmasis metraštis“) pateikiama dar informacija apie tai, jog Jaroslavas Išmintingasis „įkūręs“ Naugardą. Taigi kuri bebūtų pasakojimo versija – esminė informacija yra ta pati: kunigaikštis ir vėl pralaimėjęs[129].

Rusios valdovas ilgai nedelsdamas surengė dar vieną puolimą – 1041 m. išsiruošė (kaip rašo metraščiai, „valtimis“) į Mazoviją. Iš minėtų metraščių sąvado apie šį žygį neužsimena tik „Naugardo ankstesnės redakcijos pirmasis metraštis“[130]. Svarbi informacija apie valtis, kaip Jaroslavo

---

[122] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 129, išn. 92.
[123] G. Białuński, *Studia*, p. 17, išn. 66.
[124] Žr. išn. 92.
[125] Žr. išn. 104.
[126] *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 116.
[127] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, p. 181.
[128] А. А. Шахматовъ, op. cit., p. 408–412.
[129] Kitokią nuomonę apie žygio (klaidingai jį datuodamas 1040 m.) pasekmes yra išreiškęs J. Jodkowski, Pieczęcie ruskie z XI-XII w. znalezione w Grodnie i Drohiczynie, *Przegląd Historyczny*, t. XXXVII, 1948, p. 176.
[130] Žr. išn. 118.

kariuomenės transporto priemonę, leidžia bent iš didumos nustatyti žygio maršrutą[131]. Apriboja taip pat jo laiką iki tų metų laikų, kai plaukti upėmis įmanoma. Tačiau svarbiausia – iš žinutės turinio aiškėja, jog kunigaikštis Jaroslavas kovos su Meclavu nelaimėjęs.

Taigi tikėtina, jog vienintelis Rusios laimėtas žygis buvo Vladimiro Jaroslavičiaus Jamiano puolimas 1042 m.[132] Kronikininkas, matyt, turėjęs apie jį daugiau žinių, nes pateikęs ir anekdotą apie paslaptingos arklių ligos epidemiją Vladimiro kariuomenėje. Nors šis įrašas byloja apie Kijevo kunigaikštystės politiką šiaurės pasienyje, tiesiogiai su Jotvos, Mazovijos ir Rusios santykiais nėra susijęs.

Nesėkmingų Jaroslavo žygių prieš baltų gentis ir prieš Mazoviją paaiškinimas – glaudus visų sąjungininkų bendradarbiavimas[133]. Hipotezės apie galimą kitų prūsų genčių (pvz., galindų) paramą šaltiniai tiesiogiai nepatvirtina[134]. Sėkmingas gynybos organizavimas prieš sustiprėjusias Rusios atakas rodo Mazovijos dominavimą tarp kitų sąjungininkų bei paties Meclavo nepaprastus sugebėjimus[135]. Todėl nėra tikra, nors kai kurie iš tyrėjų taip mano, jog po 1041 m. antpuolio žymiai sumažėjusios Mazovijos karinės pajėgos[136].

Nesėkmių virtinė kovose su Meclavu ir jį remiančiais baltais, ko gero, privertė Jaroslavą Vladimirovičių nutraukti karo veiksmus. Iki 1047 m. šaltiniuose nesama jokių užuominų apie tolesnę konflikto eigą. Nors remdamiesi „Sofijos pirmuoju metraščiu“ kai kurie mokslininkai teigė, jog 1043-iaisiais įvykdytas dar vienas Rusios žygis[137], tačiau šis įrašas tėra ankstesnės „Naugardo ketvirtojo metraščio“[138] pateiktos informacijos atkartojimas su netinkama data. 1043-iaisiais prasidėjo taip pat Rusios karas su Bizantija (trukęs iki 1046 m.), turėjęs užvaldyti ir Jaroslavo dėmesį. Tik šiam karui pasibaigus, Kijevo kunigaikštis galėjo galutinai susidoroti su Mazovija.

Kovos šalies pietuose nenustelbė visiškai Jaroslavo Išmintingojo domesio vakarų sienomis. Tai įrodo Iziaslavo Jaroslavičiaus santuoka

---

[131] J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie*, p. 146.

[132] *Повесть временных лет*, p. 103; *Новгородская четвертая лѣтопись*, p. 114; *Софийская первая лѣтопись*, p. 129.

[133] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 145.

[134] T. Nowakiewicz, W. Wróblewski, „Legenda galindzka“ Piotra z Dusburga w świetle badań archeologicznych, in: *Antyk i barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Bursche, R. Ciołek, Warszawa, 2003, p. 320.

[135] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 147–148, 174.

[136] А. Б. Головко, op. cit., p. 46.

[137] В. Т. Пашуто, *Внешняя политика*, p. 40.

[138] Žr. išn. 136.

su Kazimiero seserimi Gertrūda[139], įvykusi turbūt 1043 m. pabaigoje arba 1044 m. pradžioje[140]. Anot „Ipatijaus metraščio“, Iziaslavui tėvas skyręs vietą Turove, t. y. Mazovijos kunigaikščio Meclavo „valstybės“ pašonėje[141]. Dėl tebesitęsiančių kovų su Bizantija Iziaslavui turbūt buvo patikėta vadovauti Rusios-Mazovijos fronte.

1047 m. užpuolus jungtinėms Rusios ir Lenkijos karinėms pajėgoms „Meclavo valstybė“ galutinai žlugo. Šį žygį mini ne tik Rusios metraščiai, bet ir Galo Anonimo kronika. Visi šie šaltiniai sutartinai praneša apie maištininko žūtį vykstant lemtingam mūšiui su sąjungininkų pajėgomis, bet dėl kitų dalykų jų turinys esmingai skiriasi. Galas nemini, jog jungtinėms pajėgoms vadovavęs pats Jaroslavas Vladimirovičius, priskirdamas Meclavo nugalėjimą tik Kazimiero kariuomenei, kronikininko nuomone, keliskart mažesnei nei Mazovijos kunigaikščio. Jis panašiai aprašo ir lenkų pergalę prieš uzurpatorių rėmusius pamarėnus[142]. Tuo tarpu Rusios metraščiai, neminėdami atskiro mūšio su pamarėnų daliniais, tiesiogiai informuoja, jog kunigaikštis Jaroslavas įveikęs Meclavą ir perdavęs valdyti Mazoviją Kazimierui. Sugretinus Rusios metraščiuose ir „Lenkų kronikoje“ aprašytų įvykių versijas, ryškėja, jog buvęs separatistinis Mazovijos valdžios centras[143] likviduotas daugiausia dėl Rusios intervencijos. Metraščiai taip pat akcentuoja Meclavo pranašumą prieš Kazimierą Atnaujintoją. Pastarojo vaidmenį perdėtai sureikšminęs Galas Anonimas. Tikėtina, jog bent dalis Rusios kariuomenės dalyvavusi mūšyje su pamarėnais. Tačiau tai turėję būti nedideli daliniai, kad apie šį epizodą metraštininkai net neužsimena[144]. Pamarys, kaip ir Mazovija, buvo atsidūręs Kazimiero kelyje į valstybės suvienijimą. Be Jaroslavo ir jo sūnaus vadovaujamų dalinių, žygyje į Mazoviją galėję dalyvauti taip pat kariai, priklausantys Polocko valdovui – Vseslavui Briačislavičiui[145]. Galimai dar Vseslavo tėvas Briačislovas Iziaslavičius rėmęs Kijevo kunigaikštį 1038–1041 m. kovose su baltais ir per pirmąjį žygį į Mazoviją 1041 m.[146] Kadangi Polocko žemė buvusi Lietuvos kaimynystėje, vietos kunigaikščių dalyvavimas kovose su Meclavu atrodo gan tikėtinas. Tačiau nei viename iš čia minėtų šaltinių nėra tiesioginės informacijos apie prūsų dalyvavimą kovose su lenkų ir rusėnų kariuomene. Tuo tarpu Vincentas Kadlubekas

[139] Apie Gertrūdą: O. Balzer, op. cit., p. 92–93.
[140] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 182–185.
[141] *Ипатьевская лѣтопись*, kol. 150.
[142] *Galli Anonymi Cronicae*, kn. I, sk. 21.
[143] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 124.
[144] Ibidem, p. 191.
[145] А. Б. Головко, op. cit., p. 47.
[146] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 184.

aiškiai rašo ne tik apie 4 pamarėnų karių būrius, bet ir apie tiek pat būrių getų, t. y. jotvingių, nors jų identifikavimas vis dar kelia istorikams tam tikrų abejonių[147]. Matyti, prūsų būriai dėl nedidelio skaičiaus – palyginti su visa Meclavo kariuomene – iš jos taip ryškiai neišsiskyrė[148]. Taip galėję būti todėl, kad prūsų dalyvavimas kovose kiekvienąkart priklausydavęs tik nuo individualaus verbavimo[149]. Anot L. Okulič-Kozaryn (Ł. Okulicz-Kozaryn): „Užsiverbavę į svetimų kariuomenių – Mazovijos ar Pamario – gretas prūsai turėdavo nemažai naudos. Išmokdavo naujų kovos būdų, pažindavo pasaulį, bet visų pirma ištirdavo kaimynų teritorijas, į kurias vėliau galėjo suplanuoti sėkmingą grobuonišką žygį. Didelę reikšmę turėjo taip pat mokamas atlyginimas ir galimybė nebaudžiamai plėšikauti užpultame krašte.“[150] Savo lūkesčius patenkinti prūsų didikų kariuomenės būriai galėjo tik per sąjungą su Meclavu, o šis po 1043 m. pats buvo priverstas gintis. Tai neabejotinai turėjo neigiamai paveikti ir jo sąjungininkų karinį angažuotumą[151]. Nepaisant šių pokyčių mazoviečių ir baltų santykiuose, Meclavui, atrodo, pavyko pelnyti bent kai kurių vadų prielankumą. Jotvingių atveju tai paaiškinama tam tikra šios genties simpatija lenkams[152]. Ji tikriausiai dar siekė Boleslovo Narsiojo valdymo ir Brunono Kverfurtiečio misijos laikus[153]. Tai, atrodo, patvirtina Vincentas Kadlubekas, anot kurio, Meclavas išgyvenęs paskutinį mūšį ir pabėgęs į Jotvą, kur buvo pagarbiai priimtas. Vis dėlto tai jo neišgelbėjo nuo mirties (jis buvo pakartas) iš buvusių sąjungininkų rankų. Kai kurie istorikai – besiremiantys netvirtomis prielaidomis – yra linkę manyti Mazovijos maištininką buvus prūsų kilmės[154]. Taigi lakoniškas pasakojimas apie tolesnį Meclavo likimą, atrodo, nėra tik metraštininko išsigalvota istorija, joje esama ir tiesos[155].

Nepaisant šaltinių, kurie Meclavui užtikrino ypatingą vietą tarp baltų, jo aktyvumas tiesiogiai kenkė Rusios interesams. Nors Meclavą galima laikyti Boleslovo Narsiojo politikos jotvingių atžvilgiu tęsėju, tačiau būtina akcentuoti, jog Meclavas iš Piastų paveldėjęs ne realią valdžią Jotvingių krašte, o veikiau tik pretendavęs į ją. Šių siekių įgyvendinimas priklausęs

[147] E. Kowalczyk-Heyman, *Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Pisą a Biebrzą)*, Warszawa, 2013, p. 231.
[148] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 162.
[149] Ł. Okulicz-Kozaryn, *Dzieje Prusów*, Wrocław, 1997, p. 234.
[150] Ibidem, p. 235.
[151] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 186, 196.
[152] Ibidem, p. 157–158, 194.
[153] G. Białuński, *Misja*, p. 85, 129.
[154] T. Nowakiewicz, W. Wróblewski, op. cit., p. 321, išn. 44.
[155] J. Bieniak, *Państwo Miecława*, p. 160–161.

nuo susitarimo su Jaroslavu. Tačiau tokio susitarimo nebuvo. Ir nėra jokių ženklų, kad Meclavas būtų bent bandęs su galinguoju kaimynu tartis. Jeigu Mazovijos kunigaikštis sugebėjo pelnyti Čekijos valdovo Bžetislavo prielankumą[156], reikia manyti, jog būtų galėjęs pasiųsti pasiuntinius ir į Kijevą. Prisiminkime, kad Vladimiro sutikimo dėl krikščioniškosios Brunono misijos jotvingių krašte turėjęs prašyti ir patsai Boleslovas Narsusis. Neturėdamas tokio sutikimo, Meclavas iš karto atsidūrė tarp Rusios priešų. Po 983 m. žygio Rusia bent dalį jotvingių žemių laikė savo įtakos sfera ir, suprantama, žadėjo ne tik ją išsaugoti, bet ir plėsti. Lenkijos valstybės krizė buvo tam pats tinkamiausias laikas. Įgyvendinant šiuos planus kliūtimi tapo Meclavo Mazovijos valstybė, sėkmingai vykdanti savo politiką baltų atžvilgiu. Norėdamas pradėti karą, Jaroslavas Išmintingasis visai neturėjo tartis dėl to su Kazimieru, nes Rusios valdovo akimis žiūrint, jis gynęs savo teises; o savarankiškas veikimas (be jokių sąjungininkų) tas teises tik patvirtino. Turbūt ne mažiau reikšmingos buvusios asmeninės kunigaikščio, didžiojo tėvo pasekėjo, ambicijos. Tik sėkmingas Meclavo ir sąjungininkų pasipriešinimas paskatinęs abu valdovus bendradarbiauti. Mazovijos, Jotvos ir Lietuvos sąjunga pristabdė Kijevo Rusios politiką prieš baltus, kurios tikslas buvęs perimti patogių prekybos kelių kontroliavimą, leidžiantį pelnytis iš baltų prekybos[157]. Nors nėra tvirtų prielaidų, kad Jaroslavas būtų pastoviai pavergęs Jotvą, Kijevo įtaka turėjusi didėti[158]. Antrojoje XI a. pusėje įkuriamas Gardinas, centras, leidžiantis kontroliuoti Nemuną ir Gintaro kelią, jungiantį Rusią su Baltijos jūra[159].

Iš lenkų kalbos vertė Nijolė Birgelienė

Krzysztof Wróblewski

KRZYSZTOF WRÓBLEWSKI (g. 1984 m. Braneve, Lenkijoje). 2008 m. baigė istorijos studijas Varmijos ir Mozūrų universitete Olštine. Jo magistro darbo tema *Kunigaikščio kariaunos vaidmuo Kijevo Rusioje X–XI a.* (vadovė habil. dr. Z. Jaroszewicz-Pieresławcew). Mokslinių susidomėjimų sritis – Baltijos jūros baseino gentys ankstyvaisiais viduramžiais. Rengia daktaro disertaciją *Prūsų ir rusėnų santykiai X–XIII a.* (vadovas prof. habil. dr. G. Białuński).

[156] Ibidem, p. 186–188.
[157] Ibidem, p. 160–161.
[158] G. Białuński, *Studia*, p. 17.
[159] J. Jodkowski, op. cit., p. 172; J. Tyszkiewicz, *Mazowsze północno-wschodnie*, p. 191; А. С. Кибинь, „Ятвяги в X-XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»?“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2008, nr. 2 (4), p. 130; idem, *От Ятвязи до Литвы. Русское пограничье с ятвягами и литвой в X-XIII веках*, Москва, 2014, p. 91–93.

JONAS JURAVIČIUS

JOTVINGIŲ KAIMŲ PAVADINIMAI GARDINO SRITYJE

Sudomino mane Vaidos Kamuntavičienės straipsnis „Jotvingiai „Senoji Lietuva“ ir jų tikėjimas XVII a.“, išspausdintas metraščio „Jotvingių kraštas“ 5 tome[1]. Straipsnis paremtas senaisiais bažnyčių vizitacijos aktais, kurių amžius 300 ir daugiau metų. Todėl sudomino, kad straipsnyje išvardytos Slanimo, Valkavisko (Volkovysko), Porozovo, Ružanų ir kitos vietovės. Mano per keturiasdešimt metų šios vietovės aplankytos dešimtis ir daugiau kartų. Bet viską reikia pradėti iš pradžių.

Socialistinis lenktyniavimas

Lietuvai buvo nurodyta lenktyniauti su Baltarusija. Alytaus rajonas lenktyniavo su Gomelio rajonu, bet po keleto metų buvo apsižiūrėta, kad Gomelio rajonas yra prie pat Ukrainos, todėl delegacijoms nuvykti trukdė didelis atstumas. Alytaus rajonas, turėdamas daug blogesnes žemes negu baltarusiai, smarkiai atsilikdavo žemės ūkio gamyboje ir, manau, dėl blogesnių rezultatų reikėdavo aiškintis. Todėl nuo 1975 m. Alytaus rajonas pradėjo lenktyniauti su Svisločiaus rajonu. Čia jau buvo 200 kilometrų atstumas.

Daugelis mūsų, lietuvių, pastebėjome, kad Gardino apskrities baltarusiai labai skiriasi nuo gomeliečių. Savo mentalitetu jie buvo panašūs į mus. Jų geografinė ir politinė padėtis daug šimtmečių buvusi panaši kaip mūsų. Geriausiai jų padėtį atspindi vieno baltarusių ūkio vadovo pasakyti žodžiai: „Mes visą laiką dirbome kitiems: viduram-

[1] Vaida Kamuntavičienė, Jotvingiai „Senoji Lietuva“ ir jų tikėjimas XVII a., in: *Terra Jatwezenorum*. Istorijos paveldo metraštis, 2013, t. 5, p. 62–70.

žiais jums, lietuviai, tarpukariu lenkams, o šiandien Maskvai. Patys pasitenkiname tuo, kas lieka atidavus duoklę. O lieka tik bulvės, todėl mus „bulbašais“ ir vadina.“

Per dešimtmečius Baltarusijoje aš tik vieną tokį vadovą sutikau, kuris taip drąsiai tuo metu pasisakė, – visi kiti sutiktieji prašydavo, kad apie esamą politiką kritikos nebūtų, ir pirštu rodydavo į sienas, suprask, ir jos girdi, ir gali tavo žodžius nunešti ten, kur nereikia.

Pirmoji kelionė į Svisločių

Pirmoji kelionė į „Senąją Lietuvą“ įvyko prieš 40 metų. Važiavau į ūkį, su kuriuo man paskirta lenktyniauti, nors kalbėdamiesi su naujais draugais vartojome žodį „draugavimas“, ne „lenktyniavimas“. Atvykau į šį rajoną žinodamas, kad Lietuvos istorijoje šis kraštas buvo priskiriamas prie lietuviškų žemių. Kelionės metu mane nustebino prie Volkovysko didelis kaimas pavadinimu „Naujieji jotvingiai“. Prie Svisločiaus miesto, Belovežo girios pašonėje, rodyklė rodė seną, medinių pastatų kaimą su cerkve ir jotvingių etnonimu. Vėliau radau šiame rajone dar vieną jotvingišką kaimą.

Šiame kaime gyveno paskutinis jotvingis Kolia Kozlovskij

Pirmoji pažintis su man paskirtu lenktyniauti ūkiu padarė gerą įspūdį ir sukėlė pavydą. Ūkis buvo rajono pakraštyje, ribojosi su Bresto rajonu ir Belovežo giria. Valstybė numelioravo daugiau kaip keturis tūkstančius hektarų pelkėtos žemės, pasėjo įvairių rūšių daugiamečių žolių. Kaimelyje, kuriame nuo seno buvo keletas medinių namelių, pastatė reikalingą skaičių penkiaaukščių namų, kuriuos apšildė centralizuota katiline. Pastatyti visi reikalingi pastatai: ūkio kontora, kultūros namai, parduotuvės, valgykla, vidurinė mokykla, muzikos ir meno mokykla, dirbtuvės, didelis gyvulininkystės kompleksas ir aerodromas žemės ūkio reikalams. Iš valstybės ūkis gavo viską, tik žmonių vietinių nebuvo. Dirbančiuosius viliojo iš visos Baltarusijos, specialistus priverstinai atsiuntė aukštosios žemės ūkio mokyklos, technikumai, kaimo profesinės mokyklos. Buvo geri atlyginimai, puikios gyvenimo sąlygos. Už butų šildymą ir geriamą vandenį mokėti dirbantiesiems ir gyvenantiems ūkio butuose nereikėjo. Niekas čia neaugino nei karvių, nei kiaulių. Nebuvo sąlygų, neturėjo ūkinių pastatų, bet, svarbiausia – ir noro. Specialistai turėjo valdišką autotransportą, o nuosavo, pasak jų, nėra ir nereikia.

Dažnai pasikeisdavome delegacijomis. Jiems buvome aprodę Simono Konarskio tėviškę, dailininko Antano Žmuidzinavičiaus gimtinę, rekonstruotus gyvulininkystės pastatus. Nutarėme parodyti, kaip gyvena mūsų kolūkiečiai, ypač kolūkio specialistai, ir tie, kurie laiko daug nuosavų gyvulių. Žodis „daug“ čia netinkamas, nes tuo metu žmonių nuosavybę labai varžė įstatymai.

Surengę tokią ekskursiją kaimynams, labai apsirikome. Sėdint už stalo mūsų adresu pasipylė daug kritikos. Klausta: kaip jūs galite dirbti kolūkyje, jeigu savo namuose turite daug darbo valandų praleisti, žiūrėdami gyvulius? Jiems buvo neaišku, kaip galima kolūkio specialistams pasistatyti didelį gyvenamąjį namą, dirbant vasarą nenormuotą darbo dieną. Ir kam statyti nuosavą namą, jei turi teisę gauti valdišką butą? Nesuprantama svečiams buvo ir tai, kad kai kuriuose mūsų kiemuose stovėjo tarnybinis ir nuosavas automobiliai.

Svisločiaus rajono ūkio vadovas Aleksiejus Kunecas buvo ramus, kuklus žmogus. Jo gyvenimo istoriją sužinojau iš paties per jo motinos laidotuves. 1941 m. prasidėjęs Vokietijos ir Tarybų Sąjungos karas atnešė didelę nelaimę jo gimtajam kaimui. Atsilikę nuo fronto rusų kareiviai nušovė du vokiečių kareivius. Visi kaimo gyventojai buvo suvaryti į vieną vietą ir sušaudyti. Mano minėtam kolegai Aleksiejui tada tebuvo 10 mėnesių. Jis gulėjo lavonų duobėje peršauta kojyte. Duobės užkasimui vadovavęs lenkas policininkas paklausė atvarytųjų

atlikti šį darbą: „Ar kas nors paims šį vaiką, ar reikės jį šūviu pribaigti?“ Viena mergina paėmė iš duobės sužeistąjį ir, užkasusi lavonus, įvyniojusi vaiką į skarą, užsimetusi ant nugaros, parsinešė į namus, esančius už 10 kilometrų. Namie vaiką išgydė ir augino. Kai po trejų metų sugrįžo rusų valdžia, našlaičius apgyvendindavo vaikų namuose. Moteris į vaikų namus jo neatidavė, toliau jį augino ir prižiūrėjo.

Pokariu Baltarusijoje buvo likę mažai vyrų, palyginti su moterimis. Gal todėl naujoji mama neištekėjo, o gal tiesiog nusprendė skirti savo gyvenimą vaikui. Ėjo dirbti į kolūkį, dirbo patį sunkiausią darbą laukuose ir aukojosi dėl augintinio: leido į mokyklą, dar vėliau jis baigė aukštuosius mokslus. Likusį gyvenimą moteris praleido pas sūnų, tapusį tarybinio ūkio direktoriumi.

Ūkyje gyveno po lygiai lenkų ir baltarusių. Lenkų tautybės gyventojai laikė save katalikais, nors faktiškai iki katalikybės jiems buvo toli, kaip ir iki bažnyčios. Artimiausia bažnyčia buvo Volkovyske, už 45 kilometrų. Prieš Kalėdas nuveždavau jiems kelis šimtus kalėdaičių. Po šv. Kalėdų sakydavo: „Visų kalėdaičių nesuvalgėme, pasilikome ir kitiems metams. Be to, kaip juos galima valgyti, jeigu ten pavaizduoti šventieji?“

Šiandien šio ūkio tikintieji turi galimybę melstis Porozovo miestelyje. Čia yra bažnyčia, o sekmadieniais mišių laikyti kunigas atvyksta iš kaimyninės Lenkijos.

Dalyvaudamas šv. Mišiose Porozove, nustebau, kad jose labai aktyviai dalyvauja tikintieji. Man išreiškus pasigėrėjimą, buvusi zootechnikė Valerija Kazak paaiškino, kad visame pasaulyje tautinės mažumos maldos namuose būna aktyvesnės už „šeimininkus“. Šis komplimentas tinka ir Punsko parapijos tikintiesiems.

Kaip šiandien gyvena tie, kuriuos pažinau prieš 40 metų? Daugelio jau nėra... Likusieji gyvena daug geriau, negu praeityje gyveno. Patys į šį klausimą ilgai negali atsakyti. Tik pokalbio pabaigoje prisimena, kad gyvena gerai. „Svarbiausia, kad nebūtų karo“, – užbaigia.

Apsilankiau Jotvingių kaime

Jotvingių kaimas, kuris arčiau Svisločiaus, seniai mane traukte traukė, bet jis buvo kito ūkio valdose. Svisločiaus rajono vadovai, žinodami šį mano norą, vis atkalbinėjo, kad nieko įdomaus tame kaime nėra. Matydami, kad apsisprendimo nekeičiu, įsakė ūkio vadovui sodžių parodyti. Pirmininkas prisipažino, kad jau pusmetis, kaip žino šį mano pageidavimą, bet jam nepatogu rodyti minėtą kaimą, nes gatvės

Ar po dešimtmečio šiame kaime bus gyventojų? O gal pasiliks tik kelio ženklas?

grindinys esąs labai nešvarus – apdergtas varinėjamų karvių. Visos kaimiečių karvės rytą išgenamos į ganyklą, pietums pargenamos, po pietų – vėl į ganyklą, ir vakare – atgal. Karvėms nenurodysi, kur joms atlikti gamtinius reikalus. Mano palydovas pirmininkas Stanislovas Adaska yra lenkų tautybės. Jis nori, kad kaimiečiai nelaikytų karvių, juk parduotuvėje galima nusipirkti pieno produktų. Jo kolūkiečiai turi po 30 arų žemės. Pagrindinis jų maistas: bulvės, duona ir pienas. Dar užsiaugina po du paršus per metus. Visiems kolūkiečiams kolūkis pasodina po 25 arus bulvių viename plote, jas prižiūri, o rudenį reikia nusikasti patiems. Penki arai valstiečiui lieka prie namų – čia jis augina daržoves.

Pirmininkas iš anksto žinojo mano norą susitikti ir pašnekėti su seniausiu kaimo žmogumi. Toks žmogus jau buvo „paruoštas“ ir manęs laukė. Apsirengęs šventiniais drabužiais sėdėjo ant suoliuko prie gatvės.

Reikia paminėti, kad prie kiekvieno namo sodžiuose šalia gatvės buvo pastatyti suoleliai ir šiltu metų laiku ant jų sėdėdavo pagyvenę žmonės. Čia jie pasipasakodavo nakties sapnus, kiekvienas stengėsi pirmas pranešti kaimo naujienas. Jiems tai atstojo laikraščių skaitymą.

Pirmininkas pristatė man pašnekovą, paminėdamas, kad tai buvęs darbo pirmūnas, komunistas, keletą metų jo nuotrauka kabojo kolūkio garbės lentoje. Supažindino ir, atsiprašęs, kad skuba, pažadėjo po valandos sugrįžti.

Į mano klausimą, kodėl šio kaimo pavadinimas Jotvingiai, pašnekovas Kolia Kozlovskij atsakė diplomatiškai: „Reikėjo šį klausimą pateikti pirmininkui, jis aukštąjį mokslą baigęs, o aš tik keturis skyrius prie lenkų valdžios, prieš karą."

Pasirodo, sutikau ne buvusį kolūkietį, jau pensininką, o tikrą kaimo šviesuolį. Jeigu jį man būtų pristatę kaip Gardino aukštosios mokyklos dėstytoją, bekalbant būčiau patikėjęs.

„Tarpukariu baigiau pradžios mokyklą Svisločiuje lenkų kalba, – pradėjo savo pasakojimą. – Nei rusiškos, nei baltarusiškos mokyklos nebuvo, buvo tik viena lenkų ir dvi žydų.

Į mokyklą eidavome tik pasibaigus ganymo sezonui, o tai būdavo ne anksčiau kaip lapkričio mėnesį. Ir pasimokydavome iki pavasario, kol žolė sužaliuos. Tėvai ir žiemą nenorėdavo leisti į mokyklą, nes reikėjo apavo, rūbų. Tik žiemos metu besimokantys dažnai būdavo paliekami toje pačioje klasėje antramečiauti. Pradinę mokyklą baigdavome būdami pusberniai. Turėjome griežtą, bet nuostabų mokytoją. Jis buvo mūsų krašto baltarusis. Kiekvieną šeštadienį jis paskutines pamokas paskirdavo mūsų krašto istorijai. Daug pasakodavo mums apie jotvingius, kad jie savo valstybės neturėjo, bet nuolat turėjo priešų, su kuriais kariavo. Pirmieji priešai buvo slavai nuo Kijevo, po to – lenkai, o jotvingius galutinai pribaigė vokiečiai. Pasakojimą apie jotvingius visuomet baigdavo klausimu lyg mums, lyg sau: nežinia, ar Jotvingių kaime nuo seno jotvingiai gyveno, ar jie atvyko iš kitos Nemuno pusės ir čia apsigyveno?

Mokytojo pasakojimai apie jotvingių karingumą, jų karo žygius mus taip paveikė, kad mes, Jotvingių kaimo berniokai, pasijautėme esantys tikri jotvingiai ir pradėjome mušti miestelyje bendraamžius. Labiausiai nuo mūsų nukentėjo žydų mokyklos mokiniai. Jie kažkodėl buvo nuolaidūs, mandagūs, jų vyresni draugai žiūrėdavo, kaip mes kitus murkdome sniege, bet niekad nestojo jų ginti. Apie tokį mūsų elgesį netrukus sužinojo ir mokytojas. Jis tikriausiai suprato, kad dėl šių mūsų kvailysčių ir pats yra kaltas, vadindamas mus jotvingiais. Aš visą amžių prisiminsiu jo pamokymą, kad senieji jotvingiai darė klaidą gyvenime kitus užpuldinėdami, tą pačią klaidą darome ir mes, vaikai. Ir žiūrėk, po septynių šimtų metų vėl mokytojo žodžiai pasitvirtino. Mūsų Jotvingių kaimas buvo lenkų valdžios priespaudoje, trejiems

metams užėję vokiečiai pareikalavo iš kaimo daug gyvybių, o dabar kas mus valdo?..“ Nebaigęs sakinio žiūrėjo man tiesiai į akis, laukdamas, kad jo mintį užbaigčiau aš.

„Ką apie mane sakė pirmininkas, netikėkite, – tęsė savo gyvenimo išpažintį baltarusis Kolia. – Aš joks darbo spartuolis. Buvau aš valdžiai neparankus, bet kartu ir reikalingas. Prieškariu turėjau dviratį ir kišeninį laikrodėlį. Tada man turtingumu galėjo prilygti tik miestelio žydeliai, o tarp baltarusių konkurentų neturėjau. Su dviračiu važinėdavau į turgų Svisločiun. Čia aš nei pirkau, nei pardavinėjau, bet norėjosi pasirodyti prieš merginas. Tikriausiai man pavydėjo ir bernai. Vieno turgaus metu keturiese nuėjome į žydo karčemą, kur dabar yra muziejus. Tąkart aš gyvenime buvau pirmą ir paskutinį kartą girtas. Prabudau vakare už miestelio pievoje. Nebuvo nei dviračio, nei mano mielo laikrodžio. Tai buvo mano gyvenime pats didžiausias sielvartas. Bet gal ir gerai, tada sau pasakiau – daugiau gyvenime alkoholio nei į burną. Savo nusistatymo nepakeičiau. Šiuo metu gyventi Baltarusijoje ir negerti – žmonėms visiškai nesuprantama. Stalino valdymo laikais turėjau dėl to ir nemalonumų. Visą darbingą laikotarpį, kol išėjau į pensiją, buvau grūdų sandėlio vedėjas.

Pokariu buvo sunku gauti nusipirkti duonos. Atvažiavo du Svisločiaus saugumiečiai pas pirmininką prašyti rugių duonai pasikepti. Tuos svečius veža pas mane. Aš tą maišą rugių dar jiems ir sumalu. Jie čia pat, ant maišo, deda puslitrį naminės, pripila sau, pirmininkui ir man. Aš šaukiu, kad negeriu, bet jie net neklauso. Pakelia stiklines ir rėžia tostą už komunistų partiją. Visi išgėrė, o pirmininkas išbalęs, žvilgsniu mane prašo išgerti. Įsivyrauja nejauki tyla, tada jau pirmininkas stato butelį. Karininkas vėl pripilsto ir jau griežtu tonu kelia tostą už draugą Staliną, kuris laimėjo karą. „Negerti už draugą Staliną gali tik liaudies priešas“, – išrėkia saugumietis. Dabar jau visi trys iškėlę stiklines žiūri į mane. Jie žiūri į mane, o aš stiklinės į rankas neimu, žiūriu į juos ir matau... dviratį ir tokį gražų savo laikrodėlį. Greitai visi pakilo. Išeidamas vienas saugumietis burbtelėjo: „Dar pažiūrėsime...“ Pamaniau, litrą be jokios užkandos išgėrė, tai greitai užmirš.

Po trijų dienų atėjęs pirmininkas į sandėlį ilgai žiūrinėjo aruoduose supiltus grūdus. Mačiau, kad nori kažką pasakyti. Pagaliau nenoriai suvebleno, kad rytoj turiu atvykti į Svisločiaus saugumą. Pasakė man, kad jis saugumiečiams pasakęs, jog man daktarai neseniai operavo skrandį ir uždraudė gerti. Ir suabejojo: o jeigu saugumiečiai lieps nusirengti ir parodyti, kur operuota, kas tada bus?

Apklausa buvo. Klausė, ar aš esu partijos narys. Atsakiau, kad ne, nors labai norėčiau juo būti, bet pirmininkas nei karto neparagino. Ar draugui Stalinui neturiu kokių nors priekaištų, gal patarimų? Atsakiau, kad draugą Staliną labai myliu, namuose jį savo šeimoje vadiname tėveliu. Apklausa baigėsi laimingai. Mane operavusį gydytoją išvadino kvailiu, mane pamokė, kad kaip tik po operacijos reikia išgerti. „Perduok gydytojui mano žodžius, o su pirmininku bus griežta kalba."

Po savaitės mane pirmininkas vežė į rajono partijos komitetą, kur buvau priimtas į šlovingąsias komunistų partijos gretas, žinoma, metams tik kandidatu. Pamačiau, jog ir rajono partiniai vadovai žino mano blogybę, kad negeriu. Vienas iš jų paklausė, ar aš žinau, kad Rusijos generalisimas Suvorovas kareiviams po pirties leisdavo, dargi ragindavo, išgerti po stiklinę degtinės. Atsakiau, kad aš, gaila, ne Suvorovo dalinyje tarnavau, o darbo batalione.

Važiuojant atgal į kolūkį, pirmą kartą gyvenime išgirdau pirmininką dėkojant, kad negeriu. Kiek jis vežęs kolūkiečių dėl priėmimo į partiją ir visus turėjo vaišinti degtine.

Kolūkio vadovai dažnai keitėsi, o aš buvau amžinas sandėlininkas. Pas mane nei trūkumo, nei pertekliaus niekad nebuvo. Aš visą laiką buvau reikalingas kolūkio vadovams. Jiems reikėdavo rupiai

Apleista sodyba Jotvingių kaime

sumaltų rugių degtinės gamybai (tik vėliau atsirado kvietrugiai, iš jų daugiau buvo gaunama degtinės). Visi ūkio specialistai turėdavo savą žmogų, kuris gamino jiems naminę degtinę. Pirmininkas tokius turėjo du, jam reikėdavo vidaus vartojimui ir rajono ponams duoti. Pas mus, Baltarusijoje, ypač Svisločiaus rajone, Belovežo girios pakraščiuose, pilna bravorų, tik gyventojams striuka su grūdais. Visi turi po 30 arų žemės, 25 arai bulvėms skirti, 5 arai daržovėms, o grūdų nėra kur sėti.

Kolūkio valdžia manęs nemylėjo, bet aš jiems buvau labai reikalingas – mokėjau tylėti. Nemylėjo todėl, kad aš už juos gyvenau geriau. Pagal įstatymą buvo galima laikyti vieną karvę ir vieną prieauglį iki metų. Tokį gyvulių skaičių pas mane ir matė, bet kasmet pristatydavau prie tvarto dar vieną tvartelį, kuriame augindavau „viršnorminį“ gyvulį. Tvarte kriuksėjo ne viena kiaulė. Valdžia žinojo, pavydėjo, bet tylėjo, tylėjau ir aš matydamas juos.

Kai negirtuokliauji, tai turi daug laisvo laiko, gali daug darbų namie nuveikti. Žinoma, pas mus paprotys, kad namuose visus vyriškus darbus turi atlikti moterys, bet kur moters darbas – tai ne vyrų. Jų darbas turėtų būti virtuvėje ir vaikų priežiūra.

Kai aš nusipirkau Lietuvoje „Žigulius“, tai dvi savaites pirmininkas su manimi nekalbėjo. Tai buvo pirmoji nuosava automašina kolūkyje. Ir dabar pirmininkas nuosavo automobilio neturi, gyvena valdiškame name, važinėja valdiška mašina. Kai paraginu ką nors įsigyti nuosavo, atšauna, kad juo rūpinasi partija ir vyriausybė. Ir visi specialistai gyvena šiandiena, kaip susitarę nieko nuosavo neturi, bet ir turėti nenori. Girtauja vos ne kasdien ir darbo metu, ir po darbo.

Nuo karo pabaigos praėjo 40 metų. Per tą laikotarpį manęs niekas nepaklausė, iš kur kilęs toks kaimo pavadinimas. Gal kad kolūkis yra kaip pereinamas kiemas – specialistai atvyksta iš kitų rajonų, atidirba tuos trejus privalomus metus, vienus atleidžia, kiti patys išvyksta. Ar jiems gali rūpėti, kas čia prieš šimtus metų gyveno? Tik mes, vietiniai, kaip senieji jotvingiai, čia gimėme, čia augome ir čia baigsime savo amžių.“

Po 40 metų vėl lankausi Jotvingių kaime. Mano palydovas – Svisločiaus ligoninės chirurgas Aleksandras Jaromikas.

Ta pati cerkvė, tik aplinka apleista, kaimo gatvės grindinys padengtas asfaltu. Kaimas atrodo negyvenamas; ant suoliukų jau nėra sėdinčių senelių, kas trečias namas tuščias, apaugęs didelėmis piktžolėmis, išdaužytais langais. Gatvė švari, niekas nelaiko gyvulių. Ieškau seno pažįstamo Kolios – paskutinio jotvingio. Deja, jo jau neradau, o jo namas likęs be šeimininko, atlapomis durimis.

Sekmadieniais cerkvės lankytojų nėra. Nėra ir šventiko nei gyventojų, kuriems būtų reikalingi šie Dievo namai

Mus pamačiusi kaimynė pribėgo, pagriebė gydytojo rankas ir abi jas išbučiavo. Užgirdau, kad lyg dzūkiškai kartojo dešimtis kartų „dzekui, dzekui“... Pasirodo, gydytojas Aleksandras Jaromikas operavo jos dukrą. Gydytojai neturėjo vilties, kad ligonė išgyvens, o Aleksandras nusprendė: operuos, kitos išeities nėra... ir laimėjo, moteris liko gyva ir sveika.

Kviečiami užeiti į svečius atsisakyti negalėjome. Per pusvalandį sugužėjo kiti kaimo gyventojai. Prasidėjo neplanuota kaimo šventė, o šventės didvyriu tapo gydytojas Aleksandras Jaromikas. Pasirodo, kas antras kaimietis jam reiškė dėkingumą už pagydymą. Gydytojas susirinkusiems priminė, kad jis lydi užsienietį, kuris ieško Kolios Kozlovskio.

– Nėra, jau senokai nėra jo. O buvo įdomus žmogus.

Svisločius

Tai rajono centras, esantis tarp Gardino ir Bresto, Svisločės aukštupyje. Šios upės žemupy, 35 kilometrai nuo Gardino, turėjo eiti Lietuvos siena, kurią nustatyta 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Tarybų Rusijos delegacijų pasirašyta taikos sutartimi. Ta tariama siena galiojo tik tris mėnesius. „Sukilus“ Želigovskiui, teritorija buvo lenkų okupuota.

Vietovė žinoma jau XV a. Kadaise čia buvo katalikų vienuolynas. 1754 m. karalius Augustas III suteikė Trakų vaivadijos karužiui Steponui Roemeriui privilegiją rinkti mokesčius iš važiuojančiųjų per naują Svisločės upės tiltą.

Reformacijos sąjūdžio laikais čia buvo įkurta protestantų parapija. Ilgainiui Svisločiaus parapija labai supanašėjo į Punsko. 1633 m. protestantų bažnyčios globėjas prašė Svisločiaus kunigo, kuris mokėtų lietuviškai. Lietuviškai kalbančių žmonių tada buvo daug. Vėliau čia gyvenusieji lietuviai sugudėjo.

XVII a. Svisločius priklausė Krišpinų giminei. XVIII a. atiteko Vincentui Tiškevičiui, gimusiam 1757 m. Karalius Stanislovas Au-

Svisločiaus turgus XVIII–XIX a.

gustas Poniatovskis Tiškevičių apvesdino su savo giminaite, seserėčia Terese Poniatovskyte, tačiau ji, išgyvenusi su vyru tik vienerius metus, sugrįžo į Varšuvą. Nepatikęs jai ramus gyvenimas tarp Lietuvos žmonių ir girių, traukė didmiesčio triukšmas. Vincentas Tiškevičius jos labai ilgėjosi ir iki savo mirties buvo vienišas.

Svisločiaus muziejaus direktorius Pakutnikas tvirtai įsitikinęs, kad Tiškevičienės pabėgimas nuo vyro atnešė Svisločiui naudos. Neturėdamas nei žmonos, nei palikuonių, Tiškevičius pradėjęs valdyti Svisločių – šį purviną kaimelį pavertė gražiu miestu. Atsirado turgaus aikštė, keturios pagrindinės gatvės ir keletas mažesniųjų. Buvo pastatytas didžiulis pastatas su 48 krautuvėmis, skirtas metinėms mugėms. Turgaus aikštėje buvo penkios smuklės, vaistinė, kavinė. Miestas turėjo dvejus vartus (bromas). Grafui Tiškevičiui Svisločius duodavo 10 000 auksinių metinių pajamų.

Vietovė garsėjo didžiuliais turgumis, į kuriuos atvykdavo pirklių iš plačiosios Rusijos, Lietuvos ir Lenkijos miestų. Norėdamas pritraukti daugiau pirklių, jiems labai pigiai išnuomodavo krautuves – tik 1 rublis už raktą. Buvo teatras. Krikščionių tikėjimo pirkliai gaudavo nemokamai bilietus į teatrą, žydų pirkliai šeštadieniui gaudavo veltui po kelis svarus žuvies.

Iš senų laikų Svisločius garsėjo savo odų apdirbimo įmonėmis, kurių 1908 m. buvo net 18 su 215 darbininkų. Po Pirmojo pasaulinio karo odų pramonė labai sumenko. Tarpukariu Svisločius priklausė Lenkijos valstybei.

1941–1945 m. per karą jis buvo visiškai sunaikintas. Miestas neteko visų žydų tautybės gyventojų, vietiniai baltarusiai labai nukentėjo ir nuo vokiečių. Itin pražūtingas buvo 1944-ųjų birželis. Vokiečiai pasitraukdami miestą degino, o rusų armija prieš įžengdama į jį – bombardavo. Mediniai pastatai, o jų buvo diduma, sudegė iki pamatų. Su žeme sulygintas ir XVIII a. architektūros šedevras – katalikų bažnyčia. Išliko vienas vienintelis pastatas – žydo karčema, statyta 1907 m.

Po karo miestas iš lėto atsistatė. Šiuo metu Svisločius yra rajono centras, priklausantis Gardino sričiai. Miesto gyventojų apie 10 000. Tai žemdirbių rajonas su gerai išvystytu žemės ūkiu. Mieste yra keletas įmonių, bedarbių nėra. Jau penkis dešimtmečius Svisločius garsėja naujai pastatyta ligonine, gerai savo darbą išmanančiais gydytojais ir... rožėmis. Ligoninės teritorija apsodinta rožėmis, jų priskaičiuojama per penkis tūkstančius. Tai vyriausiojo gydytojo Kolomyckio nuopelnas. Šiuo metu ligoninei vadovauja jo sūnus.

Vienintelis namas, likęs po karo. Prieš karą čia buvo žydo karčema, dabar – istorijos muziejus

Sugriuvus Tarybų Sąjungai, būta pokyčių ir Svisločiuje. Prie ligoninės atstatytas paminklas 1863 m. sukilėliui Traugutui. Jis čia stovėjęs prieš karą. Po vienos nakties miesto aikštėje Leninas neteko nosies ir vienos rankos pirštų. Miesto katalikų bendruomenė savo lėšomis pa-

Valstybės lėšomis statoma cerkvė Svisločiaus stačiatikiams

Suirus Tarybų Sąjungai, Svisločiaus katalikai pasistatė bažnyčią

sistatė gražią, erdvią bažnyčią. Pernai ją rekonstravo, gražino. Cerkvę mieste statoma valstybės lėšomis. Statyba vyksta jau dvylikti metai, o darbų pabaigos dar nematyti.

Svisločiaus gyventojų prisiminimuose gyva istorija vienos valytojos, kuri prieš penkis dešimtmečius tapo miesto vadove (Leninas sakė, kad valstybę gali valdyti ir virėja). Ji į darbą išeidavusi dviem valandomis anksčiau ir eidavo pėsčiomis, kiekvieną dieną kitu keliu. Eidama įsidėmėdavo pastebėtą netvarką. Darbą pradėdavo telefono skambučiais miesto įmonių vadovams, nurodydama laiką, iki kurio turi būti sutvarkyta jų valdoma teritorija. Ūkio reikalai gal ir buvo apleisti, bet miestas per dvejus jos valdymo metus labai išgražėjo.

Šiandien Svisločius gražus, jaukus miestas. Centrinę gatvę puošia gėlynai, dekoratyviniai šviestuvai, kultūros rūmai, dvi vidurinės mokyklos. Viena mokykla pavadinta 1863 m. sukilimo vado Kosto Kalinausko vardu. Prie miesto dirba didelė dujų perpylimo stotis. Geležinkeliu cisternomis atvežamos suskystintos dujos iš Rusijos, čia jos perpilamos į autocisternas. Didžiausi dujų pirkėjai yra Lenkijos Respublikos verslininkai. Jomis aprūpinamos ir Baltarusijos degalinės. Punsko automobilių degalinėje dujos irgi iš Svisločiaus.

Paminėjau „sužeistą“ tautų vadą Svisločiuje. Lenino statulą miesto valdžia perkėlė į uždarą ligoninės kiemą, bet rankos ir nosies negydė.

Svisločiaus gimnazija

1795 m. Lietuvos-Lenkijos valstybę pasidalijo trys šalys. Tuo metu Rusiją valdė Pavelas I, bet 1801 m., įvykus rūmų perversmui, jis buvo nužudytas. Į sostą atėjo jo sūnus Aleksandras I. Abu carai, tiek tėvas, tiek sūnus, buvo palankūs buvusiai Lietuvos-Lenkijos valstybei. Tapęs imperatoriumi Aleksandras I siekė įgyvendinti šalyje liberalias reformas, leido suteikti baudžiauninkams laisvę už pinigus, reformavo švietimo sistemą, įsteigė kelis universitetus. Aleksandro I laikais Lietuvoje, neseniai patekusioje į Rusijos imperijos sudėtį, carinis režimas dar buvo ganėtinai švelnus, palyginti su vėlesniais laikais. Nebuvo uždraustas Lietuvos vardas, egzistavo Vilniaus ir Gardino gubernijos, netgi svarstyta ir Oginskiui pažadėta atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kurios valdovu būtų buvęs Aleksandras I. Panašiai, kaip buvo Suomijoje. Aleksandras I ne kartą lankėsi Lietuvoje. 1812 m. Napoleono įsiveržimas į Rusiją per Lietuvą Aleksandrą I užklupo Vilniuje.

Iš garsiosios gimnazijos beliko tik kolonos, pavaizduotos miesto herbe

Imperatorius pažadėjo Gardino gubernijoje atidaryti gimnaziją. Valdininkai ilgai sprendė, kur ją įkurti. Tinkamiausia vieta – Gardinas, gubernijos centras, didžiausias miestas, tačiau nuspręsta, kad per mažas atstumas tarp Gardino ir amžinojo Rusijos priešo – Prūsijos.

Antras pasiūlymas – steigti gimnaziją Naugarduke. Nors tai senas istorinis Lietuvos miestas, bet irgi netiko: vietovė kalvota, nemiškinga, netinkama vieta moksleivių sveikatos požiūriu.

Tuomet Svisločiaus valdytojas Vincentas Tiškevičius pasiūlė gimnaziją steigti jo mieste. Jis yra toli nuo Prūsijos, čia pat Belovežo giria. Be to, grafas buvo laisvas nuo šeimyninių rūpesčių, todėl pažadėjo pinigais ir darbo jėga padėti pastatyti gimnazijai pastatą, materialiai remti jos mokytojus ir mokinius.

Šioje gimnazijoje mokėsi daugelis mokinių, kurie vėliau išgarsino Lietuvą. Gimnazija garsėjo ne tik mokiniais, bet ypač mokytojais. Jie buvo tarsi kalvė Vilniaus universitetui. Moksleiviai, baigę Svisločiaus gimnaziją, be stojamųjų egzaminų buvo priimami į Vilniaus universitetą. Daugelis mokytojų buvo atvykę čia dirbti iš Vilniaus, tai buvę universiteto dėstytojai. Jų čia labai padaugėjo po 1831 m. sukilimo, kai carinė valdžia uždarė Vilniaus universitetą ir dėstytojai tapo bedarbiais.

Gimnazijos inspektorius buvo rašytojas Jan Chodzko. Jis, be tiesioginio savo darbo, labai domėjosi vietinių žmonių gyvenimu, jų papročiais. Inspektorių buvo galima sutikti besilankantį aplinkiniuose kaimuose ar vykstančiuose turguose (jomarkuose). 1820 m. jis išleido knygą „Kromelninkas Jonas iš Svisločiaus“. Šis rašytojas ir jo kūrinys iki 1970-ųjų buvo įtraukti į Lietuvos vidurinių mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros programą. Knygos turinys alegorinis. Jonas iš Svisločiaus keliauja per kaimus, padeda žmonėms nelaimėse, bėdose: tai skenduolį atgaivina, tai apsirgusį gyvulį pagydo, o miesto turguje atpažįsta vagis ir juos sugauna nusikaltimo vietoje.

1825 m. mirus imperatoriui Aleksandrui I, sostą paveldėjo jo brolis Nikolajus I, pasižymėjęs kur kas brutalesniu šalies valdymu.

Šiaulių gubernijos bajorai prašė naujojo caro įsteigti gimnaziją jų mieste. 1850 m. gimnazija iš Svisločiaus buvo perkelta į Šiaulius. Šiandien Šiauliuose jos darbą tęsia garsi Lietuvoje Juliaus Janonio gimnazija.

Gimnaziją iškelti į Šiaulius buvo įmanoma, nes tuo metu jau nebuvę tarp gyvųjų Vincento Tiškevičiaus, miesto ir gimnazijos fundatoriaus, nei jo palikuonių. Ją iškėlus, Svisločiaus miestas sumenko ir tapo paprastu Rusijos miestu.

Svisločiaus miesto herbas

Belovežo giria

Vienas iš privalumų steigiant Svisločiaus gimnaziją buvo čia pat prie miesto stūksanti Belovežo giria. Ji yra pietinėje Sūduvos dalyje, tarp Balstogės, Svisločiaus, Hainuvkos ir Belsko miestų. Girios ribose teka Narevo, Narevkos, Lesnos ir daugelis kitų upių ir upelių. Telkšo daug pelkių, dirvožemis prie smėlio tinkamas pušims augti.

Senovėje girios plotas buvo žymiai didesnis. Ji jungėsi su kitomis didžiulėmis Lietuvos, Gudijos ir Lenkijos giriomis. Amžiams bėgant jos pakraščiai buvo kertami, kurtos naujos sodybos, kaimai, miesteliai.

Didžiausias girios turtas – medžiai (gera mediena tinkama statybai) ir žvėrys. Giria visada garsėjo medžiojamais žvėrimis, kurių stambiausias buvo stumbras. Tai vienas iš archajiškiausių žvėrių, kuriems pavyko iki mūsų laikų Sūduvoje išlikti. Prieš daugelį šimtų metų stumbrai laikėsi daugelyje Europos girių, tačiau laikui bėgant išnyko ir liko tik Belovežo girioje. Belovežo giria ir jos stumbrais jau senovėje domėjosi įvairių kraštų valdovai, didikai, mokslininkai. XVI a. Lietuvos poetas Mikalojus Husovianas, gyvenęs Romoje prie popiežiaus Leono X rūmų, parašė to popiežiaus garbei lotynų kalba poemą apie stumbrą. 1523 m. poema buvo išleista Krokuvoje. 1974 m. ji išversta į rusų kalbą ir išleista Baltarusijoje, pavadinimu „Giesmė apie stumbrą“. Knyga buvo graibstoma lietuvių knygos bičiulių. Joje buvęs LDK kunigaikščio Vytauto paveikslas, knyga papuošta Vyčiu, kitais Lietuvos atributikos ženklais. Lietuvoje už tokius lietuviškus piešinius buvo baudžiama.

Jau prieš 200 metų buvo stebimas stumbrų skaičius. 1815 m. girioje jų buvo 300, 1850 m. – 1550, 1855 m. – 1824, 1890 m. – 403, 1902 m. – 684, 1913 m. – 740. Stumbrų mažėjimas siejamas su miško gaisrais, netinkamomis medžioklėmis, įvairiomis nelaimėmis. 1811 m. giria degė devynis mėnesius ir galutinai buvo užgesinta ne žmogaus, o tik užėjus smarkiam lietui. Pirmojo pasaulinio karo metais stumbrai buvo visiškai išnaikinti. Paskutinį stumbrą 1919 m. nušovė vietinis girininkas.

Po karo jie vėl, padedant zoologijos sodams, įveisti. 1926-aisiais visame žemės rutulyje tebuvo 52 stumbrai. 1940 m. buvo jau 16 stumbrų. Per Antrąjį pasaulinį karą jų vėl sumažėjo iki 10. Pokario metais pradėta sisteminga stumbrų apsauga ir jų auginimas. Stumbrai – Belovežo girios pasididžiavimas ir garbė, išgarsinę šią girią visame pasaulyje.

1902 m. girioje buvo 450 briedžių, 2500 elnių, 700 danielių, 5000 stirnų, 1800 šernų. 1869–1882 strichnino nuodais išnaikinti 454 vilkai, 37 lūšys, 5 lokiai.

Girios ribose nedaug yra gyvenviečių ir gyventojų, kiek daugiau jos pakraščiuose. Kad ir retai, bet buvo nuo senovės laikų gyvenama.

Belovežo girios sritis buvo gyvenama sūduvių-jotvingių, kuriuos XIII a. slavai išnaikino. Girios rytuose ėmė kurtis gudai, pietuose – lenkai. Bet šiaurinėje dalyje gyveno lietuviai su išlikusiais sūduviais. Istorikas M. Balinskis (M. Baliński) apie 1850 m. rašė, kad tada girios gyventojai kalbėjo lietuviškai, lenkiškai ir ukrainietiškai. Lietuviškai kalbančiųjų dar buvo 1876-aisiais ir vėliau. Iš vakarinių ir šiaurinių girios pakraščių yra buvę net 1920 m. Lietuvos kariuomenės savanorių. Aplink girią ir jos viduryje yra sūduvių-jotvingių kilmės vietovardžių: Didžioji Jatvežė, Mažoji Jatvežė, Jotvinga, Jotvingių kalnas ir kiti.

Istorija ir girios administravimas

Belovežo giria žinoma jau X a. Rusų kronikose paminėta 983 m. Čia gyvenusi sūduvių gentis vertėsi medžiokle. XIII a. Mindaugas su girios sūduviais buvo sudaręs tam tikras sutartis. Didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas, žygiuodamas į lenkų ir gudų žemes, keliavo per Belovežo girią. Po jo mirties ją valdė Kęstutis. 1409 m., Žalgirio mūšio išvakarėse, kai į Lietuvos Brastą atvyko Vytautas su Jogaila karo reikalų aptarti, buvo suruošta didžiulė medžioklė paruošti didesnėms mėsos atsargoms kareiviams 1410-iesiems. Vytauto kariuomenės gurguolė lydėjo karius Tanenbergo link ir maitino juos mėsa, sumedžiota Belovežo girioje. Lietuvos kariams buvo nurodyta, kad vykstant į šį karo žygį su savim reikia iš namų pasiimti penkis kepalus duonos.

1426 m. Lietuvoje ir Lenkijoje pradėjus siausti marui, girioje medžiojo Jogaila, Vytautas ir jų didikai. Nuo XIII a. girią praretinus gaisrams, ėmė mažėti medžiojamų žvėrių. XV a. buvo išleistas potvarkis, kuriuo nustatyta, kad tik Jogaila su Vytautu gali didžiuosius žvėris medžioti. Kiti turi pasitenkinti smulkesniais. Belovežo giria virto pramogine karalių medžioklės vieta. Joje yra medžioję beveik visi didieji kunigaikščiai. Vienas girios kalnelis medžioklei atminti pavadintas Stepono Batoro vardu. Girioje medžiojo paskutinis Jogailaitis Žygimantas Augustas. 1705 m. medžiojant karalius Augustas II buvo lokio sužeistas. 1752 m. karalius Augustas III girioje suruošė didžiulę medžioklę, kurios metu, be daugybės smulkesnių žvėrių, buvo nušauti 42 stumbrai ir 13 briedžių. Jai atminti Narevkos upės krante pastatytas

keturių metrų aukščio paminklas, o jame lenkų ir vokiečių kalbomis įrašyti medžioklės dalyviai ir jų nušautų žvėrių skaičius.

Medžioklės ūkis buvo pamažu tvarkomas. Didysis kunigaikštis įkurdino 277 šaulių šeimas. Šauliai buvo paskirti girios sargais, kai kunigaikštis medžiodavo, jie virsdavo varovais. Jie taip pat gamindavo medines statines, jose sūdė mėsą ir ją pristatydavo į nurodytas vietas. 1538 m. Žygimantas Senasis išleido pirmąjį miškų ir medžioklės įstatymą. Žygimanto Augusto laikais girioje buvo įrengtos geležies ir potašo dirbtuvės, dervos varyklos, kuriose dirbo žemaičių ir mozūrų meistrai. Nemažas pajamas duodavo bitininkystė.

1795 m. Belovežo giria atiteko Rusijai. Jekaterina II ją išdalino savo penkiems generolams ir kitiems didikams. Medžioklės tvarka pairo, giria buvo beatodairiškai kertama, nes naujiesiems savininkams reikėjo pinigų. Dėl brangių kailiukų išgaudyti beveik visi bebrai.

Su Belovežo giria susiję daug istorinių įvykių: ji matė sūduvių-jotvingių žuvimą, didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, Lenkijos karalių, Rusijos carų ir kitų Europos kraštų vainikuotų galvų karo ir medžioklės žygius.

Paskutinis trijų valstybių vadovų susitarimas pasirašytas 1991 m. gruodžio 8 d. Susitikime dalyvavo Rusijos vadovas B. Jelcinas, Baltarusijos – S. Šuškevičius ir Ukrainos – L. Kravčiukas. Subyrėjus Tarybų Sąjungai, šios trys valstybės Belovežo susitarimu paskelbė Nepriklausomų valstybių sandraugos sukūrimą. Po kelių dienų šių šalių parlamentai ratifikavo šią sutartį.

Giria 1831 ir 1863 m. sukilimų laikotarpiais

Per 1830–1831 m. sukilimą girioje laikėsi apie 1000 vyrų rinktinė, vadovaujama Simono Konarskio (S. Konarskis kilęs iš dabartinio Alytaus rajono Miroslavo seniūnijos, Dapkiškių dvaro). Žymią sukilėlių dalį sudarė girios sargai. Belovežo girioje vyko sukilėlių kovos su rusais. 1831 m. gegužės 26 d. čia suorganizuotas lietuvių 1-asis pėstininkų pulkas, vėliau kovęsis ties Žirmūnais, Kaune ir ties Renavu. Sukilimui pralaimėjus, rusai jiems nepatikimus senuosius girios sargus atleido. Tvarkos girioje nebuvo: kas norėjo, medžius kirto, žvėris naikino.

1860 m. girioje medžiojo Rusijos caras Aleksandras II. Oficialiai buvo paskelbta, kad nušovė 10 stumbrų.

Rusų valdžia girios administracija pradėjo rūpintis tik prieš 1860 m. 1861-aisiais 12000 dešimtinių girios žemių buvo išdalinta

apylinkės gyventojams išsipirktinai. Tuo metu stumbrai neteko gerų ganiavų. Naujai sukurtą girios administraciją sudarė 14 jojikų, 102 girios sargai ir 10 stumbrų sargų.

1886 m. visa giria perduota caro šeimos turtų valdybai. Per girią pradėti tiesti keliai, ji suskirstyta į penkis dvarus. Nutiesta iki 500 kilometrų medžioklės kelių, išnaikinti plėšrieji vilkai, susirūpinta žvėrių globa, jų maitinimu ir apsauga, pastatytas dvaras – medžioklės rūmai. Girioje medžiodavo Rusijos carai ir daug aukštųjų Rusijos pareigūnų.

Per Pirmąjį pasaulinį karą Belovežo girią tvarkė ir administravo vokiečių okupacinė valdžia. Įsteigta daugybė medžio apdirbimo įmonių, kuriose dirbo apie 3000 darbininkų ir karo belaisvių. Buvo tiesiama geležinkelio linija, miškas beatodairiškai kertamas, apdirbamas ir išvežamas; pagaminti pabėgiai bei rąstai buvo tiekiami kariuomenės reikmėms. Vokiečių kareiviai, belaisviai ir darbininkai išnaikino daugybę žvėrių. Tuo metu krito ir paskutinis girios stumbras.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai nebuvo abejonės, kad į jos teritoriją paklius ir pietinės Sūduvos žemės, tad ir Belovežo giria, istorinis Lietuvos palikimas. Atsitraukdami vokiečiai nutarė ją perduoti lietuviams. Jau 1918 m. gruodžio 18 d. Belovežo girią iš vokiečių administracijos perėmė Lietuvos miškininkai: E. Grigaliūnas, Z. Vidugiris, E. Petrikas. Jiems buvo perduotas ne tik visas girios plotas su priskirtomis apylinkėmis, bet ir kitas nekilnojamasis bei kilnojamasis turtas: kelios lentpjūvės su 20 gaterių, kelios terpentino varyklos, medinių šiaudelių fabrikas, 50 raštinių su baldais ir daug kitokio turto. Perdavę mišką, vokiečiai tuojau išvažiavo, palikdami Lietuvos miškininkus vienus. Jų būklė buvo nepavydėtina: girios rytuose ir pietuose buvo bolševikai, pietvakariuose – lenkai. Lietuviams atiteko gausus girios aptarnavimo personalas: apie 250 žvalgų bei eigulių. Tačiau dėl netikros ir neramios padėties (svarbiausia – nebuvo ginkluotos Lietuvos jėgos) daugumai tarnautojų neteko pradėti eiti savo pareigų. Vis dėlto mūsų miškininkai kiek įstengdami dirbo. Jų rūpesčiu miško rajono gyvenvietėse atidaryta 18 pradžios mokyklų, suorganizuota ligoninė, karininko Baiko vadovaujama 6 asmenų policija. Pastaroji, kad ir negausi, sumaniai likvidavo siautėjusią plėšikų gaują, ko padaryti net vokiečiai neįstengė. Lietuvos miškininkų administracija vadinosi inspekcija ir veikė Lietuvos-Baltgudijos vardu. Tačiau negaudama paramos iš tuomet dar labai silpnos mūsų šalies vyriausybės, 1919 m. vasario pabaigoje nutraukė darbą ir sugrįžo į Lietuvą. 1920 m. Lietuvos ir Tarybų Rusijos derybose, nustatant mūsų valstybės sienas, Lietuvos delegacija reikalavo ir Belovežo girios srities, tačiau ji nebuvo paskirta.

Verta paminėti Lietuvos ir Tarybų Rusijos 1920 m. liepos 12 d. sutarties sudarymą. Vos ne visus 1919-uosius Lietuva kariavo su bolševikine Rusija. Rusus lietuviai nustūmė už Dauguvos upės. Pirmieji su Maskva taikos sutartį pasirašė estai, gaudami 16 mln. aukso rublių už Rusijos per karą padarytus nuostolius, antrieji susitaikė latviai, gavę 5 mln. aukso rublių kontribucijos, paskutiniai – lietuviai, kurie „dėl pavėlavimo“ gavo 3 mln. aukso rublių, 100 000 ha miško ir pažadą grąžinti Lietuvos metriką.

Bolševikinė Rusija tuo metu buvo silpna valstybė ir turėjo daug priešų, todėl lengvai pasirašė taikos sutartis su Pabaltijo valstybėmis. Didžiausia Rusijai grėsmė buvo Lenkija.

Lietuvos Respublikos delegaciją Maskvoje sudarė penki asmenys: pirmininkas Tomas Naruševičius, Petras Klimas, Juozas Vailokaitis, Vytautas Račkauskas ir Simonas Rozenbergas. Derybos vyko sklandžiai, tik dėl Gardino srities ėjo ilgesnės kalbos. Tuometinėje spaudoje buvo rašoma, kad Gardino sritis buvo atiduota Lietuvai tik jos delegacijos nario Simono Rozenbergo dėka. Jis buvo žydų tautybės kaunietis. Rusijos delegacijai vadovavo žydas Jofė. Rozenbergas kreipėsi į Jofę taip: „Abiejų delegacijų nariai tegul pabūna nuošaliai, o mes abu apie Gardino srities perdavimą Lietuvai pakalbėkime kaip žydas su žydu.“ Tas jų pokalbis ir nulėmė Gardino srities perdavimą Lietuvai.

Gardino sritis Lietuvai priklausė tris mėnesius. Buvo suformuotas baltgudžių pulkas, kurį Lenkijos kariuomenė, sulaužiusi Suvalkų sutartį, klastingai užpuolė, pulką nuginklavo, o daugelį karių prievarta paėmė į Lenkijos kariuomenę.

Lietuvai iš pasirašytos sutarties su Rusija teko tik 3 mln. aukso rublių. Kai sovietinė Rusija sustiprėjo, skyrė dar mišką už Uralo kalnų, Sibire, kurio paimti buvo neįmanoma. Metrikos irgi negrąžino, nes sutartyje buvo parašyta: „jei metrikos grąžinimas nekenks Rusijai“. Pasirodė, kad kenkia.

1920 m. Belovežo giria atiteko Lenkijai. Lenkų valdymo laikais ji buvo smarkiai kertama. Medienai išvežti viena anglų įmonė net siaurąjį geležinkelį nutiesė. Girioje medžiojo ne tik naujieji Lenkijos valdovai Pilsudskis, Moscickis, Rydz-Smigly, bet ir daug svetimų šalių vadovų, tarp jų Vengrijos regentas Hortis, Vokietijos maršalas Geringas ir kiti.

Po Antrojo pasaulinio karo Belovežo giria buvo padalyta tarp Lenkijos ir Tarybų Sąjungos. Didesnioji girios dalis atiteko Tarybų Sąjungai, Baltarusijos respublikai.

Belovežo girioje lankiausi tris kartus. Tai vyko praėjusio šimtmečio aštuntąjį dešimtmetį. Svisločiaus rajono vadovai prieš lankydami

girią turėdavo atlikti nemažai formalumų. Leidimas būdavo duodamas Lietuvos delegacijai atvykus suvesti socialistinio lenktyniavimo rezultatus.

Važiuojant per girią tenka pravažiuoti daug postų, kuriuose ištisą parą budi uniformuotas, ginkluotas miško sargas. Miškininkų postai įrengti ant upių, kryžkelėse. Girioje geri keliai, dauguma jų asfaltuoti. Važiuojame keliu, kuris šauna tiesiai iki horizonto – lygus, tiesus, tik siaurokas. Vadovas aiškina, kad tai buvęs siaurasis geležinkelis, kuris tam tikru laiku padarė giriai milžinišką žalą išveždamas gamtos turtus. Pravažiuojame pro miško kvartalą, paskelbtą draustiniu. Čia žmogui įstatymai draudžia ir koją įkelti, todėl stebime pro autobuso langą. Pirmą kartą matau tokius storus medžius. Jau dešimtmečiai, kaip guli nuvirtę, o šalia jų vėl auga neplonesni medžiai.

Upių slėniai numelioruoti, žemė išdirbta, pasėta daugiametės žolės. Tai dirbtinės ganyklos, skirtos miško žvėrims – stumbrams. Vienoje tokioje ganykloje aptinkame 17 stumbrų kaimenę. Mus nuo jų skiria platoka upė, todėl mes jų, o jie mūsų nebijo. Bandoje matosi įvairaus amžiaus žvėrių. Mes ilgai ir atidžiai juos stebime, bet jie į mus nekreipia dėmesio.

Nustebino girios gilumoje esanti malūnsparnių nusileidimo aikštelė. Bet jau buvusi. Auga kuokštai piktžolių, prožektoriai, naudoti aikštelei apšviesti, jau „nuleidę galvas“. Tai buvęs Maskvos nurodymu pastatytas aerodromas Tarybų Sąjungos valstybės šulams, atvykstantiems medžioti. Tuo metu Maskvoje vadovai buvę senyvo amžiaus ir medžioklė jau buvo ne jų sveikatai, todėl ir praėję daugoka metų, kai buvo atskridęs paskutinis malūnsparnis.

Pervažiavus girią, kitoje pusėje mūsų tikslas buvo aplankyti Kameniukų zoologijos muziejų. Labai jau šis muziejus primena Kaune esantį Tado Ivanausko zoologijos muziejų. Gidė, nugirdusi mūsų žodžius, prašneko, kad kuriant šį muziejų ji lankėsi Kaune, norėdama pasisemti patirties iš kolegų. Ir apie Tadą Ivanauską žino. „Mes turėjome tris brolius Ivanauskus, vieną padovanojome jums, lietuviai, kitą – Lenkijai, o trečiąjį – Vakarų Europai.“

Suirus Tarybų Sąjungai, ir Baltarusijoje pajaustas žmonių gyvenimo laisvėjimas, kuris ne visada būna tik nešantis gerovę. Žurnalistai išsiaiškino, kad tik per vienerius metus buvo nušauta 10 stumbrų ir 27 briedžiai, atseit „dėl mokslinių tyrimų“.

Girioje buvo pradėtos komercinės medžioklės. Svečiai – medžiotojai dažniausiai būdavo iš Vokietijos. Tuo metu girios administracijai

atrodė, kad užsieniečiai brangiai moka už leidimą medžioti. Kiekvieną svečią – medžiotoją lydėdavo ir aptarnaudavo būrys vietinių gyventojų: nešė medžiotojų kuprines, ginklus, poilsio kėdutes. Už šį patarnavimą gaudavo Baltarusijos kainomis gerą atlyginimą markėmis, bet didžiausias varovų atlyginimas būdavo, kad užsienietis, nušovęs žvėrį, pasiimdavo tik trofėjų – dažniausiai ragus, o mėsą dalindavosi vietiniai palydovai.

Pastaraisiais dešimtmečiais Belovežo girios didžiausi kenkėjai buvo... degtindariai. Europoje pagal išgeriamo alkoholio kiekį vienam gyventojui Baltarusija užima aukštą vietą.

Jau antras dešimtmetis, kaip Belovežo girios teritorijoje įsigaliojo griežti gamtos apsaugos įstatymai. Leidimą lankytis girioje gali gauti tik žinomi Baltarusijos mokslininkai. Jokių komercinių medžioklių jau niekas nebeorganizuoja. Girios tikraisiais savininkais tapo žvėrys ir paukščiai.

Kostas Kalinauskas

Jis gimė Svisločiaus rajone, Mastaulėnuose, bajoro šeimoje 1838 m. vasario 2 d. Tai buvo šešioliktas vaikas šeimoje. Mokėsi Svisločiuje, Vilniuje, studijavo teisę Maskvoje ir Sankt Peterburge. Žavėjosi revoliucinėmis idėjomis. 1861 m. atvyko į Vilnių. Negavęs čia darbo, grįžo į tėviškę Gardino gubernijoje, netoli Svisločiaus. Čia įsitraukė į kovą su okupantais. Būrėsi slapti būreliai. 1862–1863 m. su bendraminčiais leido valstiečiams skirtą laikraštį baltarusių kalba „Mužikų tiesa“, kurio jis buvo leidėjas, redaktorius, platintojas ir straipsnių autorius. Laikraštyje rašė apie lygybę, laisvę, apie tai, kad visos mūsų nelaimės kyla dėl Rusijos imperijos. Tikėjo galimybe atkurti sunaikintą Graikų apeigų katalikų bažnyčią. Beveik kiekviename numeryje pabrėžė, kad tik tada šio krašto žmonės bus laisvi, laimingi, kai čia nebus rusų okupantų.

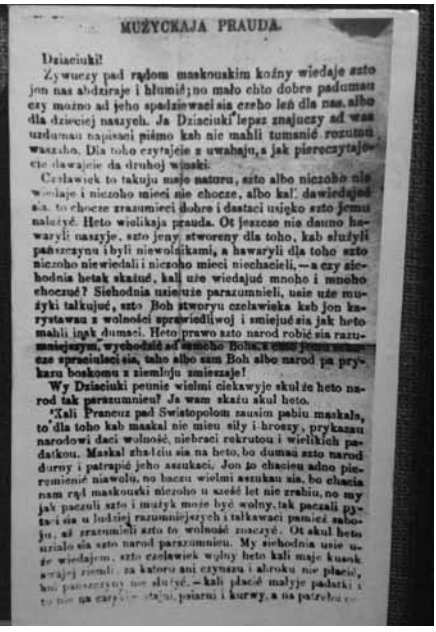
MUŻYCKAJA PRAUDA.

Dziaciuki!

Żywuczy pad rądom maskouskim kożny wiedaje szto jon nas abdziraje i hłumić; no mało chto dobre paduma ezy możno ad jeho spadziewaci sia czeho leń dla nas, albo dla dzieciej naszych. Ja Dziaciuki lepsz znajuczy ad was uzduman napisaci piśmo kab nie mahli tumanić rozumu waszaho. Dla toho czytajcie z uwahaju, a jak pieraczytajecie da druhoj wioski.

Czeławiek to takuju majo naturu, szto albo niczoho nie wiedaje i niczoho mieci nie chocze, albo kal' dawiedajeć sia, to chocze zrazumieci dobre i dastaci usiąko szto jemu należyć. Heto wielikaja prauda. Ot jeszcze nie dauno hawaryli naszyje, szto jeny stworeny dla toho, kab służyli panszczynu i byli niewolnikami, a hawaryli dla toho szto niczoho nie wiedali i niczoho mieci niechacieli, — a czy siehodnia hetak skażuć, kal uże wiedajuć mnoho i mnoho choczuć? Siehodnia usieduże parazumnieli, usie uże mużyki talkujuć, szto Boh stworyu czeławieka kab jon karystawau z wolności sprawiedliwoj i smiejuć sia jak heto mahli inak dumaci. Heto prawo szto narod robić sia razumniejszym, wychodzić ad siemoho Boha, a chto jemu nasprzeczaje sprzeciwlaci sia, taho albo sam Boh albo narod za prykaru boskomu z siemlaju zmiesaje!

Wy Dziaciuki pełnie wielmi ciekawyje skuł że heto narod tak parazumnieu? Ja wam skażu skul heto.

Kali Francuz pad Swistopołom zausim pabiu maskała, to dla toho kab maskal nie miou siły i hroszy, prykazau narodowi daci wolność, niebraci rekrutou i wielikich padatkou. Maskal zhaładziu sia na heto, bo dumau szto narod durny i patrapić jeho azukaci. Jon że chaciou adno pieramienić niawolu, no haczu wielmi aszukau sia, bo chaciau nam rąć maskouski niczoho u sześć let nie zrabiu, no my jak paczuli szto i muży kie moje być wolny, tak paczali pytaci sia u ludziej razumniejszych i talkowaci pamiež saboju, ad zrazumieli szto to wolność znaczyć. Ot skul heto uziało sia szto narod parazumnieu. My siehodnia usie uże wiedajem, szto czeławiek wolny heto kali maje kusok swajej ziemli, za katoru ani czynszu i abroku nie płacić, kab pasiaczony nie służyć. — kali płacić małyje padatki i to nie na carskie stoiu, pisarai i kurwy, a na patrebu

Kosto Kalinausko leistas laikraštis „Mužikų tiesa“

Nuo 1863 m. birželio įėjo į naujos sukilimo vadovybės sudėtį. Vadovaudamas sukilimui, atvyko į Vilnių, slapta gyveno Užupyje, vėliau kurį laiką netoli Bonifratrų vienuolyno. Rūpinosi palaikyti kovos dėl socialinio pertvarkymo kryptį. Siekė didesnės Lietuvos ir Gudijos autonomijos nuo Varšuvos. Sten-

gėsi išlaikyti sukilimui vadovaujančią organizaciją, rūpinosi, kad sukilimas nesibaigtų iki 1864 m. pavasario. Ilgą laiką jis buvo nesugaunamas, nors caro žandarai turėjo šimtus skundikų ir seklių. Padedami išdaviku tapusio sukilėlio, rusai vis dėlto suėmė Kostą Kalinauską ir nuteisė mirti. Teismas nurodė K. Kalinauską sušaudyti, tačiau Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas, pramintas Koriku, siekdamas labiau pažeminti sukilėlį ir kitiems gyventojams padidinti baimę, liepė suimtąjį pakarti. Paskutiniuose savo „Laiškuose iš po kartuvių" K. Kalinauskas ragina bendražygius tęsti kovą. Atvestas prie kartuvių, jis išgirdo skaitomą nuosprendį, kur buvo pavadintas bajoru. Sukilėlis tarė: „Mūsų šalyje nėra bajorų, visi lygūs."

Paminklas Kostui Kalinauskui prie jo vardo gimnazijos

K. Kalinausko vardu Svisločiuje pavadinta vidurinė mokykla, prie kurios pastatytas jo biustas. Mokykloje mokiniams buvo aiškinama anksčiau ir dabar, kad Kalinauskas kovojo prieš carizmą. Kad prieš rusų okupaciją – nutylima.

Prieš 40 metų K. Kalinausko tėviškėje buvo išlikę keletas šimtamečių liepų ir buvusio dvarelio pamatai. Vietinis kolūkio pirmininkas, galvodamas, kad padarys gerą darbą, ant buvusių pamatų pradėjo statyti poilsiavietę su pirtimi. Labai laiku tie neteisėti darbai buvo sustabdyti.

Šiandien jau nėra anų laikų liudytojų – liepų. Buvusi sodyba apauga krūmais ir menkaverčiais medžiais. 150 metų sukakčiai nuo Kalinausko žuvimo Baltarusijos liaudies meistrų grupelė savo iniciatyva ir lėšomis pastatė aukštą, didingą medinį stačiatikių kryžių.

2014 m. minint K. Kalinausko mirties metines Vilniuje, Šv. Dvasios bažnyčioje, buvo laikomos šv. Mišios. (Toje pačioje, kurioje ir prieš 150 metų buvo slaptai laikomos Mišios už Kalinauską baltarusių kalba.) „Tik tada, mano tautiečiai, gyvensite laimingai ir taikiai, kada rusų ant tavęs nebus", – šie K. Kalinausko žodžiai buvo pasakyti jo mirties metinių minėjime.

Svisločiaus katalikų kapinėse stovi kuklus paminklas K. Kalinausko broliui, kuris mirė 1862 m. O gal žuvo?

Apie Gardino srityje gyvenančius jotvingius daugiausia galima išgirsti Gardine, Stepono Batoro pilies muziejuje. Ekskursijų vadovai lankymo pradžioje pradeda pasakoti apie pirmuosius šio krašto

Jonas Juravičius

gyventojus jotvingius, jų gyvenimo būdą, žemdirbystę, kovingumą, kuriose vietovėse jų buvo tankiausiai gyvenama. Dar 1897 m., carinės Rusijos gyventojų visuotinio surašymo metu, Gardino gubernijoje 30 000 gyventojų užsirašė jotvingiais.

Vaida Kamuntavičienė cituoja tuometinį nurodymą dvasininkams, anot kurio, jotvingių „Senosios Lietuvos“ tikėjimą išpažįstančius žmones būtina pritraukti prie krikščionių tikėjimo. Nesvarbu, prie kurio: stačiatikių ar katalikų.

Svisločiaus rajone yra du kaimai Jotvingių pavadinimu. Vienas jų išpažįstantis stačiatikybę, turintis cerkvę, kitas – praktikuojantis katalikybę. Gal šių kaimų tikėjimo pokyčius bus lėmę prieš 300 metų duoti nurodymai?

Kronikininkas Petras Dusburgietis apie jotvingius rašė, kad tai savotiška, įdomi, drąsi tauta. Iš mūšio lauko niekad nesitraukdavo, stodavo kovoti su daug galingesniu priešu. Nebijodavo žūti, nes, pasak jų, žūti mūšyje yra didelė garbė, o po mirties jiems bus dainuojamos gražios jotvingių dainos.

JONAS JURAVIČIUS (g. 1948 m. Lačionių kaime, Alytaus r.) – agronomas, visuomenės ir kultūros veikėjas. 1986 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją. Vadovavo žemės ūkio įmonėms. Jo pastangomis įkurtas A. Žmuidzinavičiaus muziejus, klojimo teatras, vežimų teatras. Savo jėgomis ir lėšomis 1978 m. įkūrė kraštotyros muziejų, subūrė kraštiečių klubą. Prasidėjus atgimimui, aktyviai ir drąsiai dalyvavo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės veikloje. Nuoširdus Punsko ir Seinų krašto ir čia gyvenančių žmonių bičiulis.

LINGVISTINĖS ĮŽVALGOS

JŪRATĖ ČIRŪNAITĖ

KOKIAIS ASMENVARDŽIAIS XVI A. VIDURYJE VADINO GARDINO PAVIETO VYRUS BAJORUS

Šis straipsnis yra vienas iš straipsnių ciklo apie 1567 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės surašymo Gardino pavieto asmenų vardyną. Istorijos paveldo metraštyje „Terra Jatwezenorum“ jau yra publikuoti autorės darbai apie iš Gardino pavieto į LDK kariuomenę siunčiamų asmenų vardyną (2012 m.), apie šio pavieto moterų bajorių vardyną (2013 m.) ir apie šio pavieto vyrų bajorų įvardijimo būdus bei įvardijimo struktūrą (2015 m.).

Šiame straipsnyje tiriama Gardino pavieto vyrų bajorų vardyno dalis – galimi paveldimi asmenvardžiai (pavardės) ir baltiškos (lietuviškos arba jotvingiškos) kilmės vardyno elementai (vietovardžiai ir asmenvardžiai). Gardino pavieto registre užrašyti 649 vyrai bajorai. Dalis iš jų turėjo baltiškos kilmės asmenvardžius. Galima manyti, jog šie asmenys buvo lietuviai arba jotvingiai. XVI amžiuje pavardžių dar nebuvo arba jos tik pradėjo rastis. Įprastas vyrų įvardijimo būdas buvo *vardas* + *tėvavardis*. Tiesa, Gardino pavieto bajorams buvo būdingi įvardijimai, turintys ir daugiau asmenvardžių, pvz., antrąjį patronimą – tėvo tėvavardį, taip pat į vardą panašų asmenvardį be priesagų – šio antroponimo funkcijos įvardijime nežinomos. Jeigu spėjama, kad asmenvardis gali būti paveldėtas (tai yra virtęs pavarde), šitai reikia įrodyti. Gardino pavieto bajorų registre yra viena abejonių nekelianti pavardė. Tačiau taip pat esąs ne vienas atvejis, kai pasitelkus netiesioginius įrodymus asmenvardžius galima priskirti pavardėms, tai yra juos laikyti paveldėtais.

Straipsnyje cituojami vardyno elementai yra metrikuoti: skliaustuose po cituojamo antroponimo, vietovardžio ar įvardijimo nurodomas šaltinio puslapis.

Pavardžių problema

Pavarde laikomas asmenvardis, kurį sūnus paveldi iš tėvo. Norint nustatyti, ar asmenvardis yra pavardė, reikia palyginti tėvo ir sūnaus įvardijimus: jeigu jų antrasis arba trečiasis asmenvardis sutampa, jis yra pavardė. Viena abejonių nekelianti Gardino pavieto bajorų pavardė *Олехновичъ*[1] yra tėvo ir sūnaus įvardijimuose: *Мартинъ Олеховичъ выслалъ сына Матыса Олехновича* (704) „Martynas Olech[n]ovičius išsiuntė sūnų Matysą Olechnovičių“. Deja, kariuomenės dokumentuose labai retai pasitaiko tėvo ir sūnaus įrašymų, o jeigu jų ir būna, tai sūnus paprastai užrašomas vien vardu. Tokiu atveju nėra galimybės nustatyti, ar asmenvardis yra pavardė.

Yra ir kitas, tiesa, ne toks patikimas būdas ieškoti pavardžių: reikia palyginti konkrečios vietovės kelių kartų vardyną. Jeigu antrasis arba trečiasis asmenvardis (pageidautina, kad tai nebūtų aiškus tėvavardis – patroniminės priesagos vedinys iš krikščioniško vardo) keliose kartose sutampa, tai gali būti pavardė. Palyginus 1528 m. ir 1567 m. LDK kariuomenės sąrašų Gardino pavieto bajorų vardyną (šiuos sąrašus skiria dvi gyventojų kartos), į akis krinta patroniminės priesagos vedinys *Ейсимонтовичъ* (700 ir kt.): 1528 m. dokumente šį asmenvardį antroje įvardijimo pozicijoje (tėvavardžio pozicijoje) turėjo devyni asmenys, o 1567 m. dokumente – 7 asmenys (po 1 kartą asmenvardis įrašytas antroje ir ketvirtoje įvardijimo pozicijoje, 5 kartus – trečioje įvardijimo pozicijoje). Tiesa, asmenvardžio priskyrimo pavardėms pozicijas silpnina faktas, kad tai yra patronimas, mat patronimai XVI amžiuje asmenų įvardijimuose buvo įrašomi kelias kartas iš eilės: antroje įvardijimo pozicijoje tai būdavo tėvavardis, o kitoje kartoje jis būdavo įrašomas trečioje įvardijimo pozicijoje kaip tėvo tėvavardis. Iš 7 asmenvardžio *Ейсимонтовичъ* užfiksavimo atvejų 1567 m. dokumente panašiausias į pavardę yra šio asmenvardžio postpozicinis užrašymas keturnariame įvardijime su trimis patronimais *Петръ Станиславовичъ Лущиковичъ Ейсимонтовичъ* (698). Pirmąjį patronimą *Станиславовичъ* galima laikyti asmens, vardu *Петръ*, tėvavardžiu, antrąjį patronimą *Лущиковичъ* galima laikyti jo tėvo tėvavardžiu, o štai trečiąjį patronimą *Ейсимонтовичъ* galbūt galima būtų įtarti esant panašų į pavardę. Galimos pavardės

[1] Lytis *Олеховичъ* tėvo įvardijime, be abejo, yra korektūros klaida: turėtų būti *Олехновичъ* – ši lytis įrašyta sūnaus įvardijime. Asmenvardis yra patroniminės priesagos vedinys, kurio pamatinis žodis – liaudinė krikščioniško asmenvardžio forma *Олехно*.

hipotezei papildomas argumentas būtų patroniminės priesagos numetimo atvejai asmenvardyje *Ейсимонтъ* (696 ir kt.). 1567 m. dokumente šis asmenvardis 40 kartų užrašytas bajorų įvardijimuose ir 1 kartą tarno įvardijime. Bajorų įvardijimuose asmenvardis 2 kartus užrašytas antroje įvardijimo pozicijoje, 37 kartus – trečioje įvardijimo pozicijoje, 1 kartą – ketvirtoje įvardijimo pozicijoje. Tarno įvardijime asmenvardis įrašytas antroje įvardijimo pozicijoje. Tai, kad asmenvardžio vieta įvardijimuose nebuvo pastovi, kelia abejonę, ar jis buvo suvokiamas kaip pavardė mūsų laikų supratimu. Bent jau neabejotinai galima teigti, jog tuo metu dar nebuvo susiformavusi dvinarė (vardas + pavardė) arba trinarė (vardas + tėvavardis + pavardė) įvardijimo sistema. Tai patvirtina vyrų bajorų įvardijimo būdų gausa ir skirtingas asmenvardžių skaičius įvardijimuose (nuo 1 iki 4). Ar asmenvardis *Ейсимонтъ* buvo virtęs pavarde, abejonę taip pat kelia dviejų asmenų – tėvo ir sūnaus – įvardijimai: tėvas – *Миколай Радивоновичъ Ейсимонтъ* (687), o jo sūnus – gen. sg. *Белицкого* (687). Matome, kad sūnaus įvardijime nėra tėvo asmenvardžio, o yra kitas į šių dienų pavardę panašus antroponimas su *-ski* tipo priesaga. Tiesą sakant, mes neturime jokių įrodymų, kokias funkcijas vyrų įvardijime XVI a. atliko šie ir panašūs asmenvardžiai. Senosios įvardijimo sistemos, kurią sudarė vardas ir tėvavardis, irimą rodo faktas, kad patronimai antroje įvardijimo pozicijoje kartais jau būdavo sudaromi ne iš vardo (tai yra dalis jų nebebuvo tėvavardžiai), o iš kito asmenvardžio, pvz., pravardinio antroponimo (*Халецкий Киселевичъ*, 691) arba net *-sk-* tipo asmenvardžio (*Ивановский Мокрецкевичъ*, 691). Kaip matyti iš dviejų ką tik pacituotų įvardijimų, užrašant vyrą, jo įvardijime kartais jau nebebuvo anksčiau privalomo vardo (dažniausiai krikščioniško asmenvardžio) ir ėmė rastis antroponimų su *-ski* tipo priesaga. Imant pavyzdžiu Gardino pavietą galima teigti, jog XVI a. viduryje, apirus įvardijimo sistemai „vardas + tėvavardis“, vyrų vardyne vyko sudėtingi procesai, tačiau mūsų laikams būdinga įvardijimo sistema dar nebuvo susiformavusi.

Lygindami 1528 m. ir 1567 m. dokumentus, randame dar kelis asmenvardžių paveldėjimo atvejus, kai asmenvardį daugiau ar mažiau pagrįstai galima įtarti esant pavardę. Trimis atvejais kartojamas pirmasis (ir vienintelis) patronimas:

Билминовичъ: 1528 m. – *Богданъ Бильминовичъ* (92), 1567 m. – *Матей Билминовичъ одъ Билминовъ съ Черги* (683), *Стасьъ Билминовичъ з села Билминовщизны* (698). Iš 1567 m. įvardijimų aišku, kad *Bilmin-* šaknies asmenvardį turėjo grupė asmenų,

matyt, šeima, taip pat šios šaknies tikrinis žodis buvo tapęs kaimo, kuriame gyveno šeima, vardu.

Кгинюшовичъ: 1528 m. – *Петько Кгинюшевичъ* (94), 1567 m. – *Павелъ Кгинюшовичъ* (689).

Iš kito 1567 m. asmens įvardijimo aišku, kad *Giniuš-* šaknį turėjo vietovardis, galbūt kaimas ar dvaras: *Матысъ Болтромеевичъ з Кгинюшовъ* (688).

Евнюлевичъ, Явнюлевичъ: 1528 m. – *Шчасный Евънулевичъ* (92), 1567 m. – *Стась Евнюлевичъ* (700), *Степанъ Явнюлевичъ* (682).

Dar vienas asmenvardis, kurį galima įtarti kaip pavardę, yra *Стирпейко*. 1528 m. dokumente įrašyti du asmenys, vyras ir moteris, įvardijime turintys patronimą *Стирпейковичъ*: *Миско Стирпейковичъ* (91), *Матеевая Стирпейковича* (91). 1567 m. dokumente randame 3 asmenis, turinčius patroniminę priesagą jau numetusį asmenvardį *Стирпейко*: *Богушъ Стирпейко з ыменья Кустинского* (679), *Петръ Матеевичъ Стирпейко з ыменья Кустина* (683), *Войтехъ Стирпейко зъ Юркгелевщины* (679). Pirmieji du asmenys kilę iš vieno dvaro, matyt, ir vienos šeimos, trečiasis kilęs iš kitos vietos – vadinasi, Stirpeikų buvo kelios šeimos.

1567 m. dokumento duomenys leidžia teigti, jog Gardino paviete jau buvo moterų pavardžių formavimosi užuomazgų. Tam buvo atliktas andronimines priesagas turinčių asmenvardžių *-овая*/*-евая* ir *-иная* tyrimas. Tais atvejais, kai vedinys sudarytas iš krikščioniško vardo (tokių vyrų vardų tuo metu buvo dauguma), jį galima laikyti asmenvardžiu iš sutuoktinio vardo. 1567 m. Gardino pavieto surašyme po vieną androniminės priesagos vedinį turėjo 22 moterys. Iš jų 14 asmenvardžių yra sudaryti iš krikščioniško vardo[2] – taigi yra moterų asmenvardžiai iš sutuoktinio vardo – tai, ką įprasta laikyti andronimais. Kiti 8 asmenvardžiai yra sudaryti ne iš krikščioniško vardo: *Вколовая* (704), gen. sg. *Внучковое* (694), *Кулбачиная* (675), *Кучиная* (694), gen. sg. *Куничиной* (674), *Ленковая* (677), gen. sg. *Шолушиной* (709), gen. sg. *Чешейковое* (675). Galima spėti, kad šie vediniai ar bent jų dalis yra sudaryti ne iš sutuoktinio vardo, o iš ne-

[2] Moterų asmenvardžiai iš krikščioniško vardo (iš sutuoktinio vardo): *Богдановая* (684), acc. sg. *Богушовую* (708) – *Boguslovo* liaudinė forma, *Венславовая* (686) – *Venčeslavo* liaud. f., *Григорьевая* (693), *Гришковая* (697) – *Grigaliaus* liaud. f., *Денисовая* (676), *Костентиновая* (704), *Матеевая* (688), *Миколаевая* (678; 689), *Размусовая* (678) – *Erazmo* liaud. f., *Станиславовая* (676), *Яцутиная* (702; 706) – *Jackaus (Hiacinto)* liaud. f.

priesaginio antroponimo, esančio antroje ar trečioje vyriško įvardijimo pozicijoje. O tai jau panašu į moters pavardę. Dar labiau įtikina 8 moterų įvardijimai, turintys po 2 androniminių priesagų vedinius. Visais atvejais pirmasis yra sudarytas iš krikščioniško vardo, o antrasis – iš nekrikščioniško asmenvardžio: *Богушовая*[3] *Кохановая*[4] (678), *Давыдовая Тюхаевая* (685), *Миколаевая Толочковая* (674), gen. sg. *Михайловое Самострелниковое* (692), *Павловая Вешняковая* (694), *Щастная*[5] *Толочковая* (694), *Сенковая*[6] *Кулбачиная* (680), *Яцковая Кохановая* (678). Pirmasis asmenvardis visuose įvardijimuose sudarytas iš sutuoktinio vardo (krikščioniško asmenvardžio), antrasis – iš vyro įvardijimo antroje arba trečioje pozicijoje esančio nepriesaginio, dažnai pravardinio, asmenvardžio. Antrasis moters asmenvardis su andronimine priesaga sudarytas taip, kad yra panašus į pavardę. Iki tikros pavardės trūksta vieno esminio požymio – nepriesaginis vyro asmenvardis turėtų būti paveldimas, tai yra pats turėtų būti pavardė.

Neaišku, kaip toli XVI a. viduryje buvo pažengęs pavardžių susidarymo procesas. Šiame straipsnyje laikomasi nuomonės, kad neįrodyti pavardžių buvimo faktai nėra pavardės. Antrieji ir tolimesni įvardijimo asmenvardžiai laikomi potencialiosiomis pavardėmis – t. y. asmenvardžiais, kurie (vienas iš kurių) ateityje galėjo virsti pavardėmis.

Baltiški vardyno elementai

Vietovardžiai. Suslavintas vietovardis gen. sg. *Ятвезка* (678), gen. sg. *Явтезка*[7] (679) slepia jotvingišką tikrinį žodį *Jotva*. Dvikamienis baltiškas (greičiausiai lietuviškas) tikrinis žodis *Eisimantas* slypi vietovardyje dgs. kilm. *Ейсимонтовъ* (674; 687), *у Ейсимонтахъ* (695) ir sutrumpintame variante dgs. kilm. *Ейсимовъ* (699). Iš dvikamienio tikrinio žodžio *Bilminas* sudarytas kaimo vardas vns. kilm. *Билминовщизны* (698). Iš dvikamienio tikrinio žodžio trumpinio *Gin-* ir priesagos *-uš-* sudarytas vietovardis dgs. kilm. *Кгинюшовъ*[8]

[3] *Богушъ – Boguslovo* liaudinė forma.
[4] Cituojami ne visi moterų įvardijimai, o tik androniminių priesagų vediniai.
[5] *Щастная* – galūnės vedinys iš vyriško vardo *Щастный*. Tai andronimas. Iš šio vardo nebūdavo sudaromi androniminių priesagų vediniai.
[6] *Сенко – Simono, Simeono* liaudinė forma.
[7] *Явтезка* – turbūt korektūros klaida. Turėtų būti *Ятвезка*.
[8] Liet. *Giniušiai*.

(688). Iš lietuviškos krikščioniško asmenvardžio formos *Jurgelis* sudaryti vietovardžiai (dvaro vardai) vns. kilm. *Юркгелевщины* (683), *з ыменья Юркгелевского* (696). Lietuviškas yra ir dvaro vardas *Вилкиней* (701), ir priesagos *-iškės* vedinys vietovardis dgs. kilm. *Виртилишокъ*[9] (681).

Asmenvardžiai. Suslavinto dvikamienio baltiško asmenvardžio *Eisimantas* formą *Ейсимонтъ* (686 ir kt.) turėjo 40 Gardino pavieto asmenų – 39 bajorai ir vienas tarnas. Iš šio asmenvardžio sudarytą patronimą *Ейсимонтовичъ* (700 ir kt.) turėjo 7 asmenys. Iš dvikamienio asmenvardžio *Butrimas* buvo sudarytas patronimas *Бутримовичъ*[10] (690). Iš dvikamienio asmenvardžio *Radvila* buvo sudarytas patronimas *Радивиловичъ*[11] (704). Dvikamienis asmenvardis *Bilminas* vieną kartą pavartotas kaip grupinis antroponimas gen. pl. *Билминовъ*[12] (683) ir iš jo buvo sudaryti du patronimai *Билминовичъ*[13] (683; 698). Turbūt tas pats dvikamienis asmenvardis slypi ir patronime su pakeistu antruoju kamienu *Билмановичъ*[14] (689). Iš dvikamienio asmenvardžio *Narmilas* buvo sudarytas patronimas *Нармилевичъ*[15] (695). Iš mažybinio apeliatyvinio lietuviško asmenvardžio *Jauniulis* sudaryti du patronimai: *Евнюлевичъ*[16] (700) ir *Явнюлевичъ*[17] (682). Lietuviško apeliatyvinio asmenvardžio ir lietuviškos priesagos *-eik-* vedinys yra tris kartus užrašytas asmenvardis *Стирпейко*[18] (679; 679; 683). Su mažybine lietuviška priesaga *-ul-* sudaryta krikščioniško vardo liaudinė forma *Мисюли*[19] (697) ir krikštavardinės kilmės patronimai *Панюлевичъ*[20] (688; 703), *Петрулевичъ*[21] (687), *Проневичъ*[22] (689). Su lietuviška mažybine priesaga *-ut-* sudaryta krikščioniško

[9] Liet. *Virtiliškės*.
[10] *Якубъ Бутримовичъ* (690).
[11] *Войтехъ Радивиловичъ з ыменья Кглиндичъ* (704).
[12] Pavyzdys prie patronimo *Билминовичъ* (683).
[13] *Матей Билминовичъ одъ Билминовъ съ Черги* (683); *Стась Билминовичъ з села Билминовщизны* (698).
[14] *Войтехъ Матеевичъ Билмановичъ* (689).
[15] *Нармилевичъ (такъ) Толочевичъ з ыменья своего Толчевщины* (695).
[16] *Стась Евнюлевичъ* (700).
[17] *Степанъ Явнюлевичъ з Черги* (682).
[18] Lietuvišką asmens kilmę rodo ne tik asmenvardis, bet ir lietuviška krikščioniško asmenvardžio forma, kurią matome dvaro, iš kurio asmuo vyksta į kariuomenę, varde: *Войтехъ Стирпейко з Юркгелевщины* (679). Kiti įvardijimai: *Богушъ Стирпейко з ыменья Кустинского* (679); *Петръ Матеевичъ Стирпейко з ыменья Кустина* (683).
[19] *Мисюли Станевичъ з ыменья Станевичъ* (697).
[20] *Стась Панюлевичъ Белокозъ* (688); *Павелъ Панюлевичъ Белокозъ* (703).
[21] *Лукашъ Петрулевичъ Ейсимонтъ* (687).
[22] *Дорошко Проневичъ з Овснара* (689).

vardo liaudinė forma gen. sg. *Янутя*[23] (682). Iš lietuviškos mažybinės krikščioniško vardo formos *Jurgelis* sudarytas patronimas gen. sg. *Юркгелевича*[24] (692). Dvikamienio asmenvardžio trumpinio priesagos *-ut-* vedinys yra antroponimas *Сиркгуть*[25] (674) ir iš jo sudarytas patronimas *Сиркгутевичъ*[26] (681; 681). Dvikamienio asmenvardžio trumpinio priesagos *-uš-*[27] vedinys yra patronimas *Кгинюшовичъ*[28] (686).

Iš viso užrašyti 8 baltiškos kilmės vietovardžiai: 1 etnoniminės kilmės, 2 – iš dvikamienių asmenvardžių, 1 – iš dvikamienio asmenvardžio trumpinio priesaginio vedinio, 2 – apeliatyvai, 2 – onimai, sudaryti iš lietuviškos krikščioniško asmenvardžio formos.

Lietuviams galime priskirti 15 skirtingų lietuviškos kilmės ir krikščioniškojo vardyno asmenvardžių, kuriais užrašyti 69 asmenys. Iš jų 9 yra baltiškos (greičiausiai lietuviškos) kilmės antroponimai, kuriais pavadinti 62 asmenys. Iš jų 5 asmenvardžiai yra dvikamieniai antroponimai arba jų patroniminiai vediniai. Jais užrašyti 53 asmenys. 2 asmenvardžiai yra dvikamienių antroponimų trumpinių priesaginiai vediniai. Jais užrašyti 4 asmenys. 2 asmenvardžiai yra bendriniai žodžiai. Jais užrašyti 5 asmenys. Nors krikščioniškasis vardynas nėra lietuviškos kilmės, bet lietuviams priskirti galime lietuviškomis krikščioniškų asmenvardžių formomis užrašytus asmenis. Lietuviškomis krikščioniškų asmenvardžių lytimis užrašyti 6 skirtingi vardai, kuriais pavadinti 7 asmenys. Iš tikro lietuvių arba lietuviškos kilmės asmenų Gardino paviete gali būti gerokai daugiau: dauguma asmenų užrašyti slaviškomis krikščioniškų vardų formomis, o iš jų nustatyti asmens kilmės neįmanoma.

---

[23] Gen. sg. *Янутя Бранчича* (682).

[24] *Гришко Болтромеевичъ Юркгелевича* (692).

[25] *Иванъ Сиркгуть исъ Черги* (674).

[26] *Каленикъ Сиркгутевичъ одъ Виртилишокъ* (681) – šiame įvardijime yra ir lietuviškos kilmės asmenvardis, ir lietuviškas vietovardis. Kitas užrašymas: *Валентынъ Андреевичъ Сиркгутевичъ* (681).

[27] Ši priesaga yra lietuviškoje mažybinėje žodžio formoje *tėtušis*.

[28] *Павелъ Кгинюшовичъ* (689). Iš to paties onimo *Giniušis* yra ir vietovardis šiame įvardijime: *Матысъ Болтромеевичъ з Кгинюшовъ* (688).

Išvados

1. XVI a. viduryje Gardino paviete jau buvo prasidėjęs pavardžių susidarymo procesas.

2. Senoji įvardijimo sistema „vardas + tėvavardis“ jau buvo apirusi, bet mūsų laikams būdinga įvardijimo sistema „vardas + pavardė“ dar nebuvo susiformavusi.

3. Gardino paviete užfiksuoti 8 baltiškos kilmės vietovardžiai (tarp jų – jotvingiškos kilmės *Ятвезка*).

4. Baltams (greičiausiai lietuviams) galima priskirti 15 skirtingų lietuviškos kilmės ir krikščioniškojo vardyno asmenvardžių, kuriais užrašyti 69 asmenys.

Jūratė Čirūnaitė

Šaltinis

Литовская Метрика, III, Книги Публичныхъ Делъ. Переписи войска литовскаго, Петроградъ, 1915.

Literatūra

Čirūnaitė, J. 2012. Kaip vadino 1567 m. į karo tarnybą iš Gardino pavieto siunčiamus asmenis. *Terra Jatwezenorum*, p. 164–170.
Čirūnaitė, J. 2013. Kaip XVI a. viduryje vadino Gardino pavieto moteris bajores. *Terra Jatwezenorum*, p. 136–142.
Čirūnaitė, J. 2015. Kaip XVI a. viduryje vadino Gardino pavieto vyrus bajorus. *Terra Jatwezenorum*, p. 39–53.
Lietuvių pavardžių žodynas. 1985. A–K. Vilnius: Mokslas.
Lietuvių pavardžių žodynas. 1989. L–Ž. Vilnius: Mokslas.
Zinkevičius, Z. 2010. *Krikščioniško vardyno kelionė į Lietuvą*. Vilnius: LKI leidykla.

JŪRATĖ ČIRŪNAITĖ (g. 1959 m. Kaune) – kalbininkė, dirba Lietuvos sveikatos mokslų universitete. 1982 m. Vilniaus universitete baigė lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. Studijavo klasikinę filologiją bei rusų kalbą ir literatūrą. Dirbo „Nemuno“ žurnalo kalbos redaktore. Vėliau Kauno medicinos mokykloje dėstė kalbos kultūrą ir lotynų kalbą, dirbo Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedroje. 2000 m. Vytauto Didžiojo universitete apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Moterų įvardijimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės dokumentuose“. J. Čirūnaitės mokslinio darbo sritis – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautų vardynas.

JOVITA NEVULYTĖ-GRĖBLIŪNIENĖ
PETRAS GRĖBLIŪNAS

PROFESORIUS MICHALAS HASIUKAS – LENKIJOS LIETUVIŲ ŠNEKTŲ TYRĖJAS

Jovitos ir Petro pokalbis su profesoriumi Michalu Hasiuku

Galbūt dar yra Punsko ir Seinų krašte žmonių, prisimenančių po mūsų kaimus su kuprine ir sunkiu magnetofonu vaikščiojusį žmogų, kuris iš lėto, stengdamasis aiškiai ir be klaidų kalbėti lietuviškai, prašė papasakoti apie ūkio darbus, papročius, kaimų istoriją ar pageidaudavo išgirsti kokią pasaką. Užklydėlis dar norėdavo sužinoti gimimo datą ir vietą, iš kur ir kada kas yra atėjęs į marčias ar žentus. Klausimų jis turėdavo daug ir įvairių. Tas žmogus – tai profesorius Michalas Hasiukas (Michał Hasiuk). Bet kaip ir kodėl jis atsirado mūsų krašte? Kodėl vakarų Lenkijoje dirbantis ir gyvenantis mokslininkas nusprendė tyrinėti Lenkijos šiaurės rytuose gyvenančių lietuvių kalbą? Kas jį paskatino pasirinkti dialektologo kelią? Į šiuos ir kitus klausimus bandysime atsakyti per trumpą pokalbį su profesoriumi. Bet iš pradžių pateikiame keletą biografijos faktų.

Profesorius M. Hasiukas gimė 1931 m. lapkričio 12 d. Kosmove (Kosmów), Liublino vaivadijoje. 1955 m. baigė Poznanės Adomo Mickevičiaus universitete germanistikos studijas. Tais pačiais metais buvo įdarbintas Baltų filologijos katedroje. Daktaro disertaciją „Lietuvių kalbos tarmių deminutyvai“ (*Deminutiva w dialektach litewskich*) apgynė 1966 m., o habilitacinį darbą „Seinų lietuvių šnektos fonologija“ (*Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*) – 1978 m.

Prof. M. Hasiukas savo moksliniuose darbuose ypatingą dėmesį skyrė lietuvių kalbai (ypač dialektologijai) ir jotvingių kalbai. Straipsniuose gvildeno Seinų šnektos priebalsių ir balsių pakitimus, analizavo fonetinius šios šnektos procesus, rašė jotvingių kalbos rekonstrukcijos

Profesorius Michalas Hasiukas

klausimais[1]. Profesorius kelis kartus organizavo dialektologines ekspedicijas į Punsko ir Seinų bei Vižainio kraštą, kur rinko ir įrašinėjo Lenkijos lietuvių šnektas. Yra išlikę labai svarbūs ir originalūs, jau istorinę ir dokumentinę vertę turintys Vižainio ir Seinų krašto lietuvių šnektos įrašai.

Profesoriaus pastangomis 1988 m. Poznanės A. Mickevičiaus universiteto Kalbotyros instituto Baltų kalbų skyrius įgijo teisę mokyti studentus lietuvių kalbos, t. y. buvo įkurtos pirmosios Lenkijoje lietuvių filologijos studijos. Čia profesorius dėstė lietuvių kalbos aprašomąją, istorinę gramatiką, lietuvių kalbos istoriją ir dialektologiją. Be to, 2002 m., taip pat profesoriaus dėka, studentams buvo suteikta galimybė studijuoti latvių kalbą – įkurta latvių kalbos filologija.

Prof. M. Hasiukas – mūsų profesorius. Tai jis mus sudomino dialektologija, paskatino tyrinėti savąją šnektą ir kaupti apie ją duomenis. Jo dėka mes patys susidomėjome dialektologijos mokslu ir parašėme magistro darbus bei disertacijas Lenkijos lietuvių šnektų temomis. Jo dėka taip pat supratome, kad šnektos – tai lobis, kuriuo turime didžiuotis ir jį puoselėti.

[1] Prof. M. Hasiuko straipsnių iki 2000 m. sąrašas yra pateiktas straipsnių rinkinyje „*Mvnera lingvistica et philologica Michaeli Hasivk dedicata*“ (2001).

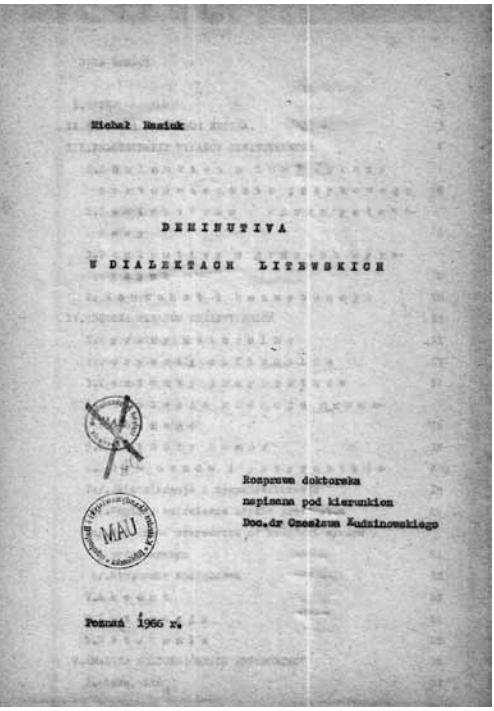
Michał Hasiuk

DEMINUTIVA

W DIALEKTACH LITEWSKICH

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
Doc. dr Czesława Zdzitowieckiego

Poznań 1966 r.

Prof. M. Hasiuko disertacija

– Gerbiamas Profesoriau, Jūs baigėte germanistikos studijas, tad kaip atsitiko, kad patekote į lituanistų akiratį?

Kai baigiau rašyti savo magistro darbą apie vokiečių kalbos umliautą – Ä, Ö, Ü, pasirodė, kad profesorius Janas Otrembskis[2], kuris buvo Poznanės universiteto Baltų kalbų katedros vedėjas, ieško asistento. O ieškojo germanisto, kuris mokėtų rusų kalbą. Tada mano dėstytoja Maria Kofta[3] informavo mane apie asistento paiešką ir pasiūlė nueiti pakalbėti su profesoriumi J. Otrembskiu. Taip ir padariau. Susitikau su profesoriumi, tas paprašė manęs, kad parodyčiau jam savo magistro darbą. Tą darbą peržiūrėjo ir pasiūlė būti jo asistentu. O apie lietuvių kalbą buvau girdėjęs per vokiečių kalbos istorinės gramatikos ir gotų kalbos paskaitas. Ypač mane sudomino gotų kalbos skaitvardžiai *ainlif* ir *twalif*, kurie buvo lyginami su lietuvių kalbos skaitvardžiais *vienuolika* ir *dvylika*.

– Ar tai reiškia, kad anksčiau nesimokėte lietuvių kalbos?

Ne. Kai tapau profesoriaus Otrembskio asistentu, paklausiau jo: „Tai ką man dabar daryti?“ O profesorius pasakė: „Eik į biblioteką, susirask lietuviškų knygų ir mokykis lietuvių kalbos.“

– Ir ką radote bibliotekoje? Iš kokio vadovėlio, kokios knygos mokėtės?

Jokių tada vadovėlių bibliotekoje neradau, nes nebuvo. Bet mokytis pradėjau iš kažkokios knygos (dabar neatsimenu jos pavadinimo),

[2] Profesorius Jan Szczepan Otrębski (1889 12 08–1971 04 25) – žymiausias lenkų baltistas, ypač daug dirbęs lietuvių kalbotyros srityje. Jo svarbiausias lituanistikos darbas – trijų tomų „Lietuvių kalbos gramatika“: *Gramatyka języka litewskiego 1-3*, Warszawa, 1956-1965 [LKE, 1999, 450].

[3] Profesorė Maria Kofta – vokiečių literatūros dėstytoja Poznanės universitete [http://germanistyka.amu.edu.pl/pl/index.php/instytut-mm/strony-zakladow/88-zaklad-historii-literatury-niemieckiej/857-opis-zakladu3].

kuri buvo išleista Tilžėje devynioliktajame amžiuje. Tai buvo trumpų apsakymų ar pasakėlių rinkinys. Kelis perrašytus tekstus iki šiol kažkur namuose turiu.

– O žodyną turėjote?

Radau Fridricho Kuršaičio lietuvių-vokiečių kalbų žodyną[4].

– Kaip susidomėjote dialektologija?

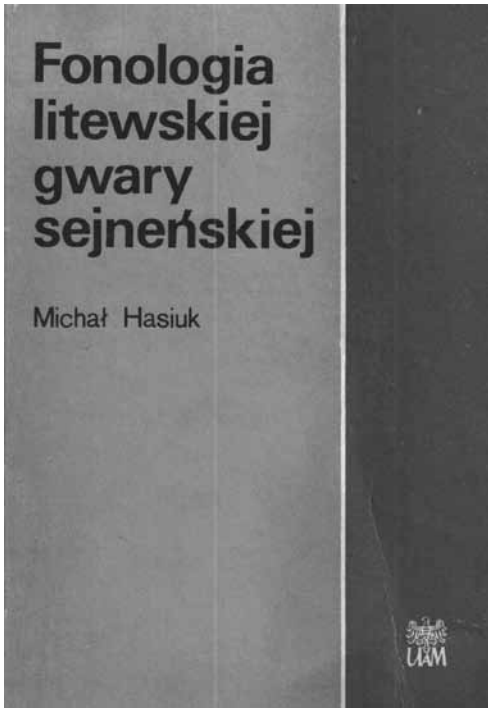

Prof. M. Hasiuko habilitacinis darbas

Tai įvyko atsitiktinai. Dirbdamas universitete, turėjau galimybę važiuoti į Vilnių, į stažuotę. Bet jau reikėjo man žinoti, kokia bus disertacijos tema. Profesorius Otrembskis pasiūlė rašyti apie lietuvių liaudies dainų deminutyvines formas[5]. Kai nuvažiavau į Vilnių, reikėjo man tų dainų pasiieškoti. O jas radau Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje. Dainų reikėjo pačiam ieškoti dideliame tautosakos lobyne. Kadangi tuo metu intensyviai rinkti Lietuvos tarmių duomenys – medžiagos nebuvo mažai. Tačiau pasirodė, kad dainose tos deminutyvinės formos labai kartojasi, jos pritaikytos melodijai, ritmui, kad tų formų man nepakaks disertacijai. Tada nusprendžiau rašyti apskritai apie lietuvių kalbos tarmių deminutyvus. Man buvo labai įdomios pasakos, legendos, pasakojimai ir kiti užrašyti sakytinės kalbos tarminiai tekstai. Darbas nebuvo lengvas. Lietuvių kalbos ir literatūros institute sėdėjau nuo ryto iki vakaro skaitydamas ranka rašytus transkribuotus tekstus. Iš pat pradžių sunku man buvo juos iššifruoti, nes kiekvienas tekstas buvo rašytas kito žmogaus – skyrėsi rašysena, be to, ir fonetinė transkripcija buvusi kiekvieno kitokia. Bet visa tai man nebuvo nei nuobodu, nei veikė atstumiančiai. Paprastai sėdėjau, dariau savo

[4] Fridrichas Kuršaitis (1806 04 24–1884 08 23) – Mažosios Lietuvos lietuvių kalbininkas. Intensyviai aprašinėjo ir tyrė lietuvių kalbą. Parašė svarbių lituanistikai veikalų, tarp jų: „Lietuvių kalbos gramatiką“ (*Grammatik der littauischen Sprache*) – 1876 m., „Lietuvių kalbos žodyną“ (*Wörterbuch der littauischen Sprache*): vokiečių-lietuvių kalbų (*Deutch-littauisches Wörterbuch*) 1 tomas buvo išleistas 1870 m., o 2 tomas – 1874 m., lietuvių-vokiečių kalbų (*Littauisch-deutsches Wörterbuch*) dalis buvo išleista 1883 m. [LKE, 1999, 340].

[5] Mažybines formas.

darbą ir kažkaip ėjau su tuo darbu pirmyn. Kartu mokiausi lietuvių kalbos dialektologijos. Skaičiau tekstus ir mane ta dialektologija vis labiau traukė, gal tuomet ji mane ir užvaldė. Tik gaila, kad negalėjau nuvažiuoti į Lietuvos regionus ir pats patyrinėti tarmių. Galėjau būti tik Vilniuje.

– O kodėl negalėjote pats pavažinėti ir patyrinėti?

Na, tai buvo tokie, o ne kitokie laikai. Panašiai buvę ir Latvijoje. Kai stažavausi Rygoje, irgi negalėjau išvažiuoti už jos ribų.

– Kaip atsidūrėte Punsko-Seinų-Suvalkų krašte?

Į Lietuvą dažnai važinėti nebuvo įmanoma. Kaip sakiau, tokie buvo laikai. Bet norėjau savarankiškai rinkti dialektologinę medžiagą. Neatsimenu, kelintais metais, bet per vieną Varšuvoje surengtą konferenciją pažinau profesorę Tamarą Buchienę[6], kuri man pasiūlė važiuoti į Seinų kraštą – Žagarius, Dusnyčią – patyrinėti ten gyvenančių lietuvių kalbą. Taip ir padariau.

– Kada ir kaip pirmą kartą atvykote į mūsų kraštą? Kuriam laikui?

Ko gero, pirmą kartą atvažiavau po 1956 m., gruodžio pradžioje, vienai dienai. Atsimenu, kad buvo šalta. Tada iš Seinų į Punską važinėjo tik vienas autobusas. Į Seinus atvažiavau iš Augustavo autobusu, o į Augustavą traukiniu.

– Važiavote tik vienai dienai?

Taip. Bet vietoje sužinojau, kad vakare mokykloje turi būti susitikimas su Rojumi Mizara[7]. Tai buvo emigrantas iš JAV, kuris prisistatė esąs kairiųjų pažiūrų. O susitikime paklaustas, ar yra komunistas, atsakė, kad ne, kad yra arti komunistų, bet ne komunistas. Pažinau taip pat

[6] Prof. Tamara Buch (1923 07 08–1970 02 07) tyrinėjo Punsko apylinkių šnektą, toponimiją, hidronimiją. Jos straipsnių rinkinį *Opuscula Lituanica* 1998 m. parengė ir išleido buvęs profesorės studentas, baltistas Voicechas Smočinskis (Wojciech Smoczyński), kuris aprašė Punsko lietuvių šnektą [*Gwara litewska okolic Puńska, 1977*].

[7] Rojus Mizara (1895 05 15–1967 09 23) – žurnalistas, Amerikos lietuvių komunistų veikėjas, parašęs apie 20 literatūrinių veikalų, iš kurių minėtini: *Sliakeris* (1930), *Povilas Jurka* (1935), *Mortos Vilkienės divorsas* (1935) ir kiti [LE, XIX t., 1959, 82].

jūreivį Petrą Rolofą[8], kuris aktyviai bendravo su jaunimu. Tada susipažinau su nemažai žmonių, kurie, kai vėliau atvažiuodavau, mane atpažindavo. Dėl šių pažinčių man buvo lengviau rinkti tarminę medžiagą.

– O kur tada nakvojote, kur apsistojote?

Kai atvažiavau į Seinus, o reikėjo pirma atvažiuoti į Seinus ir užsiregistruoti, man buvo įteiktas vienos ponios Punske adresas, pas kurią galėjau apsistoti ir nakvoti, bet ten nenakvojau. Mat per susitikimą su Rojumi Mizara mokykloje pažinau Juozą Maksimavičių iš Ožkinių kaimo. Smagiai pabendravome ir tada jis pasiūlė man važiuoti pas jį į namus – pakalbėti su močiute. Taip ir padariau.

– Ar tai buvo pirmas kartas, kai bendravote su šnektos pateikėju?

Taip. Tai iš tikrųjų buvo pirmas kartas.

– Ką atsimenate iš to pirmo apsilankymo Punske?

Gal ir pasirodys keista, bet sniegą. Po susitikimo mokykloje, kai ruošėmės su Juozu Maksimavičiumi važiuoti Ožkiniuosna, išėję pamatėme, kad prisnigta. Aš buvau su pusbačiais, o J. Maksimavičius buvo atvažiavęs į Punską vežimu. Tada man liepta sėstis į vežimą. J. Maksimavičius ėjo šalia pėsčiomis. Besėdėdamas vežime labai sušalau ir svajojau būti J. Maksimavičiaus vietoje. Bet taip mums bekeliaujant sužinojau daug įdomių dalykų, pavyzdžiui, kokiu būdu iš tulžies buvo šalinami akmenys. Pasirodė, kad J. Maksimavičiaus žmonos tulžyje užsibuvo akmuo. Ją reikėjo operuoti, bet žmonės tais laikais operacijos bijojo. Žmona taip pat. J. Maksimavičius man papasakojo, kad žmona buvo gydoma „arklio kuracijos“ būdu. Tai reiškia, kad privirė aliejaus (koks tai buvo aliejus, neatsimenu, rapsų gal) ir vyno, dar kažko įmetė – kokių prieskonių. Tada litrą ar du Maksimavičienei reikėjo išgerti ir atsigulti. Tas akmuo dėl aliejaus turėjo pradėti judėti. Skausmas – baisus. Na ir laukė rezultato: jei žmona išlaikys – pasveiks, o jei kas viduj sutrūkinės – tai viskas, mirtis. Na ir išgyveno, pasveiko.

– O antrą kartą atsimenate?

[8] Petras Rolofas (1930–1997 05 25) – kraštotyrininkas, naujausiųjų laikų knygnešys, žr. http://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/paskutinis-siu-laiku-knygnesys-27932.

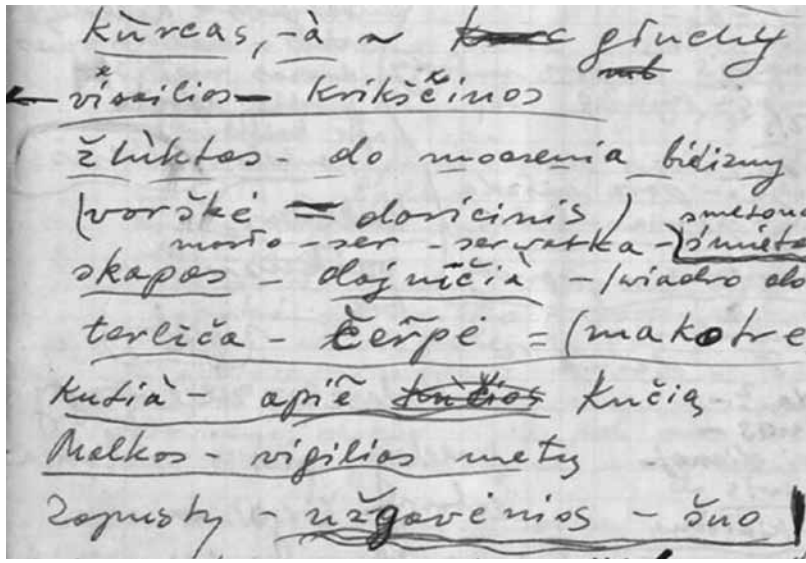

Prof. M. Hasiuko užrašai, padaryti pirmos ekspedicijos metu

Metų neatsimenu, gal tai buvo po 1961-ųjų. Tada man pavyko atvažiuoti dviem savaitėms su draugu polonistu dialektologu Henriku Novaku[9] lengvąja mašina.

– Kokius kaimus tada aplankėte?

Buvom Žagariuose, Aradnykuose, Dusnyčioje, Radžiūčiuose ir Dvarčėnuose.

– Kokiu būdu rinkote tarminę medžiagą? Ar tai buvo sąsiuvinis ir tušinis? O galbūt jau turėjote kokią parankesnę aparatūrą?

Na, sąsiuvinis ir tušinis buvo visada, bet atvažiavę su H. Novaku į Seiniją turėjome vokišką GRUNDIG juostinį magnetofoną. Tais laikais šitas magnetofonas buvęs geriausias, kokį galima buvo gauti Lenkijoje.

– Kur įrašinėjote tekstus? Visada pas pateikėjus namuose?

[9] Henryk Nowak – žymus lenkų kalbininkas, lenkų kalbos šnektų tyrėjas, ilgus metus vadovavęs Poznanės A. Mickevičiaus universiteto Lenkų kalbos dialektologijos skyriui, žr. http://www.amu.edu.pl/dzialalnosc/o-uam/pamieci-tych-co-odeszli.../20092010.

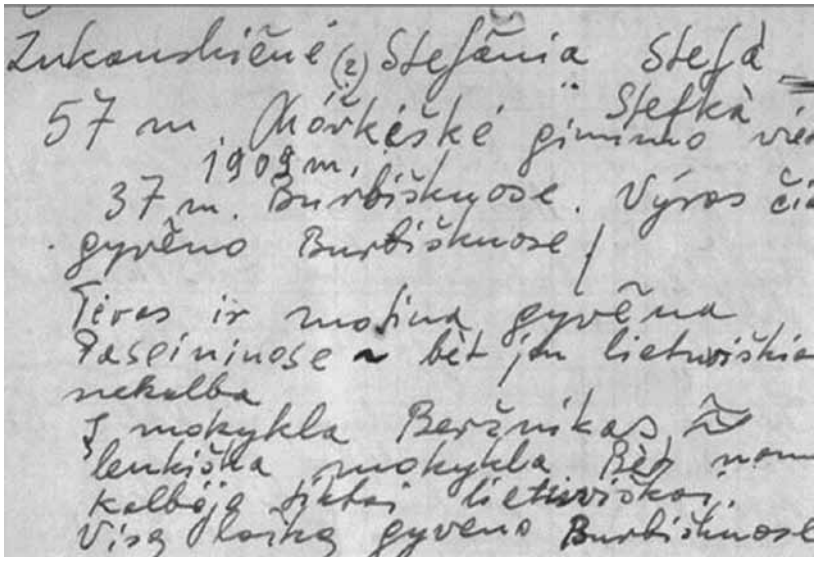

Prof. M. Hasiuko užrašai iš antros ekspedicijos

Taip, dažniausiai pas pateikėjus, bet įrašinėjome ir kaimų mokyklose, ir kolūkiuose. Pavyzdžiui, kiek atsimenu, Juodeliškėse įrašinėjom valsčiaus patalpose, Burbiškiuose – kolūkio, o Aradnykuose – mokykloje.

– Kaip susirasdavote pateikėjų?

Pirma vaikščiojau po kaimą ir klausinėjau, ar yra kokių senelių, kurie norėtų ir galėtų su manim pakalbėti. Kai atsirasdavo norinčiųjų, susitardavom ir jie tada ateidavo.

– Tikrai seneliai specialiai ateidavo? Nepatingėdavo?

Taip, ateidavo. Ateidavo visi, kuriuos anksčiau paprašydavau ateiti. Atsimenu, kad manęs žmonės klausdavo, kam mums tie seneliai, kodėl jų ieškau. Gal norime juos kur nors išvežti?

– Per dvi savaites tikriausiai daug medžiagos įrašėte.

Taip. Tada surinkau daugiausia medžiagos savo habilitacijai[10].

– Ar žmonės noriai kalbėdavo?

Kalbėdavo noriai. Tik dažnai stebėdavosi, kam tokiam lenkui reikia jų pasakojimų. Kam man reikalinga ta lietuvių kalba, tie įrašai? Juk jų kalba tokia prasta. Ne kartą teko man aiškinti, kad dabar visame pasaulyje renkama dialektologinė medžiaga, kad lietuvių kalbos šnektos yra įvairios ir įdomios ir kad būtina jas fiksuoti ateičiai, nes jos nyksta.

– Ar informantai stebėjosi, klausė Jūsų, kaip atsitiko, kad toks atvykėlis iš vakarų Lenkijos moka kalbėti lietuviškai?

Taip, klausė. Tada sakiau jiems, kad pats mokiausi šios kalbos, kad anksčiau jokio lietuvio nebuvau sutikęs, matęs.

– Kokiomis temomis šnekėjotės? Kas Jums buvo įdomu?

Dažniausiai siūlydavau pasakoti pasakas, legendas. Jeigu kuris pateikėjas negalėdavo pasakų prisiminti, prašydavau papasakoti kaimo istoriją arba kokį nors įdomų įvykį, apie šventes, laukų ir namų darbus. Pateikėjai dažnai dainuodavo. Temų pakalbėti visada atsirasdavo.

– Ar prisimenate kokių linksmų, malonių įvykių, susijusių su Jūsų išvykomis į Punsko-Seinų-Suvalkų kraštą?

Prisimenu vieną pateikėją iš Rakelijos – ponią Agotą Maksimavičienę. Ji buvo viena geriausių šnektos pateikėjų, nes kalbėjo sklandžiai ir per daug nemąstė, ar gerai kalba, t. y. politiškai teisingai. Ji tikrai labai įdomiai ir labai daug pasakojo. Pas ją nuėjome iš pačio ryto. Profesorius Novakas buvo užsiėmęs magnetofonu, o aš kalbinau, nors, tiesą sakant, labai jos kalbinti nereikėjo, nes pati surasdavo temą pasakojimui. Baigusi vieną temą, pradėdavo kitą. Vienu metu, gal prieš pietus, Novakas pasižiūrėjo į mane ir paskui paklausė ponios Maksimavičienės, ar nėra pailsusi. Ji atsakė: „Aš ne, bet gal jūs, Ponai, norėtumėte pailsėti?“

[10] Profesorius yra vienintelis mokslininkas, aprašęs Seinų šnektos fonologinę sistemą.

Kitas įdomus atsitikimas – kai patekau Dusnyčioje pas ponią Petruškevičienę, bet jau tada pats vienas buvau. Ji man pasiūlė nakvynę. Vakare jos sūnus ar žentas pakvietė mane nuvažiuoti alaus išgerti. Jis turėjo motociklą ir, pasisodinęs mane ant to motociklo, nusivežė į kažkokį kioską. Tada toks kioskas kaime ar apylinkėje vyrams labai praversdavęs. Atvažiavę atsisėdom ir pradėjom kalbėtis. Kaimų vyrai, pamatę „naujoką“, susidomėjo ir priėjo arčiau. Tas ponios Petruškevičienės sūnus ar žentas vyrams paaiškino, kad esu iš Poznanės, kalbu lietuviškai ir atvažiavau pakalbėti su žmonėmis. Vyrai, tai sužinoję, mane pašnekino. Paskui išėjo, o sugrįžę uždainavo dainą. Dar ir dabar atsimenu kelis tos dainos žodžius: „po kaimus vaikščioja, lietuviškai šneka“. Vadinasi, nelabai manim pasitikėjo. Tada, tais laikais, iš nežinia kur atvykęs lenkas, kalbantis lietuviškai ir vaikščiojantis su magnetofonu po kaimus, jaunimo akyse neatrodė labai patikimas. Po tos dainos tik nusišypsojau, nekomentavau, bet supratau, kad esama čia kažkokios įtampos.

– Ar tai reiškia, kad jaunimas buvo mažiau patiklus nei vyresnio amžiaus žmonės?

Galbūt ir kiti vyresnio amžiaus žmonės nelabai tikėjo mano darbo tikslingumu, bet niekas niekada to garsiai nesakė. Aišku, klausdavo manęs, kodėl ir kam man tie įrašai. Turbūt nelabai tikėjo, kad nesu kokios valstybinės įstaigos – valsčiaus ar seniūnijos – darbuotojas, netikėjo tuo universitetu. Kažkada net vienas pateikėjas manęs paprašė, kad Seinuose jam sutvarkyčiau pensiją.

– Kažkada, Profesoriau, pasakojote mums apie tai, kad buvote pavadintas šnipu.

Na taip. Bet tai buvo nesusipratimas. Gana juokingas įvykis. Rodos, Vaitakiemyje užsukau pas šaltyšių – man taip reikėjo daryti kiekviename kaime. Parodžius dokumentą, kad esu iš Baltų kalbų katedros, jis man pasakė: „Na, pasakyk (prisipažink), kad esi šnipas.“ Aš tada paklausiau: „Bet kieno?“ O tas: „Na aišku, kad vyskupo.“ Aš: „Kodėl?“ Jis: „Taigi matau, kad čia yra parašyta KATEDRA.“

– Sugrįžęs į Poznanę tikriausiai tų įrašų klausėtės ir juos transkribavote, ar taip?

Taip. Grįžęs į Poznanę tiek, kiek galėjau, tuos įrašus išklausiau, užrašiau juos fonetine transkripcija ir kitais metais sugrįžau pas tuos pačius pateikėjus, kad galėčiau įsitikinti, ar gerai tekstus supratau ir užrašiau. Aišku, įrašiau tada dar ir kitus šnektos atstovus, bet labiausiai mane domino tie patys – mat turėjau įsitikinti, ar taisyklingai transkribavau jų kalbą. Be to, kai stažavausi Vilniuje, turėjau galimybę konsultuotis dėl mano užrašų su Zigmu Zinkevičiumi[11], Vytautu Vitkausku[12] ir Aleksu Girdeniu[13].

– Kada vėl atvažiavote į mūsų kraštą?

Šiaip aš ten buvau nuvykęs per 20 kartų. Bet kai pirmą kartą ilgesniam laikui atvažiavau į Punską, gal per pietus nuėjau į „gospodą“ pavalgyti. Atsimenu, įeinu su kuprine, su magnetofonu, atsisėdu ramesnėje patalpoje, o po kurio laiko ateina tiesiai pas mane kažkoks žmogelis ir vedasi milicininką. Tas iš karto paprašė manęs parodyti leidimą čia būti. Mat nepažįstamas žmogus su kuprine ir magnetofonu žmonėms pasirodė įtartinas.

– Suprantame, kad Jūs keliavote šiame krašte iš pietų į šiaurę. Pirma įrašinėjote Seinų šnektą, kurią aprašėte savo habilitaciniame darbe, o paskui paeiliui, kaimais eidamas ar važiuodamas, įrašinėjote ir Punsko šnektą. Be to, įrašėte lietuvius net prie Vižainio. Iš kur sužinojote, kad ten, tolėliau nuo Punsko, vis dar kalbama lietuviškai?

Kaip minėjau, dialektologija tikrai man labai patiko, darbas su tekstais mane domino, tad naudodamasis proga nusprendžiau patraukti toliau – Punsko link ir įrašyti daugiau šnektų. Na ir taip iš kaimo į kaimą, kol atsidūriau prie Rutka Tartak. Apie Vižainį buvau girdėjęs anksčiau, o kalbėdamasis su žmonėmis sužinojau, kur dar toliau į šiaurės vakarus yra lietuviškai kalbančių žmonių. Ir pagalvojau: niekas ten nevažinėja, niekas ten dar nebuvęs, todėl būtinai reikia įrašyti tuos po

[11] Profesorius Zigmas Zinkevičius (gimęs 1925 d. sausio 4 d.) – vienas žymiausių pastarųjų dešimtmečių lietuvių kalbininkų, dialektologas, žr. LKE, 1999, 720.

[12] Profesorius Vytautas Vitkauskas (1935 08 01–2012 02 18) – lietuvių kalbininkas, lietuvių tarminės leksikografijos pradininkas, dialektologas, žr. LKE, 1999, 708.

[13] Profesorius Aleksas Girdenis (1937 10 19–2011 08 16) – lietuvių kalbininkas, dialektologas. Kartu su Z. Zinkevičiumi sudarė naują lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją, monografijoje „Fonologija“ (1981) pirmą kartą apibendrino lietuvių kalbos fonologijos tyrimus, daugiau žr. LKE, 1999, 219.

kaimus išmėtytus lietuvius. Mano manymu, buvo itin svarbu sukaupti, surinkti jų kalbinį palikimą.

– Ar tų apylinkių žmonės nesidrovėjo, nebijojo su Jumis lietuviškai kalbėti? Juk ten lietuvių buvo labai mažai, dauguma sulenkėjo.

Buvo įvairiai. Jeigu jau surasdavau žmogų, kalbantį lietuviškai – vis manęs klausdavo, kam man ta lietuvių kalba. Juk ji nėra niekam reikalinga! Bet man atrodo, kad buvau jiems įdomus. Pasikalbėję su manim suprasdavo, kad nesu priešiškai nusiteikęs, kad nesu toks, kokie yra kai kurie jų kaimynai – papasakodavo savo šeimos ar lietuvių Vižainio apylinkėse istoriją.

– Ar buvo nors vienas pateikėjas, tiesiai Jums pasakęs: „Ne, aš su Jumis nekalbėsiu.“?

Kartą buvo tokia situacija, kai viena močiutė, ko gero, prikalbinta jaunimo, nenorėjo nieko papasakoti, kol neįrašysiu dainos, sukurtos prieš lenkus.

– Įrašėte?

Ne. Negalėjau, nes buvo tokie laikai, kad paskui mane visą laiką važinėjo koks nors saugumietis ar pasienio milicija. Jie kiekvienu metu galėjo patikrinti mano įrašus. Jeigu būčiau įrašęs tokią dainą, o saugumietis būtų jos išklausęs – man būtų buvęs galas. Būčiau kaltinamas veikla prieš valstybę ir pan.

– Ar Jūs, Profesoriau, buvote kaip nors varžomas, kai vaikščiojote po kaimus? Tarkim, ar galėjote vaikščioti visur, kur norėjote ir kada norėjote?

Man buvo uždrausta vaikščioti vakarais ir naktimis. Kai pasitaikydavo vakare nueiti ir susitarti su kokiu informantu, jau kitą dieną ten, prie trobos, manęs laukdavo pasienietis. Tokios situacijos buvo itin nemalonios, nes paskui tie pateikėjai nenorėdavo su manim kalbėti. Bijojo. Vis dėlto aš ne kartą vaikščiojau ir vakarais, ir naktimis. Kartą naktį pavyko nueiti iš Berznyko į Aradnykus.

Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė

Petras Grėbliūnas

– O kur tuose kaimuose nakvodavote?

Kol neturėjau savo mašinos, tai nakvodavau visur, kur buvo galima. Žmonės mane priimdavo nakvoti.

– Ar jie patys Jums siūlydavo nakvynę?

Ne, pasiklausdavau jų.

– O mokėjote už nakvynę?

Gal vieną ar du kartus. Bet paskui jaunimas senelius aprėkdavo už tai. Sakydavo: „Kaip galėjote iš tokio svečio prašyti pinigų?!“

– Profesoriau, buvo labai įdomu su Jumis pasikalbėti. Ačiū.

Literatūra

Ambrazas, V., red. 1999. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Bendorius, A., red. 1959. *Lietuvių enciklopedija*. XIX t. South Boston: Lithuanian Enciclopedia Press.
Hasiuk, M. 1966. *Deminutiva w dialektach litewskich*. Disertacija. Poznań: UAM.
Hasiuk, M. 1978. *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
Marcinkiewicz, J., Ostrowski, N., red. 2001. *Mvnera lingvistica et philologica Michaeli Hasivk dedicata*. Poznań: Katedra Skandynawistyki i Baltologii UAM.
Smoczyński, W. 1977. *Gwara litewska okolic Puńska*. Disertacija. Kraków: UJ.
Smoczyński, W., red. 1998. *Tamara Buch. Opuscula Lituanica*. Warszawa.
http://www.amu.edu.pl/dzialalnosc/o-uam/pamieci-tych-co-odeszli.../20092010.
http://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/paskutinis-siu-laiku-knygnesys-27932.
http://germanistyka.amu.edu.pl/pl/index.php/instytut-mm/strony-zakladow/88-zaklad-historii-literatury-niemieckiej/857-opis-zakladu3.

JOVITA NEVULYTĖ-GRĖBLIŪNIENĖ (g. 1976 m. Suvalkuose) mokėsi Punsko licėjuje. Poznanės A. Mickevičiaus universitete baigė lituanistikos magistro laipsnio ir doktorantūros studijas. Dabar ten dirba ir dėsto praktinę lietuvių kalbą, latvių ir lietuvių kalbų aprašomąją gramatiką (morfologiją, fonetiką ir fonologiją) bei dialektologiją. Tyrinėja Punsko-Seinų krašto šnektas.

PETRAS GRĖBLIŪNAS (g. 1974 m.) baigė lietuvių filologijos magistro laipsnio ir doktorantūros studijas A. Mickevičiaus universitete Poznanėje. Dabar dirba Poznanės universiteto Baltologijos skyriuje, kur dėsto lietuvių ir latvių kalbas, lietuvių ir latvių vertimo teoriją ir praktiką, latvių aprašomąją gramatiką (morfologiją) ir kt. Tyrinėja Lenkijos pietų aukštaičių tarmę.

VILIJA RAGAIŠIENĖ

IŠSKIRTINIAI VARDAŽODŽIŲ KIRČIAVIMO ATVEJAI PUNSKO IR SEINŲ ŠNEKTOSE

Punsko ir Seinų šnektų kirčiavimas iki šiol sulaukęs palyginti nedaug dėmesio. Lingvistinėje literatūroje gana fragmentiškai rašyta apie šių šnektų bendrąsias kirčiavimo tendencijas ir pateikta po keletą arba keliolika vartosenos pavyzdžių[1]. Kiek daugiau tyrėjų nagrinėtos dvi ir kitiems pietų aukštaičių patarmės akcentuacijos tyrėjams aktualios problemos: ilgųjų balsių ir poliftongų *ie, uo* priegaidžių skyrimas[2] bei linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo įvairavimas[3].

Punsko ir Seinų šnektų, laikomų vakarine pietų aukštaičių patarmės ploto dalimi, kuri nuo pagrindinio patarmės ploto atskirta valstybine Lietuvos-Lenkijos siena[4], kirčiavimas iš esmės nesiskiria nuo šios patarmės kirčiavimo. Tačiau esama tik šioms šnektoms būdingų

---

[1] Punsko šnektos pavyzdžiai lingvistinėje literatūroje neretai teikiami kaip mokslinių teiginių iliustracija nagrinėjant pietų aukštaičių patarmės kirčiavimo ypatumus, plg. D. Mikulėnienė, „Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, nr. 34, p. 148; V. Ragaišienė, *Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse* (daktaro disertacija), Vilnius, 2010, p. 55.

[2] W. Smoczyński, „Gwara południowolitewska w Sejneńskiem“, *Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*, Warszawa, 1972, p. 98; W. Smoczyński, *Gwara litewska okolic Puńska* (praca doktorska), Kraków, 1977, p. 16; M. Hasiuk, *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*, Poznań, 1978, p. 17; T. Buch, „Mundartliche Intonationsschwund im Litauischen“, *Opuscula Lituanica*, Warszawa, 1998, p. 283–286 ir kt.

[3] L. Grumadienė, „Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1988, nr. 27, p. 144; I. Gasperavičiūtė, *Sociolingvistinis Žvikelių kaimo tarmės aprašymas* (diplominis darbas), Vilnius, 1992, p. 34; L. Grumadienė, „Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1994, nr. 34, p. 104; Z. Zinkevičius, *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius, 2006, p. 160 ir kt.

[4] A. Uzdila, *Punsko (vakarinių dzūkų) tarmės fonetika ir morfologija* (diplominis darbas), Vilnius, 1963, p. 13; Z. Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija,* Vilnius, 1966, p. 241; I. Aleksaitė, *Punsko šnektos konsonantizmas* (diplominis darbas), Vilnius, 1985, p. 24 ir kt.

vardažodžių kirčiavimo atvejų. Vieni jų iš viso nepaliudyti pietų aukštaičių patarmės garsinių ir rašytinių šaltinių, kiti – labai retai aptinkami gretimose aukštaičių patarmių šnektose. Skiriasi ir kai kurie vardažodžių akcentuacijos polinkiai (įvairiai kirčiuojamų formų vartojimo dažnumas, jų paplitimas ir kt.).

Taigi šio straipsnio objektas – Punsko ir Seinų šnektų išskirtiniai dviskiemenių ir daugiaskiemenių vardažodžių – daiktavardžių, būdvardžių ir skaitvardžių – kirčiavimo atvejai ir akcentuacijos polinkiai.

Tikslas – aprašyti Punsko ir Seinų šnektose vartojamų vardažodžių akcentuacijos polinkius ir išskirtinius kirčiavimo atvejus, paaiškinti galimas jų atsiradimo priežastis, atskleisti tiriamų ir artimiausių aukštaičių patarmių šnektų vardažodžių kirčiavimo panašumus ir skirtumus.

Tiriamoji medžiaga surinkta iš 2013–2015 m. Punsko ir Seinų šnektų apylinkėse įrašytų garso įrašų[5]. Daugiausia duomenų sukaupta iš lietuviškosios Punsko dalies, t. y. paties Punsko ir aplinkinių kaimų (Kreivėnų, Ožkinių, Šlynakiemio, Trakiškių, Kampuočių, Valinčių, Vaitakiemio ir kt.)[6]. 2013–2015 m. įrašų medžiaga lyginama su Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomų XX a. 8–9 deš. garso įrašų duomenimis (daugiau nei 40 val.), publikuotų ir rankraštinių tekstų faktais, mokslinių darbų ir kitų rašytinių šaltinių pavyzdžiais.

1. Sukaupta medžiaga patvirtina pietų aukštaičiams priskiriamų periferinių šnektų tyrėjų prielaidas, kad Punsko ir Seinų šnektoms būdingas vardažodžių kirčiavimo paradigmų įvairavimas[7]. Tiriamų šnektų garsiniuose ir rašytiniuose šaltiniuose iš viso rasti 452 įvairiai kirčiuojami vardažodžiai – daiktavardžiai, būdvardžiai ir skaitvardžiai – ir jų formos, pvz.: *gegùžė* (2) / *gegužẽ* (3ᵇ)[8], *láiškas* (3) / *laĩškas* (4),

[5] 2013 m. ekspedicija finansuota pagal Lietuvos mokslo tarybos administruojamą Europos struktūrinių fondų projektą *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (VP1-3.1-ŠMM-07-K priemonė „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (Visuotinė dotacija)“). 2014–2015 m. ekspedicijos finansuotos Lietuvos mokslo tarybos lėšomis (projektas *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Punsko apylinkių šnektos* (LIT-8-85). Tarmių garso įrašai saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

[6] Išvardyti kaimai priskiriami Punsko šnektai, žr. A. Uzdila, min. veik., 1963, p. 13; W. Smoczyński, min. veik., 1977, p. 14; I. Aleksaitė, min. veik., 1985, p. 6–9.

[7] L. Grumadienė, min. veik., 1994, p. 97–106; D. Mikulėnienė, min. veik., 1996, p. 148, 155; plg. dar G. Sorokaitė, *Sociolingvistinė Kreivėnų šnektos analizė* (diplominis darbas), Vilnius, 1992, p. 34–40.

[8] Straipsnyje pirmasis nurodomas pagrindinis žodžio akcentinis variantas. Lingvistinėje literatūroje įvairiai kirčiuojami žodžiai ir jų formos vadinami *kirčiavimo variantais*, *akcen-*

lygùs, -ì (3) / *lýgus, -i* (1), *mókytojas* (3/1) / *mokýtojas* (3/1), *pradìnis, -ė* (2) / *prãdinis, -ė* (1), *pradžià* (4/2), *súolas* (3/1), dgs. gal. *súolus / suolùs, kárštas, -à* (3), vns. įnag. *kárštu / karštù, káršta / karštà,* dgs. gal. *kárštus / karštùs, kárštas / karštàs* ir kt. Dauguma aptariamų žodžių kirčiuojami pagal dvi kirčiuotes, plg. dar *bažnýčia* (1) / *bažnyčià* (2), *griovỹs* (4) / *griõvis* (2), *skiedrà* (3/4), *skỹrius* (2) / *skyriùs* (4) ir kt. Rasta tik keliolika žodžių, turinčių tris akcentinius variantus, pvz.: *kráutuvė* (1) / *krautuvẽ* (3ª) / *krautùvė* (2), *náuda* (1) / *naudà* (3/4), *vaĩstas* (4/2) / *váistas* (1), *Velýkos* (1) / *Velỹkos* (4/2) ir kt. Pasitaiko atvejų, kai skiriasi pagal pirmąją kirčiuotę kirčiuojamų daugiaskiemenių žodžių kirčio vieta ir (arba) kamieno priegaidė, pvz.: *elèktra / èlektra*, *dalgiãkotis / dalg̃iakotis*, *pìliakalnis / piliãkalnis, patévis / pãtėvis*, *šùniavotė / šuniãvotė* ir kt.

Pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose rasta daugiau nei 400 įvairiai kirčiuojamų vardažodžių, pietiniame areale jų užrašyta kiek mažiau – apie 350[9]. Tiriamose ir gretimose pietvakarinėse šnektose įvairiai kirčiuojamos žodžių formos dažniau aptinkamos ir to paties pateikėjo kalboje. Įvertinus kirčiavimo variantų paplitimą ir vartojimo dažnumą pietų aukštaičių patarmės plote, nustatyta, kad Punsko ir Seinų šnektos, kaip ir pietvakarinė šios patarmės dalis, priklauso didžiausio akcentinio variantiškumo centrui (žr. 1 pav.)[10]. Sukaupta medžiaga rodo dar vieną svarbų dalyką – kirčiavimo gretybių to paties informanto kalboje ir toje pačioje šnektoje pietų aukštaičių patarmėje palaipsniui mažėja einant iš pietvakarių pietų kryptimi.

Punsko ir Seinų šnektų vardažodžių variantiškumo polinkiai iš esmės yra panašūs į pietų, ypač pietvakarinės dalies, aukštaičių akcentuacijos tendencijas. Tiriamose šnektose taip pat daugiausia rasta dvejopai kirčiuojamų daiktavardžių (jie sudaro apie du trečdalius nagrinėjamų atvejų), būdvardžių ir skaitvardžių kirčiavimo gretybių turinčių žodžių aptikta gerokai mažiau. Punsko ir Seinų šnektose, kaip ir visame pietų aukštaičių plote, žodžiai taip pat paprastai kirčiuojami ne pramaišiui, o pagal kurią vieną akcentinę paradigmą. Iš vartojamų kelių kirčiavimo variantų vienas yra dažnai aptinkamas, arba pagrindinis, kitas (ar kiti) – gretiminis (gretiminiai). To paties pateikėjo

tiniais variantais, *kirčiavimo gretimybėmis* arba *kirčiavimo gretybėmis*, žr. V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 9.

[9] V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 139; V. Ragaišienė, „Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pateikimas *Pietinių pietų aukštaičių šneklų žodyne*“, *Leksikologija ir leksikografija* 4, Vilnius, 2014, p. 191, 6 išn.

[10] V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 139.

1 pav. Kirčiavimo variantiškumo paplitimas pietų aukštaičių plote

kalboje dažniausiai vyrauja kurios nors vienos akcentinės paradigmos formos. Gretiminę kirčiuotę liudijančios formos vartojamos rečiau, išskyrus daiktavardžius, įvardijančius asmenis pagal tautybę, pvz.: *lãtviai* / *latviaĩ*, *lietuviaĩ* / *lietùviai*, *lenkaĩ* / *lénkai*, *vok(i)ečiaĩ* / *vók(i)ečiai*, *žỹdai* / *žydaĩ* ir kt.

Palyginus tiriamose ir pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose rastus kirčiavimo variantus paaiškėja, kad esama kirčiavimo variantiškumo, kaip reiškinio, ne tik panašumų, bet ir skirtumų. Punsko ir Seinų šnektose labiau nei pietvakarinėje pietų aukštaičių ploto dalyje įvairuoja žodžio to paties kamieno paskirų formų akcentuacija, pavyzdžiui, vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų kir-

tis: *aguřkas* (2), *agurkùs / aguřkus, kareĩvis* (2), *kareiviù / kareĩviu, knygà* (2), *knygà / knỹga, knygàs / knỹgas*, *mėsà* (4), *mėsà / mẽsa*, *rõžė* (2), *rožės / rõžes*, *ožỹs* (3), *óžiu / ožiù*, *óžius / ožiùs, šáltas, -à* (3), *šáltu / šaltù, šáltus / šaltùs, šáltas / šaltàs* ir kt.

Tiriamose šnektose gerokai daugiau rasta ir dvejopai kirčiuojamų daugiaskiemenių moteriškosios giminės vardažodžių, pvz.: *gerokà* (3) / *geróka* (1), *kepỹkla* (1) / *kepyklà* (2), *lengvokà* (3) / *lengvóka* (1), *mãšina* (1) / *mašinà* (3^b), *pãmoka* (1) / *pamokà* (3^b), *vãlanda* (1) / *valandà* (3^b), *audėjà* (3) / *audéja* (1), *bažnýčia / bažnyčià, grabnýčia / grabnyčià, koplýčia / koplyčià* ir kt. Punsko ir Seinų šnektose to paties darybos tipo vediniai dažniausiai kirčiuojami pagal vieną akcentinį modelį. Pavyzdžiui, priesagos *-ykla* daiktavardžiai čia turi pirmosios ir antrosios kirčiuočių gretybių: *džiovỹkla* (1) / *džiovyklà* (2), *ganỹkla* (1) / *ganyklà* (2), *kepỹkla* (1) / *kepyklà* (2), *mokỹkla* (1) / *mokyklà* (2), *rūkỹkla* (1) / *rūkyklà* (2) ir kt. Kitose pietų aukštaičių šnektose aptariamų žodžių dvejopo kirčiavimo atvejų užrašyta gerokai mažiau. Čia labiau paplitusios antrosios kirčiuotės formos.

Atkreiptinas dėmesys ir į kirčiavimo variantų vartojimo dažnumą Punsko ir Seinų šnektose. Įvairiai kirčiuojamos formos užrašomos visame šių šnektų plote, tačiau esama jų paplitimo arealinių skirtumų. Punsko, Kreivėnų, Šlynakiemio, Ožkinių ir kt. kaimų apylinkėse aptariamų atvejų rasta kiek mažiau. Daugiausia dvejopai kirčiuojamų formų aptikta Pristavonių, Sankūrų, Skarkiškių, Rakelijos ir Dusnyčios kaimuose. Artimiausių pietvakarinių pietų aukštaičių punktų – Būdviečio, Vingrėnų, Rudaminos ir Kučiūnų šnektų – garso įrašuose taip pat gausu tokios akcentuacijos pavyzdžių net to paties pateikėjo kalboje[11]. Palyginus abipus Lietuvos ir Lenkijos sienos esančiuose kaimuose sukauptus duomenis matyti, kad susidaro vientisas arealas, kuriame akcentinis variantiškumas yra didžiausias, – Burokai, Rudamina, Šventežeris, Kučiūnai, Rakelija ir Navinykai (žr. 2 pav.). Taigi didžiausiu laikomo akcentinio variantiškumo plote išskirtinas palyginti nedidelis arealas, kuriame aptariamas reiškinys yra pats intensyviausias (plg. 1 ir 2 pav.).

Iš 2 paveikslo matyti, kad į didžiausio akcentinio variantiškumo centrą patenka tik dalis Punsko ir Seinų šnektoms priklausančių gyvenamųjų vietovių. Akivaizdu, kad palyginti nedidelis jų plotas skyla į du arealus, kuriuose vardažodžių kirčiavimo variantiškumas yra skirtingas. Galima sakyti, kad čia egzistuoja dviejų gretimų aukštaičių

[11] A. Leskauskaitė, *Kučiūnų krašto šnektos tekstai*, Vilnius, 2006, p. 186, 231 ir t. t.

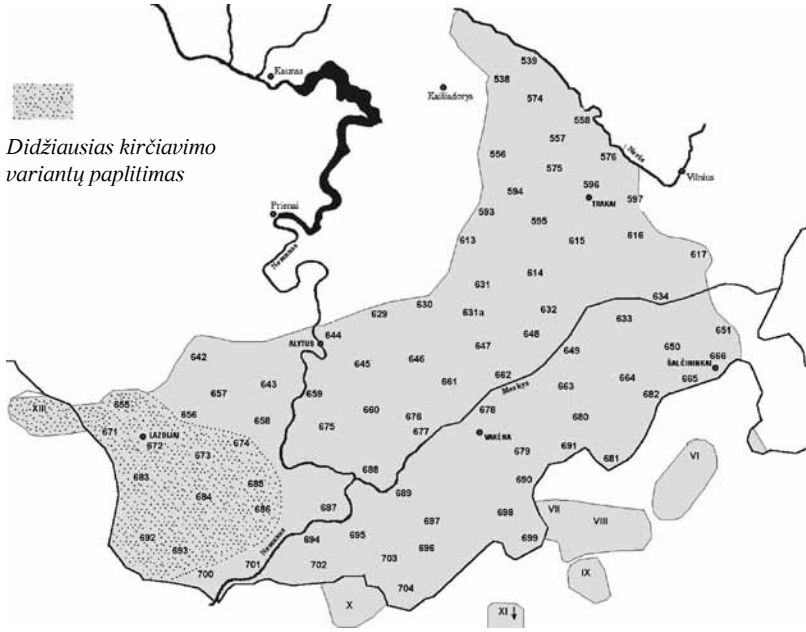

2 pav. Didžiausias kirčiavimo variantų paplitimas pietvakarinėje pietų aukštaičių ploto dalyje

patarmių – vakarų aukštaičių kauniškių ir pietvakarinių pietų aukštaičių – vardažodžių kirčiavimo modeliai. Jų skiriamuoju požymiu laikytinas kirčiavimo variantų vartojimo dažnumas (intensyvumas). Vakarų aukštaičių kauniškių plote to paties informanto kalboje įvairiai kirčiuojamų žodžių ir jų formų užrašoma gerokai mažiau nei pietvakarinių pietų aukštaičių areale[12]. Tokiu atveju Punsko ir aplinkinių kaimų vardažodžių kirčiavimo polinkiai artimesni vakarų aukštaičių kauniškių, o Skarkiškių ir artimiausių apylinkių – pietvakarinių pietų aukštaičių akcentuacijos tendencijoms. Taigi kirčiavimo gretybių paplitimo ir vartojimo dažnumo požiūriu Punsko ir Seinų šnektos neabejotinai laikytinos išskirtinėmis, nes jų duomenys gali liudyti aptaria-

[12] XX a. 6–7 deš. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomų rankraštinių šaltinių duomenys rodo, kad vakarų aukštaičių patarmės pietvakarinėje dalyje aptikta tik pavienių vardažodžių kirčiavimo variantų. Ypač gerai išlaikytas trečiosios kirčiuotės žodžių vienaskaitos naudininko ir daugiskaitos galininko šakninis kirtis. Pietvakarinių pietų aukštaičių plote palyginti nedidelės apimties šaltiniuose rasta gerokai dvejopai kirčiuojamų formų, žr. V. Ragaišienė, *Daiktavardžių kirčiavimo polinkiai XX a. 6–7 dešimtmečio pietų aukštaičių šnektų rankraštiniuose šaltiniuose*. – Respectus Philologicus, 2012, nr. 22 (27), p. 219–231.

mose aukštaičių patarmėse buvus skirtingus vardažodžių kirčiavimo modelius.

2. Pastarųjų metų kalbininkų tyrimai rodo, kad šnektose, priklausančiose didžiausio akcentinio variantiškumo centrui, gausu įvairiai kirčiuojamų žodžių ir jų formų, garsinių ir (arba) rašytinių šaltinių paliudytų tik kartą arba du. Punsko ir Seinų šnektos šiuo požiūriu nesiskiria nuo pietvakarinių pietų aukštaičių šnektų. Jose taip pat aptikta retai vartojamų vardažodžių gretiminių kirčiavimo variantų. Šių formų nereikėtų laikyti riktais arba atsitiktiniais vartosenos atvejais. Tikėtina, kad bent dalis jų gali turėti istorines egzistavimo prielaidas ir liudyti išskirtinius prozodijos reiškinius. Neatmestina galimybė, kad kai kurie kirčiavimo variantai gali būti atsiradę ir analogijos būdu, pvz., *paslaptìs* (3[b]), vns. vard. *paslaptìs / pãslaptis* ir kt.

2.1. Punsko ir Seinų šnektose gerokai labiau nei kitose pietų aukštaičių ir vakarų aukštaičių kauniškių šnektose įvairuoja vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų kirtis. Ypač gausu cirkumfleksinės šaknies žodžių dvejopai kirčiuojamų vienaskaitos įnagininko ir (arba) daugiskaitos galininko formų, pvz.: *añtras* (4), *antrù / añtru, antrùs / añtrus, bũdas* (2), *būdù / bũdu, burõkas* (2), *burokùs / burõkus, dalỹkas* (2), *dalykù / dalỹku, dalykùs / dalỹkus, išilgìnis* (2), *išilginiù / išilgìniu, kasdiẽnis* (2), *kasdieniù / kasdiẽniu, kasdieniùs / kasdiẽnius, knygà* (2), *knygà / knỹga, knygàs / knỹgas, krỹžius* (2), *krỹžius / kryžiùs, rūtà* (2), *rūtàs / rũtas, sõdas* (2), *sodùs / sõdus, šiẽnas* (4), *šienù / šiẽnu, žilagal̃vis* (2), *žilagalviùs / žilagal̃vius* ir kt. Pastovaus kirčiavimo formų atsiradimas periferinėse šnektose pirmiausia sietinas su vietinių gyventojų – bilingvių ir polilingvių – polinkiu išlyginti linksniuojamųjų žodžių paradigmą slavų kalbų pavyzdžiu, t. y. laipsnišku perėjimu prie dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelio[13]. Kaip ir kitose periferinėse šnektose, kamieninį kirtį labiau linkę apibendrinti senieji baritoninio kirčiavimo skoliniai iš slavų kalbų, pvz.: *blỹnas, grỹbas, kopũstas, krỹžius, põnas, rõzas, rũbas, viẽdras* ir kt. Neabejotina, kad polinkis išlyginti akcentinę paradigmą tiesiogiai sietinas su lenkų kalba, kuriai būdingas pastovus kirtis priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: vns. vard. *problèma, slidùma* ir kt. Ko gero, analogiškai aiškintinas ir kai kurių žodžių prie-

[13] L. Grumadienė, min. veik., 1994, p. 104; D. Mikulėnienė, min. veik., 1996, p. 148; J. Urbanavičienė, „Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai“, *Baltistica*, 2006, nr. 41 (2), p. 221; J. Urbanavičienė, *Svirkų šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius, 2010, p. 177–178.

saginio kirčio išlaikymas (arba apibendrinimas naujai), pvz.: *daržìnė, krautùvė, kultùvė, šiltìnė, Žolìnės* ir kt.

Tikėtina, kad tiriamose šnektose vis labiau įsigalintis koloninis kirčiavimas, kaip reiškinys, yra palyginti nesenas. Tai, kad ir netiesiogiai, rodo du dalykai. Pirma, priešpaskutiniame skiemenyje dažniau kirčiuojami neseniai į šnektas atėję žodžiai, plg. *kūrė́ja* (1), *melžė́ja* (1), *pardavė́ja* (1), *vedė́ja* (1), *virė́ja* (1) ir *braukėjà* (3), *krėtėjà* (3), *grėbėjà* (3), *mezgėjà* (3), *padėjėjà* (3) ir kt. Antra, gerai išlaikytas cirkumfleksinės šaknies žodžių vyriškosios giminės dviskaitos formų galūninis kirtis, pvz.: *dù anūkù*, *diedù*, *kartù*, *metrù*, *metù*, *šimtù*, *tonù*, *vaikù*, *zlotù* ir kt. Iš turimų duomenų matyti, kad Punsko ir Seinų šnektose dviskaita daug geriau išlaikyta nei kitose pietų aukštaičių gyvenamosiose vietovėse. Cirkumfleksinio kamieno formos tiriamose šnektose kirčiuojamos tik galūnėje, kitur užrašyta ir dvejopo kirčiavimo atvejų, pvz.: *dù šimtù* / *šimtu, tonù* / *tõnu* ir kt.

Pagal dviejų kirčiavimo tipų modelį tiriamose šnektose ypač linkstama kirčiuoti daugiaskiemenius *ā* ir *a* kamienų vardažodžius, pvz.: *kumelingà* (3) / *kumelìnga* (1), *paršingà* (3) / *paršìnga* (1), *veršingà* (3) / *veršìnga* (1); *skìrtumas* (1) / *skirtùmas* (2), *trū́kumas* (1) / *trūkùmas* (2) ir kt. Pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose šių kamienų žodžiai apibendrinę vieną iš akcentinių paradigmų[14], plg. *paršingà* (3) Lp, Rdm, Vng, Lzd, Srj, Vs, *veršingà* (3) Lp, Srj, Bd, Rdm, Vng, Kč, *trū́kumas* (1) Bd, Rdm, Lzd, Kč, Krkš ir kt. Akivaizdu, kad tiriamose ir pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose esama skirtingų triskiemenių *ā* ir *a* kamienų vardažodžių kirčiavimo polinkių.

2.2. Punsko ir Seinų šnektose rasta nemažai vardažodžių, kurių kamiene arba galūnėje kirčiuojamos tik paskiros formos, kitaip sakant, nesusidariusi (arba neišlaikyta) antrinė šakninio arba galūninio kirčiavimo paradigma. Pirmiausia minėtini vyriškosios giminės *u* kamieno būdvardžiai, kurių dvejopai kirčiuojamos vienaskaitos vardininko formos, pvz.: *sotùs* Nvk, Krv, Vln / *sótus* Pns, Agr, *sunkùs* Pns, Kmp, Ožk, Vln, Prs, Vtk, Krs / *suñkus* Krv, Pns, *tamsùs* Vtk, Krv, Brk / *támsus* Snk, *tankùs* Nvk, Kmp, Vln, VdgB, Krs / *tánkus* Agr, Ožk, Trs, *tykùs* Ožk, Šln, Brk, Pns / *tỹkus* VdgB, Krv, Brk ir kt. Kiti šių žodžių linksniai akcentinių gretybių, regis, neturi. Statistinė medžiagos analizė rodo, kad aptariamų vardažodžių linkstama apibendrinti galūninį kirtį (analogiška vartosena būdinga ir gretimoms pietų aukštaičių šnektoms). Šakninio kirčiavimo atvejų aptinkama gana retai. Pavyz-

[14] A. Leskauskaitė, min. veik., 2006, p. 54.

džiui, gana dažnai vartojamo žodžio *sunkus* šaknyje kirčiuojama forma *suñkus* kelis kartus paliudyta tik XX a. 8–9 deš. garso įrašų.

Lingvistinėje literatūroje *u* kamieno būdvardžių šakninis kirtis laikomas senovinio kirčiavimo liekana[15]. Senieji raštijos paminklai rodo, kad nurodytų žodžių baritoninis kirtis gali būti paveldėtas iš seno. Pavyzdžiui, būdvardžiai *suñkus* ir *tánkus* šaknyje kirčiuojami Mikalojaus Daukšos raštuose[16]. Žodžio *suñkus* baritoninį kirtį liudija ir 1737 m. anoniminė lietuvių gramatika[17].

Punsko ir Seinų šnektose daugiau rasta pastovaus kirčiavimo žodžių, turinčių paskirų vienaskaitos ir (arba) daugiskaitos linksnių gretiminių variantų, pvz.: *júosta* (1), vns. įnag. *juostà* Pns, *šlúota* (1), vns. vard. *šluotà* Skr, *merginà* (2), dgs. kilm. *merginũ; brùknė* (2), dgs. kilm. *brukniũ* Snk; *klebõnas* (2), *klebonaĩ, klùbas* (2) „vieta, kur kulšies kaulas susineria su kryžiumi“, dgs. kilm. *klubũ*, *rãtas* (2), dgs. kilm. *ratũ; lovỹs* (4), vns. vard. *lõvis, mũšis* (2), vns. vard. *mūšỹs, mẽdis* (2), dgs. vard. *medžiaĩ, veršis* (2), dgs. kilm. *veršiũ* ir kt. Dauguma šių gretybių būdingos tik tiriamoms šnektoms.

Kai kurie retai aptinkami galūninio kirčiavimo variantai paliudyti ir pietvakarinių pietų aukštaičių šnektų, pvz.: *laĩškas* ir *žiřgas*. Manoma, kad prūsų kalbos bendrašaknis atitikmuo gali rodyti iš seno buvus tvirtagalę žodžio *laĩškas* (plg. pr. *lāiskas*) šaknies priegaidę[18]. Taigi šio daiktavardžio cirkumfleksas gali būti siejamas su vakarų baltų substrato įtaka[19]. Neatmestina galimybė, kad žodžių *laiškas* ir *žirgas* (plg. pr. *sirgis*) paveldėtas akūtas, o cirkumfleksas yra antrinis[20].

Aptariamų akcentinių gretybių atsiradimą tiriamose šnektose galėjo lemti įvairios priežastys. Variantai *juostà, šluotà, merginũ, brukniũ, šiaurẽ* ir kt. pirmiausia sietini su polinkiu *ā* ir *ē* kamienų žodžių apibendrinti oksitoninį kirčiavimo modelį. Tai patvirtina daiktavardžių, turinčių antrosios kirčiuotės gretybių pietvakarinėje pietų aukštaičių ploto dalyje, tiriamose šnektose kirčiavimas tik pagal ketvirtąją akcentinę paradigmą, pvz.: *aslà, dukrà, lopà, lùbos, skūrà, šatrà; aukšlẽ, budẽ* „galąstuvas“, *kelnẽ* „mūrininko metalinė mentelė,

[15] K. Būga, *Rinktiniai raštai* 2, Vilnius, 1959, p. 74.

[16] P. Skardžius, *Daukšos akcentologija*, Kaunas, 1935, p. 140–144; C. Kudzinowski, *Indeks-słownik do Daukšos „Postilė“* 2 (O–Ž), Poznań, 1977, p. 259, 305.

[17] *Universitetas lingvarum Litvaniae*, Vilnius, 1981, p. 72.

[18] V. Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologinis žodynas* 3. L–P, Vilnius, 1996, p. 28.

[19] D. Mikulėnienė, „Dėl vakarų baltų įtakos vakarinių lietuvių tarmių kirčiavimo sistemai“, *Acta Baltico-Slavica*, 2006, nr. 30, p. 89–96.

[20] A. Girdenis, „‘Metų’ hegzametras“, *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius, 1993, p. 86; V. Rinkevičius, *Baltų ir slavų kalbų kirčiavimo istorija* 1, Vilnius, 2015, p. 69.

naudojama moliui drėbti, glaistyti ir pan.“, *lėkštẽ*, *pienẽ* ir kt.[21] Naujai į tiriamas šnektas atėjusius žodžius taip pat linkstama kirčiuoti oksitoniškai, pvz.: *odà, gumà, progà, zonà, raidẽ* ir kt.[22]

Ne tik Punsko-Seinų areale, bet ir visame pietų aukštaičių plote, iš kitų kamienų kirčiavimo požiūriu išsiskiria dviskiemeniai *ē* kamieno daiktavardžiai. Akivaizdu, kad tiriamose šnektose šio kamieno žodžių vyrauja galūninio kirčiavimo atvejai, pvz.: *prekẽ* (4), *šiaurẽ* (3) ir kt. Tai rodo trys dalykai. Pirma, rasta nemažai kitose pietų aukštaičių šnektose neužrašytų gretiminių ketvirtosios kirčiuotės variantų, pvz.: *draũgė* (2) / *draugẽ* (4) „bičiulė“, *pùsė* (2) / *pusẽ* (4), *tẽtė* (2) / *tėtẽ* (4) ir kt. Antra, trečiosios kirčiuotės žodžių, pavyzdžiui, *gerklẽ* ir *giesmẽ*, vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formos dažniau kirčiuojamos galūnėje nei šaknyje (žr. lentelėje nurodytas gyvenamąsias vietoves). Trečia, gana gerai išlaikytas antrosios kirčiuotės žodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų galūninis kirtis. Aptariamų žodžių šaknyje kirčiuojamų formų rasta gerokai mažiau nei produktyviųjų *ā, a* ar *į̇a*$_1$ kamienų. Daugumos *ē* kamieno žodžių šakninio kirčiavimo formos užrašytos tik kartą arba du, pvz.: *kõšė* (2), vns. įnag. *kõše* Kln, dgs. gal. *kõšes* Pns, Agr, Nvk, *laũmė* (2), dgs. gal. *laũmes* Krv, Rkl, *rõžė* (2), dgs. gal. *rõžes* Šln, Pns, *veřtė* (2), vns. įnag. *veřte* Ožk, dgs. gal. *veřtes* Kmp, VdgB ir kt. Nagrinėjamų daiktavardžių dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – modelis tiriamose šnektose, regis, dar tik pradėjęs formuotis.

2.3. Dvejopas *a* ir *į̇a*$_1$ (kaip ir kitų vyriškosios giminės) kamienų daiktavardžių kirtis pirmiausia sietinas su dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – modeliu, plg. *brólis* (plg. la. *brãlis*) → *bróliai : broliaĩ, nùmeris → nùmeriai / numeriaĩ, gìnklas → gìnklai : ginklaĩ, kálnas → kálnai : kalnaĩ, tuřgus → tuřgai : turgaĩ* ir kt.[23] Juolab kad Punsko ir Seinų šnektose, kaip ir visame pietų aukštaičių patarmės plote, oksitoniškai kirčiuojami vyriškosios giminės daiktavardžiai

[21] V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 25, 27, 192–197.

[22] Šie žodžiai tiriamose šnektose nėra paveldėti, jie neretai vartojami greta skolinių, plg. odà ir skūrà, žr. V. Lazauskaitė, „Dėl kai kurių žodžių naujojo kirčiavimo vertės“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1997, nr. 37, p. 112. Pateikti pavyzdžiai patvirtina kalbininkų prielaidas, kad naujai į tarmes atėję žodžiai dažniausiai kirčiuojami galūnėje, žr. J. Balčikonis, *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius, 1978, p. 95.

[23] B. Stundžia, „Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksniavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1981, nr. 21, p. 191–193; D. Mikulėnienė, min. veik., 1996, p. 148–153 ir kt.

iki šiol vartojami kuopine reikšme, pvz.: *siuvėjaĩ* „siuvėjų šeima“, *mokytojaĩ* „mokytojų kolektyvas“, *žirnojaĩ* „žirnių virkščios“ ir kt.[24]

Su semantika, ko gero, sietinas ir priesagos *-ynas* vedinių, istoriškai laikomų sukonkretėjusiais kuopiniais pavadinimais[25], kilnojamasis kirtis, pvz.: *beržýnas, beržynaĩ, karklýnas, karklynaĩ, purvýnas, purvynaĩ, skruzdėlýnas, skruzdėlynaĩ* ir kt. Šių vedinių, žyminčių augalų ar šiaip gamtos daiktų (rečiau – gyvų būtybių) telkinius, semantikoje ir dabar ta kuopinė reikšmė juntama[26]. Taigi aptariamų daiktavardžių galūninis kirtis pirmiausia aiškintinas su kuopinės daugiskaitos išlaikymu[27]. Juolab kad priesagos *-ynas* vedinių kirčiavimo polinkiai tiesiogiai nesusiję su pamatinių žodžių akcentuacija, plg. *kvajýnas* (3/1) ir *kvajà* (4), *uogýnas* (3/1) ir *úoga* (1).

Tiriamose šnektose buvusią akcentinę ir semantinę dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – priešpriešą dabar bene geriausiai rodo asmenvardžių ir žodžių, įvardijančių asmenis pagal tautybę, vartosena. Punsko-Seinų gyvenamosiose vietovėse, kaip ir pietų aukštaičių bei vakarų aukštaičių kauniškių patarmėse, *ā, a, į̇a*$_1$ ir *u* kamienų pastovaus kirčiavimo asmenvardžiai vartojami atskiriems šeimos, resp. giminės nariams žymėti, pvz.: *Aguřkiai, Balkus, Baranáuskai, Borsteĩkos* ir kt., o galūninio kirčiavimo formos gali reikšti šeimos, giminės vardą, t. y. turi kuopinę reikšmę, pvz.: *Agurkiaĩ, Balkaĩ, Baranauskaĩ, Borsteikaĩ* ir kt.[28]

Punsko ir Seinų šnektose gana dažnai kuopine reikšme vartojamos *a* ir *į̇a*$_1$ kamienų daiktavardžių, įvardijančių asmenis pagal tautybę, daugiskaitos formos *gudaĩ, latviaĩ, lenkaĩ, lietuviaĩ, rusaĩ, mozūraĩ, turkaĩ, vok(i)ečiaĩ, žydaĩ* ir kt. Žodžių *lénkas, lietùvis, rùsas, vók(i)etis* ir *žỹdas* daugiskaitos formoms akcentinė ir semantinė priešprieša iki šiol būdinga, t. y. šaknyje kirčiuojamos formos (*lénkai, lietùviai, rùsai, vók(i)ečiai* ir *žỹdai*) neretai reiškia atskirus narius, o galūninio kirčiavimo variantai (*lenkaĩ, lietuviaĩ, rusaĩ, vok(i)ečiaĩ* ir *žydaĩ*) įvardija lenkų, lietuvių, rusų, vokiečių ir žydų tautas. Galūnėje kirčiuojamos formos tiriamose šnektose gali reikšti ir valdžią,

[24] L. Grumadienė, min. veik., 1994, p. 102–104; plg. žr. A. Leskauskaitė, min. veik., 2006, p. 38–39; plg. dar B. Stundžia, min. veik., 1981, p. 192–193.

[25] P. Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius, 1943, p. 192, 266–267; J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego* 2. *Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa, 1965, p. 199; plg. dar S. Ambrazas, *Daiktavardžių darybos raida* 2, Vilnius, 2000, p. 54.

[26] V. Lazauskaitė-Ragaišienė, „Dėl priesagos *-ynas* vedinių kirčiavimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose“, *Baltistica*, 2001, nr. 36 (2), p. 247 ir kt.

[27] B. Stundžia, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius, 1995, p. 62.

[28] B. Stundžia, min. veik., 1981, p. 191; V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 44.

santvarką, plg. *prie, už lenkũ, rusũ, vok(i)ečiũ, po lenkaĩs, rusaĩs, vok(i)ečiaĩs*. Punsko ir Seinų šnektose aptariamų daiktavardžių kuopinė reikšmė išlaikyta kiek geriau nei kaimyninių pietvakarinių pietų aukštaičių areale. Tačiau jose, kaip visame pietų aukštaičių plote, dažniausiai jau nebeskiriamos paprastosios ir kuopinės daugiskaitos reikšmės, pvz.: *kelì lénkai / dù lenkaĩ, lénkų / lenkũ kalbà, valdžià, žỹdų / žydũ kapaĩ, kráutuvės* ir kt.

Daugeliu atvejų buvusį dviejų daugiskaitų modelį dabar rodo tik akcentuacija. Pavyzdžiui, dažnai šaltiniuose randamo senojo baritono *kálvis* (plg. la. *kalvis*) vienaskaitos formos kirčiuojamos tik šaknyje, daugiskaitai būdingas dvejopas – pastovus ir kilnojamasis – kirtis, plg. *kálvis → kálviai, kálvių, kálviam(s)... / kalviaĩ, kalviũ, kalviám(s)...*

Dviejų daugiskaitų opozicijos, ko gero, nulemta ir skirtinga giminystės termino *úošvis, -ė* vienaskaitos ir daugiskaitos formų akcentuacija. Iš surinktų duomenų matyti, kad pastovaus kirčiavimo vienaskaitos forma *úošvis, -ė* reiškia žmonos (ar vyro) tėvą ar motiną, galūnėje kirčiuojama daugiskaitos forma *uošviaĩ* įvardija žmonos (ar vyro) tėvus. Šakninio kirčiavimo formos *úošviai* paliudytos tik rašytinių Punsko šnektos šaltinių[29]. Garso įrašuose rasta vien oksitoninio kirčiavimo formų, vartojamų ir paprastosios, ir kuopinės daugiskaitos reikšme, plg.: *uošviaĩ dãvė pinigũ nãmui pasistatýti* (kalbama apie žmonos tėvus) ir *mìšką padéjo kir̃sti màno ir̃ brólio uošviaĩ* (kalbama apie du vyrus). Akivaizdu, kad šio daiktavardžio daugiskaitos formos neišlaikiusios semantinės ir akcentinės opozicijos – kirčiuojamos pagal apibendrintą galūninio kirčiavimo paradigmą, pvz.: *uošviaĩ, uošviũ, uošviám(s), uošviùs...*[30]

Su tiriamose šnektose ilgiau nei visame pietų aukštaičių plote vartotu dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – modeliu gali būti siejamas ir *u* kamieno senosios daugiskaitos fleksijos išlaikymas, plg. dgs. *sū́nūs* / kuop. dgs. *sūnaĩ*. Čia *u* kamieno daugiskaitos paradigma geriau išlaikyta nei pietvakariniame ar pietiniame pietų aukštaičių patarmės areale. Pavyzdžiui, daiktavardžio *sūnùs* vyrauja senosios fleksijos formos, gretiminių *o* kamieno formų daugiau rasta Dusnyčios, Rakelijos, Sankūrų ir Skarkiškių kaimuose, esančiuose arčiausiai pietvakarinių pietų aukštaičių. Naujosios *o* kamieno formos tiriamose šnektose sudaro daugiau nei trečdalį (apie 40 proc.) visų vartosenos

[29] G. Sorokaitė, min. veik., 1992, p. 138.
[30] L. Grumadienė, min. veik., 1994, p. 103.

atvejų (pietų aukštaičių plote apie 80 proc.)[31]. Formų su galūne *-ūs* vartojimas Punsko ir Seinų šnektose, kad ir netiesiogiai, gali būti nulemtas ir gretimos vakarų aukštaičių kauniškių patarmės, kurioje bene geriausiai iki šiol išlaikyta senoji *u* kamieno paradigma[32].

Iš sukauptų duomenų matyti, kad dviejų daugiskaitų semantinis modelis baigia išnykti. Nykstant reikšmių skirtumui ilgainiui tapo nereikalingas ir akcentinis skirtumas[33]. Tiriamų ir gretimų pietvakarinių šnektų duomenys rodo, kad konkrečių daiktavardžių buvusi dviejų daugiskaitų opozicija galėjo būti apibendrinta bet kurio nario naudai. Dėl šios priežasties šnektose galėjo atsirasti pavienių ne tik galūninio, bet ir šakninio kirčiavimo formų, pvz.: *arklỹs* (3), *arkliaĩ* / *árkliai, grėblỹs* (3), *grėbliaĩs* / *grébliais, mẽdis* (2), *mẽdžiai* / *medžiaĩ, plyšỹs* (4), *plyšiaĩ* / *plỹšiai, kìbiras* (3ᵇ) → *kibiraĩ* / *kìbirai, kótas* (3), *kotám* / *kótam* ir kt. Tačiau tokių vartosenos atvejų rasta nedaug. Dauguma jų užrašyti Burokū̃, Sankū́rų, Skárkiškių, Rakėlijos, Dusnýčios ir kt. kaimuose, esančiuose netoli Vingrė́nų ir Kučiū́nų punktų. Pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose taip pat aptikta analogiškos akcentuacijos atvejų, pvz.: *lę̃šis, lę̃šiai* / *lęšiaĩ* Rdm, *mẽdis, mẽdžiai* / *medžiaĩ* Bd, *peĩlis, peĩliai* / *peiliaĩ* Vng.

Iš turimų duomenų matyti, kad buvusi dviejų daugiskaitų opozicija Punsko ir Seinų šnektose daugeliu atvejų apibendrinta galūninio priešpriešos nario naudai – oksitoniniu kirčiu kirčiuojamos formos sudaro daugiau kaip du trečdalius vartosenos atvejų (pietvakarinėse šnektose daugiau nei pusę).

3. Polinkį apibendrinti galūninio kirčiavimo modelį rodo ir galūnėje kirčiuojamos trečiosios kirčiuotės vardažodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formos (žr. lentelę).

[31] V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 105.
[32] *Lietuvių kalbos atlasas* 3, *Morfologija*, Vilnius, 1991, p. 57; žml. Nr. 47.
[33] Apie reikšmių neutralizaciją žr. A. Girdenis, *Fonologija*, Vilnius, 1981, p. 98.

Lentelė. Trečiosios kirčiuotės vardažodžių vienaskaitos įnaginin-ko ir daugiskaitos galininko galūnėse kirčiuojamų formų paplitimas Punsko ir Seinų šnektose[34]

Ka-mienas	Paskirų linksnių gretybių turintis vardažodis	Galūnėje kirčiuojamos vienaskaitos įnagininko formos	Galūnėje kirčiuojamos daugiskaitos galininko formos
ā	*ožkà* *žmonà* *karštà* *vienà*	 *žmonà* Krv, Kmp, Ožk, Pns, Šln, Vtk, Skr, Snk *karštà* Kmp, Vdg *vienà* Šln, Pns, Rkl, Skr	*ožkàs* Krv, Pns *žmonàs* Kmp, Vdg, Dsn *karštàs* Pns, Krv, Snk *vienàs* Pns, Šln, Vtk
a	*grū́das* *mė́šlas* *pė́das* *stógas* *žíedas* *drė́gnas* *gývas* *júodas* *šáltas* *pìrmas* *víenas*	 *pėdù* Prs *stogù* Krv, Rkl *žiedù* Ožk, Šln *drėgnù* Kmp, Vdg *gyvù* Nvk, Skr *šaltù* Krv, Vln *pirmù* Krv, Pns, Ožk, Nvn *vienù* Trk, Kmp, Kln, Agr, Vtk, Snk	*grūdùs* Pns, Krv, Šln *mėšlùs* Kmp, Dsn, *orù* Brk, Krv, Pns, Snk, *orùs* Trk, Ožk, Pln, Rkl *pėdùs* Ožk, Šln, Pns, Krv, Trs, Skr, Dsn, Sn *stogùs* Kln, Pns, Brk *žiedùs* Ožk, Krv, Pll, Skr, Dsn, Rkl *drėgnùs* Prs *gyvùs* Pns *juodùs* Pns, Ožk, Brk, Šln, Vtk *šaltùs* Krs, Trs *pirmùs* Krs, Skr, Dsn *vienùs* Pns, Krv, Ožk, Vln, Prs, Vdg, Dsn
į̀a$_1$	*ožỹs* *vėžỹs* *žaltỹs*	*ožiù* Pns, Brk *vėžiù* Vln, Pns, Agr, Krs	*ožiùs* Krv, Skr, Snk *vėžiùs* Pns, Krv, Ožk, Skr, Rkl *žalčiùs* Krv, Šln, Nvk, Prs
ē	*gerklė̃* *giesmė̃*	*gerklè* Vtk, Krv *giesmè* Ožk, Brk	*gerklès* Pns, Snk *giesmès* Šln, Agr, Pns, Vln, Skr, Rkl, Sn
u	*sūnùs*	*sūnù* Pns, VdgB	*sūnùs* Pns, Krv, Brk

[34] Į lentelę įtraukti dažniausi vartosenos atvejai. Tiriamose šnektose nerasta šių žodžių su pakitusia šaknies priegaide.

Galūninis trečiosios kirčiuotės vardažodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų kirtis lingvistinėje literatūroje pirmiausia siejamas su akcentiniu paradigmos išlyginimu, plg. *pė́das, pėdaĩ, pėdų̃, pėdám(s), pėdùs, pėdaĩs, pėdúosa*...[35]. Šią prielaidą remia du dalykai. Pirma, polinkis galūnėje dažniau kirčiuoti daugiskaitos galininko nei vienaskaitos įnagininko formas, plg. dar *jaunùs* Pns, Snk, *kalnùs* VdgB, *kotùs* Krv, Brk, *rytùs* Vln, Rkl, Krs, *nuogùs* Krv, Skr, *lietùs* Ožk, *kailiniùs* Skr, *lašiniùs* Krv ir kt. Antra, daiktavardžių, kurių pastovaus kirčiavimo paradigma gali būti paveldėta, aptariamų linksnių galūninio kirčiavimo atvejai aptinkami labai retai, pvz.: *dróbė* (plg. la. *drẽbe* „medžiaga, drobė"), *drobė* Šln, Kmp, *drobės* Agr, Ožk, Pns, Skr, Rkl, *rýkštė* (plg. la. *rĩkste*), *rykštė* Skr, Rkl, *mokslùs* Skr, *tėvù* (plg. la. *tẽvs*) Šln, Agr, Krs, *tėvùs* (plg. la. *tẽvi*) Ožk, Pns, Krv, Skr, Dsn, Rkl ir kt.[36]

Bent iš dalies būdvardžių ir skaitvardžių galūninio kirčio apibendrinimas gali būti nulemtas ir daiktavardžio, kurio derinamuoju pažyminiu jie eina, akcentuacijos, pvz.: *aukštùs stulpùs, ilgàs kasàs, karštù garù, vienà rankà, vienù vaikù, vienùs vargùs* ir kt.

Tačiau kai kurie oksitoninio kirčiavimo atvejai gali būti paveldėti ir iš seno. Pirmiausia neatmestina prielaida apie galimą jų kilmę iš oksitoninio kirčiavimo paradigmos[37]. Juolab kad dvejopą nagrinėjamų žodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko formų kirčiavimą liudija ir Mikalojaus Daukšos raštai, pvz.: *váistus / vaistùs, žíedus / žiedùs; gývu, gývus / gyvù, gyvùs, pìlnu / pilnù* ir kt.[38]

Taigi bent dalis nagrinėjamų galūninio kirčiavimo atvejų gali būti gana seni[39], juolab kad daugiausia jų rasta paribio – Gervėčių, Lazūnų, Punsko ir Zietelos – šnektose, kuriose išsaugota nemažai archajiškų kalbos ypatybių. Iš išvardytų paribio šnektų bene daugiausia aptariamų formų rasta Punsko ir Seinų šnektose. Kai kuriais atvejais šaknis kirtis gali būti apibendrintas naujai. Šią prielaidą iš dalies remia

---

[35] D. Mikulėnienė, min. veik., 1996, p. 152.

[36] Formos *tė́vus / tėvùs* kartais aptinkamos to paties pateikėjo kalboje, žr. W. Smoczyński, „Szkic morfologiczny litewskiej gwary puńskiej (wraz z tekstami gwarowymi)", *Acta Baltico-Slavica*, 1984, nr. 16, p. 257.

[37] K. Kuzavinis, A. Girdenis, „Kelios mintys dėl baltų vardažodžio kirčiavimo paradigmų ir jų raidos", *Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje.* VIII tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės, Vilnius, 1997, p. 76–77.

[38] Žr. P. Skardžius, min. veik., 1935, p. 30–31, 34, 148, 150; C. Kudzinowski, *Indeks-słownik do Daukšos „Postilė"* 1 (A–N), Poznań, 1977, p. 142–143, 237; C. Kudzinowski, min. veik., 2 (O–Ž), 1977, p. 401, 468.

[39] J. Kazlauskas, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius, 1968, p. 35–36; Ž. Markevičienė, *Aukštaičių tarmių tekstai* 1, Vilnius, 1999, p. 32.

dabartinė lietuvių tarmių kilmės teorija, pagal kurią kalbos ypatybių pokyčiai ėjo iš šiaurės pietų kryptimi[40].

Akūtinės šaknies daiktavardžių, būdvardžių ir skaitvardžių abiejų linksnių formos oksitoniškai kirčiuojamos ir pietų aukštaičių patarmės pietvakarinėse šnektose. Atlikus statistinę pietų aukštaičių plote užrašytos medžiagos analizę matyti, kad aptariamos formos labiausiai paplitusios šnektose, priskiriamose didžiausio akcentinio variantiškumo centrui, kurį sudaro palyginti nedidelis arealas abipus Lietuvos ir Lenkijos sienos – Punskas, Rudamina, Seirijai, Leipalingis, Kapčiamiestis, Seinai (žr. 1 pav.).

Jų vartojimo dažnumas šiame areale yra skirtingas. Punsko ir Seinų šnektos iš nurodytų šnektų išsiskiria, nes abiejų linksnių galūninio kirčiavimo formų čia rasta daugiausia (iš viso 115 formų). Nors aptariamos formos registruojamos visame tiriamų šnektų plote, daugiausia jų užrašyta Punsko ir artimiausių kaimų apylinkėse (žr. 2 pav.). Pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose – Vingrėnų, Rudaminos, Lazdijų, Šventežerio, Seirijų ir Kučiūnų – jų aptikta mažiau, t. y. 69 formos. O pietinėje pietų aukštaičių ploto dalyje, esančioje už didžiausio variantiškumo arealo ribos, užrašyta tik pavienių vartosenos atvejų (23 formos)[41].

Taigi Punsko šnektos medžiaga galutinai patvirtina prielaidas, kad akūtinės šaknies linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos įnagininko ir daugiskaitos galininko oksitoninio kirčiavimo formų pietų aukštaičių patarmėje mažėja einant iš pietvakarių pietų kryptimi. Darytina prielaida, kad šių formų nykimas pietų aukštaičių patarmėje, kad ir netiesiogiai, gali būti susijęs su kirčio atitraukimo susiformavimu aukštaičių patarmėse ir akcentuacijos analogija.

Apibendrinamosios išvados

Punsko ir Seinų šnektų prozodinės ypatybės yra išskirtinės, nes vardažodžiams būdingas kiek didesnis polinkis į kirčiavimo variantiškumą ir oksitonezę nei kitose pietų aukštaičių patarmės šnektose. Vardažodžių ir (arba) jų formų akcentiniai variantai užrašomi visame tiriamų šnektų plote, tačiau toje pačioje šnektoje ir to paties pateikėjo kalboje daugiausia jų randama arčiausiai pietvakarinių pietų aukštaičių esančiose apylinkėse – Pristavonių, Burokų, Sankūrų, Rakelijos,

[40] Z. Zinkevičius, min. veik., 2006, p. 30.
[41] V. Ragaišienė, min. veik., 2010, p. 139.

Dusnyčios ir kt. kaimuose. Dalis Punsko ir Seinų šnektoms priskiriamų gyvenamųjų vietovių priklauso didžiausio akcentinio variantiškumo centre, esančiame abipus Lietuvos ir Lenkijos sienos, susidariusiam palyginti nedideliam arealui – Burokai, Rudamina, Šventeženis, Kučiūnai, Rakelija ir Navinykai, – kuriame šis reiškinys yra pats intensyviausias.

Kirčiavimo gretybių paplitimo ir vartojimo dažnumo požiūriu Punsko ir Seinų šnektos laikytinos išskirtinėmis dar ir todėl, kad jų duomenys gali liudyti vakarų aukštaičių kauniškių ir pietų aukštaičių patarmėse buvus skirtingus vardažodžių kirčiavimo modelius.

Vardažodžių ir (arba) jų formų kirčiavimo įvairavimas tiriamose šnektose nulemtas ne vienos kurios nors priežasties, o viso jų komplekso: 1) dviejų daugiskaitų – paprastosios ir kuopinės – akcentinio ir semantinio modelio nykimo; 2) dviejų kirčiavimo tipų – koloninio ir galūninio – formavimosi; 3) lenkų kalbos kirčiavimo sistemos įtakos.

Punsko ir Seinų šnektose rastos šaknyje arba galūnėje kirčiuojamos paskiros vardažodžių vienaskaitos ir (arba) daugiskaitos formos laikytinos išskirtinėmis, nes bent dalis jų gali būti paveldėtos iš seno. Šios formos gali rodyti tiriamose šnektose baritoninio ir oksitoninio kirčiavimo modelius veikus sanklodos principu.

Vietovių sutrumpinimai

Agr – Agurkiai, Pùnsko vls., Lénkija
Bd – Bũdvietis, Lazdijų r.
Brk – Burokaĩ, Pùnsko vls., Lénkija
Dsn – Dusnýčia, Seinų vls., Lénkija
Kč – Kučiū́nai, Lazdijų r.
Kln – Kalinãvas, Pùnsko vls., Lénkija
Kmp – Kampuõčiai, Pùnsko vls., Lénkija
Krkš – Krikštónys, Lazdijų r.
Krs – Krasnagrūdà, Seinų vls., Lénkija
Krv – Kreivė́nai, Pùnsko vls., Lénkija
Lp – Léipalingis, Lazdijų r.
Lzd – Lazdijai
Nvk – Navinỹkai, Pùnsko vls., Lénkija
Ožk – Ožkìniai, Pùnsko vls., Lénkija
Pll – Pelẽliai, Pùnsko vls., Lénkija
Pln – Paliū́nai, Pùnsko vls., Lénkija
Pns – Pùnskas, Lénkija
Prs – Pristavónys, Pùnsko vls., Lénkija
Rdm – Rudaminà, Lazdijų r.
Rkl – Rakèlija, Seinų vls., Lénkija

Skr – Skárkiškiai, Pùnsko vls., Lénkija
Sn – Seinaĩ, Lénkija
Snk – Sankū̃rai, Pùnsko vls., Lénkija
Srj – Seirìjai, Lazdìjų r.
Šln – Šlýnakiemis, Pùnsko vls., Lénkija
Trk – Trãkiškės, Pùnsko vls., Lénkija
Trs – Taurùsiškės, Pùnsko vls., Lénkija
Vdg – Vidùgiriai, Pùnsko vls., Lénkija
VdgB – Vidùgirių Būdà, Pùnsko vls., Lénkija
Vln – Valiñčiai, Pùnsko vls., Lénkija
Vng – Vingrė́nai, Lazdìjų r.
Vs – Veisiejaĩ, Lazdìjų r.
Vtk – Vaĩtakiemis, Pùnsko vls., Lénkija

Literatūra ir šaltiniai

Aleksaitė, I. 1985. *Punsko šnektos konsonantizmas* (diplominis darbas), Vilnius.
Ambrazas, S. 2000. *Daiktavardžių darybos raida* 2, Vilnius.
Balčikonis, J. 1978. *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius.
Buch, T. 1998. „Mundartliche Intonationsschwund im Litauischen“, in: *Opuscula Lituanica*, Warszawa, p. 279–282.
Būga, K. 1959. *Rinktiniai raštai* 2, Vilnius.
Gasperavičiūtė, I. 1992. *Sociolingvistinis Žvikelių kaimo tarmės aprašymas* (diplominis darbas), Vilnius.
Girdenis, A. 1981. *Fonologija*, Vilnius.
Girdenis, A. 1993. „‘Metų’ hegzametras“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, Vilnius, p. 60–96.
Grumadienė, L. 1988. „Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 27, p. 132–149.
Grumadienė, L. 1994. „Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 34, p. 97–106.
Hasiuk, M. 1978. *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*, Poznań.
Kazlauskas, J. 1968. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius.
Kudzinowski, C. 1977. *Indeks-słownik do Daukšos „Postilė“* 1 (A–N), Poznań.
Kudzinowski, C. 1977. *Indeks-słownik do Daukšos „Postilė“* 2 (O–Ž), Poznań.
Kuzavinis, K., Girdenis, A. 1997. „Kelios mintys dėl baltų vardažodžio kirčiavimo paradigmų ir jų raidos“, *Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje,* in: VIII tarptautinio baltistų kongreso pranešimų tezės, Vilnius, p. 76–77.
Lazauskaitė, V. 1997. „Dėl kai kurių žodžių naujojo kirčiavimo vertės“, *Lietuvių kalbotyros klausimai,* 37, p. 111–115.
Lazauskaitė-Ragaišienė, V. 2001. „Dėl priesagos *-ynas* vedinių kirčiavimo pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektose“, *Baltistica,* 36 (2), p. 245–251.
Leskauskaitė, A. 2006. *Kučiūnų krašto šnektos tekstai*, Vilnius.
Lietuvių kalbos atlasas 3, *Morfologija*, 1991. Vilnius.
Markevičienė, Ž. 1999. *Aukštaičių tarmių tekstai* 1, Vilnius.
Mažiulis, V. 1996. *Prūsų kalbos etimologinis žodynas* 3. L–P, Vilnius.
Mikulėnienė, D. 1996. „Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 34, p. 148–155.

Mikulėnienė, D. 2006. „Dėl vakarų baltų įtakos vakarinių lietuvių tarmių kirčiavimo sistemai“, *Acta Baltico-Slavica*, 30, p. 89–96.
Otrębski, J. 1965. *Gramatyka języka litewskiego* 2. *Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa.
Ragaišienė, V. 2010. *Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse* (daktaro disertacija), Vilnius.
Ragaišienė, V. 2012. *Daiktavardžių kirčiavimo polinkiai XX a. 6–7 dešimtmečio pietų aukštaičių šnektų rankraštiniuose šaltiniuose*. – Respectus Philologicus, 22 (27), p. 219–231.
Ragaišienė, V. 2014. „Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pateikimas *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodyne*“, in: *Leksikologija ir leksikografija* 4, Vilnius, p. 190–215.
Rinkevičius, V. 2015. *Baltų ir slavų kalbų kirčiavimo istorija* 1, Vilnius.
Skardžius, P. 1935. *Daukšos akcentologija,* Kaunas.
Skardžius, P. 1943. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius.
Smoczyński, W. 1972. „Gwara południowolitewska w Sejneńskiem“, in: *Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*, Warszawa, p. 97–109.
Smoczyński, W. 1977. *Gwara litewska okolic Puńska* (praca doktorska), Kraków.
Smoczyński, W. 1984. „Szkic morfologiczny litewskiej gwary puńskiej (wraz z tekstami gwarowymi)“, *Acta Baltico-Slavica*, 16, p. 235–262.
Sorokaitė, G. 1992. *Sociolingvistinė Kreivėnų šnektos analizė* (diplominis darbas), Vilnius.
Stundžia, B. 1981. „Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksniavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai“, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 21, p. 185–198.
Stundžia, B. 1995. *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius.
Urbanavičienė, J. 2006. Rytų aukštaičių vilniškių pakraštinių šnektų kirčiavimo ypatumai, *Baltistica*, 41 (2), p. 219–231.
Urbanavičienė, J. 2010. *Svirkų šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius.
Universitas lingvarum Litvaniae, Vilnius, 1981.
Uzdila, A. 1963. *Punsko (vakarinių dzūkų) tarmės fonetika ir morfologija* (diplominis darbas), Vilnius.
Zinkevičius, Z. 1966. *Lietuvių dialektologija,* Vilnius.
Zinkevičius, Z. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius.

Vilija Ragaišienė

VILIJA RAGAIŠIENĖ (g. 1972 m. Varėnos r.) – kalbininkė, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Programų skyriaus vedėja, Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro mokslo darbuotoja. 1995 m. baigė Vilniaus pedagoginį universitetą (dab. Lietuvos edukologijos universitetas), įgijo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo kvalifikaciją. 2010 m. Lietuvių kalbos institute apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse“.

ISTORIJOS VINGIUOSE

MARIUS TALUTIS

VYSKUPAS „PILIAKALNIS“ – AUGUSTINAS POLIKARPAS MARCIEJEVSKIS

Prieš porą metų šio leidinio 6 tome rašiau apie kunigą Juozą Zdebskį, dirbusį buvusios Seinų vyskupijos teritorijoje, pasižymėjusį jotvingio drąsa, palaidotą Rudaminos šventoriuje. Prisiminus Rudaminą, didelė klaida būtų nepaminėti ten pat palaidoto šiam kraštui nusipelniusio vyskupo Augustino Polikarpo Marciejevskio, 15 metų valdžiusio Vygrių-Seinų vyskupiją jai įsikūrus ir padėjusio pamatus, ant kurių vėliau galima buvo kurti vyskupijos ir ypač kunigų seminarijos veiklą, davusią Bažnyčiai ir mūsų tautai brandžių asmenybių. Simboliška, jog Marciejevskis mirė netrukus po Seinų kunigų seminarijos įsteigimo, tarsi palikdamas savo idėjų ir darbų tąsą. Apie jį lietuvių tautos patriarchas Jonas Basanavičius yra rašęs: „Buvo tai ne tik šviesus, išmintingas, bet ir darbštus, teisingas administratorius, kuriam rūpėjo ne vien dvasiškieji diecezijos reikalai, bet ir pavargėlių žmonių gerovė.“ Tai pirmasis Vygrių-Seinų vyskupijos ganytojas, oficialiai įvardijęs lietuvių kalbos buvimo diecezijos ribose faktą bei pats lietuviškai pamokslavęs.

Apie vyskupo Marciejevskio asmenybę ir jo veiklą išsami studija dar nepasirodė, tačiau šaltinių yra pakankamai, nes vyskupas ir konsistorija rašė daug raštų, jo veikla apėmė daugybę sričių. Tyrinėtojams naudingos medžiagos yra Lomžos vyskupijos archyve, parapijų archyvuose bei Konsistorijų archyvo leidinyje, kurį turi žymesnių universitetų bibliotekos. Lenkų kalba apie vyskupą Marciejevskį žinių randame nenuilstančio šio krašto istorijos tyrinėtojo, kunigo Vitoldo Jemielity (Witold Jemielity) darbuose, kunigo Michalo Novodvorskio (Michał Nowodworski) parengtoje „Bažnyčios enciklopedijoje“, ku-

nigo Stanislovo Jamiolkovskio (Stanisław Jamiołkowski) rašinyje apie Seinų, arba Augustavo, vyskupiją bei kituose straipsniuose.

Lietuvių kalba apie vyskupą Marciejevskį rašė kun. Pranciškus Augustaitis žurnale „Vadovas“ (1908–1914 m., Seinai) ir dr. J. Basanavičius bei Kazys Grinius knygoje „Iš Seinų vyskupystės istorijos“ (1909 m., Vilnius). Žinių apie jį esama taip pat Amerikos lietuvių leistoje Bostono enciklopedijoje ir Broniaus Kviklio „Lietuvos bažnyčių“ II tome. Deja, naujoje „Lietuvių enciklopedijoje“ šio iškilaus ganytojo biografijai vietos neatsirado. Greičiausiai todėl, jog netapo ordinaru, o pasiliko tik vyskupas pagalbininkas (sufraganas), jo darbai ir nuopelnai likę šešėlyje. Tik geriau patyrinėjus matyti, jog jis buvo pagrindinis reformų iniciatorius, savo veikla nenusileidžiantis to laikmečio Žemaičių vyskupui Juozapui Arnulfui Giedraičiui ir Vilniaus vyskupui Andriejui Benediktui Klongevičiui. Anot dr. J. Basanavičiaus, „neužmirštinojo Marciejevskio ranka pasėtoji apšvietimo ir tautystės sėkla palengvėle lietuvių tarpe dygo ir, nors skurdžiai, augo, kunigų lietuvių skaičiui vis didyn einant“.

A. P. Marciejevskis gimė 1761 m. sausio 23 d. Kretingoje. Tėvai Simonas Marciejevskis ir Julija Titz buvo žydų kilmės, tapę krikščionimis. Iki krikšto būsimo vyskupo šeima vadinosi Eizikais. Tuo metu Kretingoje gyveno apie 90 žydų, kurie valdė 14 namų. Kilęs iš žydų šeimos, jis atsinešė daugelio kultūrų patirtį ir žymiai platesnį požiūrį į tautinius reikalus dvikalbėje vyskupijoje. Nuo 1619 m. Kretingoje fundatoriaus grafo Jono Karolio Chodkevičiaus dėka buvo įsikūrę vienuoliai pranciškonai – bernardinai.

Studijavo Vilniaus universitete. Apie 1779 m. A. P. Marciejevskis įstojo į dominikonų ordino vienuolyną Virbalyje. Kunigu įšventintas 1784 m. vasario 8 d. Vilniuje susipažino su universiteto dogminės teologijos ir Šventojo Rašto profesoriumi, nepaprastu iškalbingumu pasižymėjusiu kanauninku Mykolu Pranciškumi Karpavičiumi, būsimuoju Vygrių vyskupu. Kanauninkas profesorius M. P. Karpavičius netoli Virbalio, už 26 km, Gražiškiuose turėjo savo dvarą. Šis ryšys išliko reikšmingas tolesnėje Marciejevskio kunigo tarnystėje, nes M. P. Karpavičiui tapus pirmuoju Vygrių vyskupu, jis buvo pakviestas eiti sekretoriaus pareigas.

Marciejevskis studijavo Vilniaus universitete tuo metu, kai Vilniuje klestėjo švietimo epochos vertybės, veikė tokios garsios ir įtakingos asmenybės kaip vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis, architektas Laurynas Gucevičius, matematikas Pranciškus Norvaiša, teologas Vilhelmas Kalinskis, dailininkas Pranciškus Smuglevičius,

istorikas Tomas Husaževskis, taip pat minėtasis M. P. Karpavičius. Edukacinė komisija, uždraudus jėzuitų ordiną, rūpinosi krašto švietimu. Tai buvo pirmoji „švietimo ministerija“ visoje Europoje. Minėtos epochos švietimo sklaidos, humanizmo idėjos įkvėpė A. P. Marciejevskį daug dėmesio skirti ugdymui: tiek kunigų, tiek liaudies švietimui, tiek mažosios kunigų seminarijos valstiečių vaikams įsteigimui Rudaminoje. Visgi kai kurios idėjos vėliau nuėjo tam tikros laisvamanybės, pasipriešinimo Bažnyčios autoritetui link. Su tuo Marciejevskis sutikti negalėjo.

Tapęs vienuoliu dominikonu Virbalyje ir priėmęs kunigo šventimus, jis savo tarnystę susiejo su pedagogine veikla, dėstydamas lotynų literatūrą. Darbavosi Zabielų (Valinčių, Vitebsko sritis, Baltarusija) ir Merkinės dominikonų vienuolynuose. Tiek vienoje, tiek kitoje vietoje veikė stiprios ugdymo įstaigos. Zabieluose buvo mokomos daugiau bajorijos atžalos, o Merkinėje, veikiant švietėjui Povilui Bžostovskiui, orientuotasi ir į žemdirbių vaikus. Merkinėje dominikonai, perėmę vienuolyną iš jėzuitų, įsteigė aukštesnio lygio mokyklą, pavaldžią Vilniaus akademijai. Vėliau Marciejevskis vėl grįžo į Virbalį ir 6 metus buvo dominikonų viršininkas, mokyklos vedėjas. Deja, šiandien visuose jo gyventuose dominikonų vienuolynuose – Virbalyje, Zabieluose (Valinčiuose) ir Merkinėje – nebelikę jokių šių vienuolių buvimo pėdsakų. Tiek bažnyčios, tiek vienuolynai per karus sugriauti. O tai buvo ypatingo grožio ir vertės statiniai...

1797 m. kanauninkas M. P. Karpavičius, pasitraukęs iš carinės Rusijos į Prūsijos teritoriją, buvo paskirtas pirmuoju naujai kuriamos Vygrių vyskupijos vyskupu. Po metų, 1798-aisiais, A. P. Marciejevskis tapo jo sekretoriumi, gavo Apaštalų Sosto leidimą išeiti iš dominikonų ordino ir tapo dieceziniu kunigu. Netrukus, 1800 m., Karpavičius Varšuvoje buvo konsekruotas vyskupu. Tuomet jis gyveno Gražiškiuose, tad ir jo sekretorius Marciejevskis ten buvo apsistojęs, kol neapsikentęs sunkaus vyskupo charakterio, jam užmigus popiečio miego, pabėgo iš Gražiškių ir apsigyveno šalia Alvito buvusioje Čyčkų altarijoje. Mirus vyskupui Karpavičiui, buvęs jo sekretorius per laidotuves sakė pamokslą.

1803 m. Marciejevskis paskirtas Rudaminos klebonu ir pakeltas Simno dekanu. Vėliau darbavosi Liškiavoje, o nuo 1809 m. buvo Seinų klebonas. Naujasis Vygrių vyskupas Jonas Klemensas Golaševskis nuo seniau pažinojo ir vertino Marciejevskio patirtį bei gabumus, todėl jam suteikė tuo metu prestižinę Prienų parapiją, o 1813 m. paskyrė jį vyskupijos oficiolu (teisėju) ir generalvikaru.

Politiniams įvykiams paveikus, 1818 m. popiežius Pijus VII paskelbė bulę *Ex imposita Nobis*, kuria buvo įsteigta Seinų, arba Augustavo, vyskupija vietoj Vygrių vyskupijos. Vyskupas Golaševskis perkėlė vyskupijos katedrą iš Vygrių į Seinus. Šalia kitų pareigų, jis gavo ir senatoriaus pareigas, todėl tiek vyskupas Golaševskis, tiek jo įpėdiniai vyskupai Čiževskis ir Manugevičius gyveno Varšuvoje ir beveik nerezidavo Seinuose. Nuo 1813 m. Marciejevskis, dirbdamas atsakingą darbą ir gyvendamas savo vyskupijos teritorijoje, daugiausia rūpinosi vyskupijos reikalais ir joje šeimininkavo. Gyveno Rudaminoje, nes Seinuose dar nebuvo vyskupų rūmų.

1817 m. pabaigoje vyskupas Golaševskis kreipėsi į civilinę valdžią, išsakydamas vyskupo pagalbininko pageidavimą Seinų (Augustavo) vyskupijai. Prašymą motyvavo savo silpna sveikata (buvo beveik aklas) bei poreikiu vyskupo, kuris suprastų lietuvių kalbą ir reikalus, ypač lietuviškoje vyskupijos dalyje teikiant Sutvirtinimo sakramentą ir konsekruojant bažnyčias. 1818 m. kovo mėnesį caras leido vyskupijoms turėti vyskupą sufraganą (pagalbininką). Vyskupas Golaševskis pasiūlė tris kandidatus: A. P. Marciejevskį – vyskupijos oficiolą ir generalvikarą, Benediktą Rutkovskį bei Alvito dekaną Jeronimą Zavadzkį. Marciejevskio kandidatūrą rėmė ir pats vyskupas Golaševskis. Tuo metu vyskupo kandidatūrai patvirtinti buvo būtinas civilinės valdžios (Rusijos caro) pritarimas. 1818 m. balandžio 21 d. Rusijos carinė valdžia patvirtino Marciejevskio kandidatūrą. 1819 m. birželio 4 d., sulaukęs 58 metų amžiaus, A. P. Marciejevskis popiežiaus Pijaus VII buvo nominuotas vyskupu. Jam suteikta titulinė Argos vyskupija bei pirmajam patikėtos Seinų, arba Augustavo, vyskupo sufragano pareigos. Vyskupo konsekracija įvyko Varšuvos Šv. Kryžiaus (misionierių) bažnyčioje 1819 m. rugsėjo 19 d. Šventimus suteikė Plocko vyskupas Adomas Mykolas Prožmovskis.

Malonu paminėti, jog turbūt viena iš pirmųjų bažnyčių, kurias konsekravo naujai paskirtas vyskupas Marciejevskis, buvo Punsko. Medinė, kirviu tašytų rąstų bažnyčia kunigo Jono Chlopickio rūpesčiu buvo pastatyta 1776 m., tačiau ilgai stovėjo nekonsekruota, nes tuo metu Punsko parapija priklausiusi Vilniaus vyskupijai, kurios vyskupai fiziškai nesuspėdavo aplankyti visų didžiulės teritorijos parapijų. Be to, užtrukdavo bažnyčių įrengimas bei trukdė susiklosčiusios politinės aplinkybės. Panaši situacija buvo ir pačioje Rudaminoje, kur Marciejevskis klebonavo. Mūrinė bažnyčia pastatyta 1795 m., tačiau vyskupas Marciejevskis ją konsekravo tik 1821 m. Punsko parapijos archyve išlikęs dokumentas byloja, jog 1819 m. spalio 28 d., švenčiant

šv. apaštalų Simono ir Judo (Tado) liturgines iškilmes su nuodėmių atleidimo suteikimu ir iškilmingomis pontifikalinėmis Romos rito apeigomis, dalyvaujant kunigijai ir liaudžiai, vyskupo Marciejevskio buvo konsekruota bažnyčia ir didysis altorius. Altoriuje įmūrytos šventųjų kankinių Urbono, Inocento ir mergelės Venerandos relikvijos. Bažnyčiai suteikti Švenčiausiosios Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų titulas ir atlaidai. Taip pat ji pašventinta šv. apaštalų Simono ir Judo (Tado) garbei. Tą įvykį mena ne tik dokumentas, bet ir didelis šv. apaštalų Simono ir Judo (Tado) paveikslas, kabantis Punsko bažnyčioje, ant kurio yra užrašyta data – 1819 m.

Vyskupas Marciejevskis ne tik šventino maldos namus, bet kaip tikras šeimininkas kreipė dėmesį į bažnyčios pastatų estetiką ir tvarką. Pavyzdžiui, perstatant Suvalkų šv. Aleksandro bažnyčią nurodė, kokie turėtų būti altorių paveikslai ir varpai. Jis 1820 m. birželio 20 d. iškilmingai pašventino šios bažnyčios, kuri buvo ruošiama tapti katedra, kertinį akmenį.

Marciejevskio valdymo laikotarpiu prasidėjo ir metrikų knygų nuolatinis, tvarkingas registravimas Seinų vyskupijos parapijose, į atskirą knygą buvo rašomos vyskupo aplinkraščių santraukos. Jis stengėsi, kad parapijos ir kunigų gyvenime uoliai būtų laikomasi to, ko reikalavo tuometinė Katalikų Bažnyčios teisė.

1820 m. mirus vyskupui Golaševskiui, o 1823 m. – vyskupui Čiževskiui, vyskupijos ordinaru galėjo tapti ir Marciejevskis. Jį 1823 m. Seinų kapitula buvo patvirtinusi vyskupijos administratoriumi ir netgi išrinkusi ordinaru, tačiau civilinė caro valdžia jo kandidatūrai nepritarė. Manoma, jog viena iš priežasčių galėjusi būti jo žydų kilmė. Taip pat įdomu būti patyrinėti vyskupo Marciejevskio santykius su carine valdžia. Nėra paslaptis, jog jo sūnėnas, Seinų vyskupijos valdytojas, prelatas Bonaventūras Butkevičius, pagarsėjęs savo prisiminimais apie Napoleono žygius Lietuvoje, buvo uolus carinės Rusijos valdžios gerbėjas, apdovanotas ordinais. Vyskupo Marciejevskio valdymo laikotarpiu carizmas dar nebuvo taip įžūliai įsivažiavęs į rusinimo politikos sklaidą, kas nutiko vėliau, po nesėkmingų Lenkijos-Lietuvos sukilimų. Apie vyskupo Marciejevskio politines pažiūras ar gautus apdovanojimus žinių rasti nepavyko. Tik keliuose likusiuose aplinkraščiuose jis ragina laikyti pamaldas už carą, kas tuomet buvo įprasta. Vyskupas priklauso tai didžių ganytojų kartai, kurie pirmiausia vykdė bažnytinę, o ne politinę ar tautinę veiklą. Marciejevskiui teko pergyventi daug politinių lūžių, valdžios pasikeitimų: Lietuvos-Lenkijos respubliką, T. Kosciuškos sukilimo dvasią, Prūsijos valdžią, Napoleono žygius

ir galiausiai Rusijos caro valdymą Lenkijos karalystėje. Toks politinis nepastovumas sustiprina žinojimą, jog visų patvariausia valdžia yra Dievo, todėl Jam tarnaudamas – niekuomet nenusivilsi.

Atlikdamas vyskupo pagalbininko ir vyskupijos administratoriaus pareigas, vyskupas Marciejevskis parodė didelį uolumą ir sumanumą. Lankė vyskupijos parapijas, teikė Sutvirtinimo sakramentą, konsekravo bažnyčias, pasižymėjo puikiu iškalbingumu, sakydamas pamokslus. Juk ne veltui kelerius metus buvo šalia vieno garsiausių visų laikų Lietuvos pamokslininkų vyskupo Karpavičiaus. Mokėjo vokiečių, prancūzų, lotynų, lenkų, lietuvių ir jidiš kalbas. Kadangi pats dirbo mokytoju, su didžiuliu atsidavimu rūpinosi švietimo reikalais, ragino steigti parapines mokyklas. 1818 m. jis su dideliu skauduliu vardijo švietimo problemas Augustavo vaivadijoje: nėra pastatų mokymo reikmėms, sunku rasti tinkamų, o ypač dievobaimingų mokytojų, žmonės nuskurdę ir prislėgti, negalintys išleisti savo vaikų į tinkamus mokslus ar išlaikyti mokyklas. Tačiau ne tik konstatavo šias problemas, bet ir ateityje uoliai veikė jas spręsdamas.

Matydamas didelį išsilavinusių kunigų trūkumą, jis pats ėmėsi organizuoti mažąją kunigų seminariją Rudaminoje, kur kiek pamokęs valstiečių vaikus lotynų kalbos, siųsdavo juos į Tikocino seminariją. Anot kunigo P. Augustaičio, šis sumanymas Marciejevskiui nepavyko, nes iš mažąją seminariją baigusiųjų vos vienas tapo kunigu, o ir tas buvo nekokios reputacijos, nes negavo jokių pareigų. Tačiau Marciejevskio pastangos išsirūpinti, jog į Tikocino seminariją būtų priimamos ne tik bajorų, bet ir lietuvių valstiečių atžalos, davė daug naudos. Jo dėka kunigystę pasiekė daug lietuvių jaunuolių, kurie vėliau atnešė daug šviesos visai Suvalkų gubernijai.

Ypatingą dėmesį skyrė bažnytinės tvarkos ir drausmės stiprinimui, uoliai kovojo su dvasininkijos gretose pasitaikančiomis gyvenimo būdo negerovėmis, nuolatos rašė aplinkraščius, šviesdamas pirmiausia kunigus ir liaudį. Viename iš tokių aplinkraščių 1819 m. Marciejevskis rašė: „Sunku surasti kunigą, kuris leistų laiką klebonijoje prie knygos ar brevijoriaus; jie verčiau vaikšto po miestą, trina visus kampus, susideda su asmenimis, nekreipdami dėmesio į jų padėtį, lytį ar moralę, įsivelia į diskusijas, pilnas nesąmonių, burnoja dėl savo luomo, prieš vyresnybę, kitus kunigus, tikybą, apeigas ir pareigas, kai kada viršija savo nekuklumu net pasauliečius ir vienodai kaip ir anie blevyzgoja...“ „Net patys pasileidėliai ir Kristaus tikėjimo priešai stebisi, kaip kažkurie klebonai savo nekantrumu, burnojimu atstumia ir papiktina.“ Jis įvedė egzaminus kunigams, skatino dekanatuose organizuoti kunigų

kursus bei rekolekcijas. Piktinosi, jog kai kurie vikarai net krikščionių katekizmo nežino. Kadangi trūko kunigų, jis mielai į vyskupiją priimdavo atvykusiuosius iš kitų vyskupijų arba buvusius vienuolius. Kadangi pats kadaise priklausė dominikonų ordinui, tai buvo ypač palankus buvusiems vienuoliams. Deja, šiuo jo gerumu pasinaudojo kai kurie asmenys, kurie nei vienuolystei, nei kunigystei nebuvo tinkami.

Parapijose ragino rengti misijas – kviestis kitus kunigus ir savaitę sakyti pamokslus, klausyti išpažinčių. Jis ir pats tokiose misijose dalyvaudavo. Misijų rezultatas – tikėjimo ir doros sustiprinimas parapijose, gausūs atsivertimai.

Vyskupas Marciejevskis buvo jautrus žmonių gyvenimo sąlygoms, skatino kunigus prie parapijų rengti špitoles vargšams. Taip pat ragino dvarininkus teisingai ir žmoniškai elgtis su baudžiauninkais, o baudžiauninkus – būti darbštiems ir blaiviems atliekant savo pareigas.

Tuo metu didelė rykštė žmonių gerovei buvo dažnai pasitaikantys gaisrai. Ir čia vyskupas Marciejevskis su tėvišku rūpesčiu per kunigus iš sakyklų ragino žmones, kad atsargiai elgtųsi su ugnimi, bei rovė užsilikusį senovinį prietarą, jog negalima gesinti ugnies, kurią sukėlė žaibas, tikint, kad tokia ugnis yra „šventa“.

Vardijant daugybę vyskupo nuopelnų, istorinio aiškumo dėlei reikėtų paminėti kai kurių autorių minimą jo valdymo neigiamą ypatybę – nepotizmą, giminaičių skyrimą į atsakingas vietas. Pavyzdžiui, sūnėną kun. Antaną Kotkovskį jis paskyrė į Prienus klebonu, o kitą sūnėną kun. Bonaventūrą Butkevičių, vos 3 metus kunigavusį – į kapitulą. Vėliau prelatas B. Butkevičius tapo Seinų vyskupijos administratoriumi, bet ne dėl giminystės, o gabumų. Kunigas P. Augustaitis tvirtai užginčija kaltinimus nepotizmu, pateikdamas svarius argumentus, jog paskyrimai buvo susiję su kandidatų vertumu atlikti atsakingas pareigas.

1825 m. pabaigoje į Seinų vyskupo sostą paskiriamas Mikalojus Jonas Manugevičius, buvęs Varšuvos vyskupijos augziliaru. Pareigas pradėjo eiti 1826 m. liepos mėnesį. Vyskupas Manugevičius didžiai vertino vyskupo Marciejevskio energiją ir atliktus darbus, todėl vienas pirmųjų jo drąsių sprendimų buvo kunigų seminarijos Seinuose įsteigimas. Ji turėjo išspręsti kunigų trūkumo problemą ir sustiprinti bažnytinio gyvenimo tvarką bei pakelti vyskupijos lygį. Marciejevskį galime vadinti šios seminarijos „krikštatėviu“, nes jos įsteigimas garantavo vyskupo darbų ir idėjų tąsą. Jis dalyvavo pirmajame stojamajame egzamine ir nustatė, jog iš 29 kandidatų tik du buvo lenkai, o visi kiti – lietuviai.

Deja, neteko Marciejevskiui ilgai džiaugtis lėtai atgimstančiu vyskupijos dvasiniu gyvenimu. 1827 m. spalio 19 d. apie 5 val. po pie-

Marius Talutis

tų Rudaminoje Viešpats pasikvietė savo tarną, sulaukusį 66 metų amžiaus, kunigavusį 43 metus, vyskupu tarnavusį 8 metus, į Amžinybę. Savo testamente vyskupas Marciejevskis prašė kuklių laidotuvių, o visiems kunigams už šv. Mišias liepė skirti po vieną dukatą. Laidotuvėse dalyvavo apie 90 kunigų. Nėra tiksliai žinoma, ar vyskupas buvo palaidotas Rudaminos bažnyčios rūsyje, ar prie bažnyčios sienos. Šiuo metu išlikusi tik lentelė prie išorinės bažnyčios sienos, kurioje lotynų kalba parašyta: „Čia ilsisi Augustinas Polikarpas Marciejevskis, Argos vyskupas, Augustavo vyskupijos sufraganas ir administratorius, Rudaminos klebonas. Sulaukęs 68 metų, mirties ištiktas 1827 m. spalio 19 d. Ateities kartos, mes perduodame jums, mūsų laikais Jį buvus didį ir vertą didžiausios šlovės. Kieno pėdos šią vietą palies, tegu pamaldžiai prašo Amžinojo atilsio šiai sielai.“ Jei vyskupas buvo palaidotas bažnyčios rūsyje, tai jo kūnas neišliko, nes rūsys yra tuščias. O jei buvo palaidotas lauke prie sienos – tai ir šiandien jis ilsisi ten, garbingo Rudaminos piliakalnio ir kunigo kankinio Juozo Zdebskio kaimynystėje, atlikęs daugybę gerų darbų.

Vyskupą Marciejevskį pavadinau „piliakalniu“ ne tik dėl to, kad gyveno šalia Rudaminos piliakalnio, į kurį, tikėtina, kartais įkopdavo, bet ir dėl jo gyvenime atliktų darbų. Jis, kaip ir piliakalnis, stengėsi apginti, apsaugoti Bažnyčią ir paprastus žmones nuo ideologinių bei socialinių blogybių, grūmėsi už moralines vertybes. Buvo didis žmogus, savo išsilavinimu ir uolumu aukščiau iškilęs tarp savo bendraamžių. Tačiau, kaip ir daugelis mūsų piliakalnių – jis nuėjo į užmarštį, palikdamas dar daug neatsakytų, netyrinėtų klausimų.

MARIUS TALUTIS (g. 1980 m. Simonių kaime, Kupiškio r.) – kunigas. 2000 m., baigęs Molėtų vidurinę, įstojo į Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminariją, kurioje įgijo religijos mokslų magistro laipsnį. 2006 m. buvo įšventintas kunigu Kaišiadorių katedroje. Pastoracinę parapijos vikaro tarnystę atliko Kaišiadorių, Elektrėnų, Širvintų parapijose. 2013 m. gavo paskyrimą į Punsko parapiją. Domisi Šventuoju Raštu, liturgija, Lietuvos istorija, etnografija ir menais.

SIGITAS BIRGELIS

NAPOLEONO PĖDSAKAI JOTVOS ŽEMĖJE

Pagal kun. B. Butkevičiaus atsiminimus

Jotvos žemėje yra nemažai vietų, susijusių su Napoleono epocha. Vienos jų tikrai mena istorinius įvykius, kitos – vien žmonių sukurtas legendas ir pasakojimus. Nenumaldomai kyla klausimas, koks buvo šio Prancūzijos karžygio vaidmuo istorinių įvykių, susijusių su lietuvių tauta, raidoje. Kodėl Napoleono laikai mums įdomūs ir patrauklūs?

Vieniems Napoleonas buvo negailestingas despotas, kitiems – laisvės nešėjas. Juo nusivylė lenkų ir lietuvių bajorai, kurie tikėjosi kartu su prancūzais atkurti Abiejų Tautų Respubliką. Napoleonas buvo didelis garbėtroška ir egoistas, su lenkais ir lietuviais nesiskaitė, bet jo įvestas civilinis kodeksas pakeitė Sūduvos raidą. Kodeksas leido Vilkaviškio, Šakių, Marijampolės regionuose susikurti lietuvių inteligentijai. Turbūt todėl tiek daug iš čia kilusių menininkų, mokslininkų ir dvasininkų. Čia brendo tautinio atgimimo idėjos.

Napoleono žygis Jotvos žemėje mums neblogai žinomas iš anų įvykių liudininko kunigo Bonaventūro Butkevičiaus atsiminimų. Dabar šis kunigas, Seinų vyskupijos prelatas ir administratorius, mažai žinomas, tad verta šį žmogų trumpai pristatyti, nes jo gyvenimas ir veikla susiję ir su Seinais.

B. Butkevičius gimė 1794 m. birželio 16 d. Kretingoje. Augo katalikiškoje aplinkoje. Jo tėvas – buvusio jėzuitų klieriko sūnus, motina žydė. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad būsimas kunigas mokėsi Seinų licėjuje, o vėliau įstojo į Tikocino kunigų seminariją, kurią baigė 1817 m. Po kelerių metų buvo įšventintas kunigu.

Sparčiai kilo karjeros laiptais. 1825–1829 m. klebonavo Lomžoje ir Suvalkuose, pakeltas Augustavo vyskupijos prelatu, dirbo Augustavo vyskupijos oficiolu ir Naumiesčio klebonu. 1842–1961 m. ėjo

Kun. Bonaventūras Butkevičius

Varšuvos kunigų akademijos rektoriaus pareigas. 1843 m. jo paties prašymu akademija be disertacijos suteikė jam teologijos daktaro laipsnį.

Svajojo tapti Seinų vyskupu. 1848 m. buvo vienas iš kandidatų į šį postą. Kunigo kandidatūrai nepritarė popiežius. Katalikų Bažnyčios vadovo manymu, B. Butkevičius buvo perdėtai palankus ir paklusnus caro valdžiai. Kunigas, net ir netapęs vyskupu, ilgus metus dirbo Seinų vyskupijoje administratoriumi. 1856 m. jis šių pareigų atsisakė ir klebonavo Lomžoje bei Vilkaviškyje.

1864 m. prelatas savavališkai paliko Vilkaviškį ir apsigyveno Varšuvoje. Informuodavo rusų valdžią apie Seinų vyskupijos bažnytinius reikalus. Jo pateiktos žinios labai pakenkė Seinų vyskupijos kunigams, kuriems buvo sumažintos algos, nusavintas turtas ir pan. Caro valdžios reikalavimu, 1870 m. B. Butkevičius tapo Seinų prelatu dekanu.

Šiaip ar taip, B. Butkevičius nebuvo nei sektina, nei krištolinė asmenybė. Atrodo, kad karjera jam rūpėjo labiau nei Tėvynė, Dievas ir religiniai reikalai. Jis buvo vienas iš nedaugelio Jotvos krašto kunigų, visiškai atsidavusių caro valdžiai. Mirė 1871 m. Prienuose, susirgęs cholera.

Vertingiausias kunigo B. Butkevičiaus palikimas – jo lenkiškai parašyti atsiminimai apie Napoleono žygį per Lietuvą. Šio žygio metu būdamas aštuoniolikmetis klierikas, matė prie Vilkaviškio dvaro apsistojusių prancūzų karių stovyklą, Napoleoną ir jo palydą.

B. Butkevičiaus prisiminimų ištraukos buvo spausdinamos rusų spaudoje. Atsiminimų apie Napoleono žygį per Lietuvą ištraukos publikuotos 1921 m. „Mūsų žinyne“.

Spėjama, kad vėlyvą 1812 m. pavasarį Napoleono kariai pasiekė Seinus. Kaip rašo savo atsiminimuose B. Butkevičius, į miestelį įžygiavo generolo Emanuelio de Gruši bavarų kariai. Jiems vadovavo grafas Karlas Filipas fon Vredė. Seiniškiai, išsigandę ginkluotų atėjūnų, slėpėsi rūsiuose, bėgo į miškus. Dėl to, kad deramai nesutiko karvedžio, buvo žiauriai nubausti: turėjo sumokėti 24 tūkstančius frankų kontribucijos. Buvo grasinama, kad nesumokėjus pinigų iki vakaro, miestas bus sunaikintas, o jo gyventojai iššudyti. Bausmė buvo labai skaudi.

Napoleonas

Padėtį bandė gelbėti paprefektis L. Ivaškevičius. Jis apskundė Vredės reikalavimą vadui Gruši. Šis paaiškino grafui K. F. fon Vredė, kad čia ne priešo, o sąjunginės valstybės teritorija. Grafas turėjo paklusti viršininkui, bet seiniškiams iškrėtė kitą kiaulystę. Jis liepė kareiviams plėšti nuo stogų šiaudus ir pjauti javus, nors šieno ir šiaudų atsargos arkliams buvo paruoštos iš anksto. Vėliau miestelėnų daržuose ir soduose surengė dragūnų pulkų apžiūrą ir pratybas. Per kelias valandas kariai nuniokojo daržovių ir pasėlių laukus, sunaikino vaismedžius. Dragūnai išvyko iš Seinų ir paliko kelias dešimtis nudvėsusių arklių, mat birželį nupjauti javai nebuvo sveikiausias pašaras žirgams.

Kaip pasakoja B. Butkevičius, išėjus bavarams, Seinuose apsistojo kiti Napoleono armijos pulkai. Jie vilkėjo kitokias uniformas, turėjo kitokias vėliavas, kitaip kalbėjo, tačiau jų santykis į vietinius gyventojus buvo toks pats. Jie plėšė ir atiminėjo viską, ką aptiko.

Jiems išėjus, Seinuose įsikūrė italų raitųjų jėgerių divizijos štabas. Prancūzų kariai, ieškodami valgio, klebono rūsyje aptiko daugybę didelių alaus statinių. Jėgeriai prisigėrė iki sąmonės netekimo. Keli jų sukapojo statines ir alus užliejo rūsį. Alaus būta daug, o rūsys mažas. Kariai pradėjo šauktis pagalbos. Dauguma jų buvo išgelbėti, bet du paskendo.

Italų raitųjų jėgerių divizijos štabo vadovybė apkaltino Seinų parapijos dvasininkus ir klebonijos personalą tyčiniu kareivių nužudymu. B. Butkevičius savo atsiminimuose rašo, kad jis, norėdamas išvengti tardymo ir sušaudymo, pabėgo per miškus į Rudaminą, kur klebonavo jo dėdė.

Rudaminoje jis rado tik vikarą Ulidavičių. Kunigai ir bažnyčios tarnai su gyvuliais pasislėpė miške. B. Butkevičius buvo labai išalkęs ir laukė, kol klebonijos krosnyje iškeps duona ir žąsis. Tuomet į Rudaminą atvyko bavarų dragūnų daliniai. Jie norėjo atimti duoną ir žąsį, tik laukė, kol baigs kepti, bet gvardijos ulonų pulko leitenantas neleido. Jis įsakė praeinantiems daliniams neplėšti vietinių gyventojų. Bavarai pakluso ir pasišalino iš Rudaminos. Nujoję 20 varstų, apiplėšė Simną. Ten jie paėmė 4500 rublių, kurie buvo skirti bažnyčios remontui.

Kaip rašo savo atsiminimuose B. Butkevičius, Rudaminos klebonas buvo tuo metu išvykęs į Vilkaviškį pas gydytoją. Norėta pasiųsti arklius klebonui parvežti, bet bijotasi, kad imperatoriaus kareiviai juos konfiskuos. Prancūzų gvardijos leitenantas pažadėjo į Vilkaviškį pasiųsti savo gvardietį, kurį turėjo lydėti kelią žinantis vietinis žmogus. Su kariu teko važiuoti pačiam B. Butkevičiui. Jiedu važiavo dieną ir naktį. Visi Vilkaviškio namai buvo užimti maršalų, generolų ir kitų vadų. Didžiulė 250 000 karių armija išsidėstė laukuose prie miesto. Napoleonas turėjo pasirodyti kitą dieną, bet saulei nusileidus kelyje pasirodė dulkių stulpas ir pasigirdo trimitai. Netrukus į miestą įvažiavo pats imperatorius. Prieš jį jojo trimitininkai, už jo – kelios dešimtys kavalerijos karininkų. Napoleonas buvo apsirengęs taip, kaip dažniausiai jis vaizduojamas portretuose: vilkėjo smėlio spalvos raitųjų jėgerių uniformą, buvo užsidėjęs „napoleonišką“ skrybėlę.

Pasak B. Butkevičiaus, imperatorius pirmomis viešnagės Vilkaviškyje dienomis buvo susikrimtęs ir nepatenkintas. Mat jis gavo žinių apie maisto tiekimo sutrikimus. Dėl šių priežasčių Napoleonas buvo priverstas užsibūti Vilkaviškyje 4 dienas ilgiau.

Imperatorius apsistojo Vilkaviškio dvaro sodyboje. B. Butkevičius stebėjo jį iš už svirno kampo. Kadangi jaunuolis vilkėjo kaimiečio drabužius, į akis nesimetė. Jis savo prisiminimuose rašo:

Atvykęs į Vilkaviškį, Napoleonas pasuko tiesiai į rūmus, kur jo laukė paruoštas butas (…). Jis nemiegojo visą naktį ir dėjo pastangas organizuoti duonai kepti krosnis (…). Napoleono kabinetas buvo įrengtas kaimo paviljone, apsuptame aukštų jovarų. Ant stalo patiesta daug žemėlapių. Prie kito stalo sėdėjo maršalas Bertje, Didžiosios armijos generalinio štabo viršininkas. Kai armija pailsėjo, gavo įsakymą didžiajai apžiūrai. Armija buvo susirinkusi į pietus nuo miestelio aukštoje lygumoje, už klebonijos ir vaistininko sodų, ir išsidėsčiusi septynių varstų lygyje ir trijų su puse plotyje.

Šeštą valandą ryto Napoleonas išėjo iš savo būstinės, apsuptas savo generalinio štabo generolų, maršalų ir didikų. Ant jų tunikų žėrėjo auksas ir sidabras. Napoleonas vilkėjo tamsiai mėlyną gvardiečių uniformą su Garbės legiono kaspinu. Jo arklys kreipė visų dėmesį: jis buvo baltas kaip pienas. Krintančius iki žemės pakinktus puošė brangakmeniai.

B. Butkevičius rašo, kaip Napoleonas surengė savo armijos apžiūrą:

Pirmoje linijoje buvo išsidėstę raitoji ir pėsčioji gvardija; antroje – įvairių tautų pėstininkai; trečioje – įvairių tautų kavalerija ir keli prancūzų pulkai; ketvirtoje – artilerija. Apie 6 valandą ryto Maršalas Bertje perskaitė kariams imperatoriaus dekretą dėl karo paskelbimo Rusijai ir įsakymą žygiuoti į jos teritoriją.

Kareiviai, antrasis lenkų karas pradėtas. Pirmasis baigėsi Frydlende ir Tilžėje. Tilžėje Rusija prisiekė amžiną sąjungą su Prancūzija ir saikstėsi kariauti su Anglija. Dabar ji laužo savo priesaiką. Kol Prancūzijos ereliai negrįš atgal per Reiną, palikdami jos valiai savo sąjungininkus, Rusija nenori savo keisto elgesio paaiškinti. Likimas tempia paskui save Rusiją; visa, kas jai lemta, turi įvykti. Gal ji mano, kad mes išsiginsime? Argi mes jau nebe Austerlico kareiviai? Ji verčia mus pasirinkti: negarbė arba karas. Dėl pasirinkimo negali būti abejonių. Taigi, žengsim pirmyn, persikelsim per Nemuną, nunešim karą į jos teritoriją. Antrasis lenkų karas, kaip ir pirmasis, atneš šlovę prancūzų ginklui. Bet taika, kurią mes sudarysime, bus užtikrinta ir padarys galą pražūtingai įtakai, kurią „Rusija štai jau 50 metų daro Europoje“.

Pasak B. Butkevičiaus, imperatorius jojo ant gražiai papuošto balto žirgo. Napoleonas dėvėjo kuklią gvardijos uniformą, papuoštą garbės legiono juosta ir žvaigžde. Jo daliniai pradėjo ruoštis žygiui. Priekyje buvo 7 lenkų, olandų ir prūsų ulonų pulkai. B. Butkevičius su dėde dar kelias dienas praleido Vilkaviškyje, nes visi keliai buvo užkimšti kariuomenės. Vėliau jis sėkmingai grįžo į Seinus, kur vėl kibo į mokslus Seinų licėjuje.

Apie tolimesnį Napoleono karių žygį žinome iš B. Butkevičiaus užrašytų Skriaudžių klebono atsiminimų. Imperatorius, kaip pasakojo B. Butkevičiui klebonas, po 40 varstų sustojo Skriaudžiuose. Skriaudžių klebonas sutiko jį labai pagarbiai. Į Napoleono klausimą, ar kalba prancūziškai, atsakė lotyniškai, kad nekalba. Napoleonas lotyniškai jam atsakęs: „Gerai, tada kalbėsimės romėniškai.“

Napoleonas pasiteiravo, ar turi ko valgyti. Klebonas atsakė, kad prancūzų kariai nepaliko nieko, paėmė gyvulius, maisto atsargas, visą turtą. Imperatorius paklausė, ar negaila jam turto. Klebonas atsakė, kad ne, nes po karo viską atgausiąs. Napoleonui patiko kunigas. Jis pasakė, kad pirmą kartą gyvenime sutinkąs negodų dvasininką.

Kaip pasakojo Skriaudžių klebonas, imperatorius, vaikščiodamas po kiemą, pastebėjo po krūmu pasislėpusią vištą. Jis liepė savo palydai ją pagauti ir tarė klebonui: „Jeigu tu esi toks geras virėjas, kaip geras

kunigas, tai būk toks malonus ir išvirk tą vištą.“ Kunigas, dviejų palydos karininkų padedamas, paruošė Napoleonui valgį (visos Skriaudžių moterys pasislėpė miškuose, bėgdamos nuo meilės ištroškusių kareivių). Klebonijoje neliko nei lėkščių, nei šaukštų, tad imperatorius valgė iš kareiviško dubenėlio su kareivišku šaukštu. Skriaudžių klebonas pasakojęs, kad Napoleonas sriubos suvalgė nedaug, bet sušveitė daugiau nei pusę vištos. Papietavęs atsisėdo ant suoliuko ir gerą pusvalandį numigo. Vėliau ruošėsi žygiuoti toliau. Pasiūlė klebonui vykti su jo svita. Klebonas su Napoleono kariais nukeliavo prie Nemuno, kuris skyrė Rusijos imperiją nuo Varšuvos kunigaikštystės.

Ant aukštos kalvos įkūręs armijos štabą, Napoleonas įsakė nutiesti du tiltus, kuriais jo kariai persikeltų per Nemuną. Kitame upės krante, Kaune, Napoleono laukė generolas Krasinskis. Jis pranešė, kad jo daliniai persikeldami per Nemuną neteko 200 ulonų ir tiek pat žirgų. Imperatorių kauniečiai sveikino gėlėmis, bet karžygio nuotaika nepagerėjo. Napoleonas buvo susikrimtęs, nes sužinojo, kad Karaliaučiuje sudegė jo maisto ir amunicijos sandėliai, o Nemune nuskendo maisto atsargas gabenę laivai. Vakare jis pasikvietė Skriaudžių kleboną. Įteikė kunigui 20 000 frankų ir įsakė palydai lydėti jį iki Skriaudžių.

Iš B. Butkevičiaus atsiminimų žinome, kad prancūzams perėjus per Nemuną, Jotvos žemėje liko daugybė plėšikaujančių dezertyrų, kurie plėšė dvarus ir valstiečių sodybas. Didesni prancūzų garnizonai organizuodavo dezertyrų gaudynes. Užnemunė buvo palikta likimo valiai. Vietinė administracija nieko negalėjo padaryti. Čia gyvenantys žmonės pradėjo organizuoti savigynos būrius, kurie gaudė ir žudė plėšikus. Kaip teigia B. Butkevičius, žmonės, įpratę žudyti, plėšė ir žudė besitraukiančius imperatoriaus armijos karius.

Napoleono armijos likučiai, 1812 m. traukdamiesi iš Rusijos, žygiavo pro Seinus. Per šį miestą perėjo lenkų generolo Dombrovskio kariai. Seinuose sustojo kunigaikštis Poniatovskis, I. Krasinskis ir daugelis kitų asmenybių. 1812 m. gruodžio 8 d. į Seinus atvyko pats Napoleonas. Jis užsuko į nedidelį žydo restoranėlį (kai kuriuose šaltiniuose minima, kad tai buvusi Miculevičiaus karčema). Yra išlikę pasakojimų, kad imperatorius norėjo apsišilti prie krosnies. Jis vilkėjo šaulių pulko uniformą, o ant galvos buvo užsidėjęs žieminę sabalo kailių kepurę. Šeimininkė žydė nežinojo, kas jis toks, ir nesutiko priimti. Vėliau atsiprašinėjo, skaniai svečią pavaišino ir tokiu būdu išvengė bausmės. Napoleonui tąsyk labai patiko kiaulienos kotletai su morkomis. Seinuose jis buvo neilgai. Suskaičiavęs kariuomenės likučius, iš miesto išvyko.

Šiandien Lenkijoje ir Lietuvoje galima rasti Napoleono epochos pėdsakų. Antai Lepelionių kaime, prie kelio į Vilnių, stovi Napoleono kepurė – Balnakalnio piliakalnis. Padavimas byloja, kad Napoleonas, palikęs Vilkaviškio dvarą, su armija jojo Marijampolės link. Pakilęs vėjas nubloškė karvedžio kepurę. Prancūzų kariai ją sugriebė, tačiau Napoleonas, pažvelgęs į žemėlapį, įsakė kariams kepurę užpilti žeme. Taip išaugo kalnelis, žymintis kelio tarp Paryžiaus ir Maskvos vidurį. Tokius, tik gerokai mažesnius, piliakalnius ir „Napoleono kepures“ galima aptikti bemaž kiekviename Sūduvos kaime.

Sigitas Birgelis

Yra ir kitokio pobūdžio pėdsakų ir pasakojimų. Istorikas J. Totoraitis teigė, kad Lietuvos himno autoriaus dr. V. Kudirkos kilmė ir pavardė yra prancūziška (Coudercou), kad atseit jis yra vieno šiame krašte pasilikusių Napoleono karių palikuonis. Žmonės pasakodavo, kad toje vietoje, kur gulėjo garsus Alksnėnų-Kreivėnų akmuo, Napoleono kariai užkasę lobį.

Literatūra

Biržiška, V. 1965. *Aleksandrynas: Lietuvos rašytojai*. III t. Čikaga, p. 30.
Lietuvių enciklopedija, 1954. III t. Bostonas, p. 382–383.
http://punskas.pl/napoleonas-seinuose/.
http://suduvis.lt/2013/07/05/zmogus-mat-s-napoleona-vilkaviskyje/.
http://www.kretvb.lt/lt/naujienos/44-kretingos-personaliju-zinynas/302-kpz-butkevicius-bonaventura.
http://gintarinesvajone.lt/2014/05/26/1812-metai-uznemuneje-i-dalis/.
http://gintarinesvajone.lt/2014/07/29/1812-metai-uznemuneje-ii-dalis/.
http://mususavaite.lt/napoleonas-ir-suvalkija/.

SIGITAS BIRGELIS (g. 1961 m. Punske) – poetas, vertėjas, fotografas, žurnalistas, knygų sudarytojas ir redaktorius. Paskelbė straipsnių istorinėmis temomis. Išleido per 20 knygų.

Nuo 1990 m. dirbo „Aušros“ redakcijoje, o vėliau – „Aušros“ leidykloje. Dabar yra „Aušros“ leidyklos direktorius ir vyr. redaktorius.

Nuo 1995 m. Lietuvos rašytojų sąjungos narys.

ALGIMANTAS KATILIUS

PUNSKO PARAPIJOS DVASININKAI. XIX A.–XX A. PRADŽIA

Pateikiami biografiniai duomenys apie Punsko parapijoje tarnavusius kunigus nuo Vygrių vyskupijos įkūrimo iki 1915 m. Suregistruoti visi parapijoje tarnavę kunigai: klebonai, administratoriai, vikarai, kapelionai. Biografiniai duomenys pateikiami abėcėlės tvarka.

Punsko parapija pagal parapijiečių skaičių buvo palyginti didelė. 1831 m. parapijoje buvo 5970 parapijiečių ir dirbo trys kunigai, 1859 m. – 5850 parapijiečių ir trys kunigai, 1870 m. – 8920 parapijiečių ir trys kunigai, 1884 m. – 11361 parapijietis ir trys kunigai, 1892 m. – 11589 parapijiečiai ir trys kunigai, 1903 m. – 11379 parapijiečiai ir penki kunigai.

Į Punsko parapiją įėjo penkių valsčių gyvenamos vietos[1]. 1892 m. lapkričio 17 d. Punsko parapijos susirinkime buvo nutarta prašyti paskirti parapijai neetatinį vikarą[2]. Tokiam parapijiečių prašymui pritarė Seinų vyskupijos dvasinė konsistorija[3]. Neetatinio vikaro paskyrimui taip pat nesipriešino Suvalkų gubernatorius ir Varšuvos generalgubernatorius. Punsko parapijai paskirti neetatinį vikarą jokių kliūčių nematė ir vidaus reikalų ministras[4].

---

[1] Apie neetatinio vikaro paskyrimą Punsko Romos katalikų parapijai, 1893, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 1009, ap. 7, b. 315. Čia yra išvardintos gyvenamos vietos pagal valsčius, nurodant, kiek kiekvienoje gyvenamoje vietoje buvo parapijiečių.

[2] Suvalkų apskrities viršininko raštas Nr. 802 Suvalkų gubernijos valdybai, 1893 01 12, *LVIA*, f. 1009, ap. 7, b. 315, l. 1.

[3] Seinų vyskupijos dvasinės konsistorijos raštas Nr. 1197 Seivų valsčiaus vaitui, 1892 11 24/12 06, *LVIA*, f. 1009, ap. 7, b. 315, l. 9.

[4] Kitatikių dvasinių reikalų kanceliarijos prie Varšuvos generalgubernatoriaus vedėjo raštas Nr. 806 Suvalkų gubernatoriui, 1893 05 17, *LVIA*, f. 1009, ap. 7, b. 315, l. 12.

Tiksliai negalime pasakyti, ar tai visų tuo laikotarpiu Punsko parapijoje dirbusių kunigų sąrašas, nes nepavyko surinkti pagrindinio šaltinio – Vygrių ir Seinų (Augustavo) vyskupijų kas metai išleidžiamų elenchų viso komplekto. Daugiausia jų trūksta iš XIX a. pirmosios pusės ir XIX a. vidurio. Nuo 1872 m. iki 1915 m. yra išlikę visų metų elenchai. Biogramose daugiausia pateikiami duomenys iš elenchų apie kunigų tarnybą parapijose, t. y. metai, nuo kada iki kada dirbo vienoje ar kitoje parapijoje. Kai kurių dvasininkų biogramose pateikiami tikslesni duomenys, paimti iš archyvinių šaltinių. Išsamesni duomenys yra apie XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje dirbusius kunigus, o apie XIX a. pirmosios pusės ir ypač Vygrių vyskupijoje dirbusius kunigus kartais užfiksuotas tik faktas, kad dirbo Punsko ar kitoje parapijoje.

PETRAS ABROMAITIS (Abromajtys, 1854 11 26–1911 02 17). Gimė Krosnos parapijoje (Seinų aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1873 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1878 m. birželio 2 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Aukštosios Panemunės parapiją. 1879, 1880 m. buvo Aukštosios Panemunės parapijos kapelionas. 1881 m. Aukštosios Panemunės parapijos vikaras. Varšuvos generalgubernatorius 1881 m. rugsėjo 26 d. nubaudė Aukštosios Panemunės vikarą kun. P. Abromaitį 10 rb bauda, kad nesilaikė policijos nurodymų dėl kunigų išvykų į atlaidus. 1881–1883 m. Rudaminos parapijos vikaras. 1884–1887 m. buvo Punsko parapijos vikaras. 1887 m. išvyko į JAV. Kunigavo Hazletone, Mahanoy City, Shenandoah, Pa. Dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje. Padėjo suorganizuoti parapijas Šv. Juozapo Mahanoy City, Pa (1888); Šv. Jurgio Shenandoah, Pa (1891); Šv. Kryžiaus Mt. Carmel (1892).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1879–1887; Lietuvių enciklopedija, t. 1, p. 21; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 340.

TOMAS VINCENTAS ANDŽEJEVSKIS (Andrzejewski). Buvęs dominikonas. 1805 m. Goniondzo (Goniądz) vikaras. 1807 m. Punsko parapijos administratorius interimisticus. 1815 m. Prieraslio (Przerośl) parapijos administratorius.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805, 1807, 1815.

ANTANAS ASTRAUSKAS (Ostrowski, 1875 08 31–1943 07 09). Gimė Jucevičių k., Kalvarijos parapijoje (Kalvarijos aps.). 1891 m.

įstojo į Suvalkų gimnazijos trečią klasę ir 1893 m. baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1894 m. liepos 7 d. Kunigu įšventintas 1899 m. gruodžio 23 d. Mokėsi Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, bet dėl sveikatos 1899 m. lapkričio 8/20 d. buvo pašalintas. 1900–1906 m. Alytaus parapijoje laikinai. Varšuvos generalgubernatoriaus 1906 m. birželio 13 d. raštas Seinų vyskupijos valdytojui, kad kun. A. Astrauskas iš Alytaus paskirtas neetatiniu vikaru į Punsko parapiją. Tokiu pat 1906 m. rugpjūčio 18 d. raštu (Nr. 3546) kun. A. Astrauskas pasiųstas į Vilkaviškio parapiją padėti pastoraciniame darbe vietos dvasininkams. 1908 m. Vilkaviškio parapijoje laikinai. 1908–1909 m. Vilkaviškio parapijos vikaras ir gimnazijos tikybos mokytojas. 1909–1915 m. Vilkaviškio gimnazijos tikybos mokytojas. 1922 m. Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijos tikybos mokytojas. 1922–1934 m. Prienų parapijos vikaras ir gimnazijos mokytojas. 1935 m. Rudaminos parapijos administratorius ir juo buvo 1940 metais.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 107, II 614 (Kun. A. Astrausko asmens byla).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1901–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940.

MOTIEJUS BALIŪNAS (Balun, 1848 01 09–1912 05 16). Gimė Vilkaviškio valsčiuje (Kalvarijos aps.). Marijampolėje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1866 m. spalio 5 d. Kunigu įšventintas 1871 m. sausio 29 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Daukšių parapiją. Seinų vyskupijos administratoriaus 1872 m. sausio 12/24 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė M. Baliūną Liškiavos parapijos vikaru ir juo buvo iki 1874 m. Seinų vyskupo 1874 m. gegužės 1/13 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė Pilypavo parapijos vikaru ir juo buvo iki 1884 m. 1884 m. paskirtas Silvanovcų parapijos administratoriumi (klebonu) ir juo buvo iki 1887 m. 1887–1890 m. Punsko parapijos vikaras. 1890–1895 m. Suvalkų parapijos vikaras. 1895–1907 m. Plutiškių filijos vikaras rektorius. Seinų vyskupijos administratoriaus 1907 m. birželio 28/liepos 11 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. M. Baliūną Plokščių parapijos administratoriumi (klebonu) ir juo buvo iki 1912 m. Būdamas Hožos, arba Silvanovcų, parapijos klebonas, kun. M. Baliūnas ne kartą išklausė buvusių unitų išpažinties ir davė Komuniją, o savo vikarui kun. Vincentui Kravčinskiui leido laikyti šv. Mišias, kurių prašė buvęs unitas.

Už tai 1887 m. balandžio 21 d. Varšuvos generalgubernatorius nurodė Seinų vyskupui, kad perkeltų kun. M. Baliūną vikaru į parapiją, kur nėra buvusių unitų. Mirė Varšuvoje, kur buvo išvykęs gydytis. Visą savo kilnojamąjį turtą Plokščiuose už 1000 rb pardavė vikarui Mykolui Brundzai.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218; Apie turtą likusį po Plokščių parapijos administratoriaus Motiejaus Baliūno mirties, 1912, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 592; Apie Silvanovcų parapijos administratoriaus Motiejaus Baliūno veiklą, 1885, LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 2504; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1905, l. 120.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1872–1912; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 241.

SEBASTIJONAS BANEVSKIS (Baniewski, 1806 04 20–1859 01 03). Kunigu įšventintas 1832 m. liepos 30 d. Kun. S. Banevskis 1833–1838 m. buvo Lukšių parapijos vikaras. 1839 m. Kalvarijos parapijos vikaras. 1841 m. buvo Ūdrijos parapijos vikaras. 1843–1846 m. Gražiškių parapijos vikaras. 1847, 1848 m. Pajevonio parapijos vikaras. 1848–1854 m. Ūdrijos parapijos vikaras. 1855 m. Liškiavos parapijos vikaras. 1856 m. Garliavos parapijos vikaras. 1857 m. Lukšių parapijos vikaras. 1858, 1859 m. Punsko parapijos vikaras. Mirė būdamas Punsko parapijos vikaras.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1833–1859.

JUOZAPAS BARTAŠEVIČIUS (Bartoszewicz, 1826 02 10–?). Gimė Šedvygų k., Griškabūdžio parapijoje (Marijampolės aps.). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1849 m. rugsėjo 20 d. Kunigu įšventintas 1853 m. gruodžio 31 d. 1855, 1856 m. Skriaudžių parapijos vikaras. 1856–1857 m. Punsko parapijos vikaras. 1857–1862 m. Skriaudžių parapijos vikaras. 1863 m. buvo Garliavos parapijos vikaras. Būdamas Garliavos vikaras, nepranešė valdžiai, kad Garliavos bažnyčioje kažkas pakabino kurstomojo pobūdžio proklamaciją. Be to, per savo pamokslus ir skaitydamas valstiečiams sukilimo proklamacijas ragino žmones stoti į sukilimą. Dėl to kun. J. Bartaševičius buvo ištremtas į Sibirą.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 104.

Lit.: Elenchus 1855–1863; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 301–302; Witold Jemielity, Księża

diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, ukarani za udział w powstaniu styczniowym, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 1975, t. 22, zeszyt 4, p. 122; Algimantas Katilius, Apie Seinų vyskupijos kunigų dalyvavimą 1863–1864 m. sukilime, Terra Jatwezenorum, Punskas, 2013, t. 5, p. 220–227.

MYKOLAS BATAUSKAS (Batowski, 1842 09 28–1900 06 05). Gimė Zyplių valsčiuje (Marijampolės aps.). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1861 m. rugsėjo 20 d. Kunigu įšventintas 1865 m. kovo 5 d. 1866 m. Rudaminos parapijos vikaras. 1869 m. Punsko parapijos vikaras ir tų pačių metų rugsėjo mėnesį Seinų vyskupijos administratorius paskyrė Suvalkų parapijos vikaru. Suvalkų parapijos vikaras buvo iki 1873 m. Seinų vyskupo 1873 m. spalio 1/13 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė Alvito vikaru ir juo buvo iki 1876 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1876 m. gruodžio 17/29 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. Seinų katedros vikaru ir juo buvo iki 1881 m. 1881–1900 m. Kaimelio filijos vikaras rektorius. Varšuvos generalgubernatorius 1880 m. balandžio 19/gegužės 1 d. nubaudė Seinų katedros vikarą M. Batauską 10 rb bauda, kad katedroje slapta pakrikštijo buvusių unitų vaikus ir neįrašė į metrikų knygas. Varšuvos generalgubernatorius 1880 m. birželio 21 d. nubaudė 25 rb bauda ir davė griežtą papeikimą už tai, kad katedroje slaptai suteikė religinius patarnavimus buvusiems unitams. Varšuvos generalgubernatorius nubaudė Kaimelio filijos vikarą rektorių M. Batauską 12 rb bauda, kad be leidimo vyko į atlaidus į kitą parapiją. Antrą kartą už išvyką be leidimo į atlaidus į kaimyninę parapiją Varšuvos generalgubernatorius 1884 m. birželio 9 d. nubaudė 50 rb bauda. Mirė Kaimelyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 89, 218; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55; LVIA, f. 1013, ap. 2, b. 28, l. 13, 15, 25.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1870–1901; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 242, 34.

BENEDIKTAS BENIAŠEVIČIUS (Beniaszewicz, ?–1829 06 30). Kun. B. Beniaševičius 1818 m. buvo Suvalkų parapijos kamendorius, 1821–1829 m. Punsko parapijos kuratas (klebonas). Mirė būdamas Punsko kuratas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 212, l. 60 (Pranešimas apie mirtį).

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1818; Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1821–1829.

JONAS BURDULEVIČIUS (Burdulewicz, 1804 06 10–1886 03 03). Gimė Vaiponiškių k., Punsko parapijoje. Privačią mokyklą baigė Miroslave. Į Tikocino kunigų seminariją įstojo 1825 m. Kunigu įšventintas 1827 m. liepos 31 d. 1827–1829 m. Punsko parapijos vikaras, 1829–1830 m. Rudaminos parapijos vikaras. 1830–1834 m. Punsko parapijos vikaras. 1836–1837 m. Vilkaviškio parapijos vikaras. 1837–1838 m. Šunskų filijos vikaras. Nuo 1838 m. iki mirties Bartninkų parapijos klebonas (kuratas). 1855–1859 m. Alvito dekanato dekanas. Apdovanotas kryžiumi ir medaliu 1853–1856 m. karo atminimui. Mirė būdamas Bartninkų parapijos klebonas (kuratas).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1828–1887; P[ranciškus] A[ugustaitis], Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1911, Nr. 35, p. 273; Jonas Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija. 2-asis leidimas..., p. 581; Józef Łupiński, Seminarium duchowne w Tykocinie w latach 1769–1863, Łódź, 2011, p. 300.

MATAS ČARNECKIS (Czarnecki, 1825 09 16–1899 02 26). Gimė Veisiejų valsčiuje (Seinų aps.). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1845 m. spalio 1 d. Kunigu įšventintas 1849 m. kovo 11 d. 1849–1850 m. Plokščių parapijos vikaras. 1850–1851 m. Jeleniavo parapijos vikaras. 1852–1854 m. buvo Punsko parapijos vikaras. 1854–1860 m. Kalvarijos parapijos vikaras. 1860 m. Šakių parapijos vikaras ir juo buvo 1863 m. Areštuotas už sukilimo palaikymą. 1866–1871 m. Naumiesčio parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1872 m. sausio 1/13 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė M. Čarneckį Lankeliškių parapijos vikaru ir juo buvo iki 1873 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1873 m. sausio 16/28 d. raštas Seinų gubernatoriui, kad paskyrė M. Čarneckį Leipalingio vikaru. 1874–1877 m. Lankeliškių parapijos rezidentas. 1880–1899 m. Naumiesčio parapijos rezidentas ir vėliau emeritas. Apdovanotas medaliu 1853–1856 m. karui atminti. 1890, 1896, 1899 m. mokama 120 rb pensija. Mirė Naumiestyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 104, 218; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55; Apie pensijos skyrimą Seinų vyskupijos kunigams. 1890–1891, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 265; Apie pensijos mokėjimą Seinų vysku-

pijos kunigams. 1899 m., Apie pensijos mokėjimą Seinų vyskupijos kunigams. 1896 m., LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 370; LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 419, l. 3.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1850–1901; Witold Jemielity, Księża diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, ukarani za udział w powstaniu styczniowym, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, 1975, t. 22, zeszyt 4, p. 122.

JUOZAPAS DAILIDĖ (Dajlida, 1859 10 10–1909 09 12). Gimė Barandų k., Sintautų parapijoje (Naumiesčio aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1878 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1883 m. sausio 28 d. 1883–1889 m. Liudvinavo parapijos kapelionas. 1889–1890 m. Sintautų parapijos vikaras. 1890–1894 m. Punsko vikaras. 1894–1899 m. Slavikų vikaras. 1899–1909 m. Sudargo parapijos administratorius (klebonas). Platino lietuvišką spaudą. Bendradarbiavo spaudoje. Kartu su kunigu P. Martišiumi vertė religines knygas. Buvo uolus blaivybės platintojas ir švietimo propaguotojas. Rūpinosi, kad vaikai išmoktų lietuviškai skaityti. Mirė būdamas Sudargo parapijos administratorius (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1884–1909; F. Martišius, A. a. kun. Juozapas Dailidė, Vadovas, 1909, Nr. 15, p. 306–308; Pranciškus Augustaitis, Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1911, Nr. 32, p. 377; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 107.

TOMAS DAINAUSKAS (Dajnowski, 1799 11 19–?). Buvęs marijonas. Kunigu įšventintas 1826 m. sausio 4 d. 1830 m. Punsko parapijos kapelionas. 1831 m. Kalvarijos parapijos kapelionas. 1833 m. Pajevonio parapijos vikaras. 1834 m. Virbalio parapijos vikaras. 1838 m. Vygrių parapijos vikaras. 1839 m. Naumiesčio parapijos vikaras. 1841 m. buvo Bartninkų parapijos vikaras. 1843 m. Ilguvos parapijos vikaras. 1845 m. Zapyškio parapijos rezidentas. 1845–1850 m. Višakio Rūdos filijos administratorius. 1850–1853 m. Vilkaviškio parapijos vikaras. 1854 m. buvo Virbalio parapijos administratorius. 1855 m. Būdviečio koplyčios kapelionas. 1856, 1857 m. Liškiavos parapijos vikaras. 1858 m. Būdviečio koplyčios kapelionas. 1862, 1863 m. buvo Daukšių parapijos vikaras.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1831–1863.

JONAS EIDUKEVIČIUS (Ejdukiewicz, 1815 07 26–1873 08 28). Suvalkuose baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1839 m. spalio 1 d. Kunigu įšventintas 1843 m. liepos 9 d. 1843–1846 m. Sintautų vikaras. 1846–1848 m. Punsko vikaras. 1848–1849 m. Lazdijų parapijos administratorius (prie kurato V. Suchockio). 1850–1854 m. buvo Prienų parapijos vikaras. 1854–1855 m. Kalvarijos parapijos vikaras. 1855–1857 m. Lukšių parapijos rezidentas. 1857–1861 m. Lukšių parapijos vikaras. 1863 m. buvo Simno parapijos vikaras. 1866 m. Gižų parapijos administratorius. 1870 m. Sudargo parapijos laikinas administratorius. 1872 m. Sudargo parapijos administratorius (klebonas). Mirė būdamas Sudargo parapijos klebonas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 104; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1844–1874.

SIMONAS GARMUS (Garmus, 1870 12 23–1944 10 04). Gimė Patrakiemio k., Pakuonio parapijoje (Marijampolės aps.). Suvalkų gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1887 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1894 m. balandžio 15 d. 1895 m. Kolno parapijoje laikinai. 1895–1898 m. Vištyčio parapijos vikaras. 1898–1901 m. Tikocino parapijos vikaras. 1902 m. Liubavo vikaras. 1902–1910 m. Punsko parapijos vikaras. 1910 m. paskirtas naujai įsteigtos Bagotosios parapijos klebonu ir juo buvo iki 1936 m. 1936–1940 m. Bagotosios parapijos rezidentas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1895–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; Šaltinis, 1910, Nr. 50, p. 796; Rimvydas Butautas-Kudirka, Pilviškių ir Barzdų parapijos – jų ganytojai, Vilnius: Gediminas, 2011, p. 50.

JUOZAPAS GECEVIČIUS (Giecewicz, 1783 03 18–1851). Ketverius metus mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje ir 1812 m. kovo 31 d. įšventintas kunigu. Į Lenkijos Karalystę atvyko 1820 m. rugsėjo 30 d. iš Pševalkų parapijos (Gardino gub.). Iš Vilniaus vyskupijos atleistas 1820 m. liepos 12 d., o į Seinų (Augustavo) vyskupiją priimtas 1820 m. gruodžio 12 d. Pirmiausia kun. J. Gecevičius buvo paskirtas Punsko parapijos vikaru. 1823, 1824 m. buvo Suvalkų parapijos vikaras. 1828, 1829 m. Lomžos parapijos administratorius ir licėjaus

prefektas, 1829 m. moterystės ryšio gynėjas, garbės kanauninkas, 1830 m. buvo Seinų (Augustavo) vyskupijos garbės kanauninkas, vyskupo M. Manugevičiaus sekretorius. 1831 m. Hožos kuratas, vyskupo ordinaro sekretorius. 1833, 1834 m. Hožos parapijos kuratas. 1837 m. buvo Kalvarijoje. 1838 m. rezidentas Kalvarijoje. 1839–1846 m. Balbieriškio vikaras. 1847, 1848 m. Liškiavos demeritų instituto viceregentas. 1849 m. jokių pareigų neužėmė ir gyveno prie Prienų bažnyčios. 1849 m. Prienų parapijos rezidentas. 1851 m. Plutiškių filijos vikaras. Mirė būdamas Plutiškių filijos kamendoriumi. Palaidotas Plutiškių bažnyčios šventoriuje. Laidotuvėse dalyvavo 8 kunigai. Tuo metu, kai sirgo kun. J. Gecevičius, į Plutiškes atvyko iš Igliaukos marijonas Gavėnas ir tvarkė reikalus.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, II 143, l. 34–35 (Atsakymas į anketos klausimus apie atvykimą iš Rusijos imperijos į Lenkijos Karalystę, 1849); II 212, l. 192 (Pranešimas apie mirtį).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1823–1851.

JONAS GLOVACKIS (Głowacki, 1804 07 18–1879 12 19). Gimė Pajevonio k. ir parapijoje (Kalvarijos aps.). Mokėsi privačiai Gražiškiuose. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1831 m. ir vėl naujai buvo priimtas 1832 m. Kunigu įšventintas 1835 m. rugsėjo 29 d. 1837 m. Pakuonio parapijos vikaras. 1837–1845 m. buvo Prienų parapijos vikaras. 1846–1856 m. Punsko vikaras. 1856–1857 m. Plokščių parapijos vikaras. 1857–1870 m. Punsko parapijos vikaras. 1872 m. Rudaminos parapijos rezidentas. 1872–1879 m. Būdviečio koplyčios rezidentas. Mirė būdamas Būdviečio koplyčios emeritas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 100, 112; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1837–1880.

VINCENTAS JAKELEVIČIUS (Jakielewicz, 1836 01 29–1888 02 07). Gimė Alvito valsčiuje (Kalvarijos aps.). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1858 m. rugsėjo 24 d. Kunigu įšventintas 1863 m. liepos 25 d. 1870 m. Šunskų parapijos vikaras. Iki 1872 m. lapkričio mėn. Šunskų parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1872 m. lapkričio 15/27 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė Žemosios Panemunės vikaru. 1872–1877 m. Žemosios Panemunės parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1877 m. sausio 18/30 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. V. Jakelevičių Liškiavos para-

pijos vikaru. 1877–1880 m. Liškiavos parapijos vikaras. 1880–1884 m. Šventežerio parapijos vikaras. 1884–1887 m. Punsko parapijos vikaras. 1887–1888 m. Krosnos parapijos vikaras. Mirė būdamas Krosnos parapijos vikaras.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 89, 218; Seinų vyskupo raštas Suvalkų gubernatoriui. Nr. 1307, 1872 11 01/13, LVIA, f. 1009, ap. 1, b. 94, l. 2.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1870–1888.

PRANCIŠKUS JAKŠTYS (Jaksztys, 1866 05 07–1927). Gimė Skaisgirių k., Sintautų parapijoje (Naumiesčio aps.). 1880–1884 m. mokėsi Marijampolės gimnazijoje ir baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1884 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1890 m. birželio 24 d. Po seminarijos paskirtas į Garliavos parapiją padėti pastoraciniame darbe, 1891–1896 m. Garliavos parapijoje laikinai. 1896 m. paskirtas Zavadų parapijos vikaru, 1897 m. – Šunskų vikaru. 1899 m. tapo Punsko parapijos vikaru. 1900 m. atleistas iš Punsko parapijos vikaro pareigų ir uždarytas į vienuolyną. 1901 m. be pareigų. 1902 m. paskirtas Krasnapolio parapijos neetatiniu vikaru. 1903 m. rezidentas Smalėnuose. Emigravo į JAV. Mirė JAV.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106; Lomžos valstybinis archyvas, ZPŁ, sign. 20, l. 43v–44 (Tarnybos formuliaras, 1902).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1892–1903.

KAZIMIERAS JONKAITIS (Jonkajtys, 1835 01 03–1881 05 02). Gimė Šačkų k., Vilkaviškio parapijoje. Lomžos gimnazijoje baigė 2 klases. Į Tikocino kunigų seminariją įstojo 1855 m. Kunigu įšventintas 1859 m. rugpjūčio 30 d. 1859–1862 m. Pakuonio parapijos vikaras. 1863 m. buvo Seirijų parapijos vikaras. 1865 m. areštuotas už tai, kad priėmė sukilėlių priesaiką, pasakė kurstančio turinio pamokslą. 1865 m. liepos 31 d. lauko auditoriato sprendimu paskirta slapta priežiūra. 1866 m. Prienų parapijos vikaras. Būdamas Prienų parapijos vikaras, atsisakė išklausyti žandarų puskarininkio Dereviačino žmonos išpažinties, nes ji ištekėjusi už stačiatikio. Nubaustas 10 rb bauda. 1870 m. Liudvinavo parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1871 sausio 5/17 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė Punsko parapijos vikaru. 1871 m. rugpjūčio 22 d. Punsko klebonas J. Šumavičius sudarė sutartį su vikaru K. Jonkaičiu dėl Punsko parapijos administravimo. 1871–1875 m. Punsko parapijos administratorius

prie kurato (klebono) J. Šumavičiaus. Po Punsko klebono J. Šumavičiaus mirties 1875 m. gruodžio 17 d. kun. K. Jonkaitis buvo paskirtas Punsko parapijos administratoriumi (klebonu). Pastatė Punsko mūrinę bažnyčią. Mirė būdamas Punsko parapijos administratorius (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 218; AGAD, TKS, t. 4 (mikrofilmas 27232), l. 120; Byla apie katalikų dvasininkų atsisakymą išklausyti išpažinties asmenų, kurie susituokę su stačiatikiais. 1866, LVIA, f. 1010, b. 2555; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1860–1882; P[ranciškus] A[ugustaitis], Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1912, Nr. 43, p. 284; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 255; Józef Łupiński, Seminarium duchowne w Tykocinie w latach 1769–1863, Łódź, 2011, p. 311.

JONAS KATILIUS (Katyll, 1854 03 07–1930 03 15). Gimė Tarpučių k., Marijampolės parapijoje. Mokėsi Marijampolės pradžios mokykloje, 1869 m. įstojo į Marijampolės gimnaziją ir baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1873 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1878 m. birželio 2 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Barglavo parapiją kapelionu. 1879 m. Barglavo parapijos kapelionas. 1879–1882 m. Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaras. 1882–1884 m. Ūdrijos parapijos vikaras. 1884–1889 m. Šakių parapijos vikaras. 1889–1890 m. Keturvalakių parapijos vikaras. 1890–1895 m. Kalvarijos parapijos vikaras. 1895–1897 m. Punsko parapijos vikaras. 1897–1909 m. Igliaukos filijos vikaras rektorius. 1908, 1909 m. Marijampolės dekanato vicedekanas. Seinų kunigų seminarijos dvasios tėvu paskirtas 1909 m. pradžioje. 1910 m. Seinų seminarijos dvasios tėvas ir katedros vikaras. Kaimelio filijos vikaru rektoriumi tapo 1910 m. 1911–1914 m. Kaimelio filijos vikaras rektorius. 1915 m. Griškabūdžio filijos vikaras rektorius. Griškabūdžio klebonas iki 1921 m. 1921 m. įstojo į marijonų vienuoliją Marijampolėje. 1922 m. davė laikinuosius įžadus, 1925 m. – amžinuosius. 1924 m. Marijampolės vikaras. Mirė Marijampolėje. Palaidotas Marijampolės kapinėse. Išspausdino „Betlėjaus balsai. 30 Kalėdų giesmių su gaidomis“, Seinai, 1910, 1913. Draudžiamos lietuviškos spaudos platintojas. Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaras kun. J. Katilius Teolino bažnyčioje 1881 m. balandžio 5/17 buvusiems unitams pašventino velykinį maistą. Už tai

Varšuvos generalgubernatorius 1881 m. gruodžio 11 d. nurodė, kad kun. J. Katilius turi būti iškeltas iš Hožos, arba Silvanovcų, parapijos už buvusių unitų gyvenamos teritorijos. Už tai, kad 1881 m. gruodžio viduryje išklausė buvusios unitės išpažinties ir davė Komuniją ir kad ne kartą teikė religinius patarnavimus buvusiems unitams, Varšuvos gubernatorius 1882 m. spalio 8 d. kunigą įspėjo – dar kartą pasikartojus panašiems faktams, administracine tvarka iškelsiąs jį gyventi už Lenkijos Karalystės ribų. Būdamas Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaru, dviem buvusioms unitėms suteikė palaiminimą po gimdymo, o dviem buvusiems unitams davė Komuniją. Už tai Varšuvos generalgubernatorius 1883 m. kovo 29 d. paskyrė 15 rb baudą.

Lit.: Elenchus 1879–1915; Pranciškus Augustaitis, Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1911, Nr. 35, p. 276; Šaltinis, 1930, Nr. 12; A., Penkių dešimtų kunigavimo jubiliejus, Šaltinis, 1928, Nr. 26, p. 411–413; M., A. a. kun. J. Katilius M.I.C., Šaltinis, 1930, Nr. 13, p. 173; Lietuvių enciklopedija, t. 11, p. 175; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 214–215; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 255–256.

JUOZAPAS KATILIUS (Katyll, 1796 02 22–?). Buvęs dominikonas. Gimė Tarpučių k., Marijampolės parapijoje. 1817 m. birželio 15 d. įstojo į Paparčių dominikonų vienuolyno noviciatą. Kunigu įšventintas 1820 m. gruodžio 15 d. Sekuliarizaciją iš Apaštalų Sosto gavo 1840 m. Į Lenkijos Karalystę atvyko 1842 m. gegužės 18/30 d. 1844 m. Punsko parapijos vikaras. 1844–1848 m. Krasnapolio parapijos administratorius. 1848–1863 m. Krasnapolio parapijos kuratas (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 143, l. 26–28 (Atsakymas į anketos klausimus apie atvykimą iš Rusijos imperijos į Lenkijos Karalystę, 1849).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1844–1863.

MYKOLAS KATILIUS (Katyll, 1876 07 08–1949 03 22). Gimė Kazliškių k., Paežerių valsčiuje (Vilkaviškio aps.). Baigė 4 klases Marijampolės gimnazijoje, Seinų seminariją. Įšventintas 1901 06 21. Kurį laiką neturėjo pareigų, 1905–1906 m. buvo Vilkaviškio vikaras ir tikybos mokytojas. 1907–1908 m. Berznyko parapijos Žagarių koplyčios kapelionas, 1908–1910 m. Punsko vikaras, 1911–1914 m. Gelgaudiškio vikaras, 1914–1915 m. Veisiejų vikaras, 1916–1917 m. Seirijų klebonas, 1923–1925 m. Simno vikaras, 1925–1927 m. Margininkų

klebonas, 1928–1934 m. Kučiūnų klebonas, 1935–1940 m. Didvyžių administratorius. 1945 m. paskirtas Ąžuolų Būdos klebonu. Ten mirė, palaidotas Ąžuolų Būdos kapinėse.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1902–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; R. Laukaitytė, Mykolas Katilius, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1321.

ANDRIEJUS KORŽUNOVSKIS (Korżunowski). Kun. A. Koržunovskis 1805 m. buvo Liškiavos parapijos vikaras, 1808 m. Augustavo parapijos vikaras, 1815 m. Punsko parapijos vikaras.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805, 1807, 1815.

JONAS KRAKAUSKAS (Krakowski, 1835 12 17–1896 10 05). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1858 m. rugsėjo 24 d. Kunigu įšventintas 1862 m. kovo 31 d. 1863 m. Naumiesčio parapijos vikaras. 1866 m. Veisiejų parapijos vikaras. 1870 m. Punsko parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1871 m. spalio 9/21 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė J. Krakauską Suvalkų vikaru ir juo buvo iki 1873 m. 1873–1896 m. Daukšių parapijos administratorius (klebonas). Mirė būdamas Daukšių parapijos klebonas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 89, 218; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1863–1897.

MARTYNAS KRŪVELIS (Kruwialis, 1886 11 05–1954 05 16). Gimė Pakiauliškių k., Klebiškio valsčiuje (Marijampolės aps.). Prano Krūvelio brolis. Mokėsi pas kaimo daraktorių, Prienų liaudies mokykloje, 1905 m. baigė 7 kl. Marijampolės gimnazijoje. 1906–1910 m. mokėsi Seinų seminarijoje, 1910 m. liepos 10 d. įšventintas kunigu ir paskirtas Liubavo vikaru. 1912–1917 m. buvo Punsko parapijos vikaras, 1917–1923 m. – Kalvarijos, 1923–1927 m. – Rudaminos vikaras. Vėliau, 1927–1929 m., buvo Žaliosios kuratas. 1929–1940 m. Žvirgždaičių klebonas, nuo 1940 m. iki suėmimo 1948 m. spalio 18 d. – Veisiejų klebonas. Už antisovietinę agitaciją Ypatingojo pasitarimo prie SSRS vidaus reikalų ministro nubaustas 10 m. bausme ypatingame lageryje. Mirė Dubravos lageryje.

Archyvai: Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas, f. 1, ap. 14, b. K–004; M. Krūvelio baudžiamoji byla, Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K 1, ap. 58, b. P 12978.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1911–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; A. Jarmala, Čia mūsų šaknys. Veisiejų bažnyčia ir jos kunigai, K., 2004, p. 84–90; R. Laukaitytė, Martynas Krūvelis, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1344.

VINCENTAS KUDIRKA, kitur KUDERKEVIČIUS (Kuderko, 1837 06 19–1915 11 01). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1856 m. rugsėjo 24 d. Kunigu įšventintas 1860 m. rugsėjo 8 d. 1860–1861 m. Metelių parapijos vikaras. 1861–1863 m. buvo Punsko parapijos vikaras. 1866 m. Lomžos parapijos vikaras. 1870 m. jau Višonkų parapijos administratorius (klebonas) ir juo buvo iki 1897 m. 1897 m. rugpjūčio 16 d. Varšuvos generalgubernatorius Višonkų parapijos administratorių V. Kudirką patvirtino Kolno parapijos klebonu. 1897–1915 m. Kolno parapijos klebonas ir dekanas. Seinų katedros kapitulos garbės kanauninkas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 89; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55; Balstogės valstybinis archyvas, KGŁ, sign. 745, l. 1 (Apie paskyrimą Kolno parapijos klebonu).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1861–1915; Šaltinis, 1915, Nr. 5, p. 66; Rimvydas Butautas-Kudirka, Pilviškių ir Barzdų parapijos – jų ganytojai, Vilnius: Gediminas, 2011, p. 132.

VINCENTAS KUDIRKA (Kuderko, 1884 04 09–po 1946). Gimė Nemirų k., Jankų valsčiuje (Šakių aps.). Baigė Griškabūdžio pradžios mokyklą, mokėsi Marijampolės gimnazijoje (baigė 4 kl.), baigė Seinų seminariją. 1907 m. balandžio 14 d. įšventintas kunigu. Buvo Krosnos, Pilviškių, Punsko (1912), Šunskų (1913), Zapyškio, Naumiesčio vikaras, Sudargo, Paežerėlių (ten dirbo apie 20 m., nuo maždaug 1924), Braziūkų klebonas.

Archyvai: Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas, f. 1, ap. 14, b. K–018; f. 1, ap. 11, b. 004, l. 29.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1908–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dio-

ecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; R. Laukaitytė, Vincas Kudirka, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1348.

VINCENTAS KURTINAITIS (Kurtynajtys, 1870 07 25–?). Gimė Sasnavos k., Marijampolės parapijoje. Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1889 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1894 m. liepos 1 d. 1894–1895 m. laikinai Višakio Rūdos filijoje. 1895–1901 m. Punsko parapijos vikaras. 1901–1904 m. Ūdrijos parapijos vikaras. 1904–1905 m. Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaras. 1905–1910 m. Skriaudžių parapijos vikaras. Nuo 1910 m. Gudelių filijos vikaras rektorius ir juo buvo 1915 metais.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1895–1915.

JUOZAPAS LIORENTA (Lorent, 1859 05 13–1939 01 05). Gimė Jancekiškių k., Naumiesčio parapijoje. Pradžios mokyklą lankė Naumiestyje. Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1879 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1884 m. birželio 29 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Sniadovo parapiją kapelionu ir juo buvo iki 1891 m. Nuo 1891 m. sausio 12 d. Alytaus parapijoje laikinai ir joje buvo iki 1894 m. 1894–1897 m. Punsko parapijos vikaras. 1897–1899 m. Plonkos parapijos vikaras. 1899–1902 m. Miroslavo parapijos vikaras. 1902–1903 m. Vygrių parapijos vikaras. 1903–1907 m. Leipalingio parapijos vikaras. Varšuvos generalgubernatorius 1907 m. sausio 22 d. patvirtino kun. J. Liorentą Šakių parapijos administratoriumi (klebonu). Seinų vyskupijos administratoriaus 1907 m. vasario 1/14 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad sukeitė vietomis Lankeliškių parapijos administratorių Pr. Kūrą su Šakių parapijos administratoriumi J. Liorenta. 1907–1910 m. Lankeliškių parapijos administratorius (klebonas). Nuo 1910 m. Dobžijalovo parapijos administratorius (klebonas) ir juo buvo 1921 m. 1924, 1925 m. Ridzevo parapijos klebonas. 1926 m. Mikašuvkos parapijos klebonas. Nuo 1933 m. Mikašuvkos parapijos emeritas. Nuo 1934 m. Augustavo parapijos emeritas. Mirė Augustave.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106; Lomžos valstybinis archyvas, NSZPŁ, sign. 413, l. 132v–133; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1905, l. 12, 28.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1895–1915.

IGNOTAS LUKOŠEVIČIUS (Łukaszewicz). Kun. I. Lukoševičius 1798 m. 12 metų buvo Daukšių parapijos klebonas, 1805–1808 m. Punsko parapijos kuratas (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 317.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805–1808.

JURGIS MASIONIS (Massionis, 1843 04 01–1914 11 28). Gimė Seinų parapijoje, Krasnavo valsčiuje (Seinų aps.). Mokėsi privačioje Smalėnų mokykloje. 1862 m. įstojo į Tikocino kunigų seminariją, o vėliau mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Kunigu įšventintas 1867 m. lapkričio 3 d. Buvo Rutkų (Rutki) parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1871 kovo 1/13 d. raštas Lomžos gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Masionį Plonkos parapijos vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. sausio 3/15 d. raštas Lomžos gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Masionį Mazovijos Vysokio parapijos vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. rugsėjo 1/13 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Masionį Viznos vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1877 m. birželio 28/liepos 10 d. raštas Lomžos gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Masionį Gražiškių parapijos vikaru. 1879 m. liepos mėn. iš Gražiškių perkeltas į Punsko parapiją vikaru. Ten išbuvo iki 1881 m. 1881–1887 m. Bartninkų parapijos vikaras. 1887–1888 m. Miroslavo parapijos vikaras. 1888–1893 m. Liškiavos parapijos vikaras. Iš Liškiavos perkeltas į Vizną vikaru. Į Vizną atvyko 1894 m. sausio 10 d. iš Liškiavos. 1895–1896 m. buvo Veisiejų parapijos vikaras. 1896 m. rugsėjo 4 d. perkeltas į Lemano koplyčią. 1896–1906 m. Lemano koplyčioje. 1907 m. Lemano parapijos administratorius. 1907–1909 m. Liubotino parapijos administratorius. 1909–1911 m. Vygrių parapijos administratorius. Vygrių parapijos klebono pareigų atsisakė 1911 m. 1911–1914 m. emeritas Krasnibūro parapijoje. Mirė Krasnibūre.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218, 89; Lomžos valstybinis archyvas, NSZPŁ, sign. 413, l. 7v–8.

Lit.: 1870–1915; Šaltinis, 1911, Nr. 2, p. 19; Józef Łupiński, Seminarium duchowne w Tykocinie w latach 1769–1863, Łódź, 2011, p. 320.

KAZIMIERAS JURGIS MATULAITIS (Matułajtys, 1868 03 18–1944 09 25). Gimė Bitikų k., Marijampolės parapijoje (Marijampolės aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1884 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1891 m. kovo 19 d. 1891–1896 m. laikinai Marijampolėje. 1896 m. išvyko studi-

juoti į Fribūro universitetą ir studijavo iki 1900 m. Gavo teologijos licenciato laipsnį. Po studijų Fribūre išvyko į JAV. Į Lietuvą sugrįžo 1901 m. Carinė valdžia, sužinojusi apie jo nelegalų buvimą užsienyje, K. J. Matulaičio 10 mėn. netvirtino vyskupo paskirton vieton. Tik 1902 m. balandžio 21 d. buvo patvirtintas Punsko vikaru. 1904 m. liepos 9 d. perkeltas vikaru į Griškabūdį, 1905 m. liepos 10 d. perkeltas į Virbalio parapiją. Anglijos lietuvių kviečiamas išvyko į Londoną ir ten klebonavo. 1930 m. lapkričio 12 d. buvo suparalyžiuotas ir sugrįžo į Lietuvą. Apsigyveno Marijampolės marijonų vienuolyne. Varpininkas, draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojas. Mirė Tarpučių kaime prie Marijampolės.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1892–1905; Lietuvių enciklopedija, t. 17, p. 518–519; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 296.

JONAS MAZURKEVIČIUS (Mazurkiewicz, 1809 06 12–1873 09 21). Gimė Lankeliškių parapijoje (Kalvarijos aps.). Privačiai mokėsi Lankeliškiuose. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1831 m. ir vėl naujai buvo priimtas 1832 m. Kunigu įšventintas 1834 m. liepos 13 d. 1837, 1838, 1839 m. Bartninkų vikaras. 1840 m. jau buvo Punsko parapijos vikaras ir juo išbuvo iki 1846 m. 1846–1853 m. Simno parapijos vikaras. Nuo 1853 m. Vištyčio parapijos vikaras ir juo buvo 1863 m. 1870, 1872 m. Vištyčio parapijos rezidentas. 1873 m. Vištyčio parapijos rezidentas emeritas. Mirė būdamas Vištyčio parapijos emeritas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 100, 112.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1837–1874.

JUOZAPAS JURGIS MURAŠKA (Muraszko, 1807 03 18–1877 12 25). Gimė Marijampolės parapijoje. Mokėsi Marijampolės pradžios mokykloje. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1834 m. rugsėjo 15 d. Kunigu įšventintas 1838 m. kovo 30 d. 1838–1845 m. Garliavos parapijos vikaras. 1845–1849 m. Kalvarijos vikaras. 1849–1851 m. Punsko parapijos vikaras. 1852–1857 m. buvo Plutiškių filijos vikaras. Nuo 1857 m. Pakuonio parapijos kuratas (klebonas), Zapyškio dekanato vicedekanas. Pakuonio klebonas buvo iki 1877 m. Apdovanotas medaliu 1853–1856 m. karui atminti. Mirė Pakuonyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 104.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1839–1879.

JONAS NAUJOKAS (Naujokas, 1872 02 14–1950). Gimė Sparvinių k., Griškabūdžio parapijoje (Naumiesčio aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1890 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1895 m. birželio 2 d. 1895–1898 m. laikinai Naumiesčio parapijoje. 1898–1903 m. studijavo Fribūro universitete, gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1904–1905 m. Punsko parapijos vikaras. 1905–1910 m. Seinų kunigų seminarijos dvasios tėvas ir Seinų katedros vikaras. Nuo 1910 m. Sankt Peterburgo dvasinės akademijos dvasios tėvas ir juo buvo iki 1918 m. Dėstė Sankt Peterburgo kunigų seminarijoje. Sugrįžęs į Lietuvą buvo paskirtas lietuviškos Seinų kunigų seminarijos vicerektoriumi. Po to buvo Zypliuose ir Gižuose. 1922–1926 m. katedros kapitulos kanauninkas, seminarijos profesorius ir vicerektorius. Sudarius Vilkaviškio vyskupiją 1926 m. paskirtas kunigų seminarijos rektoriumi. 1927, 1928 m. Vilkaviškio vyskupijos kunigų seminarijos rektorius ir profesorius, kapitulos kanauninkas. 1929 m. Vilkaviškio vyskupijos katedros prelatas scholastikas, seminarijos rektorius. 1930–1938 m. kapitulos prelatas kustošas, seminarijos rektorius ir profesorius. 1938 m. dėl pablogėjusios sveikatos atleistas iš rektoriaus pareigų, apsigyveno Marijampolėje. 1939, 1940 m. prelatas prepozitas. 1940 m. Marijampolės Šv. Vincento Pauliečio bažnyčios rezidentas. Prasidėjus sovietinei okupacijai 1940 m. iš Marijampolės išsikėlė į Kretkampį. Galiausiai apsigyveno Ilguvoje, ten ir mirė. Rašė teologiniais klausimais spaudoje. Atskirai išspausdinta: „Kunigų rekolekcijos“ (1925), „Šv. Mišių auka“ (1935), „Vadovėlis bendram Šv. Mišių klausymui“ (1936).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106; Vilkaviškio vyskupijos archyvas, f. 1, ap. 14, N-001 (Kun. J. Naujoko asmens byla, 1949).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1896–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; Lietuvių enciklopedija, t. 20, p. 89–90.

JULIJONAS NIVINSKIS (Niwiński). Marijonas. Kun. J. Nivinskis 1823 m. buvo Kalvarijos parapijos kapelionas, 1824 m. Punsko parapijos kapelionas.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1823, 1824.

SIMONAS NORKUS-NARKEVIČIUS (1841 03 15–1912 12 30). Gimė Santakos k., Kalvarijos parapijoje. Marijampolėje baigė

4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1864 m. kovo 1 d. Kunigu įšventintas 1868 m. kovo 7 d. Po seminarijos baigimo paskirtas Prienų vikaru. 1870 m. Gelgaudiškio vikaras. Seinų vyskupijos administratorius 1870 m. liepos 1/13 d. paskyrė Lukšių parapijos vikaru ir juo buvo iki 1875 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. rugsėjo 1/13 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. S. Narkevičių Zapyškio parapijos vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. lapkričio 13/25 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. S. Narkevičių Bartninkų parapijos vikaru ir juo buvo iki 1877 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1877 m. balandžio 19/gegužės 1 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. S. Narkevičių Gelgaudiškio parapijos vikaru ir juo buvo iki 1881 m. Punsko parapijos klebonu paskirtas 1881 m. ir juo buvo iki 1900 m. Iki S. Norkaus buvęs klebonas Kazimieras Jonkaitis pastatė dabartinę mūrinę Punsko bažnyčią, bet mirė nespėjęs jos įrengti. Tad klebonui S. Norkui teko naujos bažnyčios įrengimo darbai: ištinkavo ir nudažė sienas, sudėjo medines grindis, įrengė didįjį ir šoninius altorius, pastatė vargonus ir kt. Aptvėrė šventorių ir apsodino medžiais. Vienas iš S. Norkaus nuopelnų, kad Punsko bažnyčioje įvedė lietuviškus pamokslus, kėlė parapijiečių tautinį susipratimą. S. Norkus pasižymėjo ir kaip statybininkas: pastatė namą bažnyčios tarnams ir neturtingiems parapijiečiams, namą vikarams. Tačiau labiausiai pasižymėjo jo įrengtose kapinėse pastatydamas koplyčią. Šią koplyčią jis pastatė už valstybinėje loterijoje išloštą nemažą pinigų sumą. Bankas kunigui išloštų pinigų nenorėjo duoti, nebent kokiai nors statybai tuos pinigus skirtų. Loterijoje S. Norkui sekėsi ir 1900 m., kai jau nebuvo klebonas, vėl laimėjo. Šį kartą pastatė mūrinį namą, kurio viename gale apsigyveno pats, o kitą atidavė seneliams pavargėliams. 1900–1912 m. S. Norkus emeritas Punsko parapijoje. Dirbdamas Bartninkuose susipažino su Jonu Basanavičiumi, kuris paskatino jį imtis literatūrinio darbo. Išvertė Liudviko Kondratavičiaus-Sirokomlės poemą „Margiris“, kuri buvo spausdinta „Aušroje“. Be „Aušros“, jo straipsnių ir eilėraščių spausdinta „Lietuviškoje Ceitungoje“, „Naujajame keleivyje“, „Apžvalgoje“, „Vienybėje lietuvininkų“, „Šaltinyje“, „Nedėldienio skaitymuose“. Rašė į lenkų kalba leidžiamą laikraštį „Przegląd Katolicki“. Atskirai išspausdino „Maža dovanėlė Lietuvos jaunuomenei“. Platino draudžiamą lietuvišką spaudą, globojo knygnešius ir daraktorius. Mirė Punske, palaidotas Punsko kapinėse jo statytoje koplyčioje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1870–1914; P[ranciškus] A[ugustaitis], Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1912, Nr. 43, p. 284; J. Totoraitis, Iš mūsų atgijimo istorijos, Ateities spinduliai, 1916, Nr. 1, p. 42; V. V-tis, A. a. kun. Simanas Norkus (Narkevičius), Šaltinis, 1913, Nr. 8, p. 115–116, Nr. 9, p. 134; Lietuvių enciklopedija, t. 20, p. 416–417; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 338.

MOTIEJUS OLEKA (Hollak, 1864 02 23–1912 09 26). Gimė Žardelių k., Griškabūdžio parapijoje (Naumiesčio aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1881 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1887 m. kovo 27 d. 1887–1889 m. Vygrių vikaras. 1889–1891 m. Metelių parapijos vikaras. 1891–1896 m. Lukšių parapijos vikaras. 1896–1897 m. Alvito parapijos vikaras. 1897–1898 m. Rutkų parapijos vikaras. 1899, 1900 m. Punsko parapijos vikaras. 1900–1901 m. Adomavičių parapijos administratorius (klebonas). 1901–1903 m. Slučo parapijos administratorius (klebonas). 1903–1904 m. Krasnapolio parapijos administratorius. 1904–1906 m. Radzilovo parapijos administratorius. 1907 m. be pareigų. 1909 m. Vanevo parapijos rezidentas. 1909 m. paskirtas Jablonės parapijos administratoriumi (klebonu) ir juo buvo iki mirties. 1901 m. Adomavičių parapijos klebonas kun. M. Oleka laimino buvusių unitų namus. Už tai Varšuvos generalgubernatorius nurodė Seinų vyskupui iškelti jį iš Adomavičių parapijos į parapiją už buvusių unitų gyvenamos teritorijos. Augustavo apskrities valdybos 1901 m. gegužės 1 d. sprendimu Adomavičių parapijos klebonas kun. M. Oleka nubaustas 12 rb bauda, kad savavališkai nuvyko į Gardiną. Mirė būdamas Jablonės parapijos klebonas.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1888–1913; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 252, 343.

VINCENTAS OŠKENEVSKIS (Oszkeniewski, 1834 10 08–1896 04 13). Kunigu įšventintas 1858 m. lapkričio 27 d. 1860, 1861 m. Punsko parapijos vikaras. 1862–1866 m. Radzilovo parapijos vikaras. 1874, 1875 m. Nedzviadnos parapijos administratorius (klebonas). Varšuvos generalgubernatoriaus 1875 m. balandžio 7/19 d. raštas Seinų vyskupui, kad patvirtino kun. V. Oškenevskį Lipsko parapijos administratoriumi (klebonu). Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1876 m. sausio

7/19 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. V. Oškenevskį Barglavo parapijos vikaru ir juo buvo iki 1890 m. 1890–1896 m. be pareigų. Mirė Barglavo parapijoje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 218; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1860–1897.

ANTANAS PŠEBILSKIS (Przebylski ar Przybylski). Kun. A. Pšebilskis 1807 m. buvo Berznyko parapijos vikaras, 1808 m. Punsko parapijos laikinas administratorius, 1815 m. Bakalariavos parapijos vikaras.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1807, 1808, 1815.

MARTYNAS PUIDOKAS (Pujdak, 1820 11 12–1870 07 18). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1840 m. rugsėjo 20 d. Kunigu įšventintas 1844 m. rugsėjo 1 d. 1844–1845 m. Alvito parapijos vikaras. 1846 m. Alvito parapijos administratorius prie klebono K. Gedgaudo. 1846–1848 m. Gražiškių parapijos vikaras. 1848–1849 m. Punsko vikaras. 1850–1853 m. Aukštosios Panemunės vikaras. 1854 m. buvo Aukštosios Panemunės parapijos vikaras. 1854–1857 m. Punsko vikaras. 1857–1859 m. Bartninkų parapijos vikaras. 1859–1863 m. buvo Ridzevo filijos vikaras. 1866 m. Zambruvo parapijos vikaras. 1870 m. Gražiškių parapijos rezidentas. Mirė būdamas Gražiškių parapijos rezidentas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 104; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1845–1872.

JUOZAPAS PUODŽIUKAUSKAS (Podziukowski, 1806 03 11–?). Gimė Skaisgirių k., Sintautų parapijoje (Marijampolės aps.). Seinuose baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1831 m. ir vėl naujai buvo priimtas 1832 m. Kunigu įšventintas 1834 m. liepos 13 d. 1837 m. Punsko parapijos vikaras ir juo buvo iki 1843 m. 1843–1844 m. Bartninkų parapijos vikaras. 1844–1849 m. Zapyškio parapijos vikaras. 1849–1854 m. Krokialaukio parapijos vikaras. 1854–1855 m. Sintautų parapijos vikaras. 1855–1858 m. Plokščių parapijos vikaras. 1858–1859 m. Sudargo parapijos vikaras.1859–1863 m. buvo Lukšių parapijos vikaras.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 100, 112.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1837–1863.

ANTANAS RADUŠIS (Raduszys, 1848 06 12–1918 09 04). Gimė Oranų k., Gižų parapijoje. Marijampolės gimnazijoje baigė 6 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1869 m. liepos 5 d. Kunigu įšventintas 1874 m. vasario 28 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Punsko parapiją. 1874–1877 m. Punsko parapijos kapelionas. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1877 m. rugsėjo 1/13 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. A. Radušį Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaru. 1878 m. Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1878 m. birželio 22/liepos 4 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. A. Radušį Alvito vikaru. 1879 m. Alvito parapijos vikaras. 1879–1884 m. Šakių parapijos vikaras. 1884–1891 m. Ūdrijos parapijos vikaras. 1891–1895 m. Skriaudžių parapijos vikaras. 1895–1918 m. Šilavoto filijos vikaras rektorius. Šilavote pastatė mūrinę bažnyčią. Būdamas Hožos, arba Silvanovcų, parapijos vikaras, 1878 m. gegužės 28 d. pasakė Teolino filijos bažnyčioje „baudžiamąjį“ pamokslą ir identišką pamokslą 1878 m. birželio 17 d. Hožos, arba Silvanovcų, dvaro koplyčioje. Už tai Varšuvos generalgubernatorius 1878 m. rugpjūčio 2/14 d. davė griežtą papeikimą ir nubaudė 10 rb bauda. Varšuvos generalgubernatorius 1879 m. kovo 24/balandžio 5 d. nurodė kun. A. Radušį perkelti vikaru iš Hožos, arba Silvanovcų, parapijos į mažą parapiją už Mazovijos ir Augustavo apskričių ribų – už tai, kad nepagerbė laidojant stačiatikį ir tai nebuvo pirmas kunigo nepagarbos stačiatikybei atvejis. Knygnešys. Visose parapijose, kuriose kunigavo, rūpinosi lietuviškos spaudos reikalais. Bendradarbiavo periodinėje spaudoje: „Tėvynės sarge“, „Šaltinyje“ ir kt. Mirė Šilavote.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1875–1915; Kun. Antano Radušio mirties dešimtmetinės, Šaltinis, 1928, Nr. 43, p. 690–692; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, Vilnius, 2004, p. 387; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 280–281.

ANTANAS RADUŠIS (Raduszys, 1867 05 01–1940 06 07). Gimė Rūdos k., Gižų parapijoje (Vilkaviškio aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 6 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1884 m. liepos

4 d. Kunigu įšventintas 1890 m. gegužės 11 d. Laikinai buvo pasiųstas į Seirijų parapiją, 1891 m. birželio 11 d. Varšuvos generalgubernatorius patvirtino Liachovo parapijos vikaru ir juo buvo iki 1893 m. 1893–1897 m. Prieraslio parapijos vikaras. 1897–1899 m. Krasnapolio parapijos vikaras. 1899–1900 m. Metelių parapijos vikaras. 1900–1902 m. Vygrių parapijos vikaras. 1902–1903 m. Šventežerio parapijos vikaras. 1903–1905 m. Virbalio parapijos vikaras. 1905–1906 m. Griškabūdžio parapijos vikaras. 1906–1909 m. Tikocino parapijos vikaras. Jeleniavo parapijos vikaru paskirtas 1909 m. ir juo buvo iki 1912 m. Nuo 1912 m. Punsko parapijos vikaras ir juo buvo 1915 m. 1922 m. Alksnėnų parapijos klebonas. 1923 m. paskirtas Sutkų parapijos klebonu ir juo buvo iki 1934 m. 1934–1940 m. Kretkampio koplyčios rektorius.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1326.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1891–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; Šaltinis, 1909, Nr. 32, p. 503; Ganytojas, 1923, Nr. 7, p. 227.

JERONIMAS RADZEVIČIUS (Rodziewicz). Buvęs pranciškonas konventualas. 1815 m. Punsko vikaras.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1815.

PRANCIŠKUS RADŽIŪNAS (Radziński, 1880 09 23–1950 08 27). Gimė Gulbiniškių k., Liudvinavo valsčiuje (Marijampolės aps.). Baigė Seinų seminariją, įšventintas 1903 m. spalio 25 d. Punsko parapijos neetatinis vikaras 1903–1905 m. Taip pat buvo Puchalų, Lazdijų, Griškabūdžio, Bartninkų ir Pilviškių vikaras. 1917 m. pradėjo steigti Žvirgždaičių parapiją (1922 m. baigė statyti bažnyčią). 1924 m. paskirtas Plokščių klebonu. Buvo kunigų savišalpos draugijos iniciatorius. 1931–1937 m. Sintautų, vėliau Pajevonio klebonas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, ilgesnį laiką gyveno Augsburge. Mirė Regensburge (Vokietija).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1903–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; Lietuvių enciklopedija, t. XXIV, p. 407; R. Laukai-

tytė, Pranciškus Radžiūnas, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1476.

STANISLOVAS RAGOVSKIS (Rogowski, 1811 05 06 –?). Kunigu įšventintas 1836 m. Kun. S. Ragovskis 1837 m. buvo Augustavo parapijos vikaras, 1838, 1839 m. Vižainio parapijos vikaras. 1843, 1844 m. Balbieriškio vikaras. 1845 m. Punsko parapijos vikaras. 1847 m. Veisiejų parapijos vikaras.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1837–1847.

MOTIEJUS RUŠINSKIS (Ruszyński, 1854 09 08–1922). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1871 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1877 m. rugsėjo 30 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Zambruvo parapiją. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1878 m. birželio 9/21 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. M. Rušinskį Krokialaukio parapijos vikaru ir juo buvo iki 1880 m. 1880–1881 m. Pilviškių parapijos vikaras. 1881–1884 m. Punsko parapijos vikaras. 1884–1887 m. Šventežerio parapijos vikaras. 1887–1888 m. Raigardo parapijos vikaras. 1888 m. atkeltas į Adomavičių parapiją. 1889 m. Adomavičių parapijos administratorius (klebonas). Varšuvos generalgubernatorius 1889 m. lapkričio 25 ir gruodžio 2 d. raštais įsakė nubausti kun. M. Rušinskį 50 rb bauda, kad Adomavičių parapijoje buvusiems unitams teikė religinius patarnavimus: klausė išpažinčių, laidojo, laikė gedulingas pamaldas, sutuokė ir pakrikštijo vaiką. 1889–1894 m. laikinai Plutiškių filijoje. Varšuvos generalgubernatoriaus 1894 m. gegužės 20 d. raštas Suvalkų gubernatoriui Nr. 1085, kad Varšuvos generalgubernatorius 1894 m. gegužės 16 d. leido M. Rušinskį iš Plutiškių parapijos perkelti į Gižų parapiją. 1894–1899 m. laikinai Gižų parapijoje. 1899–1905 m. Būdviečio koplyčios kapelionas. 1905–1907 m. Didvydžių koplyčios kapelionas. 1908–1911 m. Dombruvkos parapijos administratorius (klebonas). Iš Dombruvkos parapijos klebono pareigų pasitraukė 1911 m. 1911 m. Vilkaviškio parapijos rezidentas ir juo buvo 1915 m. 1922 m. Smalėnų parapijos klebonas. Draudžiamosios lietuviškos spaudos platintojas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1459, l. 6; Apie kaltinimus Adomavičių parapijos administratoriui Motiejui Rušinskiui, kad išklausė išpažinčių buvusius unitus. 1888–1890, LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1064.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1879–1915; Šaltinis, 1911, Nr. 32, p. 380; Rim-

vydas Butautas-Kudirka, Pilviškių ir Barzdų parapijos – jų ganytojai, Vilnius: Gediminas, 2011, p. 61; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 406; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 281.

JUOZAPAS SABAS (Sabas, 1868 03 11–1926). Gimė Jankūnų k., Gelgaudiškio parapijoje (Naumiesčio aps). Suvalkų gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1887 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1892 m. rugsėjo 4 d. 1892–1894 m. laikinai Punsko parapijoje. 1895 m. Punsko parapijos vikaras. 1895–1900 m. be pareigų. 1900–1901 m. Šumovo parapijos vikaras. 1901–1905 m. emeritas. 1905–1908 m. Taškente. 1908–1915 m. Kretkampyje emeritas (Žemosios Panemunės parapija). 1922–1926 m. Kretkampio koplyčioje emeritas. Mirė Kretkampyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1893–1927.

MOTIEJUS SIMONAITIS (Symonajtys, 1859–1922). Gimė Čystos Būdos k., Pilviškių parapijoje (Marijampolės aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 6 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1878 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1883 m. sausio 28 d. 1883–1889 m. Jedvabno parapijos kapelionas. 1889–1890 m. Suvalkų parapijos vikaras. 1890–1893 m. Lukšių parapijos vikaras. 1893–1896 m. Seinų vyskupijos konsistorijos regentas. 1897–1899 m. Skriaudžių parapijos administratorius (klebonas). 1899–1900 m. Pilypavo parapijos administratorius ir Suvalkų dekanas. Nuo 1900 m. spalio mėn. Punsko administratorius (klebonas) ir Suvalkų dekanas. Bažnyčioje įrengė naują ąžuolinį gotikinio stiliaus altorių ir sakyklą. Akmenimis išgrindė bažnyčios (turgaus) aikštę ir pagrindinę gatvę. 1908 m. iš Punsko parapijos atskyrė sulenkėjusius kaimus ir įkūrė naują Beceilų parapiją. Po to netrukus pamokslus Punsko bažnyčioje pradėjo sakyti tik lietuvių kalba. Kun. M. Simonaitis aktyviai reiškėsi visuomeniniame gyvenime: kūrė vartotojų kooperatyvą „Dzūkas“, „Blaivybės“ draugiją, buvo „Žiburio“ draugijos skyriaus pirmininkas, atidarė knygyną. Dalyvavo 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniaus konferencijoje, kuri išrinko Lietuvos Tarybą. Kuriantis Lietuvos valstybei prisidėjo prie lietuviško Punsko valsčiaus organizavimo. Už lietuvišką veiklą lenkų buvo persekiojamas, areštuojamas, kalinamas ir netgi sumuštas. Kunigau-

damas Punske globojo ir rėmė lėšomis lietuviškos spaudos platinimą ir pats jos parsigabendavo. Bendradarbiavo lietuviškoje katalikiškoje spaudoje, taip pat „Varpe“, „Ūkininke“. Palaidotas prie Punsko naujųjų kapinių koplyčios.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1884–1915; P[ranciškus] A[ugustaitis], Seinų dijecezijos bažnyčių monografija, Vadovas, 1912, Nr. 43, p. 284; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 420.

PAULIUS SLAVĖNAS (Sławianis, 1865 01 25–1935 03 14). Gimė Dolnikų k., Rudaminos parapijoje (Kalvarijos aps.). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1883 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1888 m. birželio 10 d. 1888–1891 m. Naumiesčio parapijoje laikinai. 1891–1892 m. Veisiejų parapijos vikaras. 1892–1897 m. Ūdrijos parapijos vikaras. 1897–1898 m. Plokščių parapijos vikaras. 1898–1902 m. Punsko parapijos vikaras. 1902–1906 m. Liubavo parapijos vikaras. 1906–1908 m. Krosnos parapijos vikaras. 1908–1914 m. Krosnos parapijos vikaras rektorius klebonas (Vic. Rect. Paroch.). 1914–1935 m. Krosnos parapijos klebonas. Mirė Krosnoje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1889–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1936.

ANTANAS SLIVINSKAS (Śliwiński, 1855 09 22–1905 08 28). Marijampolės gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1873 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1878 m. rugsėjo 29 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Rumbonių parapiją. 1878–1881 m. buvo Rumbonių parapijos vikaras. 1881–1884 m. Pakuonio parapijos vikaras. 1884–1885 m. Račkų parapijos vikaras. 1886, 1887, 1888 m. be pareigų. 1888–1891 m. Lukšių parapijos vikaras. 1891–1893 m. Miroslavo parapijos vikaras. 1893–1896 m. Alvito parapijos vikaras. 1897–1898 m. Punsko parapijos vikaras. 1899 m. be pareigų. 1899–1900 m. Pakuonio parapijos vikaras. 1900–1903 m. Kaimelio filijos vikaras rektorius. 1903–1905 m. Sintautų parapijos vikaras. Knygnešių rėmėjas. Mirė Sintautuose.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1879–1906; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 428–429.

JONAS STRIMAVIČIUS (Strymowicz, 1849 05 06–1923). Marijampolės gimnazijoje baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1868 m. rugsėjo 15 d. Kunigu įšventintas 1872 m. lapkričio 10 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Daukšių parapiją. 1873 m. Daukšių parapijos kapelionas. Seinų vyskupo 1873 m. birželio 23/liepos 8 d. raštas Lomžos gubernatoriui, kad paskyrė J. Strimavičių Liubotino parapijos vikaru. 1873–1874 m. Liubotino parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1874 m. liepos 23/rugpjūčio 4 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Strimavičių Novogrudo vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. sausio 14/26 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Strimavičių Barglavo parapijos vikaru. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. gruodžio 30/1876 m. sausio 11 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Strimavičių Metelių parapijos vikaru ir juo buvo iki 1877 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1877 m. rugsėjo 1/13 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Strimavičių Punsko parapijos vikaru ir juo buvo iki 1879 m. 1879 m. liepos mėn. iš Punsko perkeltas į Gražiškių parapiją vikaru. 1881 m. Gražiškių vikaras. 1881–1885 m. Plutiškių parapijos kapelionas. 1885–1888 m. Plutiškėse laikinai. 1888–1901 m. Tikocino buvusios bernardinų bažnyčios rektorius. 1902 m. emeritas. 1901–1905 m. Didvydžių koplyčios kapelionas. Nuo 1905 m. emeritas Didvydžiuose ir juo buvo 1915 m. 1922 m. emeritas Vilkaviškio parapijoje. Mirė Vilkaviškyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218; Suvalkų gubernatoriaus raštas Suvalkų gubernijos valdybai. 1879 07 03, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 139, l. 12.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1873–1915.

PROTUS SVENŠKOVSKIS (Święszkowski). Kun. P. Svenškovskis 1805 m. buvo Punsko parapijos vikaras, 1807 m. Prieraslio parapijos vikaras.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805, 1807.

PRANCIŠKUS ŠKĖMA (Szkema, 1864 09 10–1903 02 24). Gimė Lysaguros k., Aukštosios Panemunės parapijoje (Marijampolės aps.).

Marijampolės gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1882 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1887 m. spalio 9 d. 1887–1895 m. Punsko parapijos vikaras. 1895–1903 m. Kalvarijos parapijos vikaras. Draudžiamosios lietuviškos spaudos rėmėjas. Mirė Kalvarijoje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1888–1904; Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius, Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai 1864–1904, Vilnius, 2004, p. 469.

JUOZAPAS ŠUMAVIČIUS (Szumowicz, 1792 02 02–1875 12 17). Buvęs bernardinas. Kunigu įšventintas 1815 m. vasario 15 d. Kun. J. Šumavičius 1815 m. šeimos reikalais iš Vilniaus bernardinų vienuolyno atvyko į Lenkijos Karalystę. Tuo laiku jau turėjo kunigo šventimus, nors įšventintas tik tų pačių 1815 m. vasario 15 d. vyskupijos vyresnybės buvo paskirtas vikaru į Kalvariją. 1817 m. Apaštalų Sostas patvirtino sekuliarizaciją. 1818 m. buvo Kalvarijos vikaras, 1821, 1823 m. Augustavo vikaras. Kun. J. Šumavičius 1828, 1829, 1830 m. buvo Barglavo parapijos kuratas. Nuo 1831 m. iki pat savo mirties – Punsko parapijos kuratas (klebonas). 1871 m. rugpjūčio 22 d. J. Šumavičius sudarė sutartį su vikaru K. Jonkaičiu dėl Punsko parapijos administravimo (LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 127, l. 16). Mirė 1875 m. gruodžio 5/17 d. būdamas Punsko parapijos klebonas. Laidotuvės kainavo 156 rb 78 kap. (Išlaidų sąrašas, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 127, l. 17.)

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 143, l. 23–24 (Atsakymas į anketos klausimus apie atvykimą iš Rusijos imperijos į Lenkijos Karalystę, 1849); ten pat, l. 190 (Sąrašas kunigų, atvykusių iš užsienio, [1865]); LVIA, f. 1013, ap. 2, b. 28, l. 13, 15; Apie ¼ dalies turto išskyrimą iš likusio turto po Punsko parapijos klebono Juozapo Šumavičiaus mirties Punsko bažnyčios naudai. 1875–1877, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 127.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1818; Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1821–1877.

DOMININKAS ŠVEDAS (Szwedas, 1853 11 25–1924 06 23). Gimė Novinkų k. (Suvalkų aps.). Marijampolės gimnazijoje mokėsi 1868–1874 m. ir baigė 6 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1874 m. liepos 6 d. Kunigu įšventintas 1879 m. birželio 22 d. Po seminarijos baigimo komandiruotas į Vilkaviškio parapiją ir ten buvo nuo 1879 m. birželio 10 d. iki 1881 m. 1881 m. vasario 9 d. Suvalkų

gubernatoriaus pranešimas Seinų vyskupui, kuriuo nurodoma, kad gubernatorius patvirtino laikinai gyvenantį Vilkaviškyje kun. D. Švedą Punsko etatiniu vikaru ir juo buvo iki 1883 m. Nuo 1883 m. spalio 25 d. Kapčiamiesčio vikaras. Šunskų vikaras nuo 1890 m. birželio 6 d., nuo 1896 m. kovo 19 d. Zavadų parapijos vikaras. Seinų vyskupijos vyskupo A. Baranausko raštas Lomžos gubernatoriui (Nr. 787, 1898 m. rugsėjo 29/spalio 11), kuriame nurodoma, kad D. Švedas skiriamas Dobžijalovo parapijos administratoriumi (klebonu). Į Dobžijalovo parapiją atvyko 1898 m. gruodžio 27 d. Nuo 1903 m. sausio 28 d. Parytės parapijos administratorius (klebonas) ir juo buvo iki 1910 m. Nuo 1910 m. birželio 8 d. Bialaševo parapijos administratorius (klebonas) ir juo buvo 1915 m. 1885 m. gegužės 15 d. Kapčiamiesčio parapijos vikaras kun. D. Švedas atlaikė gedulingas pamaldas ir tą pačią dieną Kapčiamiesčio parapijos Varviškių koplyčioje taip pat atlaikė gedulingas pamaldas, kuriose dalyvavo daug buvusių unitų. Už tai Varšuvos generalgubernatorius 1885 m. liepos 30 d. nubaudė 100 rb bauda. Lomžos gubernatoriaus raštas Varšuvos generalgubernatoriui (Nr. 14172, 1898 m. lapkričio 10 d.), kuriame nurodoma, už ką buvo baustas kun. Švedas: 1. 1885 m. birželio 30 d. Varšuvos generalgubernatoriaus sprendimu nubaustas 100 rb bauda už kišimąsi į stačiatikybės reikalus. 2. Pagal tokį pat 1888 m. kovo 29 d. sprendimą nubaustas 50 rb bauda, kad išklausė buvusio unito išpažinties. 1920 m. jau Lipnikų parapijos klebonas ir juo buvo iki mirties. Mirė Lipnikuose.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 633 (Kun. D. Švedo asmens byla); LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1348; Balstogės valstybinis archyvas, KGŁ, sign. 739 (Kun. D. Švedo asmens byla).

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1880–1915; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 285–286.

ALEKSANDRAS TARAŠKEVIČIUS (Taraszkiewicz). Buvęs pranciškonas. Nustatyta, kad kun. A. Taraškevičius 1821–1824 m. buvo Punsko parapijos kapelionas.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1821–1824.

PRANCIŠKUS VAICEKAUSKAS (Wojciechowski, 1847 01 22–?). Marijampolės gimnazijoje baigė 5 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1868 m. rugsėjo 15 d. Kunigu įšventintas 1872 m. lapkričio 10 d. Po seminarijos baigimo paskirtas į Vilkaviškio parapiją. 1873 m.

buvo Vilkaviškio parapijos kapelionas. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1873 m. kovo 27/balandžio 8 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė P. Vaicekauską Griškabūdžio filijos vikaru. 1874 m. Griškabūdžio filijos vikaras. Seinų vyskupo 1874 m. vasario 14/26 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė P. Vaicekauską Šventežerio parapijos vikaru. 1875 m. Šventežerio parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1875 m. rugsėjo 1/13 d. raštas Varšuvos generalgubernatoriui, kad paskyrė kun. P. Vaicekauską Kapčiamiesčio parapijos vikaru. 1876 m. Kapčiamiesčio parapijos vikaras. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1876 m. vasario 26/kovo 9 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. P. Vaicekauską Punsko parapijos vikaru ir juo buvo iki 1881 m. 1881–1884 m. Gražiškių parapijos vikaras. 1884–1885 m. Berznyko parapijos vikaras. 1885–1891 m. Kaletniko parapijos administratorius (klebonas). 1891–1915 m. Bartninkų parapijos administratorius (klebonas). 1915 m. Gražiškių parapijos klebonas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218; LVIA, f. 1009, ap. 1a, b. 239, l. 139.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1873–1915; Jonas Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija. 2-asis leidimas..., p. 581.

ANUPRAS VAITKEVIČIUS (Wojtkiewicz, [1790]–1833 08 22). Kun. A. Vaitkevičius 1818, 1821 m. buvo Punsko parapijos vikaras, 1824 m. Kalvarijos parapijos vikaras. 1828 m. Seinų katedros vikaras. Po Punsko klebono B. Beniaševičiaus mirties 1829 m. liepos 10 d. paskirtas administruoti Punsko parapiją. 1829, 1830 m. Seinų katedros vikaras. 1830 m. elenche nurodoma, kad buvo Punsko parapijos administratorius. 1831 m. nurodoma, kad Punsko vikaras. 1833 m. elenche nurodoma, kad buvo Alvito parapijos vikaras. Seinų (Augustavo) vyskupijos konsistoriaus pranešime Seinų vyskupui apie kun. A. Vaitkevičiaus mirtį sakoma: dėl dalyvavimo sukilime jo nebuvo galima skirti vikaro pareigoms. Būdamas visiškai ligotas prieglobstį gaudavo pas pašaukimo brolius kunigus. Gyvenimą baigė Barglave.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 212, l. 80 (Pranešimas apie mirtį).

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1818; Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1821–1834.

ANDRIEJUS VALIUKEVIČIUS (Walukiewicz, [1797]–?). Buvęs pranciškonas konventualas. Kunigu įšventintas 1825 m. Kun. A. Va-

liukevičius 1829, 1830, 1831 m. buvo Liubavo parapijos kapelionas. 1833–1839 m. Punsko parapijos vikaras. 1841, 1843 m. buvo Liubavo parapijos vikaras.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1829–1843.

JONAS VENCEVIČIUS (Węcewicz, 1833 01 20–1898 02 22). Gimė Kvietiškio valsčiuje (Marijampolės aps.). Marijampolės apskrities mokykloje baigė 4 klases. Į Seinų seminariją įstojo 1852 m. rugsėjo 20 d. Kunigu įšventintas 1856 m. birželio 23 d. Nuo 1856 m. Pajevonio parapijos vikaras ir juo buvo 1863 m. 1866 m. Punsko parapijos vikaras. 1869–1898 m. Vižainio parapijos administratorius (klebonas). Mirė būdamas Vižainio parapijos administratorius (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 89; Seinų vyskupijos kunigų sąrašas, 1866, LVIA, f. 1073, ap. 1, b. 548, l. 38–55; LVIA, f. 1013, ap. 2, b. 28, l. 13, 15.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1857–1899; M. Brundza, Vyžainis, 1909, Nr. 16, p. 249; Jonas Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija. 2-asis leidimas..., p. 599.

MYKOLAS VENCEVIČIUS (Węcewicz, [1792]–?). Kun. M. Vencevičius 1823, 1824 m. Veisiejų parapijos vikaras, 1828 m. Liškiavos parapijos vikaras, 1829, 1830 m. buvo Punsko parapijos vikaras. 1831, 1834 m. Ridzevo filijos vikaras.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1823–1834.

JUOZAPAS VYŠNIAUSKAS (Wiszniewski, 1881 01 10–1949 01 28). Gimė Meškučių k. (Marijampolės vls./aps.). Mokėsi Marijampolės pradžios mokykloje ir gimnazijoje, kurią baigė 1899 m. 1903 m. baigė Seinų seminariją, 1904 m. vasario 28 d. įšventintas kunigu. Buvo Plutiškių, Keturvalakių, Gelgaudiškio, Punsko, Marijampolės, Liubavo vikaras. Visur steigė „Blaivybės“, „Žiburio“, vartotojų ir kt. draugijas. Nuo 1906 m. mokėsi Fribūro (Šveicarija), Miuncheno universitetuose. 1912 m. išvyko į Kanadą, dirbo Monrealyje, kur daug nusipelnė lietuvių bendruomenei. 1919 m. grįžęs į Lietuvą tapo savanoriu kariuomenės kapelionu, dalyvavo mūšiuose, 1928 m. apdovanotas Vyties Kryžiaus II rūšies 3 laipsnio ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinais. 1921 m. būdamas Aleksoto klebonas, pastatė medinę bažnyčią. 1922 m. Skriaudžių klebonas. 1923–1936 m. buvo Ilguvos klebonas, nuo 1936 m. dėl senatvės dvasinių

pareigų nėjo, gyveno savo ūkelyje prie Ilguvos. 1948 m. balandžio 27 d. buvo suimtas už ryšius su pogrindžiu (religines apeigas miške), antisovietinės literatūros ir Lietuvos Respublikos vėliavėlės saugojimą. Ypatingojo pasitarimo prie SSRS vidaus reikalų ministro 1948 m. liepos 10 d. sprendimu nubaustas 10 m. pataisos darbų lageryje bausme, mirė Dubrovno lageryje.

Archyvai: Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas, f. 1, ap. 14, b. V–013; J. Vyšniausko baudžiamoji byla, Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K 1, ap. 58, b. 36093/3.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1905–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri proviciae ecclesiasticae Lituanae. Metai: 1927–1940; Kun. Juozapas Vyšniauskas, Šaltinis, 1928, nr. 46, p. 740; V. Kavaliauskas, Už nuopelnus Lietuvai, 2003, p. 313, 404; R. Laukaitytė, Juozapas Vyšniauskas, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1822.

JUOZAPAS VOLUNGEVIČIUS (Wołągiewicz, 1866 02 10–1944 06 08). Gimė Barzdžiūnų k., Liškiavos parapijoje (Seinų aps.). Suvalkų gimnazijoje mokėsi 1879–1883 m. ir baigė 4 klases. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1883 m. liepos 4 d. Kunigu įšventintas 1889 m. balandžio 6 d. Po seminarijos baigimo vikaru paskirtas į Kulešų parapiją. 1890 m. Kulešų parapijos vikaras. 1890–1893 m. Rutkų parapijos vikaras. 1893 m. rugsėjo 7 d. paskirtas Garliavos parapijos vikaru. 1894 m. Garliavos parapijos vikaras. 1894–1895 m. Krosnos vikaras. 1895–1900 m. Kapčiamiesčio parapijos vikaras. 1900–1901 m. Šunskų filijos vikaras. 1901–1903 m. Lazdijų parapijos vikaras. 1903–1905 m. Šventežerio parapijos vikaras. 1905–1907 m. Punsko parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1907 m. balandžio 2/15 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. J. Volungevičių Prieraslio parapijos administratoriumi (klebonu). Varšuvos generalgubernatorius patvirtino 1907 m. balandžio 13 d. 1907–1937 m. Prieraslio parapijos klebonas. Nuo 1937 m. emeritas Prieraslyje. Varšuvos generalgubernatoriaus 1900 m. sausio 9 d. sprendimu Kapčiamiesčio parapijos vikaras J. Volungevičius nubautas 50 rb bauda, kad Kapčiamiesčio parapijoje nesilaikė policijos nurodymų per vyskupo vizitaciją. Mirė Prieraslyje.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 106; Lomžos valstybinis archyvas, NSZPŁ, sign. 413, l. 123v–124; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1905, l. 76, 80.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1890–1948; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 292–293.

JUOZAPAS VRUBLEVSKIS (Wróblewski). Buvęs bazilijonas. Kun. J. Vrublevskis 1807 m. buvo Kaletniko parapijos vikaras, 1808, 1810 m. Punsko parapijos vikaras.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 147, l. 68 (1810 m. sekuliarizavusių vienuolių sąrašas).

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1807, 1808.

MOTIEJUS ZALESKIS (Zaleski, 1761 02 14–1820 02 07). Mokėsi Tikocine ir Krasnove. Į Tikocino kunigų seminariją įstojo 1785 m. Po metų perėjo į Vilniaus kunigų seminariją. Kun. M. Zaleskis 1798 m. 10 metų buvo Knišino parapijos vikaras, 1805–1808 m. Suvalkų parapijos administratorius, 1815, 1818 m. Punsko parapijos kuratas. Mirė būdamas Punsko parapijos kuratas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 317.

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805–1821; Józef Łupiński, Seminarium duchowne w Tykocinie w latach 1769–1863, Łódź, 2011, p. 339.

TOMAS ZUBRYS (Žubrys, 1843 09 02–1908 04 10). Iš Gluosninkų k., Rudaukos valsčiaus (Kalvarijos aps.). Mokėsi privačiai. Į Seinų kunigų seminariją įstojo 1864 m. kovo 1 d. Kunigu įšventintas 1868 m. liepos 5 d. 1868–1871 m. Ūdrijos parapijos vikaras. Seinų vyskupijos administratoriaus 1871 m. spalio 9/21 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė T. Zubrį Punsko parapijos vikaru ir juo buvo iki 1876 m. Seinų vyskupo P. P. Viežbovskio 1876 m. vasario 26/kovo 9 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad paskyrė kun. T. Zubrį Kapčiamiesčio parapijos vikaru ir juo buvo iki 1877 m. 1877–1884 m. buvo Adomavičių parapijos administratorius. 1884–1885 m. Virbalio parapijos vikaras. 1885–1894 m. Būdviečio koplyčios kapelionas. 1894–1907 m. Smalėnų filijos vikaras rektorius. Seinų vyskupijos administratoriaus 1907 m. kovo 13/26 d. raštas Suvalkų gubernatoriui, kad kun. T. Zubrį paskyrė Veisiejų parapijos administratoriumi (klebonu). Varšuvos generalgubernatorius patvirtino 1907 m. kovo 27 d. 1908 m. Veisiejų parapijos administratorius. Varšuvos generalgubernatoriaus 1883 m. vasario 22 d. sprendimu nubaustas Adomavičių parapijos klebonas T. Zubrys 50 rb bauda už kišimąsi į stačiatikybės reikalus. 1883 m. per Velykas pašventino buvusių unitų valgius. Už tai ir atsižvelgiant, kad

kun. T. Zubrys ne pirmą kartą įsikišo į stačiatikybės reikalus, Varšuvos generalgubernatorius 1883 m. spalio 5 d. priėmė sprendimą iškelti jį iš Adomavičių į parapiją už Augustavo apskrities ribų. Dar kartą 25 rb bauda už kišimąsi į stačiatikybės reikalus nubaustas 1884 m. birželio 24 d. Varšuvos generalgubernatorius 1899 m. gruodžio 9 d. nubaudė Smalėnų bažnyčios vikarą rektorių kun. T. Zubrį 50 rb bauda, kad nesilaikė policijos nurodymų per vyskupo vizitaciją. Mirė būdamas Veisiejų parapijos administratorius (klebonas).

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 105, 218; Apie kaltinimus Adomavičių parapijos administratoriui Tomui Zubriui dėl per pamokslą pasakytų žodžių, kuriais jis priekaištavo parapijiečiams, įtardamas, kad parapijiečiai jį įskundė žandarams išklausius buvusio unito išpažinties. 1882, LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1029; LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1905, l. 51, 56.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1870–1908; Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915. Opracował Paweł Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz, 1933, p. 295–296.

JURGIS ŽEMAITIS (Žemajtis, 1878 04 02–1928 04 26). Gimė Surdokų k., Vilkaviškio aps. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje, baigė Seinų seminariją. Įšventintas 1901 09 21. Po seminarijos baigimo paskirtas Punsko parapijos neetatiniu vikaru. Vėliau buvo Pilviškių, Sintautų parapijų vikaras, nuo 1909 m. – Seinų seminarijos ekonomas ir katedros vikaras, 1912 m. – Teolino parapijos klebonas. Po Pirmojo pasaulinio karo grįžo Suvalkijon, 1921 m. buvo paskirtas Ūdrijos klebonu (pastatė naują bažnyčią), ten mirė, palaidotas bažnyčios šventoriuje.

Lit.: Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1903–1915; Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis Seinensis in Lithuania. Metai: 1922, 1924, 1925; V. Strimaitis, Vilkaviškio vyskupijos kunigai (rankraštis), p. 30; P. Akiras-Biržys, Alytaus apskritis, Kaunas, 1931, p. 240; R. Laukaitytė, Jurgis Žemaitis, prieiga internetu: http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1609.

AMBRAZIEJUS ŽIGEVIČIUS (Żygiewicz, 1782 07 19–1846 03 03). Kunigu įšventintas 1796 m. gegužės 19 d. 1798-ieji buvo pirmi jo metai Punsko vikaru, 1805 m. Vilkaviškio parapijos vikaras. Kun. A. Žigevičius 1807–1815 m. buvo Skriaudžių parapijos kamendorius. 1818–1846 m. Simno parapijos kuratas. Mirė būdamas Simno kuratas.

Archyvai: Lomžos vyskupijos archyvas, sign. II 317.

Algimantas Katilius

Lit.: Directorium officii divini juxta rubricas. Ad usum universi cleri dioecesis Vigrensis. Metai: 1805–1818; Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Augustoviensis. Metai: 1821–1847.

Straipsnis recenzuotas

ALGIMANTAS KATILIUS (g. 1959 m.) – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras. 1985 m. baigė VU Istorijos fakultetą. Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno vedėjas, XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas.
Mokslinių tyrimų kryptys – Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija XIX–XX a. ir Užnemunės istorija XIX a. Šiomis temomis paskelbė per 100 publikacijų. Monografijos *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX–XX a. pradžia)* (2009) autorius, knygos *Vyskupo Antano Baranausko anketa dvasininkams (1898 m.)* (2012) sudarytojas.

KĘSTUTIS ŽEMAITIS

PETRAS DVARANAUSKAS – KUNIGAS IR VISUOMENĖS VEIKĖJAS

Įžanga. Lietuvių ir lenkų santykiai Seinų krašte dvidešimtojo amžiaus pradžioje buvo gana įtempti. Tai ypač buvo juntama po to, kai lenkų kariuomenė užėmė Suvalkų, Seinų ir Punsko kraštą. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Seinai turėjo likti Lietuvos teritorijoje, tai pripažino ir besitraukianti vokiečių valdžia. Ir nors čia įsitvirtino lietuvių valdžia, tai 1919 08 23 Lenkijos kariuomenė užpuolė Seinus ir aktyvesni lietuviai turėjo pasitraukti. Nors 1920 07 19 lietuviai susigrąžino Seinus, nes lenkai turėjo susitelkti ties kova su rusų bolševikų armija, 1920 08 31 į Seinus vėl įžengė lenkų kareiviai. Netrukus mieste įsitvirtino okupacinė Lenkijos valdžia, kuri netoleravo lietuviškos veiklos. Jie ištrėmė Seinų lietuvį vyskupą Antaną Karosą, iškeldino ir kunigų seminarijos profesorius bei klierikus, tad negalėjo veikti ir kunigų seminarija, uždarė lietuviškas mokyklas ir organizacijas. Visa tai lėmė, kad lenkų ir lietuvių santykiai tapo labai įtempti. Reikia pripažinti, kad prie tokios situacijos eskalavimo prisidėjo ir dalis antilietuviškai nusiteikusių lenkų ar sulenkėjusių dvasininkų. Tokie santykiai nebuvo suderinami su Bažnyčios misija, tad kai kurie aktyvesni lietuviai kunigai stojo ginti lietuvių katalikų teisių netgi pačiose bažnyčiose.

Vienas iš tokių iškilių lietuvių kunigų – Lenkijos lietuvių teisių gynėjas, spaudos darbuotojas, visuomenininkas Petras Dvaranauskas.

Šio straipsnio tikslas – pateikti žymaus lietuvio kunigo P. Dvaranausko asmenybės bruožus ir parodyti jo pastangas ginant lietuvių katalikų prigimtinę teisę kalbėti bei melstis gimtąja kalba.

Nagrinėdami P. Dvaranausko asmenybę, susiduriame su šaltinių stoka. Jo asmens bylos duomenų ir žinių apie gyvenimo Seinų krašte

laikotarpį nebeišliko, o Lietuvoje, Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyve, yra vos keliolika puslapių, kuriuose pateikiami ne visuomet reikšmingiausi biografijos faktai. Apie kun. P. Dvaranauską tik šiek tiek užsiminta viename kitame moksliniame leidinyje. Todėl vienas iš šio darbo uždavinių ir yra kunigo P. Dvaranausko biografijos faktų sudėliojimas ir veiklos vertinimas.

Kelias į kunigystę. P. Dvaranauskas gimė 1863 m. spalio 20 d. Žečkalnio kaime, Zanavykijoje (Šakių apskritis, Barzdų valsčius). Tuo metu nemažai Suvalkijos vyrų papildė sukilėlių gretas. Matyt, jaunasis Dvaranauskiukas augo sukilimo prisiminimų ir gyvų liudininkų aplinkoje. Ko gero, Sūduvos kaimo žmonių patriotizmas turėjo įtakos augančiam berniukui, nes šis visuomet save laikė susipratusiu lietuviu. Jaunuolio sąmonėje buvo įskiepytas ne tik tautinis tapatumas, bet ir religinis sąmoningumas, nes jis pasirinko kunigo kelią.

Derlingi Lietuvos Užnemunės laukai, darbštūs žmonės, atkaklus mokslo siekimas, dar Napoleono laikais panaikinta baudžiava leido didesniam šio krašto vaikinų skaičiui pasirinkti mokslo kelią. Žinoma, dažniausiai tai buvo seminarija. Įtakos tam turėjo ne tik dažnas tėvų noras turėti sūnų kunigą, bet ir pačių jaunuolių religingumas. Petras mokėsi Marijampolės gimnazijoje, o po to 1880 m. spalio 15 d. išvyko į Seinų kunigų seminariją[1]. Žinias gilino Petrapilio dvasinėje akademijoje, kurią baigė teologijos magistro laipsniu[2]. Kunigu buvo įšventintas 1889 m. liepos 25 d. Kas jį įšventino, neaišku. Tuo metu Seinuose vyskupu dirbo Petras Viežbovskis (1872–1893), o Vilkaviškyje klebonavo jo sufraganas[3] vyskupas Juozapas Oleka (1883–1890). Šventimus P. Dvaranauskas galėjo gauti ir Petrapilyje, juolab kad baigdamas Petrapilio dvasinę akademiją 1889 m. jis buvo dar tik diakonas[4].

Pastoracinė veikla Seinų krašte. Įšventintas kunigu, P. Dvaranauskas pirmiausia buvo paskirtas Seinų katedros vikaru ir Seinų triklasės mokyklos religijos bei moralės dalykų mokytoju, seminarijos koplyčios kapelionu[5], tai yra konfesarijumi[6]. Iš Seinų jaunasis kunigas

[1] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1883. Varšuva, 1883, p. 13.

[2] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1890. Varšuva, 1890, p. 23.

[3] Sufraganas – vyskupo ordinaro pagalbininkas vyskupas.

[4] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1889. Varšuva, 1890, p. 23.

[5] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1890, p. 23.

[6] Confesarius – lot. k. nuodėmklausys.

vyksta dirbti vikaru į Seirijus[7]. Vėliau jis dirbo Slavikuose, Vladislavove[8] ir Raigarde, klebonavo Adamonyse, Bužine, Silvanonyse. Pirmiausia jaunas kunigas buvo paskirtas labai atsakingoms klierikų dvasios tėvo pareigoms Seinų seminarijoje. Ten jis darbuojasi 1889–1890 m.[9] Dvasios tėvas turi bene didžiausią įtaką ruošiant būsimuosius kunigus. Tuo metu seminarijoje mokėsi Justinas Staugaitis, būsimas visuomenininkas, politikas ir pirmas Telšių vyskupas[10], Juozas Laukaitis[11], Juozapas Galeckas[12] ir daugelis kitų būsimų kunigų[13]. Jie dvasios tėvą apibūdina kaip „aktyvų jauną kunigą“[14].

Kunigas P. Dvaranauskas buvo klierikų religinis vadovas, formavęs jų sąžinę, maldingumą, meilę artimam žmogui, neslėpė, jog yra lietuvis. „Kun. Petras Dvaranauskas buvo gudrus tautinės sąmonės žadintojas“[15], – teigia Juozapas Stakauskas.

Visgi daugiausia jis nusipelnė dirbdamas Seinuose. Jis čia buvo 1889–1890 m., 1910–1915 m. rezidentavo, 1919–1920 m. dirbo vikaru, vėliau katedros bažnyčios rektoriumi (1920–1923), o 1923–1939 m.[16] vėl rezidentavo.

1910–1915 m. kunigas P. Dvaranauskas skiriamas rezidentu Seinuose, kur dar buvo jaučiama vyskupo Antano Baranausko[17] dvasia,

---

[7] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1890, p. 23.

[8] Šiandieninis Kudirkos Naumiestis.

[9] A. Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius, 2009, p. 353.

[10] J. Staugaitis (1866 m. lapkričio 14 d. Tupikuose, Žvirgždaičių valsčiuje, Šakių apskrityje – 1943 m. liepos 8 d. Telšiuose) – 1890 m. birželio 24 d. įšventintas kunigu. Konsekruotas vyskupu ir paskirtas pirmuoju Telšių vyskupu ordinaru nuo 1926 m., Seimo narys, politikas, visuomenės veikėjas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras.

[11] Juozas Laukaitis (1873 m. vasario 3 d. Giniūnuose, Klebiškio valsčiuje – 1952 m. rugpjūčio 15 d. Vladimiro kalėjime, Rusija) – kunigu įšventintas 1897 m., spaudos darbuotojas, poetas, visuomenės veikėjas, vyskupo Antano Baranausko sekretorius, Lietuvių liturginės terminijos kūrėjas.

[12] Juozapas Galeckas (1872 m. – 1922 m. Šlavantuose). Kunigas, visuomenės veikėjas, pastatė bažnyčias Kučiūnuose ir Šlavantuose, rėmė neturtingus „Žiburio“ gimnazijos mokinius, organizavo mėgėjų teatrą, bažnyčios chorą.

[13] Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1890, p. 13–14.

[14] J. Stakauskas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius, 2003, p. 267.

[15] J. Stakauskas, *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, p. 268.

[16] W. Jemielity, *Parafie polsko-litewskie na Suwalszczyźnie w latach 1919–1939*, Studia Ełckie, 8 (2006), p. 8.

[17] Antanas Baranauskas (1835–1902). Gimė Anykščiuose, mokėsi Varnių kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėje akademijoje, Miunchene, Romoje ir Liuvene, profesoriavo Petrapilio dvasinėje akademijoje ir Žemaičių kunigų seminarijoje. Nuo 1898 m. Seinų

gyva katalikiškų draugijų veikla[18]. Čia jis darbuojasi ir kaip visuomenininkas, ir kaip lietuviškos spaudos bendradarbis. Karo metais kunigas gyvena Rusijoje[19]. Trečią kartą į Seinus sugrįžta 1918 m. ir aktyviai kovoja už lietuvių tikinčiųjų teises. Lietuvių kunigų Seinuose tikrai trūko[20]. 1919 m., kai lenkų kariuomenė užėmė Seinų ir Suvalkų kraštą, vyskupą Antaną Karosą ir lietuvius seminarijos profesorius bei klierikus ištrėmė į Lietuvą. Kunigas P. Dvaranauskas skundėsi Lomžos vyskupui ir Apaštalų Sosto nuncijui Lenkijoje, kad šiame gana gausiai lietuvių gyvenamame krašte nepaisoma jų religinių teisių. Lenkai dėjo visas pastangas, kad kunigas būtų iškeltas, o civilinė valdžia stengėsi kunigą P. Dvaranauską perkelti kur nors toliau. Lomžos vyskupas neleido to padaryti, vis dėlto kunigui buvo skirtas namų areštas. Tai buvo kunigo teisių ir sielovados pareigų vykdymo apribojimas. Kunigas Dvaranauskas buvo nepageidaujamas Lomžos vyskupijoje, tad greitai deportuotas į Lietuvą. Šis faktas jau paminėtas Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyve. Kunigo P. Dvaranausko byloje įrašyta: „Kunigas Petras Dvaranauskas, priklausantis Lomžos vyskupijai, lenkų iš Vilnijos ištremtas“[21].

Darbas ir vargai Lietuvoje. Ką daryti naujoje vietoje? Kunigas buvo įpratęs darbuotis su Seinų krašto dzūkais, o Lietuvoje ir kunigai kiti, ir žmonės, ir darbo specifika kitokia. Nežinojo, nei kur apsistoti, nei kur ieškoti pastogės, juolab kad ištremtas kunigas jau ne pirmos jaunystės. Jis kreipėsi į Kauno arkivyskupijos kuriją ir gavo generalvikaro prelato Šaulio laišką ir leidimą laikinai apsigyventi „Kauno arkivyskupijos teritorijoje“, Pažaislio vienuolyne[22]. Netrukus jis gauna kurijos raštą, kad laikinai skiriamas Pažaislio seserų vienuolių kapelionu[23]. Taip prasideda neramus kunigo P. Dvaranausko gyvenimas. Kaip vėliau jis pats liudijo – randa bet kokią ramybę būdamas nestiprios sveikatos, išvargintas tremties ir sulaukęs 65 metų amžiaus[24].

---

vyskupas. Rašytojas. Mirė 1902 m. lapkričio 23 d. Palaidotas Seinų katedroje (*Mūsų švyturiai*, p. 18–19).

[18] P. Vitkauskas, *Lietuvių draugijų veikla Punsko ir Seinų krašte 1926–1939 metais*, Punskas, 2001, p. 9–13.

[19] 1915–1918, Pirmojo pasaulinio karo metais, kunigas P. Dvaranauskas pasitraukia į Rusiją, apsistoja Voroneže ir ten darbuojasi kaip karo pabėgėlių dvasios vadovas-kapelionas.

[20] R. Butautas, *Mūsų šaknys*, Vilnius, 1994, p. 169.

[21] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas*, f. 1, ap. 14, b. D-007, 1927 10 29, p. 1 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

[22] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas*, f. 1, ap. 14, b. D-007, p. 2 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

[23] Ten pat, l. 7.

[24] Ten pat, l. 3.

Lomžos istorikas kun. dr. Vitoldas Jemielity (Witold Jemielity) teigia, kad kanauninkas P. Dvaranauskas Seinuose rezidentu buvo iki 1939 m.[25] 1927-aisiais išvykęs į Lietuvą, vėliau turėjo grįžti atgal į Seinus. Kun. V. Jemielity teigia, kad 1928 m. leidimą gyventi Seinuose kan. P. Dvaranauskui buvo išdavusi Vidaus reikalų ministerija[26]. Kodėl jis taip norėjo grįžti į Seinus ir ar tikrai jis čia buvo reikalingas? Tikrai taip, nes trūko lietuvių kunigų. Kaip teigia Rimvydas Butautas, 1919 m. kai kurie kunigai iš Seinų krašto persikėlė į Lietuvą[27], kiti su kunigų seminarija, kaip žinia, buvo prievarta iškeldinti, todėl lietuviškai kalbančių dvasininkų buvo gana mažai. Štai dėl ko P. Dvaranauskas vėl veržėsi atgal į Lenkiją.

Visgi grįžkime prie jo išvykimo 1939 m. į Lietuvą priežasčių. Ko gero, tai bus susiję su lietuvių gyventojų trėmimu iš vadinamosios tuometės „reicho teritorijos“, kuris buvo vykdomas pagal nacių ir sovietų 1941 m. susitarimą[28]. R. Butautas taip pat mini, kad prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, vokiečiams okupavus Lenkiją, Dvaranauskas turėjo palikti Seinus ir grįžti į Lietuvą[29].

Atvykęs į Lietuvą, apsigyveno gimtajame Žečkalnio kaime pas brolį Stanislovą, o vėliau pradėjo darbuotis Barzdų bažnytėlėje[30] ir gyveno pas Jusaičius[31].

1948 m. gruodžio 31 d. Vilniuje jam išduotas B. Pušinio[32], Religinių kultų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos įgaliotinio Lietuvos TSR, pasirašytas „Kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas“[33], kuriame nurodoma kun. P. Dvaranausko gyvenamoji vieta – Barzdai, Šakių apskritis. Tuo metu jam buvo 85-eri, tad jeigu jis dar 1927 m. skundėsi prasta sveikata, tad reikia manyti, jog šis garbaus amžiaus

[25] W. Jemielity, *Parafie polsko-litewskie na Suwalszczyźnie w latach 1919–1939*, Studia Ełckie, 8 (2006), p. 8.

[26] Ten pat, p. 21.

[27] R. Butautas, *Mūsų šaknys*, p. 169.

[28] A. L. Arbušauskaitė, *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 metų sausio 10 dienos sutartį*, Klaipėda, 2002.

[29] R. Butautas, *Mūsų šaknys*, p. 169.

[30] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas*, f. 1, ap. 14, b. D-007, 1927 10 29, l. 11 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

[31] R. Butautas, *Mūsų šaknys*, p. 169.

[32] B. Pušinis (iki 1927 m. – Leonas; gimė 1888 10 25 Marijampolės raj., mirė 1967 05 21 Vilniuje) – komunistų partijos veikėjas. 1941 m. LTSR žemės ūkio liaudies komisaras. 1948–1957 m. Religinių kultų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų Tarybos įgaliotinis Lietuvos TSR. 1941–1960 m. LKP CK narys. 1947–1963 m. LTSR AT deputatas (*Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius, t. IX, 1982, p. 276).

[33] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas*, f. 1, ap. 14, b. D-007, l. 6 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

kunigas jau nebuvo stiprus ir toks energingas kaip kažkada Seinuose. 1953 m. vyskupijos vadovybei jis skundžiasi, kad jau nepajėgia atnašauti šv. Mišių ir labai vargingai gyvena. Jo ranka rašytas laiškas liudija jau gyvenimo išvarginto žmogaus būklę[34]. Vis dėlto jis dar dešimtmetį tarnauja savo tikintiesiems.

Paskutinius gyvenimo metus kunigas Dvaranauskas praleido Marijampolėje, kur tuo metu gyveno ir darbavosi jo brolis kunigas vienuolis Vincas Dvaranauskas[35]. Čia jis turėjo progos bendrauti su panašaus likimo draugu, su kuriuo susipažino dar Seinuose, kanauninku Vincentu Vizgirda[36], sugrįžusiu iš sovietinio kalėjimo.

1958 m. lapkričio 19 d. Kauno arkivyskupijos kuriją pasiekė kunigo Petro brolio V. Dvaranausko telegrama: „Šiandien mirė mano brolis kanauninkas Petras. Laidosime pirmadienį. Kunigas Dvaranauskas“[37]. Palaidotas Marijampolėje, tėvų marijonų kapinių teritorijoje, nors jis pats ir nebuvo vienuolis marijonas.

Išvados. Kanauninkas P. Dvaranauskas nėra šiandien žinomas kaip kai kurie kiti to laikmečio kunigai visuomenininkai. Apie jį ir spaudoje buvo kur kas mažiau rašoma. Kunigas Petras buvo ne tik uolus sielovados darbininkas, bet ir sąmoningas lietuvis, kovojantis už savo tautiečius, kad jie nebūtų skriaudžiami savo gyvenamame krašte. Svarbu pabrėžti, kad kanauninkas niekada nekovojo prieš lenkus, jų tautą ar jų kultūrą. Jam svarbūs buvo visi tikintieji. Kunigas Petras troško, kad kiekvienos tautos tikintieji galėtų klausytis Dievo žodžio savo gimtąja kalba, ja melstis bažnyčioje ir netektų jiems dėl to bijoti.

Kanauninkas P. Dvaranauskas buvo geras sielovadininkas, besiaukojantis ganytojas, kuriam labiau rūpėjo tikintieji nei asmeninio gyvenimo patogumai.

---

[34] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas,* f. 1, ap. 14, b. D-007, l. 14 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

[35] Ten pat, l. 14.

[36] Vincentas Vizgirda (1874–1966) gimė Zigmantų kaime, Jankų valsčiuje. Mokėsi Seinų kunigų seminarijoje, Fribūro universitete ir Romoje. Kunigu įšventintas 1900 m. Dirbo pastoracinį darbą Amerikoje ir Lietuvoje. Rūpinosi Kybartų parapijos steigimu. Seminarijos rektorius. Kanauninkas, kurijos kancleris. Mirus vyskupui A. Karosui, valdė Vilkaviškio vyskupiją (1946–1947). Suimtas ir išvežtas į Sibirą. Grįžo 1954 m. Mirė ir palaidotas Marijampolėje (*LE*, t. XXXIV, p. 428).

[37] *Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas*, f. 1, ap. 14, b. D-007, p. 15 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).

Kęstutis Žemaitis

Literatūra

Arbušauskaitė, A. L. 2002. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 metų sausio 10 dienos sutartį*, Klaipėda.
Butautas, R. 1994. *Mūsų šaknys*, Vilnius.
Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1883, Varšuva, 1883.
Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnesis seu Augustoviensis pro anno Domini 1890, Varšuva, 1890.
Jemielity, W. *Parafie polsko-litewskie na Suwalszczyźnie w latach 1919–1939*, Studia Ełckie, 8 (2006).
Katilius, A. 2009. *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1982, t. IX, Vilnius.
Stakauskas, J. 2003. *Naujieji nacionalizmai ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius.
Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas, f. 1, ap. 14, b. D-007 (g. kan. Petras Dvaranauskas 1863–1889–1958).
Vilkaviškio vyskupijos kurijos archyvas, f. 1, ap. 14, b. D-008 (kun. Vincentas Dvaranauskas 1871–1899–1966).
Vitkauskas, P. 2001. *Lietuvių draugijų veikla Punsko ir Seinų krašte 1926–1939 metais*, Punskas.

Straipsnis recenzuotas

KĘSTUTIS ŽEMAITIS – kanauninkas, teologijos daktaras, Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete profesorius. Tyrimų sritis: Lietuvos Katalikų Bažnyčios socialinė veikla 1918–1940 metais.
El. p. kestutis.zemaitis@gmail.com.

ELVYRA BILIŪTĖ-ALEKNAVIČIENĖ

MOTIEJAUS GUSTAIČIO ASMENYBĖS ŠVIESA

Dėkui, kad, Dainiau, taip lėmė likimas
Spirtis ir dirbti Tau žemėj Dzūkijos...

Aloyzas Sušinskas

Kas jis, Motiejus Gustaitis, nūdienos moksleiviui, mokytojui ar skaitytojui? Juk į Laiko dirvonus sugulė beveik devyni dešimtmečiai, kai kunigas, pedagogas ir švietėjas baigė savo didžius darbus ir gyvenimo kelią. Amžininkai jį vadino dvasios aristokratu, o apie jo gyvenimą, veiklą ir kūrybą rašė V. Mykolaitis-Putinas, F. Kirša, A. Žukauskas-Vienuolis, A. Vaičiūnas, K. Berulis ir kt. Tačiau užgriuvo didelių permainų ir sukrėtimų metai. Keitėsi istorija, keitėsi žmogus, ne kartą buvo perkainojamos vertybės. Sovietmečiu Motiejaus Gustaičio vardą, kaip ir daugelio kitų Lietuvos šviesuolių, buvo stengiamasi ištrinti iš tautos atminties. Nepavyko. Atgavus laisvę, vėl susigrąžinama atmintis, jau kitos kartos autoriai (V. Daujotytė, A. Patackas, A. Liekis ir kt.) tyrinėja, kokius pėdsakus mūsų tautos kultūros istorijoje paliko Motiejus Gustaitis. Žvilgterėkime ir mes, kokias vertybes puoselėjo Motiejus Gustaitis. Kuo jos mums brangios šiandien?

***

Savo eiliuotoje autobiografijoje Motiejus Gustaitis liudijo, kad jo protėvių, vadintų Gustovais, gimtinė buvusi Guduose, ties Berezinos upe. Vienas iš jų pabėgo nuo baudžiavos į Lietuvą, Panemunėje įsigijo ūkį, vedė lietuvaitę, ilgainiui ir pats sulietuvėjo, tapo Gustaičiu ir visos Gustaičių giminės pirmtaku. Ar tai legenda, ar tikrovė? Kas žino? Keliaukime Motiejaus Gustaičio gyvenimo pėdsakais.

Kazimiero Gustaičio ir Elžbietos Bairiūnaitės-Gustaitienės šeimoje, gyvenusioje Rokų kaime, Aukštosios Panemunės valsčiuje, Kauno apskrityje, 1870 m. vasario 27 d. gimė antrasis sūnus, kurį pavadino Motiejumi. Šeimoje jau augo Kazimieras, o vėliau gimė Mykolas, Juozas ir Agota. Motiejaus tėvas buvo apsišvietęs, pradinį mokslą įgijęs Garliavos valdinėje mokykloje. Galbūt jo gyvenimas būtų susiklostęs kitaip, jeigu ne ankstyva tėvo mirtis. Sulaukęs vos šešiolikos, kaip vyriausias sūnus privalėjo perimti tėvo ūkį ir plytinę. Jis sugebėjo sumaniai viskuo rūpintis, išplėtė plytų gamybą ir tiekė plytas tuo metu statomiems Kauno fortams.

Motiejukas vaikystėje iš savo brolių išsiskyrė švelnumu ir lėtumu, nemėgo išdaigų, triukšmo, mieliau svajodavo gamtos prieglobstyje arba būdavo šalia motinos. Deja, eidamas aštuntuosius, neteko brangiausio turto. Šviesus motinos paveikslas lydėjo jį visą gyvenimą. Tai atsispindi ir jo eilėraštyje „Motinai“:

Aštuntojo rudens rūsčioji diena,
Gyvenimo sutraukius sietą,
Tu jai paskyrei vystamą velėną,
O man našlaičio vardą kietą.

Tėvas netrukus į namus parvedė pamotę, nes sūnums ir ūkiui labai trūko moteriškų rankų ir šilumos. Po kiek laiko gimė dukra.

Kadangi tėvui plytų gamyba ir verslas gerai sekėsi, tai už gautus pinigus jis nusipirko Zagrados dvarą. Be to, vyriškis stengėsi vaikus išmokslinti. Motiejus su vyresniuoju broliu Kazimieru per porą metų baigė Aukštosios Panemunės pradžios mokyklą ir įstojo į Marijampolės gimnaziją. Tuo metu šioje gimnazijoje mokytojavo tautinės savimonės žadintojai: Petras Kriaučiūnas, Petras Arminas-Trupinėlis ir kt., todėl čia buvo jam palankios sąlygos bręsti kaip asmenybei ir pasirengti tolimesnėms studijoms. Po daugelio metų Motiejus Gustaitis prisimena savo mylimo mokytojo Petro Kriaučiūno pamokas: „Lietuvių kalba buvo neprivalomas dalykas, jis ėjo penkta ar šešta pamoka, taip pat šventadieniais po mokinių pamaldų – 10 valandą, sujungtomis klasėmis. Nors dauguma paprastai vengia mokytis, kas neprivaloma, tačiau Kriaučiūno pamokos buvo uoliai lankomos. Mat visas lietuvybei pasišventęs, pats tautos meile degdamas, jis žavėte žavėdavo mokinius gyvu temperamentu, įkvėpdavo pasiryžimo darbuotis lietuvybės srityje. <...>“

Šios pamokos buvo senovės galybės giesmė, patriotizmo kalvė. Jose mokinys jautėsi atgimęs protėvių dvasia, siekiąs laisvės, nepriklausomybės; jos (pamokos) dėjo pamatą jaunajai Lietuvai, naujai valstybei. Ne tik pamokose Kriaučiūnas buvo lietuvybės agitatorius; jis visur – tiek gimnazijoje, tiek mieste – su mokiniais kalbėdavo lietuviškai (Gustaitis M. Petras Kriaučiūnas. K., 1926, p. 28).

Štai kokioje dvasioje mokėsi ir brendo Motiejus Gustaitis. Marijampolėje baigęs penkias gimnazijos klases, įstojo į Seinų kunigų seminariją – tai buvo artėjimas didžiojo savo gyvenimo tikslo link. Juk dar vaikystėje jis visiems tvirtino, kad būsiąs kunigu. 1887 m. kovo 11 d. Varšuvoje priėmė kunigystės šventimus. Jaunas kunigas grįžo į Marijampolę, tačiau vikaru darbavosi neilgai, nes vis dar jautė žinių stygių, todėl vyskupo Antano Baranausko leidimu išvažiavo studijuoti.

Vokietijoje, Regensburge, baigė bažnytinės muzikos ir giedojimo mokyklą, Romoje Jėzuitų ir Šv. Apolinaro universitetuose studijavo viešąją ir kanoniškąją teisę. Matyt, kad šie dalykai jo nepatenkino, nes išvyko į Šveicariją ir Fribūre studijavo filosofiją, literatūros ir meno istoriją. Šias studijas 1903 m. vainikavo daktaro disertacija tema „Orientalizmas Adomo Mickevičiaus kūryboje“. Motiejus Gustaitis tapo pirmuoju filosofijos mokslų daktaru Lietuvoje. Be to, jis gerai mokėjo lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių ir lotynų kalbas, galėjo skaityti su žodynu ir susikalbėti prancūzų, italų ir anglų kalbomis.

Motiejaus Gustaičio gyvenime studijų laikotarpis Italijoje ir Šveicarijoje yra dar svarbus ir tuo, kad tuomet jis parašė nemažai poezijos. Kazimieras Berulis, Motiejaus Gustaičio kūrybinės ir pedagoginės veiklos tyrinėtojas, pastebėjo ir išsamiai aprašė jo kūrybinį procesą: „Savo poeziją Gustaitis ilgai ir rūpestingai taisydavo ir dailindavo. <...> Uoliausiai ir rūpestingiausiai derindavo kiekvieną žodį, skiemenį, net atskirus garsus. Jo poezija po tokio rūpestingo apdirbimo turėjo nustoti daug tikro jausmo ir laisvumo ir įgyti daugiau protautinių elementų, kurie taip pat veikė ne tiek skaitytojų jausmus, kiek protą. Bet vis dėlto joje ir širdies, ir proto elementai buvo pusiausvyroje. <...> Retkarčiais rašydavo poeziją ir priėmimo valandomis (15–17 val.). Pasodina savo sekretorių ir diktuoja. Ką užrašo, liepia paskaityti. Užrašinėtojas nuolatos turėdavo skaityti čia visą posmą, čia atskirą eilutę, čia visą parašytą eilėraštį. <...> Kai baigdavo diktuoti naujai sukurtą eilėraštį, užrašinėtojas švariai perrašydavo. Ir tada vėl prasidėdavo taisymas. Po 10–15 ar daugiau minučių beveik nieko nelikdavo pradiniame eilėraštyje.“ (Berulis K. M. Gustaičio poezijos kalvėje // Dienovidis. – 1938. Nr. 4, p. 153–154.)

Vadinasi, poeto eilėraščiai skaitytoją pasiekdavo po ilgo kūrybinio proceso, netgi po daugelio metų. Todėl 1914 m. dienos šviesą išvydo net trys poezijos knygos: „Aureolė“, „Tėvynės ašaros“ ir „Sielos akordai“, „Varpeliai“ (1925 m.).

Jis pagrįstai laikomas vienu iš pirmųjų pomaironinės kartos lietuviškojo simbolizmo pradininkų. Poeto kūrybai būdingos dvi kryptys: patriotinė ir filosofinė. Patriotiniuose eilėraščiuose jis yra romantikas, artimas Maironiui.

***

Motiejus Gustaitis tuo metu buvo kone vienintelis taip gerai pasirengęs pedagoginiam darbui, kuriam atidavė 23 brandžiausius savo gyvenimo metus. Kunigui teko dirbti sunkiais Lietuvai laikais ir itin ekstremaliomis sąlygomis. Jo veiklą galima suskirstyti į tris etapus: 1904–1914 m., 1914–1918 m., 1918–1927 m.

Pirmasis darbo laikotarpis (1904–1914 m.). Baigęs studijas, filosofijos mokslų dr. Motiejus Gustaitis pradėjo dirbti Marijampolės berniukų gimnazijos kapelionu ir tikybos mokytoju. Tuo metu jau nebuvo tos lietuviškumo dvasios, kurią jis jautė kadaise čia besimokydamas, nes lietuviai mokytojai buvo atleisti arba perkelti kitur. Rusų gimnazija turėjo tikslą lietuvius nutautinti ir supravoslavinti ir bandė tai padaryti įvairiais būdais: nusprendė priimti kuo mažiau mokinių ir kuo daugiau pašalinti, kad kasmet gimnaziją baigtų vos 5–6 lietuviai.

Kokia buvo situacija Marijampolės gimnazijoje prieš Motiejaus Gustaičio atvykimą, sužinome iš jos auklėtinio Antano Rucevičiaus atsiminimų: „Tiek daug buvo draudimų, net nekalčiausių dalykų, kad mokiniai bijodami pašalinimo nuolat baimėje gyveno ir dėlto perilga ir pats mokinys virsdavo automatu: be minties, be iniciatyvos, be valios ir norų. Nieks jo bendrabutyje neatlankydavo nei pats niekur nesilankė. Kitas gyvenimas, kurs už bendrabučio sienų, jų neinteresavo, apie jį iš niekur žinių negaudavo. Gyveno kaip sapne, apmirę, besibardami tarp savęs, arba slaptomis dalydamiesi, ypač jaunesnieji, šlykščiais anekdotais, nugirstais iš vyresniųjų klasių mokinių. Nežiūrint aštrios priežiūros, didžiausias žemesniųjų klasių mokinių nuošimtis rūkė papirosus, o vyresnieji ir kortomis naktimis palošdavo, ir išsigerdavo, dar blogiau būdavo. Per tai mokiniai išmokdavo slapstytis, meluoti ir apgaudinėti.

Su visa tuo taip buvo mokiniai susigyvenę, jog nė vienam neateidavo galvon pasipriešinti arba protestuoti prieš tokią tvarką, prieš rusų kalba kalbamas maldas prieš valgant ir pavalgius, kada jau vi-

sose kitose gimnazijose jos buvo panaikintos; prieš slopinimą lietuvių dvasios, prieš draudimą kalbėtis lietuviškai. Ne vienas jautė, kad toks jaunimo auklėjimas juos labai skriaudžia, jog tokiomis aplinkybėmis užaugęs, negalės būti visuomenei naudingas narys. Apie tautišką susipratimą, apie laikraščius ir knygas nebuvo nė kalbos. Nors tuo metu susipratusių lietuvių persekiojimas jau buvo prasidėjęs, bendrabutis apie tai nieko nežinojo. Nebuvo tuomet Marijampolėje nė lavinimosi draugijėlių (ratelių), kaip tai būdavo kitose gimnazijose. Jei kuriam ir teko girdėti apie lietuvių knygas arba laikraščius, tai tik namie, per atostogas; gimnazijoje apie tai kalbos nebūdavo. <...>

Gimnazijos valdžia budriai saugojo, kad tautinis lietuvių susipratimas nepaliestų mokinių. Bendrabučio mokinius saugojo nuo to patys užvaizdos, kuriais būdavo žemesniųjų klasių mokytojai. Ir inspektorius kasdien lankydavo bendrabutį. Buvo patirta, kad užvaizdos kartkarčiais paslapčiomis kratydavo mokinių daiktus ir knygas. Šiaip jau mokinių butus, mieste, kartais iškratydavo pats inspektorius.“ (Berulis K. Kun. M. Gustaitis. K., 1936, p. 14–15.)

Dr. Motiejui Gustaičiui tokioje gimnazijoje teko pradėti savo pedagoginį darbą. Kunigas tikybą dėstė lietuvių kalba (lenkai turėjo kitą kapelioną). Jis gerai suprato savo uždavinį, nes visoje gimnazijoje buvo vienintelis lietuvis, dėl to nepraleido progos puoselėti lietuvybę ir lietuvius moksleivius globoti. Padidinus mokestį už mokslą, gimnazijoje buvo įsteigta draugija neturtingiems mokiniams šelpti. Kapelionas buvo šios draugijos valdyboje ir, kaip įmanydamas, stengėsi lietuviams padėti.

Norėdamas suburti lietuvius, suorganizavo chorą, kuris per mokinių pamaldas giedodavo lietuviškas giesmes. Tai buvo pirmasis organizuotas lietuvybės darbas. Mokytojas tikybą pradėjo dėstyti lietuvių kalba. Mokiniams tai padarė didžiulį įspūdį, juk visai neseniai už lietuviškai pasakytą žodį jie buvo šalinami iš gimnazijos, o dabar ištempę ausis klausėsi gražios, taisyklingos tikybos mokytojo kalbos. Mokytojas į pamokas atsinešdavo lietuviškų knygų ir žurnalų, stengdavosi ką nors papasakoti iš Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros ar pamokydavo lietuvių kalbos. Visa tai darė labai rizikuodamas, tačiau noras ugdyti lietuviškumą buvo stipresnis už baimę. Jis suvokė, kad greitai išrauti blogybių, kurias pasėjo rusų gimnazijos vadovybė ir nelemtos sąlygos, nebus lengva ir prireiks daug laiko.

Dr. Motiejus Gustaitis kaip dvasininkas auklėjimo tikslams skirdavo ir savo pamokslus. Jie buvo trumpi, tačiau apgalvotai paruošti, pateikdavo daug pavyzdžių iš Lietuvos praeities bei gyvenimiškų

pamokymų. Per vieną pamokslą jis kalbėjo: „Ir tau, jaunime, geriausia tinka prašyti Viešpatį tos dvasinės šviesybės ir išminties. Tai jūsų pirmutinis tikslas. Ne tik jums, bet visiems žmonėms šviesybė arba mokslas yra galingiausias gyvenimo veiksnys. Jis tegali mus visus pastatyti ant kojų, sugrąžinti senovės garbę ir galybę. Dėl ko mes per šimtą metų savo tautos laivo nebevaldėme patys? Dėlto, kad nemokėjome jo valdyti. Užtai vėjai ir audros jį blaškė, už tai mes tamsybės bangose skęstame. Jokia tauta negali pakilti, kol neatsirems mokslu, nepersiims idėja, kuri ją gaivina. Mes, katalikai, šviesybės sūnūs juoba privalome žymėtis mokslu, jisai mūsų ginklas ir turtas; net ir mūsų tikėjimas moksle randa tvirtą paspirtį. Taigi įgyti mokslą ir jį skleisti – mūsų aukščiausias uždavinys. Reikia, kad apšvieta viešpatautų rūmuose ir lūšnelėse, inteligentų kabinetuose ir darbininkų varstotuose, atskiroj šeimynoj ir visoj tautoj. Reikia jį gvildenti mokslo veikaluose ir platinti liaudyje. <...> Reikia, kad ir pas mus mokslas nustotų buvęs užburtąja kai kurių sluoksnių paslaptimi; reikia, kad jisai taptų bendra dalimi visų mūsų ir visų geros valios žmonių. Bet kur jį galima rasti? Ne kur kitur kaip knygose. Knyga tai geriausias žmogaus minties sargas, tai mokytojas, kuris lavina be rykštės, be rūstaus žodžio, nereikalauja atlyginimo. Kada tik norit, pas jį eikite – jis niekada nemiega. Ko norite, jo klausinėkite – jis nieko neslėps. Jeigu jūs jį apleisite, jis nesiskųs. Jeigu jūs ko nežinote, jis nesityčios. Taip geros knygos lapai, tai šv. Dvasios sparnai, kurie žmogų kelte kelia. Knygos tai užkastas turtas, tai degantieji pinigai. Visų laikų šviesūs žmonės knygas itin vertino. Kol nebuvo spaudos, knygų perrašinėjimui vienuoliai visą amžių pašvęsdavo. <....> Knyga ne tiktai apšviečia, bet ir dorina. Kiek tai žmonių rado ir teberanda knygose šventumą ir sielos išganymą, jiems knyga yra tiltu tarp dangaus ir žemės. <...>

Kadangi laikas greitai teka, mes gyvenimo valtimi plaukiame dieną ir naktį be atvangos į amžinybę, o knygų tiek daug – gerų, tuščių ir blogų, tai labai reikia mokėti susivaldyti nuo bereikalingų, juo labiau žalingų raštų, reikia gerai apskaičiuoti laikas ir pasirinkti gerų geriausios ir reikalingiausios knygos. Su knygomis reikia elgtis taip kaip su žmonėmis: išsirinkti iš daugelio keletą draugų ir su jais gyventi. Taip ir skaityti ne per daug, bet gerai suvokti bendrą turinį ir išnagrinėti dalimis. <...>

Išmintis brangesnė už auksą, o gera knyga tai aukso kasykla, nesigailėkit jai nieko. Teesie nuo šios dienos gera knyga jums tikriausias draugas ir giminė, tebūnie jinai raktas į dangų.“

Nuoširdžiai sakomi jo pamokslai tuo metu darė didžiulę įtaką jaunimo dvasiniam tobulėjimui. Svarbiausia, kad jo darbai nesiskyrė nuo

žodžių. Neatsitiktinai prelatas Juozapas Laukaitis pastebėjo: „Su giliu tikėjimu buvo suderintas jo visas gyvenimas, kuriuo švietė moksleiviams ir visai aplinkai, kurioje gyveno. Jo kilni siela reiškėsi ne tik jo gilaus proto talento veikalais, jo visas gyvenimas spindėjo skaisčia dorove.“

Cituotas pamokslas – tai himnas mokslui ir knygai. Tada knyga buvo retenybė, ji vienintelis žinių šaltinis. Šiandien, nors nuo knygų gausos lūžta knygynų lentynos, jas savotiškai išstūmė informacinės technologijos, tačiau nevalia sakyti, kad knyga savo vaidmenį jau atliko. Belieka įsiklausyti į Motiejaus Gustaičio pamokymus ir pasirinkti geriausias bei reikalingiausias knygas.

Kituose pamoksluose, kurių daugiausia buvo spausdinama to meto laikraštyje „Vadovas“, randame gražių pamokymų ar paskatinimų:

„Didžiūnų mirtis garsi, lyg špižo varpai, spindi, lyg žibintų šviesa. Bet jeigu gerų darbų po savęs nepalieka, tai jų paminėjimas užgęsta su žvakių liepsna ir su varpų atbalsiu pranyksta.“

„Turtą po tėvų galima paveldėti, visokią žemės gerovę likimu laimėti, ale mokslas vien uoliu darbu atsiekiamas.“

„Malonu matyti ant jūsų veidų išrašytą mokslo geismą, da maloniau skaityti jūsų akyse būsimus laikus, šviesesnę tautos ateitį.“

Kunigas Motiejus Gustaitis buvo labai drąsus, sunkiais lietuvybei laikais jis savo pamokslais kėlė tautą ir žadino šviesuomenę labiau rūpintis mokyklomis ir švietimu.

Ir mokiniams, ir visuomenei darė įspūdį iškili kunigo Motiejaus Gustaičio asmenybė, jo mokslo laipsnis, grįžimas iš Vakarų Europos. Rusų valdžia labai nepalankiai žiūrėjo į jauno kunigo veiklą, tačiau didelių išpuolių nebuvo.

***

Kunigas Motiejus Gustaitis, šalia tiesioginio darbo, visada buvo aktyvus visuomenininkas. Rūpinosi „Žiburio“ draugijos steigimu ir daug metų buvo jos pirmininku, vienas iš iniciatorių, kad būtų pradėti leisti periodiniai leidiniai „Šaltinis“, „Žiburys“ ir kt.

Draugijos pirmininkas ir laikraščio „Žiburys“ redaktorius Motiejus Gustaitis 1911 m. pirmajame numeryje rašė: „Kaip Šešupė pavasaryje plačiai išsiplėtojo, nešdama į miestelius ir kaimus naują gyvybę, skleisdama šviesesnę ateities viltį.“ Taip gražiai draugijos veiklą palyginti su gamta galėjo tik poetas, o ta jos gyvybė – tai skyrių įkūrimas beveik visuose Suvalkų gubernijos bažnytkaimiuose, kurie rūpinosi

bibliotekų, skaityklų, lietuviškų pradžios mokyklų įsteigimu. 1912 m. draugijos suvažiavime buvo nutarta Marijampolėje įkurti „Žiburio“ muziejų. Tai būtų buvusi pirmoji atgimstančios Lietuvos kultūros įstaiga.

1911 m. Motiejaus Gustaičio pastangomis įsteigta muzikos, literatūros ir meno draugija „Gabija“, tada pradėta organizuoti muzikos ir literatūros vakarus.

Kunigas Motiejus Gustaitis kaip „Žiburio“ draugijos pirmininkas ugdė lietuvių iniciatyvumą, skatino visuomenę domėtis tautiniais, kultūriniais reikalais, kad, anot Vydūno, taptų sau žmonėmis.

***

Kai kunigas Juozas Staugaitis grįžo iš Lenkijos ir apsigyveno Marijampolėje, rūpinosi čia įsteigti lietuvių mergaitėms gimnaziją. Jam pavyko gauti rusų valdžios leidimą įsteigti keturklasę mergaičių progimnaziją su dėstomąja lietuvių kalba. 1907 m. rugsėjo 22 d. progimnazija pradėjo darbą su viena pirmąja ir viena parengiamąja klasėmis (iš viso 39 mokinės). Kunigas Motiejus Gustaitis buvo pakviestas vadovauti pirmajai lietuvių aukštesnei mokyklai ir šias pareigas be jokio atlyginimo ėjo tol, kol ši įstaiga karo metais buvo iškelta. Dirbdamas dažnai susidurdavo su įvairiomis problemomis, įdėjo daug pastangų, kol surado lietuvius mokytojus, be to, mokinių buvo per mažai, rusiškos mokyklos buvo gausesnės, jas lankė nemažai lietuvaičių.

1911 m. Motiejus Gustaitis išleido pirmąją progimnazijos laidą. Tačiau prašymas, kad šiai įstaigai leistų augti į pilną gimnaziją, buvo atmestas. Direktoriaus pastangomis kiekvienais metais mokinių skaičius pamažu augo ir 1913 m. mokėsi 91 mokinė. 1910 m. pasirodė Motiejaus Gustaičio knygelė „Marijampolės lietuvaičių progimnazijos atsišaukimas į visuomenę“, kurioje jis ragino tėvus leisti savo dukteris mokytis, aiškino mokslo reikšmę: „Taigi, norint prikelti Tėvynę iš šimtamečio miego, iš amžinos vergijos, norint išblaškyti tą, visuomet niūksančią prieš mūsų akis mirties šmėklą, kuri mus, lyg koksai historijos šešėlis... graudina ir slegia, – turi būti mūsų visų obalsiu: daugiau šviesos, ne kai kuriems tiktai luomams, neišrinktiesiems laimės vaikams, bet plačiai visuomenei, visiems tautos sluoksniams, be skirtumo, be ribų, prisilaikant principo, jog ne ta yra tikrai apšviestoji tauta, kur atskiri žmonės pasiekia aukštus mokslus, bet kur visuomenė skaityti ir rašyti moka; lygiai kaip socialiniame gyvenime ne ta vadinasi turtinga visuomenė, kur keli kapitalistai milijonus skaito, bet ta, kur didžiuma gerai pasituri, kur visi žmonių sluoksniai gerovėje gyvena.“

Tuo tamsiu ir sunkiu mūsų tautai metu kunigo Motiejaus Gustaičio pažiūros į visuomenės švietimą, jo raginimai mokytis, be abejo, surado atgarsį ne vienoje širdyje.

1909 m. progimnazijoje pradėjo dirbti pedagogė ir rašytoja Marija Pečkauskaitė. Jos pasiaukojimas gal šiek tiek palengvino direktoriaus Motiejaus Gustaičio darbą, tačiau neišsprendė visų problemų.

Ir lietuvaičių „Žiburio“ progimnazija, ir kiti švietimo darbai buvo išlaikomi kukliomis lietuvių aukomis. Darbo nebuvo galima plėsti ne tik dėl rusų valdžios kliūčių, bet ir dėl lėšų stokos. Todėl 1914 m. Motiejus Gustaitis ryžosi vykti į Ameriką rinkti aukų švietimo reikalams.

***

Antrasis darbo laikotarpis (1914–1918 m.). Kaip jau minėjau, Motiejus Gustaitis išvyko į Ameriką tikėdamasis, kad čia pagyvens ir lėšų rinkimu užsiims savo atostogų metu. Tačiau prasidėjęs karas pakeitė jo planus ir jis buvo priverstas pasilikti ilgesniam laikui. Gyvendamas svetur, labai ilgėjosi Lietuvos, apie tai galime spręsti iš eilėraščio, kuriame poetas vaizduoja Amerikos gamtą tamsiomis spalvomis, lygina ją su pragaru:

Čia upės juodos kaip derva;
Jų vengia ne tiktai žuvis,
Bet šliužas ir varlė žalsva...
Aplink juodi kalnai tematos,
Apžioję liesą upės lytį,
Lyg pragaro pažiauniai platūs,
Norį aną ryte praryti...
Apygardų laukai miškai
Išrodė mirę visiškai...

Kai Motiejus Gustaitis grįžo iš Amerikos į Marijampolę, progimnazija jau buvo persikėlusi į Trakus ir įsikūrusi vietos dviklasės mokyklos patalpose. Tačiau frontui artėjant prie Trakų, buvo gautas nurodymas progimnaziją perkelti į Rusiją. Ji atsidūrė Siennoj, vėliau – Tambove, o Marijampolės berniukų gimnazija – Jaroslavlyje. Pastarajame mieste dirbo ir gyveno Motiejus Gustaitis. Šiame krašte atsidūrė daug lietuvių, kuriais jis rūpinosi ir globojo, nes karo viesulo išblaškytiems vaikams reikėjo pastogės, maisto, drabužių. Karo sumaištyje šis darbas buvo itin sunkus. Nepaisant to, ekstremaliomis sąlygomis Motiejus Gustaitis sugebėjo Jaroslavlyje įsteigti septynias lietuvių pradi-

nės mokyklos klases, kuriose mokėsi maždaug 300 lietuvių tremtinių vaikų. Jautriasielis Motiejus Gustaitis sunkiai išgyveno tremtį, labai ilgėjosi Lietuvos, apie gyvenimą svetur jis rašė: „Slenka dienos: ilgos kaip karo metai, nuobodžios – kaip šiaurės gamta. Širdis veržte veržiasi Lietuvon, bet ir ten nerandama ramios vietelės, lyg Nojaus balandis, vėl grįžta į svetimybės laivą. O čia kur pažvelgsi, visur šaltos vargo bangos putoja. Kartais nei iš šio, nei iš to, plykstels jausmas, lyg elektros kibirkštis apniauks akis ašara ir nejučiomis giliai atsidūsti, pats nežinodamas ko ir kam: tik jauti, kad sunku, kad širdį kas gniaužo... Pakelsi vokus – išsiblaivyti, nurimti, juodsparnė vėliava gaubia palšą besaulį dangų.“ (Gustaitis M. Petras Kriaučiūnas. K., 1926, p. 46.)

Nors gyvenimas Rusijoje slėgė širdį, tai niekada nepristigo meilės savo mokiniams. Apie tai užsimena buvusi mokinė Jadvyga Laurinavičiūtė: „Dar prieš karą jis buvo direktorium „Žiburio“ mergaičių progimnazijoj Marijampolėj. Karo metu toji progimnazija kėlės į Rusiją. Jai teko būti įvairiose vietose (Trakuose, Siennoj), iki pasiekė Tambovą ir ten sustojo ilgesniam laikui (ten iš progimnazijos padaryta gimnazija). Visą tą laiką kunigas M. Gustaitis ja nenustojo rūpinęsis, kartu važiavo, nors per tai nemaža vargo teko jam pakelti. Gana skaitlingą būrį mergaičių reikėjo pavalgydinti, pernakvinti, o lėšų nebuvo, teko pačiam jų ieškoti.

Kunigo M. Gustaičio rūpestingumas, prielankumas jo globojamoms auklėtinėms visuomet buvo tikrai tėviškas. Užtat ir mokinių jis buvo labai mylimas.

Turėdamas daug įvairių pareigų Jaroslavlyje, mūsų direktorius negalėjo gyventi Tambove. Tarpais tik atvažiuodavo. Kiekvienas jo atsilankymas buvo didžiausia šventė mokinėms.

Prisimenu vieną tokią šventę. Visos gimnazijos auklėtinės buvo vasarnamiuose netoli Tambovo. Atvažiavę į vasarnamius (tąsyk tik ką įstojau į Tambovo „Žiburio“ gimnaziją) iš tolo pastebėjom kažkokį nepaprastą subruzdimą. Kas gi čia galėtų būti? – Tai direktorius atvažiavo. Mergaitės, norėdamos padaryti jam malonumą, rengia vakarą.

Nežinau, ar iš tikro tą vakarą viskas buvo taip gražu. Man rodės, kad nieko gražesnio nesu mačiusi ir negausiu pamatyti. Manau, kad mūsų direktoriui, taip pat kaip ir mums, tas vakaras suteikė nemaža džiaugsmo.

Meilė juk buvo jo rengėja, o ši burtininkė moka paprasčiausiai, mažiausią menkniekį paversti džiaugsmo šaltiniu.

Pabaigusios gimnaziją visos išsiskirstėm, retai tekdavo sueiti savo buvusį direktorių kunigą M. Gustaitį, tačiau kiekviena mūsų visuo-

met prisimena jo tėvišką rūpestingumą ir meilę.“ (Naujoji Vaidilutė. 1928 m. Nr. 1, p. 15.)

Mokinės atsiminimai dar kartą patvirtina, kad dr. Motiejus Gustaitis buvo didis mokytojas, kuris sugebėjo sėti gėrio grūdus netgi tremties sąlygomis. Tik tauri mokytojo asmenybė gali palikti tokius šviesius prisiminimus.

1917–1918 m. Tambovo gimnazijoje sėkmingai baigti mokslo metai, išleista vienintelė abiturientų laida, nes grįžus į Marijampolę nebeveikė. Šią gimnaziją baigė 12 mergaičių, o atestatai joms buvo išduoti lietuvių ir rusų kalbomis. Tai buvo pirmieji atestatai, parašyti ir lietuvių kalba. Su tais atestatais 1918 m. visos mergaitės grįžo į Lietuvą. Tai buvo kunigo dr. Motiejaus Gustaičio vienuolikos pedagoginio darbo metų indėlis į lietuviškos mokyklos istoriją.

***

Trečiasis darbo laikotarpis (1918–1927 m.). 1918 m. pavasarį buvo pranešta, kad visos lietuviškos mokyklos gali grįžti į Lietuvą. Kai tik atsirado galimybė, kunigas Motiejus Gustaitis paliko Rusiją. Prieš pat naujuosius mokslo metus sugrįžo į Marijampolę, bet, deja, „Žiburio“ gimnazijoje visos mokytojų vietos buvo užimtos. Gerai, kad greitai jam buvo pasiūlyta vadovauti Seinų „Žiburio“ gimnazijai, kuri buvo bepradedanti antruosius mokslo metus. Naujas direktorius sumaniai rūpinosi švietimo plėtra: įsteigiami paruošiamieji kursai kandidatams į pirmąją klasę, kursai suaugusiems, o 1919 m. buvo atidaryta „Žiburio“ mergaičių gimnazija, kurioje iš pradžių veikė viena klasė, bet ilgainiui mokinių gausėjo.

Seinai prieš karą garsėjo lietuviška spauda (knygomis, laikraščiais), o tuo metu net keliomis mokslo įstaigomis, kurios teikė daug vilčių. Mokslo ir švietimo darbas labai nepatiko lenkams, savo agitacija ir grasinimais jie neįstengė sutrukdyti šiai veiklai, todėl ruošė smurtą su ginklu rankose. Vos prasidėjus tretiems mokslo metams, gimnazistai buvo priversti užbaigti savo mokslus. 1919 m. rugpjūčio 23 d. po smarkaus kelių valandų mūšio lenkų kariuomenė nugalėjo negausias lietuvių jėgas ir užėmė Seinus bei jo apylinkes.

Lenkai išvaikė mokinius iš jų bendrabučių, o kelias dešimtis vyresnių klasių mokinių bei mokytoją St. Tijūnaitį įgrūdo į kalėjimą, du niekuo dėtus mokinius užbadė durtuvais. Kiti mokytojai su mokiniais spėjo pasprukti. Buvo sunaikintos lietuvių mokslo įstaigos, nusiaubti mokinių bendrabučiai, suniokoti daiktai. Priešai šaudė ir į direktoriaus Motiejaus Gustaičio buto langus, tačiau, laimei, jo nekliudė, vėliau

M. Gustaitis. 1923–1925 m.

darė kratą, konfiskavo spausdinimo įrangą, kurią buvo pirkęs ir parsivežęs iš Rusijos, suniokojo didelę dalį turtingos asmeninės bibliotekos. Šie įvykiai atsispindi ir Motiejaus Gustaičio eilėraštyje „Nors atminimo dangų...“:

Nors atminimo dangų niaukia
Rūsti likimo kaukė,
Nors tieka sluoksnių jau apkrovė
Seinus ir tą vietovę,
Kur tebeskamba dar ausyse
Laukinis lenkų plūdesys:
„Rzuć bombę – Księża tam mieszkają“,
(Mesk bombą – kunigai ten gyvena)
Ir vėl kulka piktąja
Langai ir sienos sudejavo.

Žiauri tikrovė nepalaužė direktoriaus Motiejaus Gustaičio dvasios. Jis kreipėsi į lenkų okupacinę valdžią prašydamas leidimo atidaryti gimnaziją. Atsakymu liko nepatenkintas, nes buvo keliama sąlyga, kad gimnazijos direktorius ir visi mokytojai būtų Lenkijos piliečiai. Dalis Seinų „Žiburio“ gimnazistų išvažiavo į kitas įstaigas, o kiti visai nutraukė mokslą.

***

Mokytojų A. Kubiliaus ir St. Tijūnaičio pastangomis iš Seinų „Žiburio“ berniukų ir mergaičių gimnazijų 1920 m. sausio 12 d. Lazdijuose atgaivinta mišri Seinų „Žiburio“ gimnazija. Iš pradžių buvo 68 mokiniai, o 1920 m. vasario mėn. – jau 83. Laikinai direktoriaus pareigas ėjo St. Tijūnaitis, o pirmais mokytojais dirbo: Antanas Kubilius, Antanina Karaliūtė, Bronė Karaliūtė, Simanas Vaznelis ir kunigas Pranas Leonavičius.

Kadangi Motiejus Gustaitis suprato, kad Seinuose švietimo darbo negalės dirbti, sutiko vykti į Lazdijus, kur 1920 m. kovo 1 d. pradėjo direktoriauti. Mokykla buvo įsikūrusi Seinų gatvėje Krupavičienės namuose, jos savininkė gyveno Suvalkuose. Direktorius rado apgailėtinos būklės pastatą, patalpos labai ankštos, veikė tik trys klasės, tad mokiniai turėjo mokytis pamainomis: dvi klasės prieš pietus, o viena – po pietų. Pradžioje klasėje buvo tik viena sena sofa, mokiniai turėjo mokytis stovėdami, krosnys nebuvo kūrenamos. Po kiek laiko direktoriaus rūpesčiu iš Marijampolės ir Vilkaviškio buvo pargabenta suolų.

Direktorius Motiejus Gustaitis greitai parūpino gimnazijai reikalingiausių mokymo priemonių, dviem klasėms pastatė priestatą, tačiau augant gimnazijai, to nepakako. Dėl to 1924 m. Lazdijuose nupirko iš savininkų gimnazijai nuomotus pastatus su žemės sklypu ir papildomai 2,14 ha žemės už 23 tūkst. litų. Šias lėšas skyrė Švietimo ministerija. Gimnazijos patalpos buvo sutvarkytos, sklypas aptvertas, apsodintas medžiais, perstatyti ūkiniai pastatai. Gimnazija turėjo du bendrabučius: vieną mergaitėms Rinkos gatvėje, o kitą – berniukams Seinų gatvėje.

Nelengva buvo kurti mokymo ir materialinę bazę, be to, labai ilgai buvo trukdomas normalus darbas. Kone visą laiką, iki 1924 m., mokiniai naktimis su ginklais ėjo sargybą, o dienos metu mokėsi. Daug kartų lenkai plėšė pafrontės gyventojus, mokinių tėvus. Nepaisydami visų kliūčių, ir mokiniai, ir mokytojai kruopščiai dirbo.

Iškėlus iš Seinų gimnaziją, okupuoto krašto vaikai atbėgo į Lazdijus. Čia jie neturėjo nei giminių, nei pažįstamų. Direktorius Motiejus

Gustaitis – vienintelis jų užtarėjas ir globėjas. Jis pasirūpino įsteigti du bendrabučius: vieną berniukams, kitą mergaitėms. Nemokamai juos išlaikė, davė maistą, drabužius, knygas ir visa, ko reikėjo. Mergaičių bendrabutyje buvo ir našlaičių. Pirmuosius dvejus metus okupuoto krašto mokiniai ir našlaičiai sudarė 42 proc. mokinių.

Buvusi gimnazistė ir bendrabučio gyventoja Ona Norušytė, kuri tapo pirmąja lietuvaite, apgynusia filosofijos mokslo daktaro disertaciją, apie tuometinių mokinių buitį pasakoja: „Dėvėjom tai, ką motinos, seserys buvo namie suverpusios, išaudusios. Berniukų kostiumams labiausiai tiko naminis milelis, o mergaitės mieliau iš jo siūdinosi paltus, suknelėms, sijonėliams greičiau pasirinkdavo keturnytį vilnonį ar pusmarškonį. Tik daug vėliau pradėjo rodytis pirktinių audeklų mokykloje. Avėjom klumpes, kurias išskobė tėvai, broliai, senas „dziedulis“. Vėliau įsigijom ir batus, bet tik mokyklai, bažnyčiai, vakarėliui; namie įsispirdavome į klumpes ir kaukšėdavom miesto akmenimis. Baltos drobės, dar kreida nubaltinti, virveliniais padais bateliai. Tai buvo mergaičių pasigrožėjimas vasaros dienomis. Kas jų neturėjo, jautėsi nelaiminga. Ir kaip juos saugojom. Išėjom pasivaikščioti, pradeda lynoti. Greit bateliai į užantį, o mes pačios basos. <...>

Maitinosi mergaitės paprastai, valgė Lietuvos kaime įprastus valgius: kopūstus, barščius, bulves, žirnius, kruopas, viralas būdavo virtas su mėsa ar užkulu, spirgintas ar užbalintas. Gaudavo ir virtos mėsos ar lašinių gabaliuką ant duonos. Duona būdavo kartais ir taukais ar obuolių koše patepta. Gerdavo ir arbatos – karšto užpilo ant rudenį sudžiovintų obuolių žievelių.“

Tokia buitis tuo metu buvo visų: ir mergaičių, ir berniukų. Gimnazistų amžius buvo labai įvairus: niekas nesistebėdavo, jeigu šalia dvylikamečio sėdėdavo iš armijos grįžęs jaunuolis. Tačiau visi labai troško mokytis: noriai skaitė spaudą, knygas, patys redagavo ir leido laikraštėlius: „Dzūkelių kanklės“, „Bučius“, „Lauko lelijos“ ir kt.

Lazdijų gimnazistų parengti spektakliai ar vieši vakarai su programomis labai paįvairindavo monotonišką miestelio gyvenimą. Be to, gimnazijoje veikė mišrus choras, dūdų orkestras, įvairūs būreliai. Mokinių tėvai, beraščiai arba mažaraščiai, mokslą labai vertino, džiaugėsi ir didžiavosi savo atžalomis.

Apie gimnazijos mokinių popamokinę veiklą O. Norušytė prisimena: „Mūsų tėvai, dauguma mokytojų, diduma visų žmonių šioje šalyje garbino tą patį Dievą, mylėjo tą pačią Tėvynę. Tėvai atveždavo mus į mokyklą ne tik su naminės duonos kepalu, su namie austais, kaimo siuvėjo pasiūtais drabužėliais, bet ir su namie kalbėtais pote-

M. Gustaitis su mokiniais. Apytiksliai 1923 m.

rėliais bei kartų kartose puoselėtomis dorovės normomis. Todėl nenuostabu, kad mus – katalikų tėvų vaikus – jungė didelė krikščioniškos ideologijos ir lietuviškai tautinės orientacijos ateitininkų kuopa. Jos vėliavoje įrašyti „Dievui ir Tėvynei“ nebuvo mums tik skambūs žodžiai. <...>

Ateitininkų kuopos susirinkimai vykdavo kiekvieną mėnesį. Kuopoje veikdavo įvairios sekcijos, rateliai, būreliai: eucharistininkų, literatų, vaidybos mėgėjų, oratorių, sporto. Buvo skautų bendrovė. <...> Ateitininkai leido šapirografuotą mėnesinį laikraštėlį „Ateities spinduliai“, o mergaičių kuopelė (vaidilutė) turėjo savo mėnesinį laikraštėlį „Laukų lelijos“. <...>

Mokinių organizacinė veikla netilpo mokyklos sienose. Ji liejosi per kraštus, apimdavo brolius, seseris, draugus, nepatekusius į mokyklą, dirbančius Lietuvos laukus čia – laisvoje Lietuvoje ir ten – svetimųjų užimtame Seinų krašte. Kaimo jaunimo „Pavasario“ kuopa, įsteigta Seinuose, emigravo į Lazdijus ir čia tęsė darbą.“

Stebina organizacijų gausa ir jų įvairiapusė veikla. Be abejo, kai ateitininkai organizuodavo renginius, tada įtraukdavo ir tuos mokinius, kurie nepriklausė organizacijoms. Tai buvo gražus bendravimas ir bendradarbiavimas, kurio metu ugdomas tarpusavio supratimas, visuomeniškumas ir kt.

***

Jeigu direktoriui tekdavo kur nors išvažiuoti su reikalais, jis stengėsi kuo greičiau sugrįžti, kad galėtų tvarkyti įstaigos reikalus. Į darbą dažniausiai kviesdavosi iš Dzūkijos kilusius mokytojus.

Gyvendamas Lazdijuose ir dirbdamas jau aptvarkytoje gimnazijoje, Motiejus Gustaitis gavo kvietimą profesoriauti Lietuvos universitete. Jam buvo siūloma Maironio vietoje dėstyti lietuvių literatūrą Teologijos-Filosofijos fakultete, Filosofijos skyriuje, tačiau profesoriaus vietos jis atsisakė. Sulaukė taip pat pasiūlymo eiti Vilkaviškio gimnazijos direktoriaus pareigas. Į šiuos pakvietimus Motiejus Gustaitis atsakė: „Jau, matyt, mano toks likimas, kur tik ką įkuriu, suorganizuoju, sutvarkau, netenka naudotis. Taip buvo Marijampolėje, Trakuose, Jaroslavlyje, Seinuose, taip ir Lazdijuose. Bet reikia spirtis likimui – neapleisiu Dzūkijos.“ (Ateities spindulys, 1928 m. vasario mėn., p. 19.)

Net ir matydamas to meto Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime daug ydų ir negerovių, džiaugėsi, kad gali dirbti Dzūkijoje. Tai atsispindi jo eilėraštyje „Ačiū tau, Viešpatie“:

Ačiū tau, Viešpatie, jogei apsaugojai
Mano gyvenimą ir nuo politikos,
Ir nuo visuomenės dūminio aukuro;
Jogei atakreipei tu mano žvilgsnį
Šaliai nutolusiai, vargo nualintai;
Darbą pasiūlinai prastą kasdieninį,
Kad ir negarsų, bet šviesų kūrybinį:
Skelti iš titnago ugnį su skiltuvu,
Skaldyti akmenis būsimam vieškeliui,
Ačiū tau, Viešpatie, jog atsiskyrėlius
Tu ypatingąja stiprini mylista;
Iš šio suskurdusio žemės kalėjimo
Patys sau skaidriąją kurtųsi ateitį,
Ačiū tau, Viešpatie.

Direktoriui reikėjo įvairiausiais būdais atremti Švietimo ministerijos reikalavimą – gimnaziją padaryti keturklase mokykla. Pagrindiniai ministerijos motyvai buvo šie: vyresnėse klasėse mažai mokinių, gimnazija netoli demarkacinės linijos, pagaliau neturtingiems dzūkams didelių mokslų nereikia. Dr. Motiejus Gustaitis įrodinėjo, kad šiame krašte būtina ugdyti žmonių tautinę savimonę, budinti lietu-

viška dvasią. Direktorius pasitelkė į talką mokinių tėvus bei vietinės valdžios atstovus ir apgynė mokslo įstaigą.

Dr. Motiejui Gustaičiui reikėjo įdėti daug pastangų, kol įtikino valsčių ir apskrities tarybas dėl privalomo pradžios mokslo įvedimo. Jam pavyko, vyriausybė nuo 1928 m. gegužės mėn. Motiejaus Gustaičio rūpesčiu Seinų apskrityje – pirmojoje Lietuvos apskrityje – įvedė privalomą pradžios mokslą.

***

Nors kaip direktorius pamokų turėjo mažai, tai visada labai kruopščiai joms ruošdavosi. Kunigas Motiejus Gustaitis niekada nepasitenkino tomis žiniomis, kurias įgijo bestudijuodamas, nuolat gilinosi į mokslo gelmes, daug skaitė. Nei stropiausias mokinys taip nesiruošdavo pamokai kaip direktorius: skaitydavo vadovėlius ir papildomą literatūrą, vakare ilgai lange negesdavo šviesa, o rytais grįžęs iš bažnyčios ir papusryčiavęs vėl sėsdavo prie knygų.

E. Lastas, kuris mokytojavo Seinų „Žiburio“ gimnazijoje Lazdijuose, taip apibūdina M. Gustaičio darbą klasėje: „Klasėje dirbo visuomet linksmas, juokaudamas, kas kėlė mokiniuose energiją, darbo meilę bei smalsumą jo mintis sekti. Labai dažnai visa, ką kalbėdavo, juokingai charakterizuodavo. Tuo būdu jo dėstymo tempas atitiko mokinių sielos stygas ir visą mokymą darė sėkmingą. Dėstė, berods, dažnai pasigaudamas veiklos principo, ir todėl jo pamokomis buvo mokiniai patenkinti. <...> Čia verta pažymėti, kad jis visa, kas lietuviška, dzūkiška, idealizavo, norėdamas tuo sužadinti atitinkamus jausmus, auklėti.“ (Lastas E. Dr. Motiejus Gustaitis. Švietimo darbas. 1928 m. Nr. 1, p. 7.)

Jis ne tik buvo sukaupęs gausius žinių lobius, bet ir sugebėjo juos perteikti savo auklėtiniams. Mokiniams kartais sunku buvo atsiminti kai kurias taisykles, todėl mokytojas griebdavosi įvairiausių priemonių: lotynų kalbos išimtis ar net taisykles sueiliuodavo ir kartu su klase garsiai deklamuodavo. Aišku, tai mokiniams labai patikdavo ir geriau įstrigdavo į atmintį. Lietuvių literatūrą dėstydamas nesitenkino vien vadovėlio medžiaga, o svarbesnių faktų ieškojo įvairiuose šaltiniuose. Ne veltui Juozas Tumas-Vaižgantas apie Motiejų Gustaitį yra pasakęs: „Mokės ir mokė per visą amželį.“

Labai pagarbiai savo mokytoją prisimena rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas: „Tai buvo gilios erudicijos, kilnios sielos ir taurios širdies žmogus. Visados taktiškas, saikingas, ramus, maloniai nušvitusiu veidu. Jis buvo tikras dvasios aristokratas.“

Motiejus Gustaitis, sielodamasis dėl tautos ateities, suformulavo dar vergaujančiai Lietuvai šūkį: „Tauta savo mokyklose sau ateitį gamina.“ Jis visą savo darbingą amžių organizavo švietimą ir pergyveno tuos sunkumus, kuriuos kentė lietuviška mokykla.

***

Motiejaus Gustaičio veikla neapsiribojo kunigo tarnyste ir pedagoginiu darbu gimnazijoje. Buvo aktyvus spaudos bendradarbis, redagavo katalikišką žurnalą „Žiburys“, vertė užsienio autorių kūrinius, parašė ir išleido keletą prozos knygelių, eilėraščius pradėjo spausdinti dar spaudos draudimo metais.

Motiejus Gustaitis Dzūkijos žemėje tarsi V. Krėvė-Mickevičius ieškojo užkastų lobių. 1920 m. liepos 12 d. dzūkų ateitininkų konferencijoje jis kalbėjo: „Dzūkų žemė, nors taip turtinga vaizdenomis ir senovės paminklais, dar neištirta, tik pripuolamai šis tas daroma; taip pat liaudies kūryba, sodžiaus pramone ir tautosaka vos bepradedama domėtis. Reikalinga talka, organizuotas darbas. <...>

Kas galėtų ir privalėtų rinkti muziejui medžiagą? Pradžios mokyklų mokytojai su savo mokiniais turėtų surašyti visus pavadinimus, ne tik gyvenamųjų vietų, bet ir kaimų, pievų, piliakalnių senkapių, brastų, milžinkapių, lankų, upių, upelių, miškų, ežerų, pelkių, kalnų savo mokyklos rajone. <...>

Vidurinės mokyklos išplečia šį darbą apskrities ribose, o studentai tiria žiniją, išsišakojusią įvairiomis vietos ir daiktų sritimis. <...>“

Dr. Motiejaus Gustaičio pranešimas konferencijoje, jo konkretūs nurodymai, žinoma, neliko be atgarsio. Aktyvesni mokytojai su savo mokiniais pradėjo ieškoti Dzūkijos lobių ir juos rinkti. Ypač daug dirbo direktorius, pasitelkęs žingeidžius mokinius. Uolūs talkininkai surinko daug medžiagos, pagamino reikalingą inventorių, sutvarkė eksponatus. Tadas Navickas teigia, kad „1925 m. direktorius dr. Motiejus Gustaitis įkūrė Dzūkų muziejų Lazdijuose“. Tai buvo didelis to meto įvykis. Tais pačiais metais pasirodė Motiejaus Gustaičio knygelė „Laikas Dzūkijai kurtis muziejų“, kurioje mokytojams, mokiniams ir studentams nurodo, kaip rinkti tautosaką ir etnografinius eksponatus, kaip surinktą medžiagą tvarkyti, kad būtų galima ją eksponuoti.

***

Motiejus Gustaitis parašė keletą knygelių, kuriose gvildeno švietimo klausimus. Monografijoje „Kunigas Antanas Tatarė“ (1915 m.) pristatė ne tik pirmąjį Suvalkų gubernijos lietuvių švietėją ir rašytoją,

Į medį atsirėmęs Motiejus Gustaitis

bet ir analizavo švietimo problemas, nes norėjo pamokyti, kaip pavergtos tautos švietėjai turi dirbti, norėdami tapti laisvi.

Monografijoje „Petras Kriaučiūnas“ (1926 m.) atskleidė šio didžio žmogaus pedagoginę ir tautinę veiklą.

Motiejui Gustaičiui teko artimai bendrauti su dr. Jonu Basanavičiumi, jis rėmė ir pats platino draudžiamą literatūrą. Knygelėje „Basanavičius ir „Aušra“ (1927 m.) analizavo Jono Basanavičiaus gyvenimą ir veiklą, parodė „Aušros“ įtaką tautos atgimimui.

Knyga „M. Sarbievijus“ (1925 m.) skirta poetui, kuris XVII amžiuje lotynų kalba vaizdavo Lietuvos gamtą. Tuo metu platesnė visuomenė pirmą kartą išgirdo apie šį poetą.

Didelę reikšmę turėjo knygos, kuriose autorius analizavo švietimo klausimus: „Amerikos mokykloje“ (1919–1920), „Marijampolės lietuvaičių progimnazijos atsišaukimas į visuomenę“ (1910 m.) ir kt. Jis parašė ir pirmąjį lietuvišką literatūros teorijos vadovėlį „Stilistika“ (1923 m.), kuriame pateikia taiklių patarimų bei nurodymų: „Kalba yra tautos sielos veidrodis. Kas darko kalbą, tas teršia jos sielą.“ Patariama: „Nereikia ilgu sakiniu skiesti tai, kas galima trumpai pasakyti.“ Nurodo, kad „dideliu tikslumu pasižymi liaudies patarlės“.

Jaunai, besikuriančiai mokyklai labai daug pasitarnavo Motiejaus Gustaičio vertimai: Vergilijaus „Eneida“, Adomo Mickevičiaus kūriniai ir kt.

Paskyręs savo gyvenimą švietimo reikalams, nemažai eilėraščių parašė mokyklos, švietimo, besimokančio jaunimo tematika. Eilėraštyje „Jaunimui, kursai šviesdinas“ atskleidžia, su kokiais sunkumais tenka susidurti, tačiau juos nustelbia džiaugsmas:

Aukštas Dangau, tiek suteikęs troškimo,
Širdį šlakstyki rasa;
Duok, tegu žingsnius audringo jaunimo
Lydi visuomet šviesa.

Dr. Motiejus Gustaitis, vienintelis poetas ne dzūkas, taip garsino Pietų Lietuvą kaip rašytojas ir pedagogas. Meilė Dzūkijai labai ryškiai atsispindi eiliuotuose padavimuose: „Kryžiai“, „Punskas“, „Pilaitė“ ir kt.

***

Motiejus Gustaitis dirbo negailėdamas savęs, gal todėl per greitai pavargo jo jautri širdis. 1927 m. gruodžio 23 d. paliko šį pasaulį. Amžinojo poilsio atgulė Lazdijuose. Dabar į mus poetas prabyla jau iš paminklo akmens:

Tai glūdi giesmės nerašytos,
Tai tvyro mintys nesakytos,
Kurias likimas užslopino,
Ir niekas, niekas jų nežino...

Dr. Motiejaus Gustaičio veiklą, be abejo, tinkamiausiai įvertina ir charakterizuoja buvę mokiniai ir bendradarbiai, deja, jau po mirties.

Mokytojas E. Lastas apie savo buvusį direktorių liudija: „Jo asmenyje besimokanti visuomenė nustojo tėvo pedagogo. Motiejus – tiesos, teisingumo, meilės, pasiaukojimo mokytojas, tikras pedagogas – kūrėjas... Bendradarbiaudamas su mokiniais moko jaunuomenę ištvermės, darbo meilės, o taip pat ruošia gyvenimui dorus, budrius ir sugebančius piliečius, šviesos skleidėjus. Ir jau šiandien pradeda reikštis jo metodiškai išmokslintų auklėtų iniciatyva, kurią jis ugdė savo galinga, gilia, nenugalima dvasia, poetiška kūrybine galia, savo inteligencija, giliu pasišventimu meno ir mokslo darbams, taktu ir doru, gražiu gyvenimu, niekad neklumpančiu prieš žemės bei pasaulio audrų kliūtis, pinkles – jis žengė su pergalės vėliava prie to, kas kilnu, gražu, dora, šventa bei aukšta, amžina, vesdamas paskum save vis daugiau augančių darbui žmonių.“ (Švietimo darbas, 1928 m. Nr. 1, p. 6–7.)

1924–1925 m. Seinų „Žiburio“ gimnazijos Lazdijuose 1-oji laida.
M. Gustaitis viršuje, centre

Prelatas Juozapas Laukaitis apie jį rašė: „Grįžęs iš užsienių kunigas M. Gustaitis buvo paskirtas Marijampolės valstybinės gimnazijos kapelionu. Naujos pareigos geriausiai atitiko jo švelnų būdą, jo kilnią dvasią, jo įgimtus pedagogo gabumus. Aukštam jaunuomenės mokytojo ir auklėtojo uždaviniui jis pašventė visą gyvenimą. Rusų vieš-patavimo laikais, kada Marijampolės gimnazija, vienas iš didžiausių tuomet mokslo židinių Lietuvoje, buvo verčiama tarnauti rusifikacijai, kunigas M. Gustaitis buvo vienas iš tvirčiausių lietuvių dvasios šulų. Jisai pirmutinis pralaužė rusų priespaudos ledus ir įsteigė Marijampolėje pirmą lietuvišką „Žiburio“ progimnaziją, kuriai ligi pat karo vadovavo. Jaunuomenė jautė jame dvasios vadą, suprato jo kilnius tikslus, juo tikėjo ir buvo jam atsidavus. Bet štai ištinka karas. Ištremtos iš Lietuvos mokslo įstaigos spiečiasi Rusijos miestuose. <....>“ (Tiesos kelias, 1928 m. Nr. 2, p. 119.)

Juozas Švaistra prisiminė Jo didžius darbus ir padarė tokias išvadas: „Jis yra kartu didis šviesos apaštalas, mokytojas, pedagogas. Jis labai gerai suprato, ką reiškia turėti savąją mokyklą ir joje išauklėti tinkamų kraštui darbininkų. Ir kuomet dar Lietuva kenčia sunkiuosius Rusijos priespaudos laikus, jis padeda visas savo pastangas, visą savo

sumanumą, kad įsteigtų lietuvišką aukštesniąją mokyklą – gimnaziją. Ir neatsižvelgiant visų kliūčių jam tai pavyksta pasiekti. Marijampolėje įsteigia pirmąją Rusijos priespaudos laikais lietuviškąją gimnaziją ir jai vadovauja. Čia a. a. kun. dr. Motiejus Gustaitis padarė pirmutinius žingsnius ir pramynė pirmuosius takus. Jau tik tuo jisai turi Lietuvai ypatingų nuopelnų, jojo vardas neišdildomai įterptas į Lietuvos gyvenimo istorijos lapus.“ („Rytas“, 1927 m. gruodžio 27 d. Nr. 289.)

Rašytojas Antanas Žukauskas-Vienuolis pateikia šios asmenybės charakteristiką, nurodydamas, kuo ji turėtų išlikti brangi ateinančioms kartoms: „Mirdamas jis mums paliko testamentą – gražų pavyzdį, kaip tikras kūrėjas turi išlaikyti savo autoritetą. <...> Šiandien nebeveikia į mus nei dvasininkai, nei pasauliniai autoritetai. Beveik kiekvieną jų esame girdėję nuo bačkos, anot poeto, nuo visuomenės dūminio aukuro, skaitėme pozicijos ar opozicijos spaudos skiltyse jų valkiojamus vardus ir jie mums šiandien jau nebe autoritetai.

O amžiną atilsį poetas ir visuomenės veikėjas Motiejus Gustaitis savo gyvenime išvengė žemės purvo ir nesurūko ant visuomenės dūminio aukuro, – jis visą gyvenimą pasiliko mums skaistus autoritetas ir mirė skaistus.“

Toks buvo kunigas pedagogas savo mokiniams ir amžininkams, toks jis žvelgia į mus iš amžių glūdumos, ragindamas puoselėti tauriausius jausmus ir pasiaukojamai dirbti Tėvynės gerovei.

Lietuvai atgavus Laisvę, 1990 m. Lazdijuose buvo iškilmingai paminėtos Motiejaus Gustaičio 120-osios gimimo metinės. Name, kuria-

M. Gustaičio laidotuvės. Dešinėje vyskupas M. Reinys, prelatas J. Laukaitis

Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė

me jis gyveno, įsteigtas Lazdijų krašto muziejus, kur yra Motiejaus Gustaičio memorialinis kambarys. Viena iš Lazdijų gatvių pavadinta Motiejaus Gustaičio vardu. 1995 m. Motiejaus Gustaičio vardu pavadinta Lazdijų gimnazija.

Su kunigo, poeto, vertėjo, literatūros ir kultūros tyrinėtojo, pedagogo Motiejaus Gustaičio asmenybe glaudžiai susijęs Dzūkijos krašto švietimas, kultūra ir istorija. Jis buvo ir liko didžiuoju Tėvynės meilės Mokytoju. Todėl norisi kartu su Aloyzu Sušinsku ištarti:

Ačiū Tau, Vyre, už žiburį šviesų,
Mokslo Šventovę iškilusią vėlei...
Ačiū už ryžtą, už atneštą tiesą,
Nuostabią Ugnį, kurią čia įskėlei...

Pastaba. Nuotraukos iš Lazdijų krašto muziejaus fondų.

Literatūra

Ateities spindulys, 1928 m. vasario mėn.
Berulis, K. 1936. *Kun. Motiejus Gustaitis*, Kaunas.
Berulis, K. „M. Gustaičio poezijos kalvėje“, *Dienovidis*, 1938, Nr. 4.
Gustaitis, M. 1926. *Petras Kriaučiūnas*, Kaunas.
Naujoji Vaidilutė, 1928, Nr. 1.
Patackas, A. 1993. *Motiejus Gustaitis*, Vilnius.
Pupienis, A. 1994. *Po Dzūkijos dangumi*, Kaunas.
Rytas, 1927 m. gruodžio 27 d.
Švietimo darbas, 1928, Nr. 1.
Tiesos kelias, 1928, Nr. 2.

ELVYRA BILIŪTĖ-ALEKNAVIČIENĖ – pedagogė, rašytoja, visuomenininkė, kultūrininkė. Išleido pedagoginės publicistikos ir švietimo istorijos knygas: *Gerumo šviesa* (1996), *Amžinybės sparnai* (1997), *Kunigo Antano Skelčio muziejus* (1997), *Meilės giesmė* (1999), *Gyvybės lopšys* (2000), *Tolstantis aidas* (2001), *Vilties angelas* (2002), *Pradinės mokyklos mokytojų rengimo bei švietimo raida Lietuvoje 1940–1957, mokymo metodikos priemonė mokytojams ir studentams* (2004), *Aušros sūnus* (2006), *Gaivusis šaltinis* (2007), *Alytaus švietimo arimuose* (2010). Yra parašiusi ir išleidusi mažesnės apimties informacinio pobūdžio leidinių, parengusi lankstinukų, knygos *Alytaus istorinė raida* (2004) bendraautorė, keleto knygų redaktorė.
Pedagogikos, kultūros, švietimo tematikos straipsnius publikuoja mokslo darbų žurnale „Pedagogika“, ateitininkų federacijos žurnale „Ateitis“, „Tautotyros metraštyje“, įvairiuose almanachuose, vietinėje, šalies ir užsienio spaudoje.
Dalyvavo ir skaitė pranešimus tarptautinėse konferencijose Seinuose, Punske (Lenkija) 2007–2015 metais. Lietuvoje dalyvavo įvairiose konferencijose ir skaitė pranešimus: „Spaudos draudimo sunkmetis ir jo švyturiai“, „Tautinės vertybės globalėjančiame pasaulyje“, „Jaunimo organizacijos ir jų veikla“, „Moterys dabartinėje lietuvių literatūroje ir literatūros moterys“ ir kt.

SIGITAS BIRGELIS

SŪDUVOS POETAS KSAVERAS SAKALAUSKAS-VANAGĖLIS

2013 metais minėjome aušrininko, rašytojo, spaudos darbuotojo, mokytojo ir visuomenininko, Sūduvos dzūko Ksavero Sakalausko-Vanagėlio 150-ąsias gimimo metines. Žodį *minėjome* galėtume rašyti kabutėse, nes neteko girdėti, kad sukaktuvių proga vyktų koks renginys, kad apie Jį rašytų lietuvių žiniasklaida. Nors K. Sakalauską-Vanagėlį galima vadinti mūsų kraštiečiu, bet daugeliui, ypač mūsų jaunimui, rašytojo pavardė beveik svetima.

Kas buvo K. Sakalauskas-Vanagėlis?

K. Sakalauskas tai, be abejo, reikšmingas XIX–XX a. sandūros lietuvių poezijos, eilėraščių vaikams, pasakėčių ir kitokių literatūros žanrų autorius (muziką jo eilėms kūrė tokie kompozitoriai kaip J. Naujalis), kilnios dvasios žmogus, kuris visą gyvenimą uoliai ir nenuilstamai dirbo tautiečiams ir Lietuvai. Tėvynė Jam buvo didžiausia pareiga ir iššūkis.

Gimė sukilimo metais (1863 m.) Kalesnykų kaime, Simno parapijoje. Anksti, 1869 m., mirė mama ir Ksaveras su broliu Aleksandru liko našlaičiai. Tėvų – ūkininkų – šeimoje buvo kalbama lenkiškai. Kas nėra stebėtina, atsižvelgiant į ano laiko realijas. Vaikams mokyti buvo samdomas mokytojas lenkas. Mažasis Ksaveras lietuviškai išmoko bendraudamas su kaimo vaikais. Jo tautinė savimonė pradėjo formuotis besimokant Simne, Vilkaviškyje, Naumiestyje ir Krokialaukyje, kur susidūrė su sektinais pavyzdžiais.

1878 m. K. Sakalauskas įstojo į Veiverių mokytojų seminariją, kuri buvo svarbus Sūduvos lietuvių kultūros židinys. Patriotines nuotaikas čia gaivino lietuviai mokytojai T. Žilinskas ir J. Kairiūkštis. K. Sakalauskas greit suprato, koks pedagogo pašaukimas ir kokia jo pareiga savo tautai. Jis tapo aktyviu lietuvybės puoselėtoju bei skleidėju tarp bendramokslių. Ksavero ir kitų seminaristų rūpesčiu buvo leidžiamas pogrindinis laikraštis „Laimės valanda“. Seminarijos moksleiviai uoliai skaitė „Aušrą“. Dr. J. Basanavičius ir kiti šio leidinio kūrėjai Ksaverui atrodė esą „milžinų dvasios žmonės“, kurie patriotizmu ir pasiaukojimu prilygsta Adomo Mickevičiaus poemų herojams.

Patriotinių nuotaikų pagautas K. Sakalauskas pradėjo darbuotis mokytoju gimtajame krašte. 1884 m. mokytojavo Pajevonio liuteronų mokykloje, po metų – Berznyke, šalia Seinų. Dirbdamas Berznyke ir kiek anksčiau, Ksaveras pradėjo reikštis lietuvių spaudoje. 1885 m. „Aušroje“ jis rašė: „Guodokime savo pašaukimą; tegul neatsiranda tarp mūsų dvasiažudystės tik dėlei mūsų tingėjimo; lai pražus tarp mūsų nedorybės, o pradėkime, darbuodami savo tamsesniems broliams, tarnauti visai žmogijai. Nesiskųskime dėlei savo 120 rublių, kuriuos gauname už kruviną prakaitą ant metų, bet kantriai mokykime savo vargdienėlius, dvasiškai ir doriškai būdami patys už paveizdą […]“ (*Aušra,* 1885, Nr. 10/11).

K. Sakalausko veikla Berznyke caro pareigūnų pastebėta ir tinkamai įvertinta. „Už nuopelnus“ 1888 m. poetas ištremiamas į Lomžą. Čia jis tęsia švietėjišką darbą, bendradarbiauja su lietuvių spauda, platina ją. 1905 m. K. Sakalauskas su lietuviu klebonu kun. V. Aleksandravičiumi įkuria Lomžos lietuvių draugiją. Apie šios organizacijos įsikūrimą ir jos tikslus rašo Algimantas Katilius (*Terra Jatwezenorum*, 2012). „Draugijos „Pagalba“ tikslas – padėti savo nariams pagerinti materialines ir dvasines gyvenimo sąlygas, taip pat jiems ir jų šeimoms suteikti pagal galimybes protinių ir fizinių pramogų. Šiam tikslui savo nariams ir jų šeimoms teikia pašalpas ir neprocentines paskolas; padeda nariams ieškoti užsiėmimo ir darbo vietos; padeda nariams gauti gydytojo pagalbą ir nemokamai arba sumažinta kaina įsigyti vaistų; padeda nariams sumažinta kaina pirkti įvairius vartojimo ir buities reikmenis [...].“

1905 m. Lomžos gubernijos lietuviai išrenka atstovus į Didjjį Vilniaus seimą. Jais tampa K. Sakalauskas ir kun. V. Aleksandravičius.

1906 metais, jau po spaudos draudimo panaikinimo, K. Sakalauskas surenka caro valdžios ištremtų į Lenkijos gilumą lietuvių mokytojų prašymus leisti jiems dirbti Kauno gubernijoje ir nuveža juos į

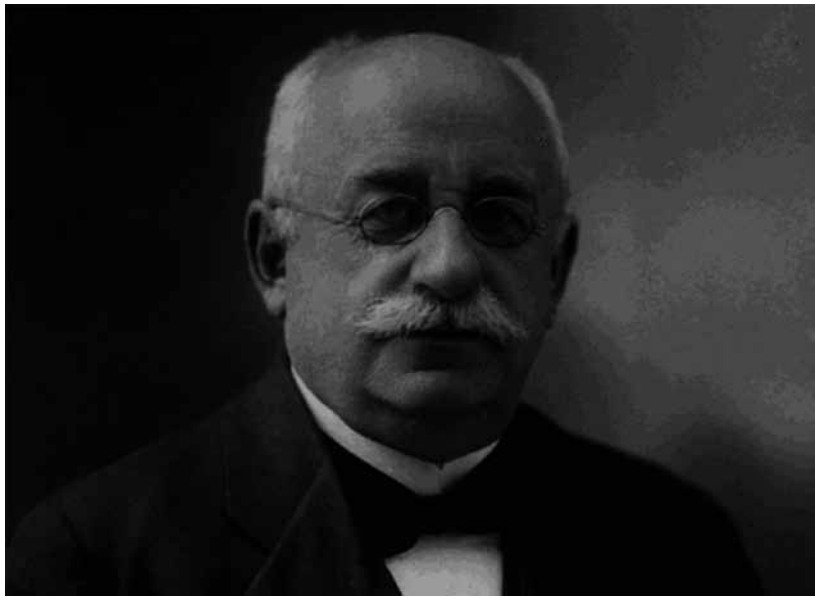

Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis

Kauno gubernatūrą. Gubernatorius Lebedincevas leidžia persikelti tik keliems lietuviams. K. Sakalauskui ne tik nesuteikia leidimo, bet jį perkelia dar toliau nuo tėvynės – į Varšuvą.

Šiame mieste poetas ne savo noru praleidžia tris dešimtmečius. Jis aktyviai veikia lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, vadovauja lietuvių kultūros draugijai, bendradarbiauja lietuviškuose laikraščiuose, rašo elementorius vaikams. Jo namai atviri tautiečiams. Juose lankosi ir Suvalkų-Seinų-Punsko krašto lietuviai, tarp jų agronomas Jonas Pajaujis, Varšuvos žemės ūkio aukštesniosios mokyklos studentas. Poetas dažnai pasikviečia jį pietų, teiraujasi, kas naujo Punsko ir Seinų krašte.

Būdamas paslaugus ir geraširdis, iš Lietuvos gavęs istorikų prašymų paieškoti antikvarinių knygų apie Lietuvos istoriją, kaipmat leidžiasi per visus Varšuvos antikvariatus, skolinasi pinigų, kad tik nupirktų prašomų knygų. Susidraugauja su istoriku Ignu Jonynu, taip pat kilusiu iš Simno apylinkių, kuris padeda K. Sakalauskui, kai šį smaugia skolos.

K. Sakalauskas-Vanagėlis miršta 1938 m. birželio 15 d. Varšuvoje. Jo karstą iš buto, kuriame aukotos lietuviškos šv. Mišios, iki centrinės Varšuvos geležinkelio stoties lydi didelė lietuvių minia. Karstas skendi vainikuose, iš kurių puošniausias – Lietuvos pasiuntinio Varšuvo-

je Kazio Škirpos – nupintas iš ąžuolo lapų, papuoštas tautinių spalvų kaspinais ir rožėmis.

Laikraščių K. Sakalauskui-Vanagėliui skirtuose nekrologuose subtiliai užsimenama, kad būdamas aušrininkas negrįžo į nepriklausomą Lietuvą. Dėl šios priežasties 1925 metais jį užsipuolė suvalkiečių „Šešupės bangos“. Juozas Tumas-Vaižgantas publikuodamas savo „Lietuvių literatūros paskaitas“ irgi prikišo K. Sakalauskui jo buvimą Lenkijoje.

K. Sakalauskas-Vanagėlis svajojo grįžti į Tėvynę. Apie tai liudija jo 1923 m. rugpjūčio 10 d. laiškas kalbininkui Kazimierui Būgai, kuriame jis rašo: „Lenkijoje esmi išsitarnavęs emeritūrą ir ten turiu iki mirties dienai užtikrintą duonos kąsnį. Širdis vis Lietuvon traukia, ir aš užpernai, pernai, šiemet nors vasarai Tėvynėn atvažiuoju. Jau baigiau 60 amžiaus metų ir 40 metų Lietuvos atgimime mano darbavimosi; apie šias sukaktuves laikraščiai paminėjo. Dar kiek sveikatos turiu, bet jau senatvė; nežinau, ar kam tikčiau Lietuvoje; nenorėčiau savimi apsunkinti mylimą Tėvynę, jeigu, negalėdamas gerai darbuotis, valgyčiau jos duonelę. Prašau Jūsų Sveikatos pasitarti su mūsų veikėjais, gal panorėtų paskirti mano jėgoms tinkamą vietą, tai išsižadėčiau ir lenkų emeritūros, ir gero buto Varšuvoje ir grįžčiau saviems patarnauti, upių (upelių), ežerėlių, kalnelių, slėnių, pelkių, pušynų vardus rankioti, žmonių ir augančios kartos širdis šildyti...“

1938 m. birželio 18 d. K. Sakalauskas-Vanagėlis buvo palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

Kūryba

K. Sakalauskas-Vanagėlis visą gyvenimą išliko tikras aušrininkas, tikriausia šio žodžio prasme. Jo kūrybos pradžia sietina su J. Basanavičiaus „Aušros“ pasirodymu. Šiame leidinyje buvo išspausdinti geriausi jo eilėraščiai. Vėliau savo kūrinius spausdino „Šviesoje“, „Apžvalgoje“, „Lietuvių laikraštyje“, „Šaltinyje“, „Viltyje“ ir kt. 1921 m. pasirodė autoriaus parengti „Raštai“. 1995 m., jau šiais laikais, išleista jo kūrybos rinktinė „Kur banguoja Nemunėlis“.

Kūrybinis rašytojo palikimas įvairus: eilėraščiai, vaizdeliai, apsakymai, pasakos, eiliuotos ir prozinės pasakėčios. Jo kūryba vieninga savo tikslais bei intencijomis, pritaikyta tuometinei situacijai, visuomenės poreikiams, jautri aplinkai. Ji rėmėsi meile muzikai ir pedagogo talentu. Įsidėmėtina, kad Vanagėlis muzikaliausias „Aušros“ poetas.

Kai kurių eilėraščių jis nespausdino, kol nebuvo sukurta jiems melodija. Gražiausias jo kūrinys „Iš tolimos šalies“ parašytas 1883 m., o pirmą kartą išspausdintas (su J. Naujalio muzika) „Šviesoje“ tik 1887 m. Vanagėlis, siekdamas, kad parašytas tekstas būtų dainuojamas, skatino dainos žanro formavimąsi XIX a. pabaigos lietuvių poezijoje. Žinoma, dainiga poezija prislopina intelektą, bet verčia pasiduoti jausmingumui. Ji yra labiau suprantama ir prieinama neišprususiai visuomenei.

Analizuojant Vanagėlio kūrybą, reikia pažymėti, kad jo kūriniams dažnai stinga poetikos, vidinio nerimo, išgyvenimo natūralumo. Akį rėžia sentimentalūs romansų vaizdiniai bei „emocinio kalbėjimo štampai“. Juozas Tumas-Vaižgantas negailėjo Vanagėliui kritikos dėl jo eilių paprastumo. Kita vertus, dėl paprastumo poeto eilės buvo žmonių mėgstamos.

Vienas iš geriausių Vanagėlio kūrinių „Kur banguoja Nemunėlis…“ primena (vėliau sukurtus) Maironio eilėraščius („Mano gimtinė“, „Kur bėga Šešupė“). XIX–XX a. sandūroje tokiais kūriniais lietuvių poetai bendravo su žmonėmis, žadino jų patriotinius jausmus.

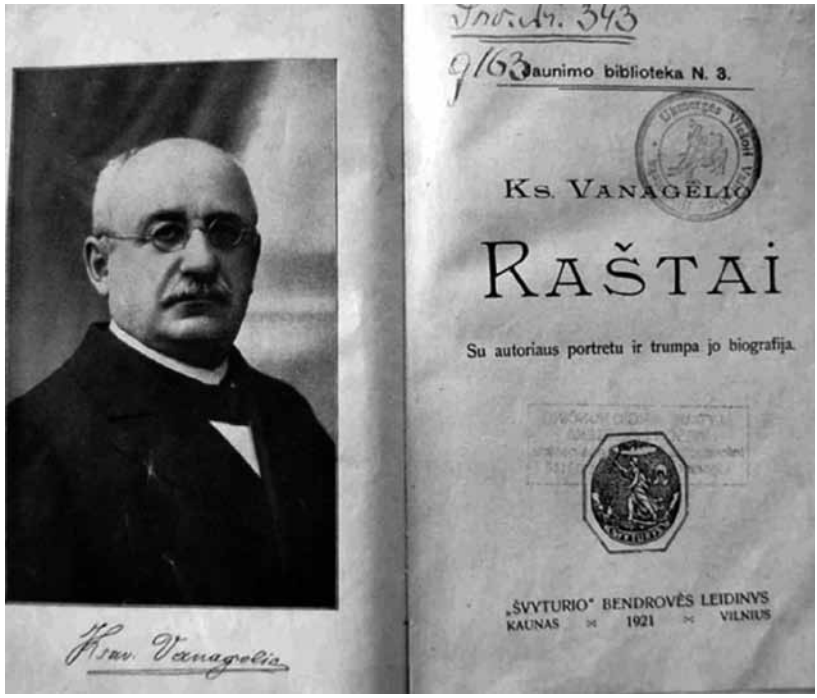

Ksavero Sakalausko-Vanagėlio *Raštai*

Kur banguoja Nemunėlis,
Kur Šešupė miela plaukia, –
Ten Lietuva mano brangi,
Ten širdis vis mane traukia.
Ten darželiuos pinavijos
Ir mergelės kaip lelijos,
Ten šalelė daug geresnė,
Juoda duona ten gardesnė.

Vanagėliui rūpi Tėvynė. Jis gėrisi jos kraštovaizdžiu, reiškia pagarbą gimtajai kalbai, dainoms, tikybai, džiaugiasi dorais žmonėmis. Jis yra įsitikinęs, kad krašto laisvę ir gerovę galima pasiekti mokslo bei švietimo keliu.

K. Sakalauskas yra žinomas kaip kūrinių vaikams autorius. Įdomu, kad pats rašytojas neskyrė eilėraščių vaikams ir suaugusiems. Ir vienuose, ir kituose vyrauja auklėjamosios tendencijos. Literatūros kritikai pažymi, kad Vanagėlio poezija mokanti, ugdanti patriotinius jausmus, deja, patetiška, neretai virsta publicistika bei deklaracija. Vis dėlto geriausiuose kūriniuose, ypač vaikų poezijoje, K. Sakalauskui-Vanagėliui pavyksta išvengti didaktikos.

Įdomios yra Vanagėlio pasakėčios, kurios pasižymi siužeto originalumu, įdomiais pamokymais, spalvingu pasakojimu („Genys ir dagilis“).

KĘSTUTIS SUBAČIUS

KARO ŽAIZDOS SU VOKIŠKŲ „BERTŲ“ PALIKTAIS NAIKINIMO PĖDSAKAIS SŪDUVOS ŽEMĖJE

1914–1915 m. per Sūduvos žemę nugriaudėjo net keturios karinės pragaro mašinos naikinančios bangos, įskaitant karo pradžios šimtatūkstantines karines kolonas, su patrankų trenksmais peržengusias valstybinę sieną. Paprastai karo žalos statistika siekia gana tiksliai suskaičiuoti fronte žuvusius karius, civilius gyventojus, sugriautus namus, sunaikintas kitas materialines vertybes. Tačiau ji nepajėgi įvertinti žmonių visų dvasinių išgyvenimų – motinų, artimųjų ašarų, netekus savo sūnų, kitų artimųjų, ir to siaubo, kurį patiriama, kai žmonių akyse naikinamas gyvybės pradas, kultūra, – visa tai, ką jie šimtmečiais kūrė, augino, puoselėjo, brangino, kai aplinkui plinta chaosas, savivalė ir grubiausia prievarta.

Taigi po trečiosios bangos į susigrąžintą Suvalkų guberniją vėl grįžo carinė administracija. Stengtasi sutvarkyti valdymo aparatą, atkurti suardytą ekonomiką, miestų infrastruktūrą, surašyti karo sukeltus nuostolius, netektis ir panašiai. Šis palyginti neilgas atokvėpio nuo karo baisumų laikotarpis, tetrukęs Sūduvos žemėje tik apie tris mėnesius, iš tiesų buvo labai neramus, apgaulingas – aplinkui vyko žiaurus karas ir nebuvo jokių požymių, kad jis turėtų greitai baigtis. Kartu šis atokvėpis Sūduvoje žymėjo tam tikrą karo ir kančių etapą, po kurio į mūsų žemę 1915 m. vasario–balandžio mėn. įsiveržė dar labiau naikinanti, jau ketvirtoji karo ugnies banga, siautėjusi Lietuvoje daugiau kaip pusmetį. Ji buvo nulemta Vokietijos ir jos satelitų strateginio siekio sutriuškinti, sunaikinti Rusijos armiją ir po to vėl atsigręžti į Vakarų frontą Prancūzijoje.

1 pav. Suvalkų carinės gubernijos žemėlapis. Apie 1914 m.

Rašydamas apie karo daromą žalą, turiu save apriboti ir labiau turėti omeny materialinę žalą, įvairias prievoles gyventojams ir prievartinius veiksmus prieš juos. Ne todėl, kad tai būtų reikšmingesni, esmingesni dalykai. Atvirkščiai, jų negalima lyginti su žuvusių civilių, karių aukomis, su gyvųjų patirtomis dvasinėmis kančiomis, netekus artimųjų, motinų, tėvų, vaikų, senelių, su didžiuliais asmeniniais ir visuomeniniais nepritekliais, dorovės deformacijomis, kitomis ilgalaikėmis netektimis. Bet aprašyti karo, kaip baisios žmonijos bėdos, padariniams ir jo ilgalaikėms pasekmėms prireiktų atskiros esė knygos.

Karo naikinamos materialinės vertybės yra žmogaus proto ir rankų kūriniai, turintys civilizacinės kultūros materializuotą, aiškiai apibrėžiamą dydžiu vertės pavidalą, todėl aiškiau išreiškiamos. Jos vienodai svarbios abipus fronto esančioms tautoms, žmonėms, visuomenėms ir, matyt, vienodžiau vertinamos. Tad šiuo atveju į jas pabandykime pažvelgti vadovaudamiesi anksčiau paminėtu principu.

Jau pirmosiomis karo dienomis pradėjo veikti karo padėties įstatymai, leidžiantys: suimti ir iškelti asmenis, įtariamus šnipinėjimu; draudžiantys streikus; konfiskuoti dviračius, automobilius, laivus, aeroplanus, dirižablius; iškeldinti iš priefrontinės linijos gyventojus; atsitraukiant kariuomenei evakuoti gyventojus, turtą, o to, ko negalima išvežti, naikinti, ir kt.

Keliams, tiltams ir perkėloms per upes tvarkyti ir kariniams kroviniams transportuoti, sužeistiesiems pervežti, įtvirtinimams rengti karinių apygardų vadų reikalavimu buvo privaloma tvarka telkiamos pastotės – ūkininkai su arkliais ir vežimais, darbininkai. Šios prievolės mūsų krašte buvo vadinamos „stuikomis“. Apie jų mastą byloja dokumentai. Keletą jų pateiksiu.

1914 m. lapkričio 6 d. Suvalkų gubernatoriaus telegrama Vilkaviškio apskrities viršininkui dėl pastočių organizavimo karo reikalams.

Karo aplinkybėmis

Skubiai

Siūlau pasirūpinti, kad kasdien 9 val. ryto Vilkaviškio stotyje būtų sutelkiama 400 vežimų gabenti maistui kariuomenės reikalams. Jei trūktų vežimų Vilkaviškio apskrityje, kreipkitės į Marijampolės [ir] *Naumiesčio apskričių viršininkus, prižiūrėdami, kad vežimai būtų laiku ir pakankamu kiekiu pristatomi į minėtą stotį. Už tai asmeniškai atsakote.*

Už Suvalkų gubernatorių grafas Bartas

/Lietuvos TSR CVIA, f. 1010, ap. 1, 1914 m., b. 421, l. 42. Nuorašas rusų kalba/

Kita Suvalkų gubernatoriaus Kuprijanovo 1915 m. gegužės 11 d. telegrama generolui Kolosovskiui dėl darbininkų ir pastočių pasiuntimo pozicijų tvirtinimo darbams. Pranešama, kad Vilniaus gubernatoriaus įsakymu tiems darbams pasiųsta per du kartus 6 500 darbininkų ir 850 pastočių į Seinus, Lazdijus, Simną iš Vilniaus gubernijos įvairių apskričių (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Priverstinis darbas Pirmajame pasauliniame kare

Į kur pasiųsta	Iš kokios apskrities siunčiama	1915 04 28		1915 04 30	
		Darbininkų skaičius	Pastočių skaičius	Darbininkų skaičius	Pastočių skaičius
Seinus	Ašmenos	375	40	--	--
	Lydos	625	60	660	100
	Dysnos	--	--	700	100
	Vilkiškės	--	--	640	--
Iš viso		1000	100	2000	200
Lazdijus	Ašmenos	250	25	660	100
	Švenčionių	250	25	320	--
	Vilkiškės	--	--	20	100
Iš viso		500	50	1000	200
Simną	Švenčionių	375	40	340	100
	Vilniaus	625	60	660	100
Iš viso		1000	100	1000	200
Pasiųsta	Iš viso	2500	250	4000	600

Parengta pagal: Lietuvos TSR CVIA, f. 1010, ap. 1, b. 887, l. 12. Siunčiamojo rašto nuorašas rusų k.

Čia pateikti duomenys apie priverstinį darbą viename karo fronto ruožų 1915 04 28–30 dienomis, kuomet po sėkmingo vokiečių puolimo rusų kariuomenė atsitraukė į pozicijas Pilviškių–Simno–Lazdijų–Seinų linijoje. Tačiau priverstinis darbas buvo naudojamas per visą karą tiek rusų, tiek vokiečių ir jo mastas sunkiai nusakomas. Vokiečių armijos generolas E. Ludendorfas, pradžioje buvęs 8-osios armijos, vėliau viso vokiečių Rytų armijos štabo viršininkas, savo atsiminimų knygoje apie 1914–1918 m. karą rašė, kad prie įtvirtinimų palei visą Rytų Prūsijos sieną rengimo darbų privaloma tvarka buvo pasitelkti visi vyrai, nemobilizuoti į kariuomenę. Dėl objektyvumo reikia pasakyti, kad už „stuikas“ rusų kariuomenė turėjo mokėti 6 rublius už parą, tačiau esant karo sumaiščiai daugiausia tai buvo tuščia deklaracija, dažnai pridengiama išduodamais popieriniais kvitais. Žygiuojant rusų kariuomenei per Rytų Prūsiją, pasienio „stuikininkai“ tą prievolę vykdė be didelio spyriojimosi, nes grįždami į namus tuščius vežimus prisikraudavo įvairių daiktų iš ištuštėjusių prūsų (vokiečių) ir mažlietuvių sodybų.

Labai vaizdžiai apie karo laikų moralę ir priverstinius darbus Seinuose alegorine prasme yra rašęs Petras Klimas, ten apsilankęs 1915 m. spalio antrojoje pusėje („Iš mano atsiminimų“, Bostonas, 1979, p. 71–72): *„Vyskupų posesija buvo taip tuščia, kad net ožkos neatsirado rinkoje peraugusiai žolei nužliaugti. Tik apie porą šimtų amazonių* [graikų *amazones* < *a* (neigimo dalelytė) + *mazos* „krūtis“ – K. S.] *atlaikė pozicijas, keturiais atvejais užimtas ir atimtas. Kaip Homero apsakymuose, jos čia pasirodė drąsesnės už vyrus, kurie išsilakstė tik vokiečių patrankoms sugaudus. Susikrovusios rublių, rusams apkasus kasdamos, jos dabar nuotaikingai tikėjosi amžinai gelbėtis. Su vokiečiais iš pusės jos dabar kasė bulves pabėgėlių užuoganose. Toje moteriškoje respublikoje landratas* [apskrities viršininkas] *turėjo daugiau sėkmės negu kitur, nes ir pats stengėsi meiliau įsiteikti. Tiesiog iš kariuomenės sandėlio jis dalino amazonėms druską, cukrų ir miltus.“*

Kaip teigia dauguma istorikų, judrus karo frontas visam kraštui pridaro daug nuostolių ir įvairių netekčių, bet ne tiek, kiek užtrukęs pozicinis karas. Tai mes matome ir Sūduvos krašte 1915 m., kur fronto pozicijos ėjo Suvalkų–Kalvarijos–Liudvinavo–Marijampolės linija ir išsilaikė šešis ar kiek daugiau mėnesių. Bet būkime nuoseklūs ir grįžkime prie 1914 m. karo naikinančio volo padarytų nuostolių trumpos apžvalgos. Vertindami juos tiek natūriniais, tiek piniginiais vienetais susiduriame su įvairiomis variacijomis, aptinkamomis įvairių komisijų ataskaitose, kituose šaltiniuose.

Marijampolės ir Naumiesčio apskrityse padarytiems nuostoliams nustatyti 1914 11 11 Marijampolėje buvo sudaryta komisija, veikusi iki 1915 03 03. Rusijos II ir III dūmos deputatas Andrius Bulota 1914 m. rugsėjo–lapkričio mėn. apvažiavo visą guberniją iš Augustavo per Suvalkus, Kalvariją, Liudvinavą, Marijampolę, Vilkaviškį, Kybartus, Virbalį, Naumiestį ir konstatavo, kad daugiausia nukentėjo 8 km pločio lietuviškasis pasienio ruožas, nes laukai jame išrausti apkasų, sunaikinti pasėliai, trobos likusios kur ne kur, dažniausiai be stogų ir durų. Mažesnių nuostolių patirta 24 km pločio pasienio juostoje. Tarp daugiausia nuostolių patyrusių miestų paminėjo Naumiestį ir Kybartus. Naumiestyje sudegė 58 namai, iš likusių kitų nėra nė vieno, kuris būtų bent kiek nenukentėjęs.

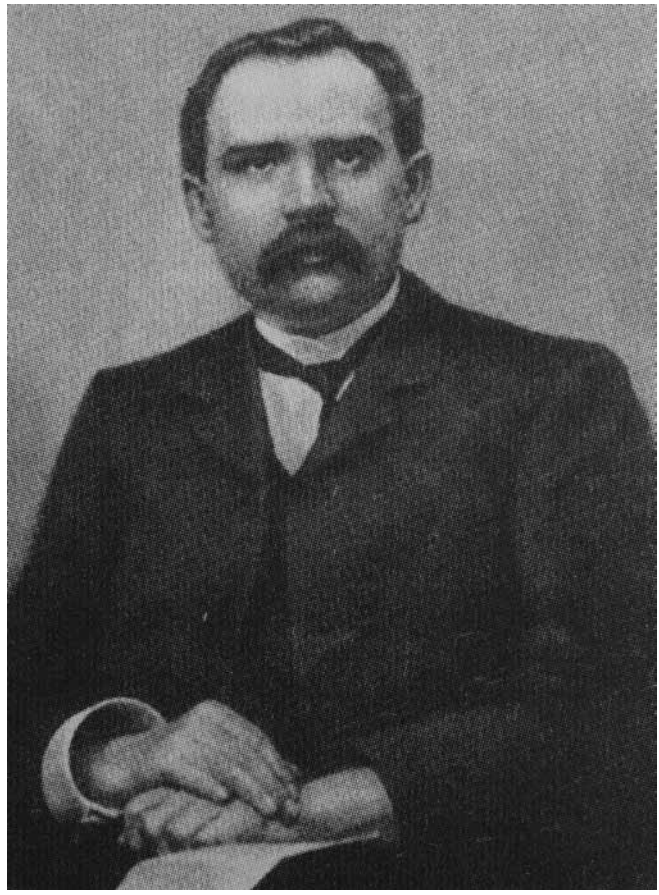

2 pav. Lietuvybės gynėjas, Dūmos deputatas, advokatas Andrius Bulota, g. 1872 m. Putriškių k., Padovinio vls., vokiečių nužudytas 1941 m.

1914 m. lapkričio 13 d. (senuoju stiliumi spalio 31) „Lietuvos žinių“ 173 nr. išspausdintoje korespondencijoje apie karo padarytus nuostolius Vilkaviškio apskrities Alvito apylinkėse rašoma: *„Čyžkų kaime išdeginta 15 gyventojų, Vaičlaukyje – 2 gyventojai, Kiršuose – 5 gyventojai, Boblaukyje – 8 gyventojai, Misvečiuose – 3 gyventojai. Taipogi sudegė šie dvarai: Kaukakalnis, Penkiniai, Valerijanavas, Versnupiai, Rutkiškiai ir Unija. Sudeginta taip pat bažnyčia ir klebonija. Bažnyčiai begriūnant ir nuo šūvių užmušta žmonių. Ant šventoriaus užmušta 7, sužeista 5...“*

1914 m. rudenį, karo veiksmams kelis kartus ritantis Sūduvos žeme, labiausiai kentėjo Suvalkų gubernijos pasienio gyventojai. Siekiant jiems padėti gubernatoriaus įsakymu buvo sudarytas Suvalkų gubernijos piliečių komitetas. Analogiški komitetai buvo sudaromi ir apskrityse iš valdžios ir visuomenės atstovų. Nuo 1914 m. spalio šiam komitetui pirmininkavo Andrius Bulota. Frontui slenkant į rytus dėl karo veiksmų nuolat didėjo nukentėjusių pabėgėlių skaičius ir gubernijos Piliečių komitetas savo veiklą toliau plėtojo Vilniuje ir jo apylinkėse. Čia buvo šelpiama ir globojama apie 5,2 tūkstančio žmonių. Į Trakus atkėlus Marijampolės mergaičių „Žiburio“ progimnaziją, o į Vilnių – Veiverių mokytojų seminariją, komitetas išlaikė moksleivių bendrabučius. Be to, jis turėjo subūręs skrajojančius šalpos būrius, kurie teikė pirmąją pagalbą naujai atvykstantiems nukentėjusiesiems.

Pradėtam 1915 m. vasario 7 d. vokiečių puolimui rusų kariuomenė Sūduvoje priešinosi žymiai atkakliau nei 1914 m. rudenį. Tik rugsėjo mėnesį vokiečiams pagaliau pavyko užimti visą Suvalkų gubernijos teritoriją. Dėl 1915 m. vykusių mūšių kraštas patyrė ypač didelių nuostolių.

Apie karo ugnies nusiaubtą pietinę krašto dalį gana vaizdžiai ir detaliai savo atsiminimuose rašė iškilus Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, politikas, diplomatas Petras Klimas, gimęs Kušliškių kaime prie Kalvarijos. Jis, kaip Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti vykdomojo komiteto narys (vykdomasis komitetas faktiškai buvo slaptas Lietuvių komitetas politikos klausimams svarstyti – sutrumpintai Politikos komitetas, susikūręs Vilniuje 1915 m. rugsėjo 23 d.), buvo įgaliotas 1915 m. spalio 15–31 d. apžiūrėti karo nusiaubtą pietinę Sūduvos krašto dalį. Į šiaurinę krašto dalį iškeliavo Pranas Dovydaitis, į Žemaitiją – Peliksas Bugailiškis. Tokios apžiūros, kaip jas pavadino pats P. Klimas – „slaptosios žvalgybos“, buvo atliekamos, siekiant surinkti daugiau informacijos apie tikrąją Lietuvos ekonominę, socialinę, kultūrinę padėtį, praūžus frontui ir pradėjus šeimi-

3 pav. Maskvos universiteto Teisės fakulteto studento Petro Klimo-Klimaševskio 1911–1914 m. studijų knygelė. LCVA, f. 383, ap. 18, b. 78, l. 221. a. p. – 222

ninkauti vokiečių karinei okupacinei valdžiai, užmegzti tiesioginius ryšius su vietų atstovais. Kartu norėta pasiaiškinti krašto politines nuotaikas ir vietų potencialias intelektualines pajėgas valstybės gaivinimo sąjūdžiui plėtoti. Lankant draugijos skyrius tartasi su jais dėl naujų mokyklų steigimo, nukentėjusių nuo karo žmonių globojimo ir panašiai. Savo kelionę Sūduvos krašte P. Klimas „slaptomis žvalgybomis“ pavadino ne dėl metaforos, bet atspindėdamas to laikmečio padiktuotą realią padėtį.

1915 09 18 okupavusi Vilnių, o netrukus ir visą Lietuvos teritoriją, Vokietija įvedė okupacinį režimą, sustabdė visų lietuvių laikraščių leidimą ir visą lietuvių visuomeninį bei kultūrinį darbą. Be vokiečių valdžios leidimo nebuvo galima laisvai keliauti. Todėl komitetas griebėsi gudrybės, prašydamas leisti jam organizuoti maisto pristatymą į Vilnių iš provincijos ir tuo pretekstu gavo leidimus kelionėms – „žvalgyboms“.

Pati kelionė tuo laikmečiu, nors ir gavus okupacinės valdžios leidimą, buvo varginanti ir sunki. Krašte neveikė jokia keleivių vežimo struktūra ir teko pasikliauti savo gebėjimais susirasti už pinigus ar prasimanyti kitais būdais kokį nors valstiečio kinkytą vežimą arba keliauti pėsčiam. Petrui Klimui buvo šiek tiek lengviau. Jis turėjo Po-

litikos komiteto įgaliojimus ir okupacinės valdžios leidimą kelionei, kurie kažkiek padėjo, bet ne visuomet, išprašant pavėžėjimui arklinius vežimus klebonijose, todėl nemažą kelio dalį jis įveikdavo pėstute.

Petras Klimas tada tebuvo 24 metų jaunuolis, tik prieš metus baigęs Maskvos universitetą, pilnas jaunatviškos energijos ir patriotinio entuziazmo. Savo kelionę iš Vilniaus Lentvario link pradėjo pėsčiomis. Toliau buvo Trakai, Aukštadvaris, Stakliškės, Jieznas, Nemaniūnai. Iš pastarųjų persikėlė per Nemuną. Tuomet, kaip pats sakė, atsidūrė „gimtojoje Sūduvoje, be to, lakštingalų sostinėje“. Tačiau prieš pradėdamas apibendrintai apžvelgti jo kelionės metu pamatytus karo padarinius, turiu grįžti prie Klimo vaizdingai aprašyto karo padarinių paveikslo Trakuose ir jo apylinkėse. Panašų arba dar baisesnį vaizdą netrukus jis aptiks savo gimtinėje. Kartu jis čia ras ne tik karo sudarkytą krašto vaizdą, bet ir slogią, bauginančią savo padariniais karo šmėklos pasėtą dvasinę atmosferą. Taigi Petras Klimas pasakoja („Iš mano atsiminimų“, p. 56–57): *„Trobos tuščios, apardytos, vos keletą moterėlių temačiau bulves rausiant ir porą karvių, vos ant kojų bepastovinčių. Neaptikau nė vokiškų „aruodų“* [dengti vokiečių sunkvežimiai rekvizuotiems javams vežti], *nes, matyti, čia nebuvo ko semti. Šalia kelio apkasai tebuvo greitomis išrausti ir net neapšaudyti. Ugnies baras ėjo per Trakus. Apkasų apkasai čia buvo išknaisioti, išvarstyti, kraujais apšlakstyti... Triamžiai Bernardinų mūrai, kuriems buvo lemta pavirsti kitokia atgailininkų pastoge, dabar savo prakiaurintomis ir apdegusiomis sienomis netesėjo teikti prieglaudos net suskurdusiam gyviui. Stebuklingoji Mergelė apgynė Vytauto bažnyčią nuo tokio pat likimo, bet ir ji prarado savo didybės frontoną. Sužalota, be bokšto, ji betgi nepasidavė abiejų puolikų šūviams. Taip pat buvo sumušta ir cerkvės viršūnė. Skurdi, labai skurdi liūdėjo žavinga pilis, kur tiek taikoje kilnių darbų padaryta ir tiek piktenybių iškentėta nesantaikų metais!*

Nesutikau čia net žmonių, nei griežtų biblijos gerbėjų, fariziejų neprietelių ir ne mažiau garsių agurkininkų – karaitų (kuriuos vadina karaimais), nei senųjų Kipčiako ir Krymo totorių palikuonių... Nebuvo užtat nei užeigos, nei krautuvės...

Karo veiksmų įkarštyje iš parapijos žmonės išbėgioję ir ligi šiol maža kas tesugrįžęs... nepasiliko nė vieno inteligento: gydytojo, nei verslininko, nei vargonininko, nei zakristijono. Valsčius – be administracijos, be teismo... Dėl sausros tą vasarą derlius buvo labai menkas, be to, javus kariuomenė dar laukuose arkliams sušėrė ir suklojo... Bado grėsmė juo didėjo, kad tą rudenį mažai kas atsisėjo. Tik tie,

kurie turėjo bulvių atsargas, ryžosi savo sėklą „išbarstyti“ neaiškiai ateičiai... Prie bedruskės mitybos prisidėjo dar dizenterija, kalbėta apie cholerą. Mėsos žmonės nematė nė šventadieniais: gyvuliai buvo kariuomenės suvalgyti. Retai kam pasisekė nuslėpti karvę...

Pro ramųjį Galvės ežerą tuojau patekau į kažkokį kurmyną. Pats kelias šovinių kaip raupsais išbiaurotas. Trobesių sienojai, lentos ir durys buvo čia suneštos į apkasus, kurie čia gilūs. Dengti, kambarių pavidalo. Granatų skeveldros tose naujųjų amžių katakombose, konservų dėžės, neramaus guolio šiaudai, kraujais apšlakstyti, teikė gausios medžiagos apmąstymams. Štai dar keletas pamestų laiškų iš Vokietijos, rašytų gyvam ar nebegyvam vyrui, tėvui, broliui. Jie toki bespalviai, lakoniški, nelaimingi. Bet koks išdidus tonas laikraščių atplaišose.“

P. Klimo atsiminimų ištraukos paskutiniame sakinyje išreikšta mintis labai koncentruotai, imliai atspindi tų laikų Vokietijos ir ne tik jos spaudoje vykdytą politinę karo propagandą, šlovinant vokiečių kariuomenės pergales, keliant pačios vokiečių tautos didybę ir jos pranašumus prieš kitus. Kaip parodė istorija, tokia politika ilgainiui Vokietiją atvedė į gėdingą pralaimėjimą.

Ženkime toliau gilyn į Sūduvą Petro Klimo pėdomis. Metelių miestelyje, praūžus frontui, apie 30 šeimų liko be pastogės, Leipalingio bažnytkaimio kaip ir nebuvę, apie 90 trobesių, įskaitant ir kleboniją, sudegę. Ketvirtosios dūmos Suvalkų gubernijos deputato kunigo Juozo Laukaičio rezidencija – Leipalingis išgyveno ir beveik biblinių istorijų, tuo ruožu vyko garsusis „gyvulių egzodas“. Karo pradžioje pradėjus rusams trauktis iš Rytų Prūsijos, siekiant nepalikti maisto vokiečiams, už Nemuno buvo skubiai išvaromi visi pafrontėje buvę gyvuliai. Vienas iš tokių traktų iš Kalvarijos–Punsko ruožo Nemuno link ėjo keliu ir pakelėmis per Leipalingį. Varomos didžiulės gyvulių kaimenės viską siaubė pakeliui. Dalis varomų gyvulių dėl karščio, troškulio ir išsekimo nudvėsė nepasiekus Nemuno. Kita dalis, artėjant vokiečiams prie Nemuno, nespėjus jų pervaryti per šią upę ties Liškiava, rusų kareivių iš anapus Nemuno buvo iššaudyta. Panaši gyvulių naikinimo priemonė buvo pritaikyta ir kituose panemunės brastų ruožuose.

Apie šiame regione tvyrojusią baisią sumaištį liudija ir Bronius Kašelionis („Dainava: Seinų kraštas (Istorija, kultūra, žmonės)“, p. 180): *„... prasidėjus vokiečių veržimuisi į Lietuvą, rusų karinė vadovybė pareikalavo, kad pasienio gyventojai patys apleistų savo namus ir su gyvuliais trauktųsi į Rytus. Plentas Seinai–Leipalin-*

gis–Merkinė užsikišo nuo pėsčių ir važiuotų bėglių ir juos lydinčiųjų. Rugsėjo 13 d. Druskininkų miestelyje prasidėjo tikras pragaras: degė apie 50 namų.“

Kapčiamiestis buvo sudegintas pačių kazokų, vykdant karo vadų įsakymus. Kol vyko mūšiai Kalvarijos ruože, Lazdijai buvo tapę tipiška pafronte. Čia suplaukė karo bėgliai, šelpiami įvairių komitetų, prie labdarių stalo kartu su nelaimėliais maišėsi dykaduoniai, valkatos. Dosniausias buvo Lenkų šalpos komitetas, kas mėnesį išdalindavęs apie 9 000 rublių. Krosnos ruože radosi apie šimtą padegėlių su apterštomis paplentėmis, išmindytais javų laukais. Komitetai čia dalijo pafrontės šeimoms po du rublius kas mėnesį, o intendantai nešykštėjo kareiviškos duonos kiekvienam, kas paprašydavo.

Sakoma, kad Punską nuo karo ugnies išgelbėję kalnai arba gilūs rusų apkasai ir stiprios rusų pozicijos juose. Tačiau tikrovėje Punskas buvo šiek tiek šone nuo vokiečių puolimo smaigalio Suvalkų–Augustavo link, ir tai jį gelbėjo. Bet užtat tame kelyje stovėję Beceilai ir jų parapija buvo negailestingai nusiaubti karo ugnies. Artėjant Kalvarijos link – Skersabaliai, Raudėniškiai ir visa pakelė pro Orijos ežerą buvo išknaisiota apkasų ir pilna sprogusių sviedinių išraustų duobių. Arčiau Kalvarijos buvo sunaikinti daug aplinkinių kaimų: Santakos, Smalininkų, Naujienėlės, Brazavo, Brukų, Kreivosios, Molinės, Dambaukos, Trivaravo ir kiti.

Prieš Didįjį karą pati Kalvarija buvo vienas iš didžiausių ir judriausių miestų krašte, išgarsėjęs savo kalėjimu ir pamišėlių ligonine, turgumis (jomarkais), Kalvarijos dvaru su jo stambia spirito gamykla, vandens malūnu. Karo metu Kalvarija buvo užimta du kartus. 1914 09 10 miestą užėmę vokiečiai laikėsi jame tik daugiau kaip dvi savaites, bet ir per tiek laiko spėjo jį apiplėšti, įforminę šį plėšimą kontribucija – priverstine rinkliava (10 000 rublių). Beje, čia būtų galima paminėti, kad per pirmąjį vokiečių įsiveržimą į Sūduvą tokią apiplėšimo formą vokiečiai buvo pritaikę: Pilviškiams – 5 000 rublių, Bartninkams – 1 000 rublių. Marijampolės miestui uždėtą kontribuciją atsiėmė, apiplėšdami „Žagrės“ draugijos ir kitas krautuves, o iš pačios draugijos kasos paėmė visus rastus pinigus. Suvalkų miestui buvo įsakyta surengti įžygiavusios vokiečių kariuomenės daliniui pusryčius ir pietus („Lietuvos žinios“, 1914 m. 163 ir 164 nr.).

Antrą kartą, 1915 02 13, vokiečiai užėmę Kalvariją uždėjo jai jau 50 000 markių kontribuciją ir jos išmokėjimui užtikrinti paėmė įkaitais kunigą Krakaitį ir vaistininką Norkų. Bet miestą pribaigė ne ši, paskutinė, kontribucija ir ne už miesto į rytus, maždaug kilometro

4 pav. 1915 m. vokiečių apkasai prie Kalvarijos

atstumu, įsitvirtinę ir kone pusmetį gynę savo pozicijas rusų kariai, o sąmoningai, vokiečių karo vadų įsakymu, išsigandus galimo rusų kariuomenės antpuolio ir siekiant parodyti rusų kariuomenės žiaurumus, įvykdytas visos rytinės miesto dalies sudeginimas. Apie miesto sudeginimą 1915 04 04 yra palikęs savo atsiminimus Kazimieras Jokantas, kuris 1908–1918 m. buvo Kalvarijos Šv. Jurgio gydytojas, 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvis ir organizacinio komiteto narys, 1920–1927 m. Seimo narys. Jis rašė: *„Komendanto grasinimai sudeginti miestą buvo įvykdyti... Prieš Velykas (šv. Velykos 1915 m. buvo balandžio 4 d.) buvo padegtos abejos kareivinės – pietų ir šiaurės miesto pusėje. Tuo pat metu buvo sudeginti ir didžiuliai kalėjimo mūrai, vokiečių pastatyti XIX amžiaus pradžioje... Kai rytinė miesto dalis buvo visa sudeginta iki plento... pasidarė ir man neramu, baisu užmigti, nors gyvenau mūro name, pačioje ligoninėje... Deginamo miesto vaizdas tikrai buvo klaikus. Pats faktas, kad miestas sąmoningai padegamas, ir tai per kelis kartus, darė baisaus įspūdžio... Užtat kokia ironija buvo Kalvarijoje ir kitur platinami atvirukai su Kalvarijos griuvėsių fotografijomis ir užrašu... kad rusai išeidami sudeginę miestą...“*

Į pietus nuo Kalvarijos visas pašešupys buvo nuniokotas, maža liko kaimų, kur būtų pasilikę daugiau kaip 2–3 trobos. Čia išlikę žmo-

5 pav. Kalvarija po 1915 m. gaisro. Gardino (dabar Vilniaus) g.

nės įsitaisė rūsiuose arba greitomis sukaltose būdelėse. Liubave buvo sudeginta bažnyčia ir klebonija. Vižainio miestelis, stovintis prie ežero, buvo sudegęs dar pirmos vokiečių invazijos metu. Jos metu taip pat apdegė Vištytis ir visas Vištyčio-Virbalio pasienis. Iš 37 Kaupiškių kaimo ūkininkų nenukentėjo tik 5, sudegė Galkiemio, Dobilinių kaimai, dalis Šakių kaimo. Pajevonyje žmonės taip pat nukentėjo, dar pirmojo vokiečių įsiveržimo metu buvo sudaužyta bažnyčia, stovinti iškilusioje kalvoje netoli istorinės Kunigiškių pilies kalvos, kurios vardas sietinas su kunigaikščiu – tos žemės valdovu. Tokiai vizijai gyvuoti istorinių faktų per akis. Šalia Kunigiškių-Pajevonio 1,5 ha ploto piliakalnio aikštelės archeologų yra surasta didžiulė 10–12 ha ploto pilies gyvenvietė su gausiais aukštos civilizacinės kultūros radiniais.

Pats Pajevonio bažnytkaimio vardas *Pajevonys → Pa+jevon+ys* yra sudėtinis ir kilęs iš netoliese tekančios 16,7 km ilgio upės Jevonis vardo. Tai senas hidronimas, siekiantis sūduvių mitologinius laikus. Tais amžiais sūduviai turėjo savo javų deivę Javinę ir rengdavo gražias pabaigtuvių, dygotuvių šventes, pindavo Ievaro vainikus ir panašiai. Matyt, senovėje vardas galėjo turėti pirminę lytį Javinė, bet amžių tėkmėje pirminis garsas *a* pakito į šiandieninį *e* ir dabar turime vardą Jevonis.

Etimologų žiniomis, lietuvių kalbos žodis *javas* kitose kalbose Europos indoeuropiečių kalbų areale neaptinkamas. Jam giminiškų žodžių aptinkame Artimųjų Rytų tautų šeimos kalbose. Indoeuropiečių žodžių lizdo *javas* geografija suponuoja tik tokią išvadą – tokiu vardu vadintą, grūdų teikiančią augalų sėklą į Baltijos pakrantes bus atgabenę gintaro pirkliai iš Artimųjų Rytų (A. Seibutis, 2009, p. 38). Pranas Kulikauskas archeologinių radinių Kuršių Neringoje pagrindu teigia, kad ten aptiktos keramikos grūdviečių įspaudai yra kviečių grūdų, o tos šukės yra neolito, IV–II tūkstantmečio pr. Kr. laikų. Tai seniausias kviečio pėdsakas, aptiktas Lietuvoje, pajūryje. Iš čia kviečiai per prekybinius ryšius plito gilyn į Sūduvą ir ne tik. Turime istorinių žinių, kad mūsų protėviai prekiavo su Romos imperija. Matyt, jos milijoniniam miestui Romai reikėjo ne tik gintaro, bet ir grūdų, mėsos. Todėl prie Dunojaus dešiniojo kranto (maždaug dabartinės Vienos arealas) Klaudijus Ptolemajus II amžiuje užfiksavo sūduvių (sudinų) faktoriją. Unikalu – visoje Lietuvos teritorijoje upėvardžiai Jevonis, Jevonė yra tik du ir abu Sūduvoje.

Galima manyti, kad senovėje Jevonio slėnyje prie Šakių ir Pajevonio-Kunigiškių pilių pilėnai augino javus. Kitas, mažesnis, laukas taip pat yra Jevonio upelio slėnyje ir plyti abipus upelio, maždaug 1,5 km nuo Būdviečių kaimo. 1994 m. Tarptautinė astronomų sąjunga Veneros planetos vieną kalnų žiedą pavadino lietuvių derlingumo deivės Javinės vardu.

Apibendrintai galime teigti, jog Jevonis yra reliktinis hidronimas Lietuvoje, tai senovės vakarų baltų, mūsų dvasinio paveldo – kalbos turtas.

Po šio nedidelio ekskurso į Sūduvos etninės kultūros lobyną grįžkime vėl prie karo metu kraštui padarytų žaizdų apžvalgos. Žinia, negalime nepaminėti prieš karą klestėjusių Bartninkų, kuriuos vaizdžiai ir kartu liūdnai aprašė čia 1915 m. spalio pabaigoje apsilankęs Petras Klimas. Taigi iš jo atsiminimų knygos: *„Pasileidau į Bartininkus* [Bartninkus – K. S.]. *Kurčiai akla porelė traukė* [turi mintyje arklių porą, vežusią P. Klimą – K. S.] *visai žvaliai į ožkabališkių apdainuotus kalnus ir Basanavičiaus išriešutautas pakalnes. Tarpukalnyje, seniau gal tarpuežerėje, atsiskleidė dabar ne taip balti Lietuvos finansininko, garsaus Tizenhauzo rūmai, medžių apsiaubti ir baudžiauninkų ašaromis aplaistyti. Toliau pasirodė ir du balti bokštai, kurių varpai ne maldai šaukė, bet gaudė mirštančiųjų aimanomis: bažnyčia buvo paversta tifo* [šiltinės] *karantinu. Tiek čia buvo langinių uždarytų, kad rodės visas kraštas maro išmarintas. Klebonas taip pat pasi-*

aukojo. Kadangi jaunasis kun. Radžiūnas buvo išbėgęs, tai man net nebuvo kur prisiglausti toje senųjų bitininkų ir didžiojo aušrininko Basanavičiaus gimtinėje...“ („Iš mano atsiminimų“, p. 80).

Besiritant per Sūduvos žemę ketvirtajai karo pragaro mašinai, įnirtingi ir ypač žiaurūs mūšiai, prasidėję Mažosios Lietuvos Stalupėnų, Pilkalnio apylinkėse, tęsėsi iki Pakaunės, Kauno tvirtovės prieigų. Pradedant nuo Pilviškių sudegintų dvarų ir kaimų juosta pasiekė Skriaudžius, Veiverius, Mauručius, Paežerius, Zapyškį, Garliavą, Panemunę. Tačiau labiausiai buvo nusiaubta kairiakrantė Nemuno žemės juosta ir ant jos stovėję visi statiniai – namai, ūkio pastatai, geležinkelio įrenginiai, tiltai, telegrafo linijos ir patys keliai visame 20 km spindulio plote nuo Aleksoto. Šiuose plotuose ėjo Kauno tvirtovės kairiakrantės Panemunės gynybos išorinių įtvirtinimų giliai ešelonuotas ruožas. Prieš 1915 m. vasaros pradžią tai buvo tankiai gyvenamas kraštas. Aplinkui driekėsi derlingi laukai pakaitomis su gražiais miškeliais, dvarais ir miško verslais. 1900–1914 m. įvairiu laikotarpiu, pagal etnografinius vietovių sąrašus, čia buvo: Aleksoto valsčiuje – 20 dvarų-palivarkų, 6 sodžiai ir 30 kaimų, 2 bažnytkaimiai; Fredos valsčiuje – 17 dvarų-palivarkų ir 30 kaimų; Panemunės – 14 dvarų-palivarkų, 33 kaimai ir 1 bažnytkaimis; Veiverių – 4 dvarai-palivarkai, 28 kaimai. Taigi iš čia stovėjusių 55 dvarų ir 121 kaimo didžioji dalis buvo fiziškai sunaikinta, kita dalis nusiaubta karo ugnies ir plėšiančių užkariautojų, beveik visiškai neliko gyventojų. Dirbami laukai nuo sproginėjančių sviedinių ir mortyrų bombų virto mažai tinkamais naudoti ir reikalavo daug triūso, sugrąžinant jiems pirmykštę būseną. Labai nukentėjo aplinkiniai miškai ir miškeliai. Dalis jų buvo specialiai išpjauti, naikinant natūralias priedangas priešo kariniams daliniams ir plečiant artilerijos tiesioginio apšaudymo lauką, kita dalis vykstant mūšiams nusiaubta artilerijos sviedinių. Yra skaičiuojama, kad per tvirtovės puolimą visa vokiečių artilerija panaudojo 853 tūkstančius sviedinių, o kur dar rusų artilerijos sviediniai...

Ypatingai didele griaunamąja jėga pasižymėjo Požėruose įrengtos vokiečių 420 mm mortyros „Bertos“, šaudančios 800 kg svorio sviediniais. Apie jų griaunamąją galią, naikinant Aleksote pastatytus fortus, yra pakankamai akivaizdžių faktų, bet ne visi „Bertos“ sviediniai buvo skirti tik fortams. Keli nuskriejo į Kauno senamiestį ir vienas pataikė į kiemą prie Šv. Jurgio bažnyčios ir kunigų seminarijos, kurioje tuomet buvo įrengta laikina 6-oji karo ligoninė. Sprogimo banga išgriovė ligoninės išorinę sieną, užversdama nuolaužomis ten gulinčius sužeistus karius ir dirbantį personalą. Mačiusieji tą vaizdą prisimena: *„Vaizdas*

6 pav. Vokiečių „Bertų“ sviedinių apgriautos II forto kareivinės

buvo siaubingas. Tolyn buvo išmėtyti kai kurie žmonių kūnai. Vienas žuvęs gulėjo prie Šv. Juliaus skulptūros papėdės, kiti du kūnai – ant gyvatvorės. Visą kiemą padengė raudonos dulkės (...)“ (Arvydas Pociūnas „Ad boini u Kovenskoi kreposti. 1915 god“, p. 130). Baisus, kurtinantis sprogimo trenksmas sudrebino bažnyčios sienas ir tarp ten besimeldžiančių žmonių, ligoninės personalo ir sužeistųjų kilo didžiulė panika, apėmusi ir visą senamiestį. Likę nuo evakuacijos jo gyventojai bėgo, kur akys mato.

Dėl karo iš Lietuvos pasitraukė arba buvo priverstinai evakuota apie 700 tūkstančių žmonių, apie 102 tūkstančiais sumažėjo gimusiųjų skaičius, į rusų kariuomenę buvo pašaukti 64 628 vyrai, iš kurių 17,3 % žuvo, 29 % buvo sužeisti, 3871 tapo invalidais (žr. 2 lentelę). Bendra Lietuvos gyventojų netektis dėl karo ir jo pasekmių siekė apie vieną milijoną žmonių (S. Vaitekūnas „Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius“, Vilnius, 2006, p. 120–124).

Dabar sunkoka būtų autentiškai atkurti to laikmečio masinio priverstinio žmonių pajudėjimo iš savo gyvenamų vietų vaizdus, bet retrospektyviai įsivaizduoti bendrą situaciją galima. Tik reikia turėti mintyje to laikmečio bendrą krašto išsivystymo lygį. Lietuva tikrai negalėjo bent kiek normaliau pakelti staiga ją užgriuvusios pabėgėlių naštos. Juk pagrindinė to laiko transporto priemonė buvo lėtaei-

7 pav. 1915 08 17 susprogdintas Kauno geležinkelio tiltas per Nemuną

gis arklių traukiamas vežimas, geležinkelių tinklas retas, o ir pačių jo riedmenų mažai, pakeliui jokio arba beveik jokio viešo prekybos, maitinimo tinklo, nakvynės užeigų – ir tų labai mažai. Tokiomis aplinkybėmis įvairių globos draugijų pabėgėliams ir nukentėjusiems nuo karo šelpti veikla buvo „aukso“ vertės. Apie jų įsteigtus maitinimo punktus, jų svarbą byloja nemažai dokumentų. Iliustracijai pateiksiu 1915 m. rugsėjo 14 d. (naujuoju stiliumi, kurį iš karto įvedė vokiečiai) laikraščio „Lietuvos balsas“ korespondencijos žinią apie lietuvių karo pabėgėlių telkimąsi Aluntos maitinimo punkte. Čia iki 1915 m. rugpjūčio 23 d. buvo išduoti maitinimo bonai (talonai) 7 327 žmonėms, subėgusiems čia iš įvairių Lietuvos vietovių.

Kartu noriu pažymėti, kad visiškai nepavyko aptikti duomenų apie gyventojų netektis Didžiojo karo metais Sūduvos krašte. Dalinai tai galima paaiškinti žymiais teritoriniais pokyčiais, susijusiais su atkuriamos Lietuvos Respublikos valstybės sienų nustatymu, įgyvendinta teritorine-administracine reforma, statistinių duomenų archyvų daliniais praradimais ir panašiai. Todėl pabandykime pasiaiškinti bent dalinius mūsų krašto gyventojų nuostolius, patirtus karo metais tose krašto apskrityse, kuriose mažai arba beveik nepasikeitė teritorijos plotai, remdamiesi Lietuvos Respublikos pirmojo gyventojų surašymo duomenimis („Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo

duomenys“, Kaunas, 1926) bei Rusijos 1897 m. gyventojų surašymo ir rinkinio „Statistinės žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m.“ duomenimis (Prekybos ir pramonės ministerijos bendras statistikos departamento leidinys, Kaunas, 1919).

2 lentelė. Gyventojų nuostoliai Pirmojo pasaulinio karo metais

APSKRITIS	1897 m.			1914 m.			1923 09 17		
	Gyvent. tūkst.	Teritor. plotas km^2	Tank. žm./km^2	Gyvent. tūkst.	Teritor. plotas km^2	Tank. žm./km^2	Gyvent. tūkst.	Teritor. plotas km^2	Tank. žm./km^2
Marijampolės	114,262	2177	52,49	127,4	2180	58,44	99,22	2199	45,1
Šakių/Naumiesčio	67,295	1773	37,96	88,3	1775	49,75	67,47	1773	38,1
Vilkaviškio	76,883	1264	60,83	90,0	1271	70,81	80,61	1412	57,1
Trijų apskričių iš viso:	258,44	5214	49,57	305,7	5226	58,50	227,3	5384	42,22

Pateikti lentelėje duomenys rodo, kad Marijampolės, Šakių/Naumiesčio ir Vilkaviškio apskrityse, 1923 09 17 duomenimis, per beveik 10 metų skaičiuojamasis gyventojų skaičius, palyginti su 1914 01 01 gyventojų duomenimis, sumažėjo 78,4 tūkstančio, o padarius pataisą dėl padidėjusio teritorijos ploto – 158 km^2, gyventojų sumažėjo 87,64 tūkstančio, tai yra – netekome vienos vidutinio dydžio apskrities gyventojų. Jeigu vertinsime gyventojų netektis šiose apskrityse, priimdami natūralųjį ir mechaninį jų prieaugį, kuris 1904–1914 m. sudarė apie 30 tūkstančių gyventojų, tuomet minėtose apskrityse bendras gyventojų sumažėjimas per 1914–1923 m. laikotarpį galėjo būti apie 127 tūkstančius žmonių.

Naujai atkuriamai Nepriklausomai Lietuvos Valstybei teko labai sunkus uždavinys – apibrėžti savo valstybės teritoriją ir jos sienas, pasiekti jų pripažinimą tarptautiniu mastu. Kaip žinome, tai vyko ypač sunkiomis istorinėmis aplinkybėmis, pareikalavusiomis kovos ir aukų, ilgo ir atkaklaus mūsų valstybės iškilių Vyrų diplomatinių, politinių gebėjimų ir didelio patriotinio, pasiaukojamo darbo dėl Tėvynės ateities. Tai labai svarbi mūsų Valstybės, Tautos istorijos dalis, bet šis darbas turi savo apžvalgos erdves ir riboja platesnį ekskursą į istoriją. Todėl pasitenkinsime konstatacija, kad kraštas neteko apie 4600 km^2 arba beveik 32 % visos prieškario gubernijos teritorijos. Jau 1919 07 01 buvo priimtas Apskričių sienų ir jų centrų įstatymas. 1920 08 14 Lietuvos vyriausybė patikslino apskričių sąrašą (jų liko 20 iš 30) ir nustatė valsčių ribas. Todėl pasikeitė ir mūsų krašto administracinis-teritorinis paskirstymas.

Norėdami geriau įvertinti dėl karo ir jo priežasčių gyventojų netektis Sūduvos krašto „lietuviškose apskrityse“, buvusioje Suvalkų gubernijoje, tai yra: Marijampolės, Šakių/Naumiesčio, Vilkaviškio, Kalvarijos, Seinų, Suvalkų apskrityse, turime imti šių apskričių 1914 m. teritorijų plotą ir remtis 1923 m. gyventojų surašymo metu nustatytu gyventojų tankumo (gyventojų skaičius viename teritorijos kvadratiniame kilometre) vidutiniu dydžiu Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio apskrityse, kuris buvo 42,22 gyv./km^2, darant prielaidą, kad toks vidutinis gyventojų tankumas 1923 m. galėjo būti visose „lietuviškose apskrityse“. Tokiu būdu apskaičiuotos karo ir dėl jo atsiradusios gyventojų netektys šiose apskrityse sudarė apie 182,33 tūkstančio žmonių.

Be to, dėl Lenkijos įvykdyto Sūduvos krašto etninių lietuviškųjų žemių užgrobimo Lietuva prarado didžiąją dalį Seinų apskrities ir visos Suvalkų apskrities gyventojus, tai yra 176,7 tūkstančio žmonių,

o įvertinus potencialų 10 metų natūralųjį ir mechaninį prieaugį, ta netektis galėjo siekti apie 207,6 tūkstančio žmonių. Taigi dėl karo ir jo pasekmių Lietuva Sūduvos krašto etninėse žemėse prarado apie 390 tūkst. gyventojų.

Čia, sūduvių senovės žemėje, buvo atsivėręs tikras, baisus karo pragaras, sukurtas žmogaus genijaus ir jo rankomis paleistos artilerijos pragaro mašinos ugnimi. Nuo jos vaitojo ne tik kariai, užsislėpę žmonės, bet ir žemėje, jos kapuose drebėjo mūsų protėviai, palaidotieji Marvelės, Pakalniškių ir kituose kapinynuose, Jiesios senovės gyvenvietės sūduviai, palikę mums savo dvasios atspindį nuostabiuose slėniuose greitos, veržlios, gyvybe alsuojančios ir sielą gaivinančios upės archajiniu vardu – Eisija-Eisia→Jiesia. O kur dar Maironio ir kitų poetų apdainuoti Šešupės, Aistos, Ančios, Kirsnos, Širvintos ir kitų mūsų krašto upių vardai su giliausiais dvasinio paveldo klodais? Dvasinio paveldo klodai buvo, yra ir bus tautos stiprybės gaivinanti versmė, kuri telkė žmones puoselėjant lietuvybę, įveikiant vokiečių okupaciją ir teikė stiprybės, atkuriant tautinę valstybę.

Post scriptum

Mūsų krašto – Sūduvos geografinė vieta ir istorinės laikmečio aplinkybės lėmė, kad jam tapus Rusijos imperijos Suvalkų gubernijos teritorija, esančia pasienyje su iškilusios galingos Vokietijos imperijos Prūsija, teko pačiam pirmajam iš Lietuvos etninių žemių patirti Didžiojo karo siaubingas žmonių netektis, miestų, kaimų, dvarų sunaikinimą ir didžiulius dvasinius išgyvenimus, moralinius praradimus ir kančias.

Nuo 1914–1915 m. mūsų žemėje siautėjusio naikinančio karo pragaro mus skiria šimtas metų, o laikas vis labiau tolina nuo mūsų to amžiaus skaudžius praradimus. Galbūt būtų galima palikti to meto netektis užmarščiai. Bet kaip tuomet mes žvelgsime į savo dabartį ir tuo labiau į ateitį – užmiršę savo praeitį? Vedamas šių paskatų ir lyg atsakydamas sau, skaitytojui pateikiau šį nedidelį straipsnį apie prieš šimtą metų dėl karo patirtas mūsų tėvynainių netektis ir kančias. Kartu tenka pažymėti, kad istorikų darbuose, kiek teko patirti, apie mūsų kraštą siaubusius mūšius ir dėl to patirtus didžiulius dvasinius bei materialinius nuostolius rašoma mažai ir gana fragmentiškai, lyg Sūduvos regionas būtų ne lietuvių etninės kultūros seniausias klodas. Tokia nuomonė silpnina mūsų dvasinę patriotinę sąmonę ir trukdo giliau, prasmingiau suvokti Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atkūrimo didingumą, jos svarbą Tautos ateičiai.

Literatūra

Bulota A. Rusijos dūmos atstovas, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka.
Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija,* I, II t. 1986, fotogr. leidimas 1992.
Eidintas, A. 1990. *Antanas Smetona*, Vilnius.
Generolo J. Žemaičio karo akademija. *Karo archyvas*, t. XXV, Vilnius, 2010.
Gimžauskas, E. 2003. *Baltarusijos veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*
Gimžauskas, E. (sudarytojas). 2004. *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918. Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė.*
Gimžauskas, E. *Vokiečių demokratijos šauklys M. Erzbergeris Vasario 16-osios kontekste.*
Ginteris, A. 1970. *Lietuva caro ir kaizerio naguose*, Čikaga.
Gliožaitis, A. 2013. *Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX a. dokumentuose ir žemėlapiuose. Gairės.*
Gliožaitis, A. 2008. *Lietuvos administracinis suskirstymas žemėlapiuose. Nuo seniausių laikų iki XXI a. pradžios.*
Grinius, K. 2005. *Atsiminimai ir mintys*, Marijampolė.
Horch, M. 2012. *Mažosios Europos tautos*, Vilnius.
Istorija pervoi mirovoi voiny 1914–1918, 2 t., Moskva, 1975.
Jokantas, K. Suvalkų Kalvarijoje vokiečių okupacijos metu (1914–1918). *Karo archyvas*, t. VIII, Kaunas, 1937.
Jučas, M. 2000. *Lietuvos ir Lenkijos unija*.
Kaštelionis, B. 2002. *Dainava. Seinų kraštas*, Vilnius.
Klimas, P. 1979. *Iš mano atsiminimų*, Lietuvos enciklopedijos leidykla.
Klimas, P. *Lietuva, jos gyventojai ir sienos (1917 m.)*.
Liekis, A. 2011. *Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai*, t. 1.
Liekis, A. 2007. *Lietuvių tautos prisikėlimas.*
Lietuvos gyventojai. 1923 m. rugsėjo 17 d. surašymo duomenys. Lietuvos Respublika. Finansų ministerija, Centrinis statistikos biuras, Kaunas, 1926.
Lietuvos istorija, t. 5, 2013.
Lietuvos istorijos šaltiniai, t. 1, 2, 3, Vilnius, 1955–1958.
Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Lietuvos istorijos institutas, Vilnius: Mokslas, 1991.
Marcinkevičius, J. 1990. *Kudirkos Naumiestis ir jo apylinkės Pirmojo pasaulinio karo metais*, Mintis.
Meždunarodnaja konferencija. Predposilki Pervoi mirovoi voiny. Sbornik dokladov 9-11 ijulia 2013 g., Vilnius.
Miškinis, A. 1998. *Kudirkos Naumiestis*, Vilnius.
Neznamov, A. 1922. *Strategičeski očerk voiny 1914-1918. Period s 12(25) nojabria 1914 po 15(28) marta 1915 g.*, d. 3, Moskva.
Pamiatnaja knižka Suvalskoi guberniji. 1913 god.
Pasaulio istorijos atlasas, t. 2.
Pociūnas, A. 2013. *Ad boini u Kovenskoi kreposti. 1915 god.*
Smetona, A. 1990. *Rinktiniai raštai*, Kaunas.
Statistinės žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m. Prekybos ir pramonės ministerijos Bendros statistikos departamento leidinys, Kaunas, 1919.
Subačius, K. 2009. *Marijampolės miestas*, Marijampolė.
Subačius, K. 2006. *Sūduvos kraštas nuo priešistorinių laikų iki XX a. III dešimtmečio*, Marijampolė.
Vaitekūnas, S. 2011. *Justinas Staugaitis*, Vilnius.

Kęstutis Subačius

Vaitekūnas, S. 2006. *Lietuvos gyventojai: Per du tūkstantmečius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Visuotinė lietuvių enciklopedija.

KĘSTUTIS SUBAČIUS (g. 1937 m. Lazdijuose) – verslininkas, istorikas, kultūros ir švietimo veikėjas. Savo pavardės šaknis kildina iš sėlių žemės, pietinės jos atšakos – Sūduvos.

Kęstutis Subačius yra Sūduvos-Suvalkijos regiono etninės kultūros globos tarybos narys, teatro draugijos „Gabija“, Sūduvos krašto mokslo, istorijos ir kultūros draugijos narys ir vienas iš jų steigėjų, Sūduvos krašto istorijos mylėtojų klubo narys.

Parašė keletą knygų, tarp jų: 2006 m. – *Sūduvos kraštas nuo priešistorinių laikų iki XX a. III dešimtmečio*, 2009 m. – *Marijampolės miestas: priešistorė, miesto ištakos, istorija, mintys, kūrėjai*, 2012 m. – *Sūduvių protėvių dvasinis testamentas*. Paskelbė per 25 straipsnius miesto plėtotės, statybos, kultūros ir istorijos temomis.

Marijampolės miesto keturių parkų kūrimo darbų iniciatorius. Sūduvos krašto monumento devizo „Tautai ir Kalbai“ Marijampolėje autorius.

STANISLOVAS SAJAUSKAS

PIRMASIS PASAULINIS KARAS LIETUVIŠKOSE ŽEMĖSE IR JO ATSPINDŽIAI FALERISTIKOJE

Pirmasis pasaulinis karas, kaip žinoma iš istorijos[1], prasidėjo 1914 m. Vokietijos reicho skatinamai Austro-Vengrijai 1914 m. rugpjūčio 1 d. užpuolus Serbiją, kaltinant ją 1914 06 28 Sarajeve (Bosnija) jos sosto įpėdinio erchercogo Pranciškaus Ferdinando nužudymu. Iš tiesų serbų nacionalistų atentatas tebuvo kibirkštis pradėti karą tarp senų kolonijinių valstybių (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos) ir ekonomiškai sustiprėjusių naujų imperijų (Vokietijos, Austro-Vengrijos), neturėjusių užjūrio kolonijų ir siekiančių jų įgyti, perdalijant pasaulį. Austro-Vengrijai įteikus ultimatumą Serbijai ir paskelbus karą, o Rusijai paskelbus kariuomenės mobilizaciją, Vokietija 1914 08 01 paskelbė karą Rusijai. Tai buvo oficiali karo pradžia, po kurios domino principu į karą įsijungė visos Antantės bloko valstybės – Didžioji Britanija, Prancūzija, Rusija ir jų sąjungininkės Serbija, Juodkalnija, Belgija. Įskaitant 4 Trilypės sąjungos valstybes (Vokietiją, Austro-Vengriją, Turkiją ir Bulgariją), kare dalyvavo 38 pasaulio valstybės ir jų dominijos. Karas palietė 1,5 milijardo žmonių ir vyko Europoje, Azijoje, Afrikoje, visuose vandenynuose, daugelyje frontų. Svarbiausi visgi buvo Vakarų ir Rytų Europos frontai. Pastarojo fronto visas karo nelaimes patyrė ir Lietuva, karo pradžioje buvusi okupuota Rusijos imperijos.

[1] *Pirmasis pasaulinis karas.* Visuotinė lietuvių enciklopedija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, t. XVIII, p. 305–314.

Vokietijos Rytų fronto karo vadas gen. Paulius fon Hindenburgas
(Iš S. Sajausko archyvo)

Pirmieji karo veiksmai prasidėjo Vakarų fronte, kai 1904 08 01 Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Liuksemburgą (1914 08 01) ir Belgiją (1914 08 04), grėsmingai artindamasi prie Paryžiaus. Karas vyko permainingai ir, nors Vokietija užėmė Belgiją ir šiaurinę dalį Prancūzijos, abiem kariaujančiom pusėm išeikvojus resursus, virto pozicinių.

1914 08 17–20 Rusija užpuolė Rytų Prūsiją ir taip atidarė Rytų frontą, tad Vokietijai teko kariauti dviem frontais. Rusijos 1-oji ir 2-oji

armijos giliai įsiveržė į Rytų Prūsiją, todėl jai ginti Vokietija iš Vakarų fronto permetė 2 korpusus ir 1 diviziją. Rytų fronto naujuoju vadu paskirtas gen. P. fon Hindenburgas.

Po šio manevro Rusijos 1-oji ir 2-oji armijos patyrė triuškinantį pralaimėjimą Tanenbergo mūšyje ir prie Mozūrų ežerų, priverstos trauktis ne tik iš Rytų Prūsijos, bet ir žymios Užnemunės dalies. Tačiau 1914 10 11 Rusijos kariuomenė pradėjo kontrpuolimą ir Vokietijos kariuomenė buvo išstumta iš Lietuvos. Norėdama išvengti karo dviem frontais, Vokietija ir pasiryžo atnaujinti karą su Rusija, tikėdamasi persigrupavus ją nugalėti ir priversti nutraukti karą. Nauja Vokietijos ofenzyva prie Lietuvos sienos prasidėjo 1915 02 17, kai 8-oji ir 10-oji Vokietijos armijos pradėjo Augustavo puolamąją operaciją. 1915 02 19 prie Virbalio ji sumušė Rusijos 10-ąją armiją ir iki kovo pabaigos vėl užėmė didelę Užnemunės dalį (Vilkaviškį, Kalvariją). Tuo tarpu Vokietijos 8-oji armija užėmė Tauragę, Kretingą, Plungę, Telšius, Jurbarką, Raseinius, Radviliškį. Ypač atkaklūs mūšiai vyko dėl stambaus geležinkelio mazgo – Šiaulių, kurie buvo užimti 1915 08 03, Panevėžys užimtas 1915 08 09. Vokietijos 10-oji armija 1915 08 18 užėmė gerai įtvirtintą Kauno tvirtovę, paimdama apie 20 000 rusų belaisvių. 1915 10 01 užimtas Vilnius, netrukus ir visa Lietuvos teritorija. Pasiekusi Rygą ir užėmusi didelę Latvijos teritoriją, bet sutikusi kontrsmūgius, Vokietijos kariuomenė įsitvirtino apkasuose ir iki karo pabaigos toliau šia kryptimi nepajudėjo. Vokietijos 10-osios armijos štabas įsikūrė Vilniuje, 8-osios – Šiauliuose. Rusijos kariuomenei traukiantis iš Lietuvos buvo evakuotos įmonės, įstaigos, gimnazijos. Kartu su jomis Rusijoje atsidūrė apie 300 000 gyventojų, 60 000 vyrų mobilizuota į Rusijos armiją.

Pirmasis pasaulinis karas, atnešęs Lietuvai nesuskaičiuojamas aukas ir materialinius nuostolius, suniokojęs žemės ūkį, galiausiai pasibaigė Lietuvos valstybingumo atkūrimu, Tautos Tarybai 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Tačiau karą pralaimėjusi Vokietija neskubėjo užleisti teritorijas Rytuose, prisibijodama įsileisti paskui sekančius bolševikus, siekiančius sukelti joje revoliuciją. Paskutiniai Vokietijos daliniai iš Lietuvos išvyko tik 1919 m.

Vokiški sidabriniai medaliai – karo eigos žymekliai

Nors Pirmojo pasaulinio karo eiga ir svarbiausi mūšiai išsamiai aprašyti istorijoje, įdomu, kad Pirmojo pasaulinio karo vyksmą Lietuvoje galima atsekti, kartais netgi patikslinti atskirus faktus, studijuo-

jant Vokietijos medalius. Iki tol lietuviškoje spaudoje buvo aprašyti du vokiški sidabriniai medaliai[2], skirti Vokietijos 8-osios, vėliau pavadintos Nemuno, armijos vadui generolui Oto fon Belovui, 1915 m. liepos 20 d. užėmusiam Šiaulius, vėliau Novo Aleksandrovską (Zarasus) bei kitas vietoves (1 pav.), ir 15-ojo korpuso vadui gen. Karlui fon Licmanui, 1915 m. rugpjūčio 18 d. užėmusiam Kauno tvirtovę (2 pav.). Abiejų Niurnberge nukaltų medalių autorius L. Chr. Lauer. Šie 33,4 mm skersmens medaliai nukalti itin meniškai, jais pagerbiant pasižymėjusius Vokietijos karvedžius.

1 pav. Medalis, skirtas Šiaulių, Zarasų ir kitų miestų užkariautojui gen. Oto fon Belovui *(NMKČDM)*

2 pav. Medalis, skirtas Kauno tvirtovę 1915 m. rugpjūčio 18 d.[3] užėmusiam gen. Karlui fon Licmanui *(NMKČDM)*

[2] Sajauskas S. *Vilkaviškio kraštas. Iš praeities į dabartį*. Kaunas: Naujasis lankas, 2015.

[3] *Kauno tvirtovė*. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2006, t. I, p. 627–628.

3 pav. Kauno tvirtovės užėmimui 1915 m. rugpjūčio 18 d. skirtas atvirukas *(Iš S. Sajausko archyvo)*

Panašią paskirtį turi ir 15 mm skersmens sidabriniai medaliukai su ąselėmis, gaminti pagal vieną modelį, nukalti svarbesnėms karinėms operacijoms atminti ir chronologiškai iš eilės numeruoti. Vokiškoje literatūroje jie kartais vadinami Siegespfennig (pergalės pinigas ar pfenigas), bet šis pavadinimas nėra tikslus, nes juose nėra nurodytas nominalas, o pagal išvaizdą jie veikiau primena žetonus. Medaliukų dizainas nėra originalus, panašūs vartoti dar Napoleono karų metu (žinomas tokio pat didumo medaliukas, skirtas Prūsijos vado gen. Gerhardo Leberechto fon Bliucherio 1913 m. rugpjūčio 26 d. pergalei prie Kacbacho atminti (4 pav.).

4 pav. Prūsijos medaliukas, skirtas 1913 m. rugpjūčio 26 d. gen. Gerhardo Leberechto fon Bliucherio pergalei prieš Napoleono kariuomenę atminti

Visų medaliukų averse pavaizduota pergalės deivė Viktorija, dešinėje rankoje laikanti kalaviją, ištiestoje kairėje – pergalės vainiką. Pagal averso legendą medaliukai yra dviejų tipų. Pirmajame (I) aplink įkalti žodžiai GOTT SEGNETE UNSERE TAPFERE HEERE – Dievas laimina mūsų narsią kariuomenę; antrajame (II) įkalta GOTT SEGNETE DIE VEREINIGTEN HEERE – Dievas laimina suvienytą kariuomenę. Medaliukų reverse pažymimas mūšio ar užimtos gyvenvietės pavadinimas, kartais nurodant paimtų belaisvių skaičių, sumuštos rusų armijos numerį ir būtinai tikslią datą. Viršuje įkaltas medaliuko serijinis numeris. Pagal numerį galima spręsti, kelinta iš eilės Vokietijos ofenzyva pažymima medaliuku, taip pat apie karo veiksmų intensyvumą. Tarkim, medaliukų, skirtų dviem mūšiams prie Gumbinės, įvykusiems keturių dienų intervalu (1915 08 20 ir 1915 08 24), numeriai skiriasi net 9 pozicijomis. Tai reiškia, kad per tas keturias paras įvyko 9 Vokietijai pergalingi mūšiai. Tačiau 1914 11 09 susirėmimą šiauriau Vištyčio ežero menančio medaliuko numeris (48) skiriasi nuo 1915 07 23 prie Šiaulių laimėtą pergalę pažyminčio medaliuko numerio (89) vos 41 pozicija. Tai, kad per 8 mėnesius visuose Vokietijos ir jos sąjungininkų frontuose įvyko santykinai mažai pergalingų mūšių, rodytų, jog šis laikotarpis Vokietijai buvo ne pats sėkmingiausias, nors 2-ajai gen. Aleksandro Samsonovo armijai patyrus triuškinantį pralaimėjimą Rytų Prūsijoje ir armijos vadui dėl to nusišovus, Rusijos armija iš Lietuvos traukėsi. Tiesa, frontas Lietuvoje „stumdėsi“ – vokiečių armijai

traukiantis, puolant, vėl pralaimint ir dar kartą puolant. Didesni mūšiai vyko tik dėl Šiaulių, Panevėžio, Kauno ir Vilniaus. Beje, žinoma, kad 1915 m. Vakarų fronte, kariaujančioms armijoms pritrūkus resursų, vyko pozicinis apkasų karas.

Iš viso autorius turi informaciją apie 106 medaliukus, atspindinčius ne tik Vokietijos armijos sėkmingas karines ofenzyvas (rusų Narevo armijos sunaikinimą 1914 08 28, 31 prie Tanenbergo, vadovaujant Hindenburgui ir paėmus 9000 belaisvių; vokiečių dalinių įžengimą į Briuselį 1914 08 20; Anglijos pakrantės bombardavimą 1915 01 19–20, panaudojant hidroplanus; rusų X armijos sunaikinimą Mozūrijoje 1915 02 8–16; Vokietijos povandeninio karo pradžią 1915 02 18; Paryžiaus bombardavimą iš cepelinų 1915 03 21; kovas prie Ipro 1915 04 22–05 02 – čia pirmąkart vokiečiai panaudojo nuodingas dujas), bet ir sąjungininkų žymesnes pergales (Austrijos pergales prieš Serbiją 1914 08 16 ir prie Krasniko 1914 08 23–25, paėmus 3000 rusų belaisvių; jungtinę Vokietijos ir Rusijos ofenzyvą prieš Sileziją ir Poznanę 1914 12 17; Sevastopolio ir Odesos apšaudymą iš Turkijos laivyno 1914 10 31; Turkijos pergalę Kaukaze 1914 11 05; Turkijos šventojo karo paskelbimą 1914 11 12, vykdant armėnų tautos genocidą; Lembergo užėmimą Austro-Vengrijos dalinių šturmu 1915 06 22).

Visi Aleksandro Mykolo Račkaus įgyti, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkinyje esantys medaliukai (14 vnt.) prisegimui ar pakabinimui turi žiedelį. Pagal analogiją su tokių medaliukų užsakovu Berlyno monetų kalykloje Rudolfas Kube, jų paskirtis – laikrodžių grandinėlei papuošti. Užsakymo metai 1915-ieji. Pasibaigus pergalingiems Vokietijos „žygiams“ vėlesniais metais medaliukai nebuvo kalami.

Kadangi siena tarp Vokietijos ir Rusijos ėjo Nemunu, tad karas Rytų fronte prasidėjo prie Nemuno prigludusiose Mažosios Lietuvos (Rytų Prūsijos) ir Rusijos okupuotos Lietuvos ir Latvijos vietovėse. Nr. 1 pažymėtas medaliukas, skirtas Liepojos karinio uosto apšaudymui 1914 08 02.

Čia, taip pat Lietuvos teritorijoje vykusius karinius susirėmimus mena medaliukai, esantys Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkinyje, bei kiti, aptikti interneto aukcionuose, kuriuose paminėtos mūšių vietovės: Zoldau, Gumbinė, Stalupėnai, Širvinta, Vištytis, Alytus, Augustavas, Suvalkai, Kaunas, Šiauliai (6 pav.).

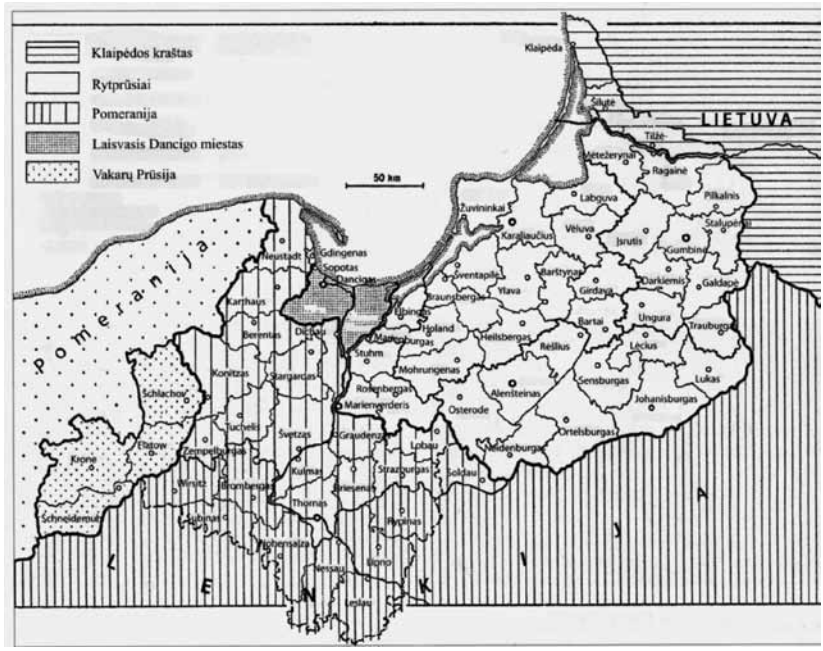

5 pav. Rytų Prūsijos žemėlapis. Pažymėtos vietovės, kuriose 1914 m. vykusiems mūšiams tarp Vokietijos ir Rusijos armijų nukalti medaliukai (*Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV, p. 110)

6 pav. Kariniams susirėmimams atminti skirti medaliukai

Nr. 4. Averse – GOTT SEGNETE UNSERE TAPFERE HEERE
(Dievas laimina mūsų narsią kariuomenę (I legenda).

Reverse – GEFECHT BEI SOLDAU D. 5 AUGUST 1914
(*Kautynės prie Zoldau. 1914 m. rugpjūčio 5 d.).*

(ČDM Nn-52553)

Nr. 10. Averse – I legenda.

Reverse – BEI STALLUPÖNEN DER RUSSISCHE EINFALL ZURÜCKGESCHLAGEN 8000 GEFANG. ETC. D. 17. AUGUST 1914
(*Prie Stalupėnų atremtas rusų įsiveržimas, paimta 8000 belaisvių ir kt. 1914 m. rugpjūčio 17 d.*).

(ČDM Nn-52551)

Nr. 12. Averse – I legenda.

Reverse – BEI GUMBINNEN DIE RUSSEN DURCH D. I. ARMEEK. ZURÜCKGESCHLAGEN 8500 GEFANG. ETC. D. 20. AUGUST 1914
(*Prie Gumbinės atremtas I rusų armijos korpusas, paimta 8500 belaisvių ir kt.*
1914 m. rugpjūčio 20 d.).

(ČDM Nn-52549)

Nr. 21. Averse – I legenda.

Reverse – SCHLACHT BEI GUMBINNEN 8000 GEFANGENE MEHRERE BATTERIEN EROBERT D. 24. AUGUST 1914
(*Mūšis prie Gumbinės, paimta 8000 belaisvių, užimta daug baterijų.*
1914 m. rugpjūčio 24 d.).

(ČDM Nn-52548)

Nr. 32. Averse – I legenda.

Reverse – IN OSTPREUSSEN D. RUSS NJEMEN-ARMEE VOLSTÄNDIG GESCHLAGEN D. 11. SEPT. 1914
(*Rytų Prūsijoje sutriuškinta rusų Nemuno armija.*
1914 m. rugsėjo 11 d.).

(ČDM Nn-52546)

Nr. 36. Averse – I legenda.

Reverse – BEI AUGUSTOW UND SUWALKI 2. RUSS. ARMEEKORPS GESCHLAGEN D. 23. OKT. 1914
(*Prie Augustavo ir Suvalkų sumuštas 2-osios rusų armijos korpusas.*
1914 m. spalio 2–3 d.).

(ČDM Nn-52544)

Nr. 38. Averse – GOTT SEGNETE DIE VEREINIGTEN HEERE
(*Dievas laimina suvienytą kariuomenę*)
(II legenda).

Reverse – BEI SCHIRWINDT DIE RUSSEN GESCHLAGEN 4000 GEFANG. 11/12. OKT. 1914
(*Prie Širvintos sumušti rusai, paimta 4000 belaisvių.*
1914 m. spalio 11-12 d.).

(ČDM Nn-52543)

Nr. 48. Averse – II legenda.

Reverse – NÖRDL. D. WYSTYTER SEES STARKE RUSS. KRÄFTE GEWORFEN
9 NOV. 1914
(Šiauriau Vištyčio ežero atmuštos stiprios rusų pajėgos. 1914 m. lapkričio 9 d.).

(ČDM Nn-52540)

Nr. 89. Averse – II legenda.

Reverse – BEI SCHAWLE UNTER V. BELOW SIEG ÜBER D. 5. RUSS. ARMEE
23. JULI 1915
*(Prie Šiaulių V. Belovo armija nugalėjo 5-ąją rusų armiją.
1915 m. liepos 23 d.).*

(ČDM Nn-52539)

Nr. 97. Averse – II legenda.

Reverse – ERSTURMUNG DER FESTUNG KOWNO.
20 000 GEF. 1301 GESCH EROBERT.
17 AUG.1915
*(Kauno tvirtovės užėmimas šturmu. Paimta 20 000 belaisvių,
užgrobta 1301 parduotuvė.
1915 m. rugpjūčio 17 d.).*

(www)

Nr. 102. Averse – II legenda.

Reverse – DURCHBRUCH AN DER ZLOTA-LIPA – OLITA BESETZT
27. AUG. 1915
*(Prasilaužimas Zlota-Lipa kryptimi. Užimtas Alytus.
1915 m. rugpjūčio 27 d.).*

(ČDM A9-7981)

Kaip galima pastebėti iš karo vyksmo Rytų fronte, šiose karinėse operacijose abiejose pusėse, be kariaujančių šalių – Vokietijos ir Rusijos – karių, kovėsi ir mobilizuoti okupuotojo krašto etniniai gyventojai lietuviai. Apie tai liudija Įsrutyje žuvusiems 12-ojo lietuvių ulonų pulko (7 pav.) kariams pastatytas paminklas su įrašu DAS LITAUISCHE

ULANEN REGIMENT Nr. 12 SEINEN GEFALLENEN KAMERADEN
(12-asis lietuvių ulonų pulkas savo žuvusiems draugams).

7 pav. Paminklas 12-ojo lietuviškojo pulko ulonams Įsrutyje. Autorius S. Cauer[4, 5] (*Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV, p. 594) ir šio pulko ulonas *(Iš S. Sajausko archyvo)*

Matyt, antroji (II) legenda medaliukuose, bylojanti apie suvienytą kariuomenę, ir pradėta vartoti žymint pergales Vokietijos armijai kertant Rusijos (Lietuvos) sieną, kai jos gretose kovėsi ir mobilizuoti lietuviai. Pirmasis medaliukas su II legenda yra skirtas 1914 m. spalio 11/12 d. Širvintos mūšiui atminti.

Straipsnio autorius dėkoja Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus vedėjui Ignui Narbutui už suteiktą galimybę panaudoti skyriaus fonduose esančius medaliukus.

[4] Zipfel E. Geschichte des Lithauischen Ulanen-Regiment Nr. 12. Berlin, 1931.
[5] Ostpreusische Tageblatt. Instenburg, 1926 10 26.

Stanislovas Sajauskas

STANISLOVAS SAJAUSKAS (g. 1946 m. Jungėnų k.) – profesorius, fizinių mokslų habil. dr. 1949–1957 m. ištremtas į Sibirą. 1963 m. baigė Marijampolės Petro Armino vidurinę mokyklą, 1968 m. – Kauno politechnikos institutą, įgijo elektronikos inžinieriaus specialybę. 1968–2011 m. dirbo Kauno technologijos universitete, ėjo įvairias pareigas. Nuo 1975 m. daktaras, nuo 1994 – habil. daktaras, nuo 1996 m. – profesorius. 1995–2011 m. taip pat dirbo Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje numizmatu. Išleido knygas: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika* (su D. Kaubriu, t. 1, 1993; t. 2, 2006), *Mažieji Lietuvos istorijos paminklai* (su J. Abdulskyte, R. Verkeliene, 1999), *Lietuvos monetos* (su A. Dulkiu, J. Galkumi, 2007), *Lietuvos lobiai* (su M. Michelbertu ir kt., 2007), *Domininko Kaubrio lietuviškų pinigų kolekcija* (2010), *Pinigų istorija* (2011), *Marijampolė. Iš praeities į dabartį* (2011), *Marijampolė. Partizaninis karas* (su J. Sajausku, 2012), *Marijampolė. Palaimintasis Jurgis Matulaitis* (2013) ir kt. LR MA Kazimiero Baršausko (1998), Vlado Jurgučio (1998, 2008) premijų laureatas. Veiklos sritys: LDK numizmatika, pinigų istorija, valstybinė heraldika.

SIGITAS BIRGELIS

JOTVOS KRAŠTO LIETUVIAI VILNIAUS KONFERENCIJOJE

Jotvos žemė pagimdė ir išugdė daug šviesuolių, švietėjų, visuomenininkų, kultūros ir politikos veikėjų, kurie prisidėjo prie lietuvių tautos atgimimo bei Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 1918 metais.

Lietuvos nepriklausomybės idėjos pradėjo stiprėti baigiantis Pirmajam pasauliniam karui. Vilniaus inteligentai suorganizavo Lietuvių kuopą, kuri išsirinko vykdomąjį komitetą. Komitetą sudarė: Antanas Smetona, Steponas Kairys, Petras Klimas, Jurgis Šaulys, kunigas Juozas Stankevičius. Jie pradėjo skleisti nepriklausomybės idėjas. Lietuvių spaudoje buvo paskelbti atsišaukimai į tautą, komiteto patikėtiniai važinėjo po kraštą, kvietė lietuvius organizuotis. Tautos pilietiškumą žadino lietuvių spauda, Katalikų bažnyčios kunigai, lietuvių draugijos ir organizacijos. Vykdomasis komitetas informavo vokiečių okupacinę valdžią apie Lietuvos nepriklausomybės siekius. Vokiečių karinė ir civilinė valdžia buvo gana palanki. Ji norėjo, kad būtų steigiama lietuvių patikėtinių taryba, bet lietuviai išsireikalavo, kad taryba būtų pakviesta į lietuvių atstovų konferenciją.

1917 m. vasarą buvo suformuotas būsimos konferencijos organizacinis komitetas. Jis parengė rezoliucijų tekstus, sudarė dalyvių sąrašus. Nuspręsta kviesti po 3–5 atstovus iš kiekvienos apskrities ir iš dviejų miestų. Tuo metu Lietuvos teritorijoje buvo 32 apskritys. Kaip teigia istorikas akademikas Antanas Tyla, dalis dalyvių buvo išrinkta tam tikruose susirinkimuose, kaip antai studentas Antanas Kvedaras ir knygnešys Mečislovas Stankevičius. Sudarant konferencijos dalyvių sąrašus norėta, kad ten būtų visų luomų, politinių srovių ir partijų žmonių. Tikrų rinkimų okupacijos sąlygomis suorganizuoti nebuvo

įmanoma. Patikimi asmenys buvo parinkti ir pakviesti pagal parapijas. Konferencijoje galėjo dalyvauti tik lietuviai ar lietuviais save laikantys asmenys. Dėl galimų vokiečių represijų kviesti tik vyrai. Šiaip ar taip, tai buvo šviesiausieji ir veikliausieji to laiko lietuviai. Trečdalį dalyvių sudarė katalikų dvasininkai, trečdalį – ūkininkai, dešimtadalį – mokytojai. Konferencijos dalyvių sąraše buvo taip pat gydytojų, teisininkų, inžinierių, tarnautojų, meno ir kūrybos žmonių. Inteligentų būta per 60 procentų. Konferencijoje dalyvavo tik keli dvarininkai. Akademiko Antano Tylos nuomone, tai galima paaiškinti dvarininkijos sulenkėjimu ir nepritarimu Lietuvos nepriklausomybės atgavimo idėjoms.

Į konferenciją buvo pakviesti 264 žmonės, susirinko 214 (iš viso dalyvavo 222 lietuviai). Posėdžiai vyko nuo rugsėjo 18 iki 22 d. už uždarų durų, nedalyvaujant okupacinės valdžios atstovui. Konferencija surengta miesto teatro salėje (dabar Rusų dramos teatro patalpos) J. Basanavičiaus gatvėje. Dalyviai atėjo su raudonai žaliais kaspinėliais. Salė buvo papuošta vėliava, kurioje puikavosi Vytis, Aukštaitijos bei Žemaitijos herbai. Nepriklausomybės rezoliucijos ir nutarimai buvo priimti beveik vienbalsiai. Žmonės buvo labai entuziastiškai nusiteikę, salėje vyravo pakili, šventiška nuotaika. Pirmieji konferencijos nutarimo žodžiai skambėjo taip: *„Liuosam Lietuvos plėtojimui reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma demokratiškai sutvarkyta*

Konferencija buvo surengta miesto teatro salėje (dabar Rusų dramos teatras) J. Basanavičiaus gatvėje

Vilniaus konferencijos prezidiumas: Peliksas Bugailiškis, Kazimieras Bizauskas, Kazimieras Šaulys, Justinas Staugaitis, Jonas Basanavičius, Steponas Kairys, Antanas Smetona, Jonas Vileišis, Povilas Dogelis, Juozas Paknys, Jurgis Šaulys, Mykolas Biržiška, Juozas Stankevičius, Petras Klimas

Atminimo lenta, skirta Vilniaus konferencijai

Lietuvos valstybė etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis."

Konferencija išrinko dvidešimties žmonių Lietuvos Tarybą. Jos nariai: J. Basanavičius, S. Banaitis, M. Biržiška, K. Bizauskas, P. Dovydaitis, S. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, P. Mironas, S. Narutavičius, A. Petrulis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, A. Stulginskis, J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, J. Vailokaitis, J. Vileišis. Pirmininku Taryba išsirinko A. Smetoną. Konferencija suteikė Tarybai įga-

Vilniaus konferencijos dalyvis, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, kun. Justinas Staugaitis

liojimus atlikti politinius žingsnius atkuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę etnografinėse lietuvių žemėse su sostine Vilniumi. Atkurtos valstybės ateitį turėjo nustatyti Steigiamasis Seimas. Teko padaryti ir kai kurių išlygų okupacinei valdžiai – deklaruoti draugiškus ryšius su Vokietija, susiekimo, muitų ir valiutos konvenciją.

Kun. dr. J. Stankevičiaus biografijoje rašoma: *„Išrinkus į Lietuvos Tarybą šešis kunigus, o socialistams joje teturint dvi vietas, pastarųjų vadovas Pranas Eidukevičius ėmė grasinti, kad jis atšauks savo partijos atstovus. Vardan vienybės Juozas Stankevičius iš Tarybos pasitraukė.“*

Keli faktai apie kun. dr. J. Stankevičių. Gimė 1866 m. Griškabūdžio valsčiuje, Sparvinių kaime. Lankė Griškabūdžio pradinę mokyklą, vėliau mokėsi Marijampolės gimnazijoje ir Seinų kunigų seminarijoje. 1889 m. įšventintas kunigu. Vikaravo įvairiose Seinų vyskupijos parapijose. Bendradarbiavo su varpininkais. 1905 m. Vilniuje kartu su Jonu Basanavičiumi, Jonu Jablonskiu ir Jonu Vileišiu paruošė mokslo draugijos įstatus. Vėliau studijavo Fribūro universitete. Apsigynęs disertaciją, apsigyveno Suvalkuose, kur berniukų gimnazijoje dėstė tikybą. Įsitraukė į lietuvišką veiklą, buvo vienas iš Suvalkų „Vienybės“ draugijos įkūrėjų.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje persikėlė į Vilnių. 1916 m. birže-

LIETUVOS AIDAS.

LIETUVOS TARYBA
skelbia
Lietuvos nepriklausomybę

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario m. 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo m. 18—23 d. 1917 metais, **skelbia atstatanti nepriklausomą, demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine VILNIUJE** ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratinio bilio visų jos gyventojų išrinktas.

Lietuvos Tarybos nariai

Nepriklausomybės Aktas „Lietuvos aido“ 1918 m. vasario 19 d. numeryje

Lietuvos Valstybės Tarybos nariai, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai

lio 10 d. kartu su kitais 18 bendraminčių pasiuntė okupacinei vokiečių valdžiai memorandumą, kuriame išdėstė lietuvių tautos siekį gyventi savarankiškoje valstybėje. Dėl to Vilniaus vyskupijos valdytojas Kazimieras Michalkevičius uždraudė J. Stankevičiui vykdyti kunigo pareigas. 1917 m. dalyvavo lietuvių Vilniaus konferencijoje ir buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Dėl anksčiau minėtų priežasčių vienybės vardan iš jos pasitraukė.

Po konferencijos dalyviai išsivažinėjo į savo kraštus. Jie miestų, miestelių bei bažnytkaimių susirinkimuose turėjo supažindinti žmones su konferencijos nutarimais. Lietuvių buvo sutinkami labai palankiai. Ypač aktyviai veikė kaimo jaunimas.

Konferencijoje dalyvavo nemažai Suvalkų krašto lietuvių: kun. Motiejus Simonaitis (Punsko parapijos klebonas), kun. Juozas Katilius (Smalėnų parapijos klebonas), Kazimieras Mielkus (Vaitakiemio ūkininkas ir švietėjas), Seinų kunigų seminarijos atstovai kun. Justinas Staugaitis, kun. Antanas Petrauskas, kun. Jonas Reitelaitis, kun. Jonas Totoraitis, Seinų krašto lietuviai Stasys Tijūnaitis (mokytojas), Jonas Dereškevičius (mokytojas), Antanas Pečiulis (pirklys). Įdomu, kad į oficialų konferencijos dalyvių sąrašą (dėl pavėlavimo?) nebuvo įtrauktos kun. Juozo Katiliaus ir kun. Motiejaus Simonaičio pavardės, nors jie konferencijoje dalyvavo.

Straipsnio pabaigoje pateikiu sąrašą Vilniaus konferencijoje dalyvavusių lietuvių, kurių gyvenimas ir veikla buvo kaip nors susiję

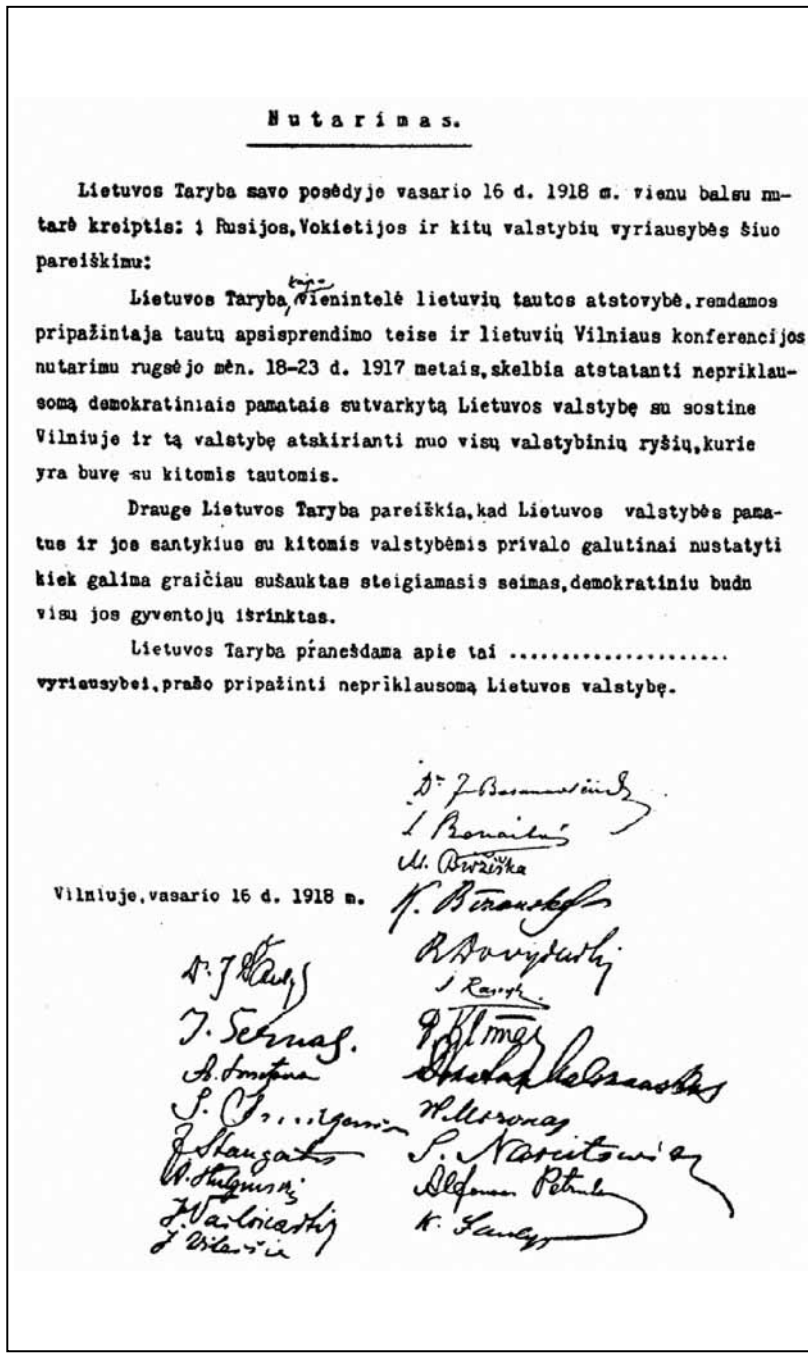

Nutarimas.

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 d. 1918 m. vienu balsu nutarė kreiptis: į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybės šiuo pareiškimu:

Lietuvos Taryba, vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintaja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18–23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima graičiau sušauktas steigiamasis seimas, demokratiniu budu visu jos gyventoju išrinktas.

Lietuvos Taryba pranešdama apie tai ..... vyriausybei, prašo pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Vilniuje, vasario 16 d. 1918 m.

Nepriklausomybės Aktas

su jotvingių kraštu. Sąrašas nėra išsamus. Norint jį papildyti, reiktų atskiro tyrinėjimo.

Apie Vilniaus konferenciją jos dalyvis Kazimieras Mielkus knygoje „Šeimos lemtis su grotų ženklu“ rašo: *„1917 m. rugsėjo mėnesį buvo ruošiamasi sušaukti Vilniaus konferenciją Lietuvai apsispręsti. Tuo metu viešai rinkti ir siųsti į konferenciją delegatus nebuvo galima, todėl vietos šviesuomenė rinko iš savo tarpo tinkamą žmogų ir siuntė jį į konferenciją. Tokiu delegatu nuo Suvalkų krašto pasiuntė mane. Vokiečių okupacinei valdžiai leidus, minima konferencija vyko 1917 m. rugsėjo mėnesio 18–22 dienomis. Nuodugniai apsvarsčiusi krašto padėtį, konferencija priėmė tokią rezoliuciją: Lietuva yra nepriklausoma valstybė su etnografinėmis ribomis ir sostine Vilniuje.*

Baigiantis konferencijai buvo išrinkta Lietuvos Taryba iš 20 narių. Ji kaip atgimstančios tautos aktyvus organas turėjo sušaukti seimą ir sudaryti laikinąją vyriausybę.

Sugrįžęs iš konferencijos, sušaukiau Punske gausų žmonių susirinkimą ir smulkiai jiems papasakojau apie konferencijos darbą. Nuo to laiko prasidėjo mano aktyvus visuomeninis veikimas. Kiek galėdamas prisidėjau prie savos valstybės atkūrimo darbo, ypač lietuvių švietimo ir skriaudžiamų lietuvių katalikų gynimo nuo lenkomanų. 1918 m. rudenį Suvalkų apskrityje (Punsko valsčiuje – red.) *buvo pradėta tverti laikinoji valsčių taryba ir milicija tvarkai miesteliuose ir kaimuose palaikyti. Man buvo pavesta organizuoti seniūnijas ir kaimų miliciją.*“

Literatūra

http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-09-24-libertas-klimka-pies-95-erius-metus-surengta-lietuviu-konferencija/88412.
https://lt.wikipedia.org/wiki/Juozas_Stankevi%C4%8Dius_(1866).
http://punskas.pl/suvalku-krasto-lietuviai-vilniaus-konferencijoje/.
https://lt.wikipedia.org/wiki/S%C4%85ra%C5%A1as:Vilniaus_konferencijos_dalyviai.

Vilniaus konferencijos dalyviai, kurių gyvenimas ir veikla susiję su jotvingių kraštu

Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Kilmė	Profesija	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta	Apskritis
1	Matas Bagdonas	22	valstiečių	studentas	Maskvos universitetas	Bulotiškė	Marijampolės apskritis
2	Saliamonas Banaitis	50	valstiečių	dvaro ir spaustuvės savininkas	Komercijos kursai	Vaitiekupiai, Sintautų parapija	Naumiesčio apskritis
3	Jonas Basanavičius	64	valstiečių	gydytojas	Maskvos universitetas	Vilnius	
4	Kazys Bibikauskis	43	valstiečių	klebonas	Vilniaus kunigų seminarija	Merkinė	Alytaus apskritis
5	Vincas Bielskus	45	valstiečių	ūkininkas	Marijampolės gimnazija	Balsupiai	Marijampolės apskritis
6	Julijonas Bloznelis	29	valstiečių	ūkininkas	vaistinės mokinys	Ryliškiai	Alytaus apskritis
7	Stanislovas Čėsna	53	valstiečių	klebonas	Seinų kunigų seminarija	Sasnava	Marijampolės apskritis
8	Jonas Dereškevičius	26	valstiečių	liaudies mokytojas	Veiverių mokytojų seminarija	Seinai	Seinų apskritis
9	Vincas Dvaranauskas	45	valstiečių	klebonas	Peterburgo dvasinė akademija	Pilypavas	Seinų apskritis
10	Jonas Endziulis	50	valstiečių	ūkininkas	gimnazijos 4 kl.	Smalnyčėnai	Vilkaviškio apskritis
11	Jonas Girnius	42	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Popsys, Garliavos parapija	Marijampolės apskritis
12	Jonas Golovnia	42	bajorų	klebonas	Vilniaus kunigų seminarija	Jieznas	Alytaus apskritis
13	Kazimieras Jokantas	36	valstiečių	gydytojas	Tartu universitetas	Kalvarija	Marijampolės apskritis
14	Juozas Kavaliūnas	32	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Laudenainių k.	Vilkaviškio apskritis
15	Aleksandras Kraniauskas	46	miestiečių	dvarininkas	gimnazijos 3 kl.	Jasnagurkos dvaras	Panevėžio apskritis

Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Kilmė	Profesija	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta	Apskritis
16	Adolpas Kraujalis	32	valstiečių	ūkininkas	Maskvos gimnazija, 4 kl.	Miliai, Labanoro parapija	Molėtų apskritis
17	Gabrys Kraujalis	30	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Stirniai	Molėtų apskritis
18	Kazys Kriščiukaitis	47	valstiečių	dailininkas	Suvalkų gimnazija, 3 kl.	Vilnius	
19	Juozas Kuklys	48	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Burbonys	Alytaus apskritis
20	Zenonas Kuzavas	36	valstiečių	vaistininkas provizorius		Pilviškiai	Vilkaviškio apskritis
21	Jonas Lapėnas	27	miestiečių	pirklys	n. m.	Kalvarija	Marijampolės apskritis
22	Adomas Lastauskas	57	valstiečių	klebonas	Seinų kunigų seminarija	Berznykas	Seinų apskritis
23	Antanas Mačys	31	valstiečių	advokatas	Maskvos universitetas	Ožkabaliai	Vilkaviškio apskritis
24	Jonas Maknickas	42	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Balkūnai	Alytaus apskritis
25	Juozas Marma	60	valstiečių	klebonas	Seinų kunigų seminarija	Veisiejai	Seinų apskritis
26	Jurgis Masaitis	55	valstiečių	ūkininkas	pradžios mokykla	Vedepciškiai	Marijampolės apskritis
27	Kazimieras Mielkus	30	valstiečių	ūkininkas	ūkio mokykla	Vaitakiemis, Punsko parapija	Seinų apskritis
28	Vladislovas Mironas	37	valstiečių	dekanas	Peterburgo dvasinė akademija	Daugai	Alytaus apskritis
29	Antanas Pečiulis	26	valstiečių	pirklys	Seinų miesto mokykla	Seinai	Seinų apskritis
30	Antanas Petrauskas	36	valstiečių	vikaras	Seinų kunigų seminarija	Seinai	Seinų apskritis
31	Alfonsas Petrulis	42	valstiečių	klebonas	Peterburgo dvasinė akademija	Pivašiūnai	Alytaus apskritis
32	Aleksandras Racevičius	42 ?		klebonas	Vilniaus kunigų seminarija	Punia	Alytaus apskritis

Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Kilmė	Profesija	Išsilavinimas	Gyvenamoji vieta	Apskritis
33	Jonas Reitelaitis	33	valstiečių	vikaras	Seinų kunigų seminarija	Seirijai	Seinų apskritis
34	Jonas Riauba	43	valstiečių	ūkininkas	Suvalkų gimnazija	Kiaulupiai	Naumiesčio apskritis
35	Juozas Rimša	45	valstiečių	ūkininkas	pradžios mokykla	Naudriškiai	Vilkaviškio apskritis
36	Antanas Rucevičius	37	valstiečių	gaisrinių insp.	Marijampolės gimnazija, 6 kl.	Vilnius	
37	Matas Sakevičius	39	valstiečių	klebonas	Fribūro universitetas	Bartninkai	Vilkaviškio apskritis
38	Antanas Staugaitis	41	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Pakuonis	Marijampolės apskritis
39	Justinas Staugaitis	50	valstiečių	klebonas	Seinų kunigų seminarija	Aukštoji Panemunė	Kauno apskritis
40	Petras Stebatas	53	valstiečių	agronomas	Maskvos universitetas	Obelija	Alytaus apskritis
41	Kazimieras Steikūnas	35	valstiečių	ūkininkas, dvarų ekonomas	Liepojos gimnazija, 3 kl.	Kišonių dvaras	Alytaus apskritis
42	Antanas Šmulkštys	30	valstiečių	vikaras	Peterburgo dvasinė akademija	Virbalis	Vilkaviškio apskritis
43	Stasys Tijūnaitis	30	valstiečių	liaudies mokytojas	Veiverių mokytojų seminarija	Seinai	Seinų apskritis
44	Jonas Totoraitis	44	valstiečių	Seinų kunigų seminarija, kapel.	Fribūro universitetas	Seinai	Seinų apskritis
45	Juozas Vabalas	60	valstiečių	ūkininkas	miesto mokykla	Daugai	Alytaus apskritis
46	Jurgis Žitinevičius	47	valstiečių	ūkininkas	n. m.	Lopiškiai	Vilkaviškio apskritis

GINTARAS LUČINSKAS

ŠAULYS-PARTIZANAS JUOZAS SLAVIKAS (1904–1922)

Juozas Slavikas gimė 1904 metais Marijampolės apskrityje, Liubavo valsčiuje, Budiškių kaime, žemdirbių šeimoje. Nepriklausomos Lietuvos kūrimosi pradžioje jis tapo partizanu, kovojo prieš užpuolusius lenkus. Vėliau įstojo į Lietuvos šaulių sąjungą, buvo I šaulių grupės štabo komandos 2-ojo būrio partizanas. Šis būrys buvo dislokuotas Šventežeryje, o veikė neutraliojoje zonoje. Juozas Slavikas žuvo 1922 m. birželio 17 d. per karinę ekspediciją prieš lenkų partizanus į Varviškės kaimą Kapčiamiesčio valsčiuje. Birželio 23 d. palaidotas Šventežerio parapijos kapinėse.

Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos šaulių sąjungos fonde išlikęs toks dokumentas [kalba netaisyta – G. L.]:

Teismo medicinos sekcijos protokolas

1922 m. birželio 23 d.

Šventežerio miestelis to paties valsčiaus,

Seinų apskrities teismo tardytojas Kalėda, žemiau išvardintiems liudytojams esant, darė per Seinų apskrities gydytoją Vaiciušką, teismo medicinos – Juozo Slaviko lavono sekciją, kurią bedarant pasirodė šit kas.

Iš viršaus – apžiūrėjimas.

1) Lavono atradimo vieta – lavonas randasi palei Šventežerio bažnyčios varpinyčią.

2) Tyrinėjimo vieta – ten pat.

3) Tyrinėjimo atlikimo laikas – 1922 m. birželio 23 d. 1 valandoj popiet.

4) Giedra – skaisti.

5) Drabužiai – lavonas apvilktas milicijos munduru, kuris užsivertęs po nugara, jo sklypu galva aprišta, po munduru ant kūno

fufaikos, kelnės yra tiktai apatinės, kairioji koja – kojinėje, dešinioji basa.

6) Lavono bei kūno sąnarių padėtis – lavonas guli nugara karste, rankos ir kojos ištiestos; ėjo laidotuvės ir karstas su lavonu ką tik išneštas iš bažnyčios nuo iškilmingo katafalio, bet lavonas patsai įdėtas be papuošimo, visas rusvomis žemėmis aplipęs.

7) Lytis – vyras.

8) Amžius – 18 metų.

9) Ūgis – vidutinis.

10) Kūno sudėtis – stiprus.

11) Odos spalva – purvinai palša.

12) Puvimo laipsnis – lavonas visas išputęs, oda neriasi, plaukai apšutę, kai kur išlenda kirmėlės.

13) Galvos dydis – normalinis.

14) Plaukai – geltoni.

15) Liežuvis – ant 1 cm iš burnos išlindęs, dantimis sukąstas.

16) Kaklas – išputęs, kaip ir veidas, bet viršui jo matyti įdubimas, nuo neaiškios strianguliacijos.

17) Sužeidimai – 3 cm nuo dešinios ausies į užpakalį yra kirsta žaizda, einanti skaitant nuo [neįskaitomas 1 lotyniškas žodis – G. L.] *viršutinio trečdalio į viršų, žąsies kiaušinio didumo, ovali, su dviem po 4 cm išsikišimais į priekį. Žaizda pereina kiaurai į makaulės vidų, iš kurio smegenys išsiliejusios į karstą; aplink žaizdas kaulai judrūs. Žaizdos odos kraštai daiktais lygūs, vietomis ne. Ant krūtinės 2 cm į kairę nuo* [neįskaitomi 2 lotyniški žodžiai – G. L.] *ir 2 cm žemyn nuo* [neįskaitomi 2 lotyniški žodžiai – G. L.] *yra 3 cm keturkampė su lygiais kraštais žaizda, gelmėj ant 16 cm; aplink jos znaimus būtas apkruvinimas, bet prakišus zondą, prasimuša bėgti dar daug kraujo, sukrešėjusio ir skysto. Dešiniosios rankos (ant delno minkštų dalių) 2 ir 3 pirštai pirmoje phalangoje palei* [neįskaitomas 1 lotyniškas žodis – G. L.] *perkirsti ir laikosi ant delno minkštų dalių, žaizdos kraštai juosvi, nelygūs.*

18) Daugiau nieko ypatingo nepastebėta.

Atsižvelgiant į aiškiai matomas mirties priežastis, skrodimas nebuvo darytas.

Seinų apskrities gydytojas: parašas (Vaiciuška).

L. e. Seinų apskrities Teismo tardytojo pareigas: parašas (Kalėda).

Liudytojai: parašas (A. Stasiulionis) ir parašas (J. Dereškevičius).

Sprendimas

Remiantis teismo medicinos Slaviko lavono sekcijos daviniais, aš sprendžiu, jog mirties priežastimi buvo perkirtimas galvos sunkiu kertamuoju įrankiu iš užpakalio ir persmeigimas krūtinės aštriu keturkampiu smailu įrankiu, ką nurodo galvos žaizdos didumas ir krūtinės žaizdos gilumas, palyginant su jos mažumu bei forma, taipogi žaizdų maždaug lygūs kraštai. Strianguliacija kaklo neaiški ir išlindęs sukąstas liežuvis – gal būt smaugimo pasekmės. Pirštai, kurių žaizdos tamsios su kraštais nelygiais, gal būt, šautuvo kulka perkirsti iš toli. Sužeidimų pasekmingumas tikriausia buvo toksai:

1) Iš tolo peršauti buvo pirštai ir tokiu būdu dešinioji ranka nustojo savo veikimo.

2) Pribėgęs priešas ėmė smaugti, bet iki galo nedabaigė.

3) Su durtuvu persmeigė krūtinę, bet į pačią širdį nepataikė.

4) Perkirto galvą su kirviu ar gal kardu.

Žudymo priemonių įvairumas liudija apie kankinimo įniršimą, ką galėjo daryti ar asmeninis priešas, ar norėdamas iškvosti ir atmatyti politinis priešas, aukai neišduodant savųjų.

Pasirašo: Dr. Vaiciuška.

Lietuvos telegramų agentūra ELTA 1922 m. liepos 11 d. išplatino šias informacijas:

ELTA, Nr. 2029

Ek. Šventežeris. Seinų apsk. birželio 23 d. vietos kapinėse buvo iškilmingai laidojamas nukautas Kapčiamiesčio giriose, gaudant plėšikus, šaulys J. Slivinskas [turi būti J. Slavikas – G. L.]. *Tai buvo jaunas vaikinas dar tik 18 metų sulaukęs. Jam paklydus ir patekus į plėšikų nagus, gynėsi ligi turėjo šovinių. Iššaudžius šovinius, dar bandęs šautuvo drūtgaliu gintis, bet buvo apveiktas ir barbariškiausiu būdu nužudytas. Prie kapo po tikybinių apeigų, vietinis jaunimas sugiedojo Tautos himną, o draugai šauliai trimis salvėmis atsisveikino savo drąsųjį draugą. Kalbėjo 5 kalbėtojai. Savo kalbose jie pabrėžė, kad J. S. nužudyme jie mato ne plėšikų darbą, bet lenkų valdžios ir visuomenės prie to pridėtą ranką ir ragino akivaizdoje karsto prie vienybės ir darbo Tėvynės labui.*

Šventežeriečiai ketina pastatyti žuvusiam ant kapo akmens paminklą.

ELTA, Nr. 2032

Ek. Kapčiamiestis. Seinų apskr. jau nuo senesnio laiko Kapčiamiesčio ruošte, neitralinėj juostoje ir šiapus juostos mūsų pusėje, pradėjo labai siausti plėšikų gauja, neduodama gyventojams ramumo. Nemažas skaičius yra apiplėštų ir nužudytų. Kapčiamiesčio valsčiaus milicija neįstengia su plėšikais apsidirbti, nes jų daug ir gerai apsiginklavę, turi net kulkosvaidžių. Tokiai padėčiai esant, Seinų apskrities viršininkas griežtai pasiryžo likviduoti plėšikų gaują. Pirmoje pusėje birželio padaryta minėtų paukščių medžioklė. Ir štai kas pasirodė: jų gauja skaitlinga, gerai apginkluota ir veikia sutartinai su lenkų policija ir kareiviais. Pradėjus juos gaudyti, jie atsišaudydami pasitraukė už demarkacinės linijos lenkų pusėn ir iš ten į mūsų miliciją šaudė, nežiūrint to, kad už linijos sargybą eina lenkų policija. Minėtosios gaujos vadai ir dalyviai mūsų pusėje yra žinomi kaipo arkliavagiai, plėšikai ir žmogžudžiai. Dabar pradėjus aktingiau veikti mūsų milicijai, jie nedrįsta žmonių puldinėti, ir žmonės labai dėkingi valdžiai už rūpinimąsi jų apsauga.

Kadangi Kapčiamiesčio rajone yra didelių miškų plotai, kova su banditais yra labai pavojinga. Taip, gaudymo metu, vienas iš mūsų vyrų girioje paklydo ir pateko į plėšikų nagus. Vėliau Varviškės kaimo gyventojai papasakoja, kad nelaimingasai baisiausiai užkankintas: atkirsta užpakalinė dalis kiaušo, nukirsti rankos pirštai, perdurta krūtinė ir smaugta. Jis buvo palaidotas aukštoje vietoje, gerai matomoje iš lenkų pusės, ir dėl to dieną negalima buvo prieiti prie kapo, nes iš lenkų pusės buvo smarkiai šaudoma.

Atkasus kapą, viskas pasirodė taip, ką Varviškės kaimo žmonės pasakoja. Čia baisus ne tiek patsai nužudymas – plėšikai kaip plėšikai, iš jų nieko geresnio ir laukti negalima, bet čia svarbu tai, kad tokie žmonės veikia susitarę su lenkų policija, kad jie lenkų aprūpinami ginklais ir pinigais. Tie patys plėšikai seniau perduodavo mūsų pusės žmones lenkų policijai, kaipo prieš lenkus nusistačiusius.

Tokiomis priemonėmis lenkai stengiasi pasauliui įrodyti, kad Lietuvoje esą stoka tvarkos, kad ji nesugebanti net gyventojams ramumo užtikrinti.

Šaulio Juozo Slaviko žūtis plačiau aprašoma 1922 m. rugpjūčio mėn. žurnale „Trimitas“, taip pat pateikiama ir jo laidotuvių nuotrauka:

Birželio 23 d. Šventežerio kapinėse didžiulė žmonių minia ašarotomis akimis užbėrė po 3 saujas smilčių ant jauno mūsų ginklo draugo Juozo Slaviko karsto. Tai vėl nauja lenkų žiaurumo auka nuėjo į kapus!

A. a. velionis buvo vos 18 metų partizanas. Žinojo jisai, kad lenkai nesilaiko Tautų Sąjungos nustatytos neitralės juostos ir lando kasdien į mūsų pusę sauvaliautų, plėštų ir nekaltųjų gyventojų grobtų. Nesulaukdami iš niekur pagalbos lenkų veržimuisi sulaikyti, vietos gyventojai, suorganizavę partizanų būrius, patys ėmė gintis nuo užpuolikų. Jiems į pagalbą š. m. birželio 8 d. [kitur nurodoma, kad birželio 17 d. – G. L.] *išsiskubino ir a. a. J. Slavikas. Pasiėmęs su savim vienintelį savo draugo šautuvą ir užkabinęs rankinę granatą už diržo, Juozas drąsiai nužygiavo į Kapčiamiesčio girias gaudyti lenkų-plėšikų.*

Kaip tik tuo laiku 20 ginkluotų lenkų, persikėlusių per Nemuną į mūsų pusę, iš pasalų patykojo besiartinantį partizaną Juozą, net iš trijų pusių apsupo jį vieną palei Varviškės kaimą.

Gerai suprato dabar Juozas, kad nebėr dabar jokio išėjimo. Bet jis neiškėlė dabar rankų šaukdamas: „pan, ja vaš!“, kaip tai želigovskininkai po Širvintais priversti buvo lietuviams šaukti. Juozas puikiai žinojo, ką reiškia papulti į lenkų nagus. Nutarė gyvas lenkų kankinimams nepasiduoti. Iš trijų pusių buvo lenkai, o iš ketvirtos bala. Atsišaudydamas jis puolė į balą ir, vienas prieš dvidešimtį kovodamas, neprisileido lenkų net kelias valandas, kol neiššaudė visus pas jį buvusius 200 šovinių!

Iššaudęs šovinius, jis buvo sužeistas lenkų kulka į dešinės rankos pirštą, bet, nežiūrėdamas žaizdos, kairiąja ranka, tarp kojų keliais suspaudė granatą, įbruko kapsulį ir metė granatą lenkams. Paskutinės gynimosi priemonės netekęs, ėmė bėgti per balą, bet dumblyne įklimpo.

Pamatę balon įsmegusį Juozą, lenkai paliovė šaudę, kad ištraukus jį gyvą ir kankinant pasidžiaugus jo kančiomis.

Tokiu būdu tapo sugautas jaunas kovotojas, kurs jau kruvinomis nuo žaizdų rankomis bandė dar gintis ir sudraskė net keleriems lenkams veidus.

Po to prasidėjo tikrai lenkiškas beginklio belaisvio kankinimas. Užnėrė Slavikui ant kaklo virvę ir barbariškiausiai kankindami, perdūrė jam krūtinę ir kirviais sudaužė galvą. Neilgai betgi teko budeliams gėrėtis savo aukos kančiomis, nes užsmaugtas, subadytas ir

sudaužytas, Juozas ūmai persiskyrė su šiuo pasauliu. To dar neužteko lenkams. Jie jau nuo mirusio a. a. Juozo nutraukė dar batus, nuplėšė drapanas ir nunešę pliką prie Nemuno, užkasė po akių anapus stovinčios lenkų sargybos, kad kartais atėję Juozo draugai neiškastų jojo lavono ir neiškeltų aikštėn palikusių ant nukankintojo kūno žiauriausio kankinimo ženklų.

Vis tik po 10-ties dienų radosi galimybė iškasti a. a. Juozo lavoną. D-ras Vaičiuška, dalyvaujant daugiau asmenų, apžiūrėjo lavoną. Buvo rasta sutinusi galva nuo daužymo, ant krūtinės žaizda perdūrimo, o iš burnos išlindęs liežuvis nuo užsmaugimo. Buvo nuplėšti visi rūbai ir batai, ir net baltiniai sudraskyti. Lavoną nufotografavo (žiūrėti šiame numery a. a. Juozo lavono atvaizdą).

Dideliausiomis iškilmėmis Šventežerio kapinėse birželio 24 d. [turi būti birželio 23 d. – G. L.] *buvo palaidotas narsus – jaunuolio kovotojo kūnas. Bet negirdėjo a. a. Juozas kokio gilaus gailesio reiškė 5-ki kalbėtojai, podraug žadėdami atkeršyti lenkams; nejautė jis kokiu širdies skausmu ištikimieji jo draugai paleido į orą tris paskutinio atsisveikinimo salves, o jaunimo būrys pagiedojo ant šviežiai supilto kapo Tautos Himną.*

Taip, nejautė to viso velionis, gal ir gyvenime nesitikėjo tokių gražių laidotuvių; bet mums, akivaizdoj naujai supilto draugo kapo, liepsnojo širdyse kerštо ugnelė. Mes pamatėme dar vieną baisaus lenkų žvėriškumo pavyzdį. Mes supratome, kad mes, kaip ir mūsų draugas Juozas, gyvi lenkams neturime pasiduoti. Kova turi būti atkakli, žūtbūtinė, iki pergalės ar mirties!

1922 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Tautų sąjungos ir Lenkų departamento direktorius Ignas Jonynas kreipėsi raštu į Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybą, prašydamas atsiųsti lenkų partizanų nužudyto Varviškėse šaulio Juozo Slaviko atvaizdų (nuotraukų). Rugpjūčio 24 d. Šaulių sąjungos Konspiratyvinis skyrius išsiuntė trumpą įvykio aprašymą, teismo medicinos protokolo nuorašą ir vieną nuotrauką.

1922 m. lapkričio mėn. iliustruotame mėnlaikraštyje „Atspindžiai“ išspausdinta šaulio Juozo Slaviko laidotuvių nuotrauka su prierašu: *„A. a. J. Slivinskas* [turi būti J. Slavikas – G. L.], *kurį žiauriai nukankino lenkai; palaidotas Šventežery, kur manoma pastatyti Tėvynės kovotojui paminklą.“*

Šaulys Juozas Slavikas (kairėje). Apie 1922 m.
Lenkijos lietuvių draugijos archyvas

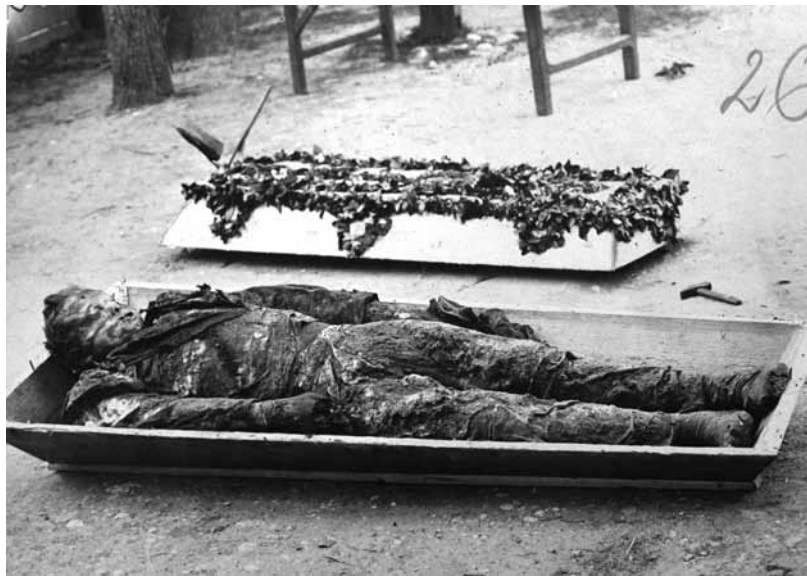

Šaulio Juozo Slaviko palaikai prieš perlaidojant. Šventežeris, 1922 06 23. Lietuvos centrinis valstybės archyvas

1927 m. liepos 25 d. Šaulių sąjungos viršininkas kreipėsi į IX Seinų šaulių rinktinės vadą, prašydamas raštu pateikti informaciją apie Nepriklausomybės kovų metu žuvusių partizanų ir šaulių kapų tvarkymą. 1927 m. rugpjūčio 26 d. IX Seinų šaulių rinktinės vadas vyr. leitenantas Vincas Aksomaitis informavo, kad I partizanų grupės eili-

Šaulio Juozo Slaviko laidotuvės Šventežerio parapijos kapinėse. 1922 06 23. Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Šventežerio miestelio vaizdas. Apie 1927 m. G. Lučinsko kolekcija

nis Juozas Slavikas žuvo Varviškėje, puolant lenkų plėšikams, jo artimiausi giminės gyvena lenkų okupuotoje Lietuvos dalyje, palaidotas Šventežerio parapijos kapinėse, jo kapas neaptvertas ir apleistas, bet uždėtas medinis kryželis.

1931 m. birželio 24 d., minint Šaulių sąjungos dieną, paskelbtas nutarimas „Apdovanoti žuvusius dėl Lietuvos nepriklausomybės šaulius ir partizanus, pasižymėjusius tėvynės gynimo ir Šaulių sąjungos

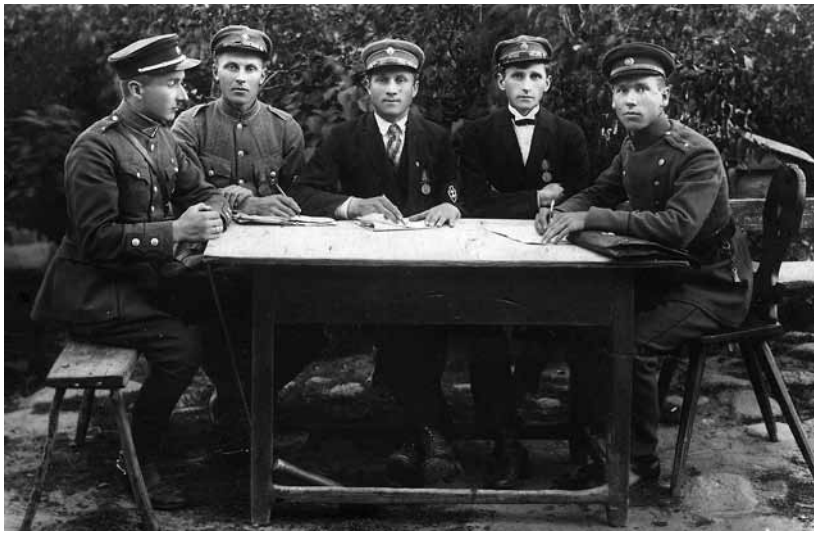

Šventežerio šaulių būrio vadovybė. 1928 07 22. G. Lučinsko kolekcija

Paminklas šauliui Juozui Slavikui (dešinėje) Šventežerio parapijos kapinėse. Apie 1936 m. Lazdijų krašto muziejus

kūrimo darbe“. Šaulių žvaigždės ordinu apdovanotas ir Dainavos krašte žuvęs šaulys-partizanas Juozas Slavikas.

1938 metais šaulio Juozo Slaviko pavardė įrašyta Karo muziejaus kovose už Lietuvos Nepriklausomybę žuvusiųjų kriptoje, marmuro lentoje.

Apie 1930–1931 metus (prieškarinėje spaudoje rasta žinutė, kad 1932 m. balandžio 24 d. paminklas jau buvo ir prie jo vyko renginys) Šventežerio būrio šauliai iš lauko akmenų pastatė paminklą su metaliniu kryžiumi žuvusio šaulio Juozo Slaviko atminimui.

Per daugelį metų akmeninis paminklas pasviro ant šono, sutrūkinėjo. Prie jo pritvirtinta lentelė su užrašu neišliko, taip

Paminklas šauliui Juozui Slavikui Šventežerio miestelio kapinėse. 2010 05 07. G. Lučinsko nuotrauka

pat ir šaulių ženklas. Šaulio Juozo Slaviko kapas buvo sunaikintas XX amžiaus 9-ajame dešimtmetyje, nes užlaidotas kito asmens.

2014 m. lapkričio mėn. Alytaus šaulių iniciatyva ant paminklo šauliui Juozui Slavikui pritvirtinta skydo formos granito lenta su šaulių ženklu.

Gintaras Lučinskas

Šaltiniai ir literatūra

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 373, ap. 7, b. 360, l. 50–55.
2. Ten pat, f. 561, ap. 2, b. 355, l. 23ap.
3. Ten pat, f. 561, ap. 2, b. 418, l. 4ap., 5, 93, 94, 143.
4. Ten pat, f. 561, ap. 5, b. 786, l. 11–17.
5. Ten pat, f. 929, ap. 6, b. 424, l. 170–172.
6. Ten pat, f. 929, ap. 6, b. 437, l. 60, 67.
7. Ten pat, f. 1268, ap. 2, b. 1, l. 26–31.
8. Ten pat, f. 1764, ap. 1, b. 157, l. 15.
9. Ten pat, f. 1764, ap. 1, b. 267, l. 159, 174.
10. A. a. J. Slivinskas. *Atspindžiai*. 1922 m. spalio–lapkričio mėn. Nr. 14–15, p. 22.
11. Šventežeris. *Laisvė*. 1922 m. liepos 21 d. Nr. 114, p. 3.
12. Šventežeris. Šaulio laidotuvės. *Lietuvos žinios*. 1922 m. liepos 14 d. Nr. 109, p. 3.
13. Šventežeris. Pašventino vėliavą. *Suvalkietis*. 1932 m. gegužės 1 d. Nr. 18, p. 5.
14. Lietuvos žinios. Šventežeris. *Tėvynės balsas*. 1922 m. liepos 13 d. Nr. 115, p. 2.
15. Partizano karžygio mirtis. *Trimitas*. 1922 m. rugpjūčio 5 d. Nr. 30, p. 16–18.
16. „Šaulių Žvaigžde“ apdovanoti. *Trimitas*. 1931 m. liepos 2 d. Nr. 27, p. 530.
17. Ivaškevičius, E. (sudarytojas). 2003. *Lietuvos karių, partizanų ir šaulių kapų atlasas 1919–1940*, Vilnius, p. 84.
18. Kviklys, B. 1991. *Mūsų Lietuva*, t. III (2-oji laida), Vilnius, p. 517.
19. Lučinskas, G. 2010. *Žuvę už Lietuvą. Laisvės kovos Dainavos krašte 1918–1923 metais*, Alytus, p. 255, 379–380.
20. Lučinskas, G. 2013. *Varviškės „respublika“ (1920–1923)*, Alytus, p. 36, 37.
21. Poviliūnienė, I. M. 2013. *Lazdijų krašto medicina ir farmacija*, Lazdijai, p. 20.
22. Lučinskas, G. Negerbiamas didvyrių atminimas. *www.gintarinesvajone.lt*. 2014 m. balandžio 18 d.
23. Lučinskas, G. Šventežeryje pagerbtas didvyrių atminimas. *Aušra* (Punskas). 2014 m. lapkričio 16–30 d. Nr. 22, p. 18–19.

GINTARAS LUČINSKAS (g. 1969 m. Doškonių k., Alytaus r.) – Viešosios įstaigos „Gintarinė svajonė“ steigėjas ir vadovas. 1989 m. baigė Kauno Antano Kvedaro miškų technikumą. 2009 m. Šiaulių universitete įgijo ekologijos ir aplinkotyros bakalauro kvalifikacinį laipsnį. Jau daugiau kaip dešimtmetį darbuojasi rašydamas istorinius straipsnius. Autoriaus bibliografiją sudarytų keli šimtai straipsnių Dzūkijos, Kauno ir Vilniaus periodiniuose leidiniuose.
Partizano Antano Ambrulevičiaus prisiminimų knygos *Kelio atgal nėra* (2008), karininko Andriaus Vasiliausko atsiminimų knygos *Praeities puslapiai* (2011), politinio kalinio Vinco Abramavičiaus atsiminimų knygos *Gyvenimo užrašai* (2013) leidybos organizatorius. Knygų *Pogrindinė „Geležinio Vilko“ organizacija Alytaus apskrityje (1940–1941)* (2009), *Žuvę už Lietuvą. Laisvės kovos Dainavos krašte 1918–1923 metais* (2010), *Vermachto nusikaltimai Dzūkijoje 1941 m. birželį* (2011), *Varviškės „respublika“ (1920–1923)* (2013) autorius.
Alytaus miesto savivaldybės 2012 m. Kultūros premijos laureatas. Dalyvauja įvairių lietuviškų visuomeninių organizacijų veikloje.

VIDMANTAS VYŠNIAUSKAS

SEINŲ-VILKAVIŠKIO KUNIGŲ SEMINARIJA GIŽUOSE: VEIKLA IR PALIKIMAS

Seinų-Vilkaviškio[1] kunigų seminarija turi ilgą ir garbingą, o kartu ir sudėtingą, pilną iššūkių istoriją. Neilgas jos veikimas Gižuose – be galo svarbus šio miestelio istorijoje. Šiuo straipsniu siekiama apžvelgti ir papildyti turimas žinias apie kunigų seminarijos veiklą Gižuose ir jos įtaką katalikiškai visuomenei. Darbo objektas – Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos veikla Gižuose. Darbo problema: Kaip Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos veikla Gižuose veikė katalikišką visuomenę, Lietuvos kultūrinį ir mokslinį gyvenimą? Tyrimo tikslas – ištirti Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos veiklos Gižuose įtaką katalikiškai visuomenei. Siekiant tikslo būtina įgyvendinti šiuos uždavinius: 1. apžvelgti Seinų kunigų seminarijos perkėlimo į Gižus aplinkybes; 2. įvertinti Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos veiklos Gižuose metu dirbusių dėstytojų ir ugdytų klierikų indėlį į Lietuvos kultūrą; 3. įvertinti materialinį ir dvasinį seminarijos palikimą Gižuose.

[1] Darbe vartojamas jungtinis Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos pavadinimas, nes 1926 m. balandžio 4 d. buvo sudaryta Lietuvos bažnytinė provincija ir perskirstant vyskupijų ribas pasikeitė seminarijos pavadinimas (K. Žemaitis, *Vilkaviškio vyskupija*, Marijampolė: Piko valanda, 2004, p. 56). Iki 1926 m. seminarija vadinosi Seinų kunigų seminarija, o po 1926 m. balandžio 4 d. – Vilkaviškio kunigų seminarija. Kadangi veiklos Gižuose metu seminarijos pavadinimas keitėsi, siekiant tikslumo verta vartoti Seinų-Vilkaviškio seminarijos pavadinimą, tokiu būdu apimant seminarijos veikimą iki pavadinimo keitimo ir po jo.

Šaltinių ir literatūros apžvalga

Tyrinėti Seinų kunigų seminarijos kelią nuo Seinų iki Vilkaviškio, jos veiklą Gižuose nėra lengva. Vilkaviškio vyskupijos ir Vilkaviškio kunigų seminarijos archyvai karo metais buvo sunaikinti. Seinų vyskupija panaikinta formuojant naujas Lenkijos vyskupijas, jos archyvai išsklaidyti arba dingę. Todėl tyrinėjant seminarijos istoriją tenka remtis Seinų ir Vilkaviškio vyskupijų dvasininkų, profesūros ir klierikų sąrašais, seminarijoje studijavusių žmonių prisiminimais[2]. Svarbus šaltinis yra Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas ir vietos gyventojų prisiminimai[3]. Tyrinėti seminarijos perkėlimo į Gižus aplinkybes padeda Zyplių dvaro archyve esanti informacija apie seminarijos veikimą dvare ir jos perkėlimą[4].

Istoriografija apie Seinų kunigų seminariją, ypač jos veikimo Gižuose laikotarpį, taip pat nėra gausi. Išsamiausi veikalai šia tema yra, tarp kitko, kan. Kęstučio Žemaičio monografija „Vilkaviškio vyskupija“, kurioje aptariama Seinų kunigų seminarijos istorija nuo jos įkūrimo Seinuose iki sovietų valdžios uždarymo Vilkaviškyje[5]. Patikimos informacijos šia tema galima rasti B. Kviklio parengtame „Lietuvos bažnyčių“ Vilkaviškio vyskupijos tome[6].

Duomenų apie Seinų kunigų seminariją Gižuose galima rasti veikaluose, kurie skirti tyrinėti buvusių seminarijos auklėtinių veiklą. Tarp tokių veikalų galima paminėti „Soter“ žurnale publikuotus straipsnius, skirtus kanauninkui V. Vizgirdai[7], kun. Pijaus Brazausko kūrybai[8], žurnale „Genocidas ir rezistencija“ publikuotą informaciją apie V. Borisevičiaus gyvenimą[9]. Trumpų buvusių klierikų ir profe-

---

[2] K. Žemaitis, op. cit., p. 50.

[3] Prisiminimai surinkti 2016 m. kovo mėnesį iš Sigito Plečkaičio (g. 1928 m. Bardauskų k., Gižų vls.), Algirdo Bagušinsko (g. 1958 m. Gripiškėse, Jiezno r.), Alesės Zakarauskienės (g. 1927 m. Baltrakio k., Gižų vls.).

[4] K. Baršausko ir Zyplių dvaro archyvams trūksta aiškaus, archyvams būdingo apipavidalinimo, suskirstymo į fondus ir bylas. Šiose institucijose saugoma medžiaga yra įsegta į nesužymėtus aplankus, kas apsunkina tinkamą išnašų žymėjimą.

[5] K. Žemaitis, *Vilkaviškio vyskupija*, Marijampolė: Piko valanda, 2004.

[6] *Vilkaviškio vyskupija, Lietuvos Bažnyčios,* sudarė Bronius Kviklys, Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1982.

[7] K. Žemaitis, „Kanauninkas V. Vizgirda Dievo ir žmonių tarnyboje: sunkūs ir viltingi laikai“, *Soter*, 2008, 28(56).

[8] S. Slaminskienė, „Kunigo Pijaus Brazausko meninė kūryba Užnemunės bažnyčiose“, *Soter*, 2011, 40 (68).

[9] http://genocid.lt/centras/lt/1520/a/ (žiūrėta 2016 04 02).

sorių gyvenimo ir veiklos aprašymų galima rasti enciklopedijose[10]. Mokslo populiarinimo leidiniuose pateikiama glausta Seinų kunigų seminarijos istorija[11], tačiau juose dažniausiai tik perrašomos enciklopedinės žinios, naujų faktų ar interpretacijų mokslo populiarinimo leidiniuose rasti sunku.

Seinų kunigų seminarijos kelias į Gižus

Norint aiškiai suprasti Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijos perkėlimo į Gižus ir veikimo juose aplinkybes, būtina trumpai apžvelgti seminarijos atsiradimo priežastis ir veiklą Seinuose.

Įvykus Trečiajam Abiejų Tautų Respublikos padalijimui tarp Prūsijos, Austrijos ir Rusijos (1795 m.), Prūsijos valdovas Frydrichas Vilhelmas II nenorėjo, kad dalis Prūsijai atitekusių ATR žemių bažnytiniu atžvilgiu priklausytų Rusijoje esančioms vyskupijoms ir kreipėsi į popiežių Pijų VI dėl naujos vyskupijos įkūrimo. 1798 m. popiežius Pijus VI įkūrė Vygrių vyskupiją, kurios katedra ir vyskupo sostas įsteigti Vygrių kamaldulių vienuolyno bažnyčioje[12].

Popiežius Pijus VII 1818 m. didžiojoje Vygrių vyskupijos dalyje įsteigė Seinų vyskupiją ir katedrą Seinuose. Popiežius Pijus XI apaštaline konstitucija „Lituanorum gente“ Seinų vyskupijos dalyje įsteigė Vilkaviškio vyskupiją. Tai įrodo, jog kunigų seminarija, įkurta Seinuose pagal bažnytinę teisę, turi savo tęstinumą Vilkaviškio vyskupijoje[13].

Naujai suformuotoje vyskupijoje neegzistavo kunigų seminarija, kuri rengtų dvasininkus tarnystei vyskupijos parapijose. Seinų vyskupas M. Manugevičius ir jo pagalbininkas vyskupas P. Marciejevskis seminariją įkūrė 1826 m. Vyskupas M. Manugevičius parengė seminarijos statutą, kuriame aiškiai išdėstyta kunigų parengimo sistema[14]. Įsteigus seminariją, joje mokslą pradėjo 13 klierikų, bet jau 1829 m. mokėsi 25 klierikai[15]. Seminarija suformavo ne tik aukštą mokymo lygį, bet ir ilgalaikes tradicijas, kurios turėjo įtakos seminarijos veiklai tarpukario Lietuvoje ir sovietmečiu[16].

---

[10] *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979.

[11] *Gižai, praeitis ir šiandiena,* sudarė N. Vaitūnaitienė, Marijampolė: Idėjų dirbtuvės, 2013.

[12] K. Žemaitis, op. cit., p. 49.

[13] Ibid., p. 50.

[14] Ibid., p. 50.

[15] *Vilkaviškio vyskupija, Lietuvos Bažnyčios,* op. cit., p. 21.

[16] K. Žemaitis, op. cit., p. 12.

Po Pirmojo pasaulinio karo, atkuriant Lietuvos ir Lenkijos valstybes, tarp jų kilo ginkluotas konfliktas. 1919 m. rugpjūčio 23 d. Lenkijos kariuomenė užėmė Seinus ir lietuviai buvo priversti pasitraukti. Lenkai netoleravo lietuviškos veiklos, ištrėmė Seinų lietuvį vyskupą Antaną Karosą. Uždarė lietuviškas mokyklas ir organizacijas. Negalėjo veikti ir kunigų seminarija[17].

Iš Seinų išsikėlusi kunigų seminarija įsikūrė Zyplių dvare, kur veikė 1919–1922 m., po to buvo iškelta į Gižus[18]. Seminarijos perkėlimo priežastis – Zyplių dvaro pastatai nebuvo pritaikyti seminarijos reikmėms[19]. Kadangi tai buvo dvaras, jį pritaikyti būtų reikėję daugybės lėšų ir laiko. Todėl galima manyti, kad dėl šios priežasties buvo priimtas sprendimas perkelti seminariją į patalpas Gižuose, kurios buvo erdvesnės ir geresnės būklės.

Neatmestina, jog seminarijos perkėlimas į Gižus buvo susijęs ir su jų geografine padėtimi. Zyplių dvaras buvo toli nuo Vilkaviškio, Marijampolės – svarbių ekonominių ir kultūrinių Suvalkijos centrų. Neatsitiktinai 1926 m. Vilkaviškis tapo vyskupijos centru. Todėl negalima atmesti tikimybės, kad perkeliant seminariją į Gižus buvo norima „pasislinkti“ arčiau Vilkaviškio. 1930 m. ji ir buvo perkelta į šį miestą, kad vyskupija ir kunigų seminarija būtų geografiškai arčiau.

Būtina trumpai aptarti pastato, į kurį įsikėlė seminarija, pastatymą, nes neretai galima rasti klaidingų teiginių, kad tai buvo senieji Gižų dvaro pastatai[20]. Likusius dvaro pastatus dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo nupirkusi ir administravo „Žagrės“ draugija[21]. Čia nuo 1914 m. veikė žemės ūkio mokykla[22]. Buvo planuojama žemės ūkio mokyklą išplėsti prie jos įkuriant 80 ha pagalbinį ūkį. Pusantro aukšto pastatą statė „Žagrės“ žemės ūkio draugija, o 1922 m. jį įsigijo ir čia įsikėlė kunigų seminarija[23]. Kalbant apie seminarijos pastatų dydį ga-

[17] Ibid., p. 12.
[18] *Sūduvos krašto dvarai,* sudarė B. Mašalaitis, Marijampolė: Piko valanda, 2015, p. 326.
[19] *Zyplių dvaro archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).
[20] http://vilkaviskis.lcn.lt/svietimas/seminarija/ (žiūrėta 2016 04 02).
[21] *Gižai, praeitis ir šiandiena,* op. cit., p. 10.
[22] V. Brizgys, *Gyvenimo keliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 56.
[23] http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/07/13/gkras_01.html (žiūrėta 2016 04 05).

lima paminėti, jog jie užėmė 854 kvadratinių metrų plotą[24]. Pagalbinio ūkio žemę dvasininkai pardavė vietos ūkininkui[25].

Gižų Kazimiero Baršausko pagrindinės mokyklos archyvo medžiagoje rašoma, kad Marijampolėje buvo nugriautas kareivinių pastatas ir jo medžiagos panaudotos statant būsimą seminarijos pastatą[26]. Gižiečiai prisimena, jog pastato statybai buvo panaudotos ir buvusių Kumelionių kaimelio kareivinių medžiagos[27]. Seminarijos sienas papuošė meniškos prigimties klieriko Pijaus Brazausko darbai, kuriuos jis sukūrė studijuodamas Gižuose[28]. Seminarijos persikėlimai iš Seinų į Zyplius bei iš Zyplių į Gižus nemenkai sutrikdydavo jos darbą, nes visas inventorius, biblioteka turėjo būti pervežta į naujas patalpas. Pavyzdžiui, dėl darbų, susijusių su persikėlimu, 1922 m. Gižuose beveik mėnesiu pavėlavo mokslo metų pradžia[29].

Seminarijos laikotarpį Gižuose galima suskirstyti į du laikotarpius: 1922–1926 m. ir 1926–1930 m.[30] Pirmuoju laikotarpiu ji vadinta Seinų seminarija, o antruoju – Vilkaviškio kunigų seminarija, nes 1926 m. balandžio 4 d. buvo sudaryta Lietuvos bažnytinė provincija ir skirstant vyskupijų ribas Lietuvoje likusios Seinų vyskupijos pavadinimas pakeistas į Vilkaviškio[31].

Pasak Vincento Brizgio, Seinų-Vilkaviškio seminarijoje buvo panašus mokymo lygis, kaip ir Kauno tarpdiecezinėje seminarijoje, o kai kuriose srityse gal net aukštesnis. Mokslinis lygis iš tikrųjų atitiko aukštosios mokyklos lygį[32]. Gižuose kunigams ugdyti buvo naudojamos įvairios socialinio-visuomeninio veikimo kryptys: veikė keli saviveiklos būreliai, vyko įvairūs meniniai, rašto darbų konkursai, buvo organizuojamas literatų metinis konkursas ir almanachas[33], nuo seminarijos veikimo Seinuose laikų buvo leidžiamas seminarijos laikraštis „Mūsų aidas“. Veikė ateitininkų kuopa. Seminarijos vadovybė, ypač

[24] Šie duomenys pateikiami apie sovietmečiu veikusios mokyklos plotą. Kadangi mokykla buvo įsikūrusi senuosiuose seminarijos pastatuose, kurie nebuvo perstatyti, tai galima manyti, jog Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarija taip pat užėmė tokį plotą („Mokyklos istorija“, *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti)).

[25] „Mokyklos istorija“, *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).

[26] Ibid.

[27] Sigitas Plečkaitis, g. 1928 m. Bardauskų k., Gižų vls. (2016 03 23).

[28] S. Slaminskienė, op. cit., p. 102.

[29] V. Brizgys, op. cit., p. 55.

[30] K. Žemaitis, „Vyskupijos kunigų seminarija: nuo Seinų iki Vilkaviškio“, *LKMA Metraštis. XV tomas*, 1999, p. 31.

[31] K. Žemaitis, op. cit., p. 56.

[32] *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, p. 212.

[33] V. Brizgys, op. cit., p. 56.

rektorius, ragindavo klierikus dalyvauti kultūrinėje ir politinėje visuomeninėje veikloje. Siųsdavo juos į politinius susirinkimus ir mitingus, vykstančius Gižuose ir aplinkiniuose kaimuose[34]. Studijuodami filosofiją, etiką, moralės filosofiją, klierikai turėjo galimybę įgyti visuomenininkui ir politikui reikalingų žinių[35].

Seminarijos bendruomenėje vyravo draugiška atmosfera. Apie tai liudija V. Brizgio prisiminimai, kuriuose jis pabrėžia, jog „ir atskirų kursų ir manojo klierikai būdavo tokie solidarūs, kad kartu rengdavo sunkesnes pamokas, stipresni padėdavo silpnesniems… Mūsų kursas solidarumu padėti vieni kitiems, ypač per egzaminus, užsitarnavo tiek, kad 1926 m. vadovybė atleido nuo visų antrojo pusmečio egzaminų. Taigi ir atostogų išvykome visu mėnesiu ankščiau už kitus“[36].

1930 m. kunigų seminarija persikėlė į Vilkaviškį, klierikai paliko senus žemės ūkio bendrovės pastatytus pastatus ir įsikėlė į naujai pastatytas patalpas netoli katedros ir kurijos. Persikėlė seminaristai, profesūra, perkelta ir biblioteka. Kartu persikėlė ir Seinų seminarijos dvasia bei istorinis tęstinumas. Nors 1926 m. seminarijos pavadinimas ir pasikeitė, tai jos tradicijos, aukštas mokslo lygis, dvasingumas, tautinis sąmoningumas ją jungė su Seinais[37].

Galima manyti, jog patalpos, kuriose buvo įsikūrusi seminarija Gižuose, netenkino seminarijos vadovybės, nes 1925 m., praėjus trejiems metams po jos atsikėlimo į Gižus, imta galvoti apie naujos seminarijos statybą. Čia vyskupijos kunigų konferencijoje buvo sudarytas statybos komitetas, kurio nariais tapo kan. V. Vizgirda, kun. prof. R. Mažaitis, kun. prof. A. Neverauskas, dekanas P. Naujokaitis ir kun. J. Krištolaitis[38].

Seminarijos reikmėms nepritaikytos ir ankštos patalpos buvo viena iš priežasčių, dėl kurios imta galvoti apie naujų pastatų statybą. Seminarijos patalpos Gižuose neleido kaupti ir tinkamomis sąlygomis laikyti gausios bibliotekos, kuri buvo būtina norint palaikyti aukštą mokslinį lygį ir gerą klierikų paruošimą. Patalpų trūkumas galėjo būti kliūtis atvykti dėstytojams iš kitų miestų skaityti paskaitų, nes nebuvo tinkamų salygų juos apgyvendinti. Seminarijos perkėlimas į naujai pastatytas erdvias patalpas vyskupijos centre išsprendė visas šias problemas.

---

[34] Ibid., p. 56.
[35] K. Žemaitis, *Vyskupijos kunigų seminarija*…, p. 30.
[36] V. Brizgys, op. cit., p. 59.
[37] K. Žemaitis, op. cit., p. 60.
[38] Ibid., p. 61.

Kunigų seminarijos bendruomenė

Seminarija Gižuose išugdė gana daug Bažnyčiai ir Lietuvai pasiaukojusių kunigų. Pirmaisiais įsikūrimo metais joje gyveno rektorius, vicerektorius, dvasios tėvas[39]. Seminarijoje mokėsi nuo 35 iki 40 klierikų. 1924 m. penktame kurse mokėsi 6, ketvirtame – 7 klierikai[40]. Tarp jų galima paminėti 1927 m. šeštakursį Vincą Balsį ir Justiną Dabrilą, kuris vėliau tapo seminarijos dvasios tėvu. Kartu su jais mokėsi Vincentas Brizgys, kuris vėliau tapo šios seminarijos profesoriumi. Ketvirtame kurse mokėsi Vaclovas Strimaitis, vėliau parašęs daugelį istorinių mokslo darbų. Trečiame kurse mokėsi Antanas Maceina, garsus lietuvių filosofas. Pirmakursis Vincentas Padolskis vėliau popiežiaus paskirtas Vilkaviškio vyskupo pagalbininku[41].

Šiuo laikotarpiu seminarijoje dėstė Vincentas Vizgirda, Jonas Naujokas, Juozapas Stenkevičius, Vincentas Borisevičius, Augustinas Neverauskas, Mykolas Ražaitis, Feliksas Bartkus, Juozas Barkauskas, Antanas Dailidė, Pijus Aleksa, Ignas Požėla. Žymiausi profesoriai buvo Vincentas Borisevičius ir Vincentas Vizgirda. Didelį indėlį įnešė ilgametis rektorius Jonas Naujokas. Sunku objektyviai nubrėžti aiškius kriterijus, kuriais vadovaujantis išsamiau analizuojama atskirų bendruomenės narių veikla. Konkretūs minimi asmenys pasirinkti siekiant parodyti, su kokiu likimu susidūrė daugelis seminarijos klierikų ir dėstytojų. Vieni pasiliko sovietų okupuotoje Lietuvoje ir buvo persekioti, kalinti ir nužudyti (vysk. V. Borisevičius), kiti pasitraukė į Vakarus, kur rūpinosi JAV lietuvių sielovada (P. Brazauskas), dar kiti seminarijos iš viso nebaigė, šventimų nepriėmė ir liko pasauliečiais, tačiau seminarijoje praleisti metai turėjo įtakos jų vertybėms, požiūriui į gyvenimą, kas atsispindėjo ir jų veikloje (A. Maceina).

Nukankinti bendruomenės nariai

Vincentas Borisevičius[42] 1922–1926 m. buvo Seinų-Vilkaviškio seminarijos dėstytojas, nuo 1927 m. Telšių seminarijos rektorius.

[39] V. Brizgys, op. cit., p. 56.

[40] Plg. Elenchus Ecclesiarum et cleri Diocesis Seinensis in Lithuania pro anno Domini 1924. Marijampolė: Šešupės spaustuvė, 1924, p. 15.

[41] K. Žemaitis, op. cit., p. 60.

[42] Gimė 1887 m. Bebrininkų k., Paežerių vls., Vilkaviškio apskrityje, ūkininkų šeimoje. 1909 m. baigė Seinų kunigų seminariją, 1909–1913 m. studijavo Šveicarijoje, Fribūro universitete. 1910 m. įšventintas į kunigus. Dirbo pastoracinį darbą, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. 1927–1940 m. buvo Telšių kunigų seminarijos profeso-

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, V. Borisevičius protestavo prieš Bažnyčios teisių varžymą, kunigų ir tikinčiųjų persekiojimą. 1943 m. liepos mėnesį parašė antisovietinį kreipimąsi į Telšių vyskupijos kunigus ir tikinčiuosius. Nacių okupacijos metais padėjo Telšių apskrities kaimuose ir parapijose besislapstantiems žydams. Panaikinus Telšių getą, pats glaudė ir slėpė iš jo pabėgusius žydus. Sovietų Sąjungai antrą kartą okupavus Lietuvą, aprūpino partizanus maistu, prižiūrėjo, kad tai darytų ir parapijų kunigai. 1945 m. pradžioje Pašilės (Raseinių aps., Kražių vls.) klebonijoje padėjo pasislėpti buvusiam Lietuvos konsului ir Plungės burmistrui, Žemaičių legiono štabo ryšininkui Eduardui Misevičiui. Slapstė Žemaičių legiono štabo vado pavaduotoją Šarūną Jazdauską ir įdarbino jį Lieplaukio (Telšių aps., Telšių vls.) klebonijos zakristijonu. Padėjo kunigams Pranui Gustaičiui ir Jonui Našlėnui slapstytis nuo NKGB, dažnai keitė jų parapijas[43].

V. Borisevičius 1946 m. vasarį buvo suimtas, apkaltintas antisovietine veikla, ryšiais su partizanais. LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo nuteistas mirties bausme ir nužudytas[44].

Beveik visų savo mokytų ir auklėtų kunigų atmintyje prel. V. Borisevičius išliko kaip šviesi, Bažnyčiai atsidavusi asmenybė[45]. Jis ne tik gelbėjo ir globojo persekiojamus asmenis. Eidamas profesoriaus pareigas kunigų seminarijoje ir vėliau būdamas rektoriumi turėjo didelę įtaką formuojant savo kolegų, pavaldinių bei klierikų pasaulėžiūrą ir vertybes, kurios buvo labai svarbios sudėtingu laikotarpiu, kurį Bažnyčia pergyveno Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu.

Vaclovą Balsį[46] traukė konkreti ganytojiška veikla įprastoje jam aplinkoje, gimtosios Suvalkijos parapijoje, todėl po studijų jis grįžo į Vilkaviškio vyskupiją. Ketverius metus vikaravo Kudirkos Naumiestyje, vėliau Lankeliškiuose. Jis noriai ir atvirai bendraudavo su parapi-

rius ir rektorius. 1940 m. popiežiaus Pijaus XII įšventintas tituliniu Lizijos vyskupu ir paskirtas Telšių vyskupo Justino Staugaičio augziliaru. Mirus vyskupui J. Staugaičiui, V. Borisevičius 1944 m. tapo Telšių vyskupu ordinaru (http://genocid.lt/centras/lt/1520/a/ (žiūrėta 2016 04 02)).

[43] http://genocid.lt/centras/lt/1520/a/ (žiūrėta 2016 04 02).

[44] Nužudytas 1946 m. lapkričio 18 d. LSSR NKGB–MGB vidaus kalėjime Vilniuje. Kūnas užkastas Tuskulėnų dvaro teritorijoje. 1999 m. rugsėjo 27 d. vyskupo V. Borisevičiaus palaikai iškilmingai palaidoti Telšių katedros vyskupų kriptoje (http://genocid.lt/centras/lt/1520/a/ (žiūrėta 2016 04 02)).

[45] http://angelorum.lt/dievo-tarnai/vyskupas-vincentas-borisevicius-1887-1946/ (žiūrėta 2016 04 05).

[46] Gimė 1905 08 04 Stoškų kaime, Žvirgždaičių valsčiuje, Šakių apskrityje. 1922 įstoja į Seinų kunigų seminariją. Ją baigęs 1927 metais, studijas tęsė Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. 1928 metais buvo įšventintas kunigu (http://angelorum.lt/xxa-tikejimo-liudytojai/vaclovas-balsys-kunigas/ (žiūrėta 2016 04 05)).

jiečiais, daug dėmesio skyrė jaunimui, rūpinosi pavasarininkais – kaimo jaunimo organizacija, propagavusia Dievo meilę ir darbą, sveiką gyvenimo būdą. Organizuodavo jaunimo susitikimus su žmonėmis, kurie galėtų įkvėpti jaunimą, teikti jiems sektiną pavyzdį[47].

Darbo Suvalkijos parapijose metu atsiskleidė V. Balsio, kaip kaimo kunigo, gebėjimai ir tinkančios tokiai veiklai charakterio savybės. Jis puikiai panaudojo gautą išsilavinimą ir ankstesniais metais sukauptą dvasininko darbo patirtį. Atvykęs į Lankeliškius, kun. V. Balsys iš karto užmezgė nuoširdžius ryšius su parapijos komitetu, choristais. Turėjo puikią atmintį, prisimindavo daugelio parapijiečių problemas, bėdas, patardavo, apsvarstydavo jiems aktualius klausimus. Kunigaudamas Lankeliškiuose, jis taip pat ėmė organizuoti pavasarininkus, rengė su jais šventes, ekskursijas, statė spektaklius. Buvo muzikalus ir ypač rūpinosi bažnyčios choru, mielai į jį įtraukdavo jaunimą. 1941 06 22 kunigas Budavonės miške buvo sovietų nukankintas, palaidotas Kudirkos Naumiestyje[48].

Justinas Dabrila[49] nuo 1935 m. buvo Vilkaviškio gimnazijos kapelionas, nuo 1936 m. kunigų seminarijos profesorius, dvasios tėvas. Ugdė ir lavino savo auklėtinius taip, kad tapę kunigais jie būtų lietuvybės, lietuvių kultūros puoselėtojais, aktyviai dalyvautų ir pasaulietiniame gyvenime[50]. Visuomet stengėsi prie savęs suburti jaunimą ir vyresnius žmones, skatinti juos šviestis ir tobulėti. Organizavo ekskursijas, stovyklas, parodas.

J. Dabrilos veikla turėjo didelę įtaką jaunosios kartos, moksleivių ir klierikų pasaulėžiūros formavimuisi. Domėdamasis naujomis meno formomis – fotografija, kinu – prie Katalikų Veikimo Centro įsteigė pedagoginį kino teatrą, parengė daug nejudamųjų filmų (diafilmų) su atitinkamomis paskaitomis. Viename iš jų kalbama apie M. K. Čiurlionio tapybą. Bendradarbiavo „Tiesos kelyje“, „XX amžiuje“. Išspausdino dainų rinkinį „Vai lėkite, dainos“. 1941 m. SSRS-Vokietijos karo pradžioje, birželio 22 d., NKVD kariškių nukankintas su kunigais Va-

[47] http://angelorum.lt/xxa-tikejimo-liudytojai/vaclovas-balsys-kunigas/ (žiūrėta 2016 04 05).

[48] Ibid.

[49] Gimė 1905 m. kovo 15 d. Našiškiuose, Vilkaviškio valsčiuje. Mokėsi Marijampolės ir Vilkaviškio gimnazijose. 1920–1926 m. studijavo Seinų kunigų seminarijoje, vėliau Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. Po įšventinimo į kunigus (1928 m.) mokėsi Olandijoje, Silezijoje, Popiežiškajame Grigaliaus universitete Romoje. Įgijo filosofijos daktaro laipsnį. 1934 m. dėl ligos pasitraukė iš jėzuitų nedavęs įžadų (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 381).

[50] http://angelorum.lt/xxa-tikejimo-liudytojai/justinas-dabrila-kunigas- 1905-03-15-1941-06-22/ (žiūrėta 2016 04 05).

clovu Balsiu ir Jonu Petrika. Kun. Justinas Dabrila palaidotas gimtosios Alksnėnų parapijos kapinėse[51].

Kanauninkui Vincentui Vizgirdai[52] nemažą įtaką padarė jo tiesioginio viršininko A. Karoso, kurio kancleris jis buvo nuo 1936 m., gyvenimo būdas ir požiūris į jį. Savo administracinius gabumus parodė Lietuvoje kurdamas Šakių „Žiburio“ gimnaziją ir joje direktoriaudamas, vadovaudamas Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijai. „1947 metų liepos 7 dieną mirus senajam vyskupui A. Karosui, naujo vyskupo tarybinė valdžia paskirti neleido. Vyskupijos kapitula išrinko valdytoją – kanauninką Vincentą Vizgirdą.“[53] Kanauninkas Vizgirda vadovavo vyskupijai beveik dvejus metus. 1949 m. gegužės 3 dieną buvo areštuotas, nuteistas 10 metų. Neišbuvęs kalėjime viso paskirto laiko, 1956 m. grįžo iš lagerio į Lietuvą, gyveno nepritekliuje[54].

V. Vizgirdą pažinoję žmonės prisimena, kad nepaisant turimų dviejų doktoratų, jis buvo labai neiškalbus. Turbūt dėl to nemėgo bažnyčioje sakyti pamokslų. Vadovaudamas Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijai beveik neskaitė joje paskaitų. Jį galima vertinti kaip uolų ir atsidavusį savo darbui žmogų, kuris iki pat suėmimo dienos ėjo savo pareigas kaip Vilkaviškio vyskupijos valdytojas. Buvo gyvenimo sunkumų užgrūdintas, pasiruošęs iššūkiams žmogus. Jo vadovavimo laikotarpiu vyskupijai teko atlaikyti brutalų sovietų valdžios puolimą, drąsiai ginti Bažnyčios ir tikinčiųjų interesus. Nepaisant jo atsidavimo tarnystei ir pastangų Vilkaviškio vyskupiją, areštavus valdytoją, sovietų verčiamas valdyti ėmėsi Kauno arkivyskupijos valdytojas. Taigi su kanauninku V. Vizgirda užverčiamas neilgas, bet itin svarbus ir dramatiškas Vilkaviškio vyskupijos gyvavimo puslapis[55].

---

[51] http://vilkaviskis.lcn.lt/apie/asmenybes/xxtikejimo/ (žiūrėta 2016 04 06).

[52] Vincentas Vizgirda (1874–1966) gimė Zigmantų kaime, Šakių apskrityje, ūkininko šeimoje. Išsilavinimą įgijo Marijampolės gimnazijoje ir Seinų kunigų seminarijoje, mokslus tęsė Šveicarijoje ir Romoje, kur parašė ir apgynė bažnytinės teisės ir filosofijos daktaro disertacijas. Į kunigus buvo įšventintas 1900 m. Daktaras *Yuris Canonici* ir filosofijos daktaras (K. Žemaitis, *Kanauninkas V. Vizgirda,* op. cit., p. 148).

[53] Ibid., p. 149.

[54] Ibid., p. 148.

[55] Ibid., p. 150.

Išeiviai

Vincentas Brizgys[56] dirbdamas Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijoje dėstytoju neabejotinai darė įtaką savo studentams. Visgi katalikiškai bendruomenei labiausiai nusipelnė vokiečių okupacijos metais, kuomet jis ėjo VDU Teologijos fakulteto dekano pareigas, bei pokariu, kai pasitraukė gyventi į JAV. Dirbdamas universitete vokiečių okupacijos metais drąsiai gynė tikinčiųjų teises ir stengėsi sudaryti sąlygas laisvai veikti Teologijos fakultetui. Dėl to ne kartą konfliktavo su okupacine vokiečių valdžia.

Pasitraukęs į užsienį, toliau rūpinosi lietuvių katalikų reikalais, lietuvių klierikų studijomis Romoje. Jo veikla padėjo ne tik stiprinti tikėjimą užsienio lietuvių bendruomenėse, bet ir telkė jas bendrai veiklai. Šis susitelkimas padėjo išsaugoti ne tik tikėjimą, bet ir tautines tradicijas, lietuviškumo jausmą išeivijoje gyvenantiems lietuviams. Gyvendamas JAV, reguliariai susitikinėdavo su ten gyvenančiomis lietuvių išeivių bendruomenėmis. Jo ganytojiška veikla neapsiribojo vien JAV lietuviais, jis lankė ir Australijos, Kanados bei kitų šalių lietuvių bendruomenes. 1965 m. paskirtas rūpintis Europos lietuvių sielovada[57].

Pijus Brazauskas[58] krikščioniškai visuomenei ir Lietuvai nusipelnė ne tik kaip kunigas, bet ir kaip dailininkas. Pirmuosius kūrinius sukūrė dar besimokydamas gimnazijoje, vėliau – Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijoje[59]. Studijuodamas Kauno meno mokykloje 1933-iaisiais, žuvus S. Dariui ir S. Girėnui, nutapė paveikslą „Palaužti sparnai“, apie kurį plačiai buvo rašoma tuometinėje spaudoje[60]. P. Brazauskas įnešė

[56] Vincentas Brizgys (1903–1992 m.) mokėsi Seinų, vėliau Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1927 m. įšventintas į kunigus, mokėsi Romos Grigaliaus universitete. Įgijo filosofijos ir bažnytinės teisės daktaro laipsnį. Nuo 1936 iki 1940 m. dėstė Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1940 m. paskirtas Kauno arkivyskupijos augziliaru. 1940–1941 m. vienintelės Kauno kunigų seminarijos rektorius, vėliau (1941–1944 m.) VDU Teologijos fakulteto dekanas. Artinantis antrajai sovietinei okupacijai pasitraukė į Vakarus, nuo 1951 m. gyveno Čikagoje (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 504).

[57] Ibid.

[58] Pijus Brazauskas (1905–1990 m.) gimė ūkininkų šeimoje, Bartninkų kaime, Pilviškių valsčiuje, tuometėje Vilkaviškio apskrityje. 1919 metais iškart įstojo į 2-ąją Rygiškių Jono gimnazijos klasę, kur atsiskleidė ryškus vaikinuko polinkis į meną (S. Slaminskienė, op. cit., p. 98). Ramaus būdo ir gilaus mąstymo jaunuolis, galbūt pats, galbūt paskatintas garbių giminės kunigų, pasirinko kunigystės kelią ir 1923 m. įstojo į kunigų seminariją Gižuose. 1930 metais baigė Seinų-Vilkaviškio kunigų seminariją. Gavęs vyskupo sutikimą, 1932 metais įstojo į Kauno meno mokyklą (S. Slaminskienė, op. cit., p. 98).

[59] Ibid., p. 102.

[60] Ibid., p. 104.

didelį indėlį kurdamas Užnemunės katalikų bažnyčių sieninę tapybą, jo darbai puošė Kalvarijos bažnyčią, Pajevonio bažnyčios skliautus (Senojo ir Naujojo Testamentų siužetai). Deja, per Antrąjį pasaulinį karą ir pokariu daugelis jo darbų sunyko[61]. Brazauskas nutapė daug darbų, skirtų bažnyčioms: altorinius Sangrūdos bažnyčios paveikslus, Rudaminos bažnyčios paveikslą „Šv. Juozapas“, kuris yra „vienas iš nedaugelio XX a. I p. Lietuvos religinės dailės pavyzdžių, kuriame jaučiamas neoromantizmo ir naujesnių meno srovių poveikis“[62]. P. Brazauskas tapė peizažus, kūrinius tautine tematika, o daugiausia religinius siužetus. Savo darbus mėgo aptarti su studijų Gižuose laikų draugu Justinu Dabrila[63].

1950 metais tetos O. Žarnauskienės kvietimu kunigas Pijus išvyko į JAV. Ten aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir kultūrinėje lietuvių bendruomenės veikloje. Padėjo B. Kvikliui rengiant spaudai enciklopedinį leidinį „Lietuvos bažnyčios“. Jį redagavo ir parėmė finansiškai. Pastoracinį darbą derino su kūryba. Išeivijoje P. Brazauskas kūrė portretus, peizažus, tautinės tematikos kūrinius, religinius paveikslus, alegorines scenas, viename kūrinyje derino istorinę ir religinę tematiką[64]. Nenuilsdamas kūrė Kryžiaus kelio stotis, nutapė monumentalią sieninę kompoziciją „Keturi evangelistai“. Jo darbai visuomet pažymėdavo tolimos tėvynės istorines sukaktis ir lemties išgyvenimus. Jų įkvėptas nutapė gimtųjų kraštų vaizdus „Bagotoji“, „Pilviškiai“, „Vilkaviškis“. Jubiliejiniais Karaliaus Mindaugo metais gimsta lengvos, raiškios linijos litografijos triptikas „Mindaugo krikštas“. 1987 metais „Marquis Giuseppe Scicluna International University Foundation“, įvertindamas jo darbus bažnytinio meno srityje, suteikė jam garbės daktaro laipsnį[65].

[61] Ibid., p. 98.
[62] Ibid., p. 103.
[63] Ibid., p. 103.
[64] Ibid., p. 99.
[65] Ibid., p. 100.

Seminaristai, netapę dvasininkais

Antanas Maceina[66], nors ir netapo dvasininku, seminarijoje praleistas laikas padarė didžiulę įtaką jo pasaulėžiūrai ir tolimesniems darbams. Pastarieji aprėpė gana nemažai sričių: pedagogiką, filosofiją, kultūrą, religiją, dėjo tautiškumo pamatus[67]. Antano Maceinos kūryboje ryškūs du tarpsniai: iki nepriklausomybės netekimo ir jos netekus. Iš pradžių mąstytojo dėmesį patraukė kultūrologija ir socialiniai klausimai, vėliau – žmogiškoji būtis. Visą savo gyvenimą paaukojęs kūrybai, A. Maceina palietė daugybę gyvenimo sričių: tautinės mokyklos idėjas, idealios šeimos ir valstybės pagrindus, lietuviškąją kultūrą, poeziją, filosofiją[68].

Užuominų apie A. Maceinos dvasinę būseną, jo dvejones studijavimo Gižuose metais randame T. Maceinienės knygoje, kurioje teigiama, kad mokymasis Gižų seminarijoje tapo lemtingas visomis prasmėmis. „Seminarijoje susidūręs ne tik su žodžio laisvės apribojimu, bet ir su kitais įvairiausiais suvaržymais bei draudimais. <…> Maceina pradėjo ginti savo teises. <…> Tas gynimasis buvo jo ginčai su profesūra, nuolatinis, gal net įkyrus, kaip kitiems galėjo pasirodyti, klausinėjimas. Prel. L. Tulaba savo atsiminimuose Maceiną apibūdina kaip impulsyvų, nepakankamai nuolankų, užsispyrusį jaunuolį.“[69] „Vietos tikėjimo tiesų abejonėms Gižų seminarijoje nebuvo, čia pati dogma neleisdavo klausti... Taigi neišvengiamai kilo konfliktas tarp norinčio žinoti nepaklusnaus, nuolat klausinėjančio, bet jau turinčio savo nuomonę seminaristo ir seminarijos vadovybės.“[70] Šių priešpriešų ir konfliktų atomazga lėmė A. Maceinos pasitraukimą iš seminarijos. Studijų Gižuose metais susikaupusius prieštaravimus jis išreikšdavo poezijos eilėmis. Jas skaitydavo ir aptardavo seminarijoje veikusiame literatų būrelyje.

---

[66] Antanas Maceina gimė 1908 m. Bagrėne, Ašmintos valsčiuje. Mokėsi Prienų gimnazijoje, Vilkaviškio kunigų seminarijoje, tačiau jausdamas vidinius prieštaravimus po pokalbio su rektoriumi nusprendė nepriimti kunigo šventimų. 1934 m. Stasio Šalkauskio vadovaujamas, VDU apgynė disertaciją „Tautinis auklėjimas“, tapdamas filosofijos daktaru. 1935–1940 m. dėstė VDU pedagogikos ir filosofijos disciplinas. 1940 m. pasitraukė į Vokietiją. Mirė 1987 m. Miunsteryje, Vokietijoje (http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/02/14/atmi_02.html (žiūrėta 2016 04 10)).

[67] http://maceina.lt/html/ismintisgimusikancioje.html (žiūrėta 2016 04 10).

[68] Ibid.

[69] Ibid.

[70] Ibid.

Abejonės tikėjimo dogmomis išliko ir vėlesniame gyvenimo kelyje. 1936 metų rudenį Kaune, Katalikų veikimo centro rengtoje konferencijoje, diskutuodamas su vyskupais Justinu Staugaičiu ir Mečislovu Reiniu, iškėlė idėją padalinti „altoriaus auksą“ (tiksliau – „bažnytinę žemę“) vargšams, siekiant pagerinti jų materialinę padėtį[71]. Nepaisant Bažnyčios kritikos, Seinų-Vilkaviškio kunigų seminarijoje įgyta patirtis, krikščioniškasis požiūris į pasaulį padarė didelę įtaką tolesniam jo gyvenimui ir kūrybai.

Seminarija nugriauta, bet jos dvasia gyva

Seminarijos palikimą Gižų miestelyje ir jo bendruomenėje galima vertinti dviem aspektais: fiziniu ir kultūriniu-dvasiniu. Išsikėlus seminarijai, jos pastatus nupirko Švietimo ministerija ir atidarė 4 klasių mokyklą, kurią lankė apylinkės vaikai[72]. 1938 m. ji išaugo į šešiametę. Vasaromis veikdavo ir namų šeimininkių mokykla. Žinia, kad šie kursai veikė XX a. 4 dešimtmetį[73].

1945 m. veikė keturių klasių mokykla, vėliau ji tapo progimnazija, o 1952 m. vidurine mokykla[74]. Joje mokėsi žymūs sovietmečio veikėjai: Kazimieras Baršauskas[75], Kostas Kubilinskas. 1968 m. šalia buvusios kunigų seminarijos pastatytas naujas, modernus mokyklos pastatas[76].

Buvusiame seminarijos pastate veikė fizikos ir biologijos kabinetai, darbų kabinetas, sporto salė, pionierių kambarys, biblioteka, mokytojų kambarys, direktoriaus kabinetas, bendrabučio virtuvė, valgykla. Antrame aukšte buvo mokyklos bendrabutis. 1960–1961 m. bendrabutyje gyveno 50 mokinių[77]. 1962–1963 m. mokėsi 283 mokiniai[78].

1985 m. pastatytas mokyklos priestatas (sporto salė ir valgykla), kurie buvo perkelti iš seminarijos patalpų. 1985–1986 mokslo metai

---

[71] Ibid.

[72] „Mokyklos istorija“, *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).

[73] Algirdas Bagušinskas, g. 1958 m. Gripiškėse, Jiezno raj. (2016 03 30).

[74] „Mokyklos istorija“, *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).

[75] Vėliau tapo tuometinio Kauno Politechnikos instituto rektoriumi.

[76] „Mokyklos istorija“, *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).

[77] Ibid.

[78] Ibid.

seminarijos pastatuose buvo paskutiniai. Juose buvęs bendrabutis uždarytas, antrame pastato aukšte dviejuose butuose gyvenę žmonės priversti išsikraustyti. Pastatas jau buvo avarinės būklės. Vakarinė siena pradėjo šlyti, prastos būklės buvo ir stogas. Kadangi šalia jau stovėjo naujas, modernus mokyklos pastatas, tai nebuvo reikalo remontuoti seno. Vilkaviškio rajono švietimo taryba priėmė sprendimą ir 1989 m. senieji seminarijos pastatai buvo nugriauti[79].

Ne vienas gižietis su liūdesiu prisimena šį momentą ir mintyse kelia retorinį klausimą: „Kas buvo lengviau: ar uždengti naują pastato stogą, ar jį nugriauti?“[80] Pasak jų, pastatas buvo labai kruopščiai pastatytas, sienojai, perdengimas buvo puikiai išsilaikę. Simboliška, tačiau seminarija savotiškai transformavosi ir išliko Gižų dalimi. Griaudami pastatus, gižiečiai suskubo pasinaudoti galimybe ir pasiimti statybinių medžiagų: medienos, plytų, akmenų. Juos panaudojo statydami savo sodybų pastatus, tokiu būdu tikrąja žodžio prasme įmūrydami į savo sodybas dalelę seminarijos.

Daug svarbesnis yra dvasinis-kultūrinis seminarijos paveldas. Aktyvus klierikų dalyvavimas visuomeniniame gyvenime, trukęs aštuonerius metus, negalėjo nepalikti pėdsakų Gižų miestelio bendruomenėje. Parapijos tikintieji didžiavosi, kad Gižuose veikė kunigų seminarija. Žmonių akyse „darė ją svarbią“[81]. Šis pasididžiavimas buvo ypač svarbus, kuomet sovietiniu laikotarpiu Gižų parapijos tikinčiųjų bendruomenė susidūrė su persekiojimais ir iššūkiais. Dėl savo tikėjimo persekiojami žmonės ieškojo paguodos tarp bendraminčių bažnyčios bendruomenėje. Vyresnio amžiaus žmonės prisimindavo „gerus laikus“ tarpukariu, kuomet Gižai buvo svarbus dvasinis centras, kuriame veikė kunigų seminarija. Šie prisiminimai sustiprindavo ir padrąsindavo tikinčiuosius. Seminarijos atminimą, jos svarbą gižiečių kolektyvinėje atmintyje liudija ir 2012 m. minint 90 metų seminarijos perkėlimo į Gižus sukaktį atidengtas paminklinis akmuo, ant kurio puikuojasi užrašas „Gižų kunigų seminarijai atminti“.

[79] Algirdas Bagušinskas, g. 1958 m. Gripiškėse, Jiezno raj. (2016 03 30).
[80] Sigitas Plečkaitis, g. 1928 m. Bardauskų k., Gižų vls. (2016 03 23).
[81] Alesė Zakarauskienė, g. 1927 m. Baltrakio k., Gižų vls. (2016 03 29).

Išvados

1. Seinų-Vilkaviškio kunigų seminariją iškelti iš Seinų į Zyplius privertė karinis konfliktas tarp Lietuvos ir Lenkijos, kurio metu 1919 m. Lenkija užėmė Seinus. Siekis įsikurti erdvesnėse, seminarijai tinkamesnėse patalpose nulėmė seminarijos persikėlimą iš Zyplių į Gižus, kur ji veikė nuo 1922 iki 1930 m. Seminarijos veiklos Gižuose metu (1926 m.) jos pavadinimas „Seinų kunigų seminarija“ pakeistas į „Vilkaviškio kunigų seminarija“.

2. Seminarijoje dirbę, mokęsi žmonės daug nusipelnė Lietuvos kultūrai, mokslui ir katalikiškai visuomenei. A. Maceina tapo garsiu lietuvių filosofu, V. Borisevičius Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjo žmones, kuriems grėsė mirtis, kovojo už tikinčiųjų teises. V. Balsys ir J. Dabrila savo veikla kaimų parapijose turėjo didelės įtakos jaunosios kartos, moksleivių ir klierikų pasaulėžiūros formavimuisi, tikėjimo ir lietuviškumo stiprinimui, tapo kankiniais. P. Brazauskas įnešė svarų indėlį į lietuvių kultūrą kurdamas meno kūrinius, puošdamas bažnyčių interjerą. V. Brizgys išeivijoje telkė lietuvius, skatino tikėjimo ir lietuvybės išlaikymą emigracijoje.

3. Perkėlus Seinų-Vilkaviškio kunigų seminariją į naujai pastatytus rūmus Vilkaviškyje, senosiose patalpose Gižuose buvo atidaryta mokykla. Sovietmečiu pastačius naujus mokyklos pastatus, senieji seminarijos pastatai 1989 m. buvo nugriauti dėl avarinės jų būklės. Seminarijos veikla tarpukariu Gižuose giliai įsirėžė kolektyvinėje gižiečių atmintyje. Jie didžiavosi, kad Gižuose veikė tokia svarbi institucija. Tikintiesiems tai suteikė jėgų sovietmečiu priešintis Bažnyčios persekiojimui, kovoti už savo teises.

Šaltiniai ir literatūra

Šaltiniai

1. Alesė Zakarauskienė, g. 1927 m. Baltrakio k., Gižų vls. (asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2016 03 29).
2. Algirdas Bagušinskas, g. 1958 m. Gripiškėse, Jiezno raj. (asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2016 03 30).
3. *Gižų K. Baršausko mokyklos archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).
4. Plg. Elenchus Ecclesiarum et cleri Diocesis Seinensis in Lithuania pro anno Domini 1924. Marijampolė: Šešupės spaustuvė, 1924.
5. Sigitas Plečkaitis, g. 1928 m. Bardauskų k., Gižų vls. (asmeninis žodinis liudijimas straipsnio autoriui 2016 03 23).
6. *Zyplių dvaro archyvas*, I knyga (puslapiai nenumeruoti).

Vidmantas Vyšniauskas

7. http://genocid.lt/centras/lt/1520/a/ (žiūrėta 2016 04 02).
8. http://vilkaviskis.lcn.lt/svietimas/seminarija/ (žiūrėta 2016 04 02).
9. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2012/07/13/gkras_01.html (žiūrėta 2016 04 05).
10. http://angelorum.lt/dievo-tarnai/vyskupas-vincentas-borisevicius-1887-1946/ (žiūrėta 2016 04 05).
11. (http://angelorum.lt/xxa-tikejimo-liudytojai/vaclovas-balsys-kunigas/ (žiūrėta 2016 04 05).
12. http://vilkaviskis.lcn.lt/apie/asmenybes/xxtikejimo/ (žiūrėta 2016 04 06).
13. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/11/18/atmi_01.html (žiūrėta 2016 04 06).
14. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/02/14/atmi_02.html (žiūrėta 2016 04 10).
15. http://maceina.lt/html/ismintisgimusikancioje.html (žiūrėta 2016 04 10).
16. https://issuu.com/almacikane/docs/zypliu_dvaro_pristatymas (žiūrėta 2016 03 15).

Literatūra

17. Brizgys, V. 1993. *Gyvenimo keliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
18. *Gižai, praeitis ir šiandiena,* sudarė N. Vaitūnaitienė, Marijampolė: Idėjų dirbtuvės, 2013.
19. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979.
20. *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, 1991.
21. Slaminskienė, S. „Kunigo Pijaus Brazausko meninė kūryba Užnemunės bažnyčiose“, *Soter*, 2011, 40 (68).
22. *Sūduvos krašto dvarai*, sudarė B. Mašalaitis, Marijampolė: Piko valanda, 2015.
23. *Vilkaviškio vyskupija, Lietuvos Bažnyčios*, sudarė B. Kviklys, Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1982.
24. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
25. *Visuotinė lietuvių enciklopedija,* t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
26. Žemaitis, K. 2004. *Vilkaviškio vyskupija*, Marijampolė: Piko valanda.
27. Žemaitis, K. „Kanauninkas V. Vizgirda Dievo ir žmonių tarnyboje: sunkūs ir viltingi laikai“, *Soter*, 2008, 28(56).
28. Žemaitis, K. „Vyskupijos kunigų seminarija: nuo Seinų iki Vilkaviškio“, *LKMA Metraštis, XV tomas*, 1999, 27–38.

Straipsnis recenzuotas

VIDMANTAS VYŠNIAUSKAS – Varšuvos universiteto magistras, istorikas. Tyrimų sritis: propaganda bei ideologijos sklaida LSSR ir SSRS; lietuvių-lenkų santykiai. El. paštas vysniauskasvi@gmail.com.

BENJAMINAS KALUŠKEVIČIUS

JUOZAPAS MARČIUKONIS – KUNIGAS, POETAS, KANKINYS

Su širdim atėjau į šią žemę,
Su širdim jos klajojau keliais;
Be širdies čia taip šalta – aptemę...
Su širdim mano saulė nusleis.

(J. Marčiukonis. *Su širdim*)

Rolių[1] kaimo ūkininkų Marijonos ir Vinco šeimoje 1914 m. spalio 11 d. gimė sūnus, kurį pakrikštijo Lazdijų bažnyčioje Juozapo vardu. Vėliau vardą trumpindavo, rašydavo *Juozas*[2].

Buvo vyriausias iš trijų brolių. 1921–1925 m. mokėsi Gudeliškės pradinėje mokykloje, kurią baigęs 1925 m. įstojo į Lazdijų „Žiburio" gimnaziją. Jį mokė ir tuometinis gimnazijos direktorius kunigas, poetas Motiejus Gustaitis (miręs 1927), ir Salomėja Bačinskaitė (Salomėja Nėris), čia mokytojavusi 1928–1931 m. Ji dėstė vokiečių kalbą, vadovavo literatų būreliui, padėdavo rengti vakarus. Prisimenant, kad jaunasis gimnazistas Juozas Marčiukonis vėliau išleido eilėraščių rinktinę, galima daryti prielaidą, kad jis lankydavo Salomėjos Nėries suburtą literatų būrelį. Kraštotyrininkas Juozas Petrauskas yra užrašęs: „*Jau besimokydamas gimnazijoje rašinėjo eilėraščius ir mėgo juos skaityti renginių metu, turėjo organizacinių gabumų.*"[3]

---

[1] Roliai – kaimas prie Rolių ežero, Šeštokų sen., Lazdijų r., 7 km nuo Šeštokų, 11 km nuo Lazdijų. 1877 m. Kirsnos vls., Kalvarijos aps. buvo 18 sodybų, 193 gyventojai; 1901 m. kaime 140 gyventojų (130 lietuvių ir 10 žydų); 1923 m. kaime buvo 16 ūkių, 111 gyventojų; 2009 m. – 74 gyventojai.

[2] Marčiukonis Juozas // http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1388.

[3] Petrauskas J. *Juozapas Marčiukonis – tragiško likimo kunigas* [rankraštis] // Lazdijų kraštotyros muziejus. GEK 4412, AF1 (Asmeninis Juozo Petrausko fondas).

Kun. Juozapas Marčiukonis 1937 m. Lazdijuose

1933 m. baigęs gimnaziją įstojo į Vilkaviškio kunigų seminariją, kuri tuo metu buvo Gižų miestelyje (Vilkaviškio r.). „*Seminarijoje buvo uolus, pareigingas, gal kiek užsidaręs savyje, kuklus, čia ne visi žinojo jo talentą.*“[4] 1937 m. birželio 13 d. įšventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Simno parapiją. Čia kunigavo trejus metus[5, 6].

Senieji simniečiai prisimena jį kaip kunigą ir kaip „*pradinės mokyklos kapelioną, lengvai surandantį bendrą kalbą su mokiniais ir parapijiečiais, kaip paprastą, visuomet linksmą dvasininką. Mokėjo daug dainų, rašė eilėraščius ir apsakymus. Savo eilėraščių posmų padeklamuodavo ir per pamokslus*“. 1939 m. parengė spaudai pirmą savo eilėraščių rinkinį „Su širdim“ ir perdavė spausdinti Marijampolės Marijonų spaustuvei. Knygą dedikavo savo motinai, užrašęs „Brangiajai mamytei“[7].

Charizmatiškojo kunigo poezija kukli, kaip ir jis pats. Yra eilėraščių apie Tėvynės laisvę, kovą už ją, apie gamtos grožį, pagarbą žmogui, apie širdies troškimus. Kai kurie posmai kupini melancholijos. Eilėraštyje „Memento mori“ jaučiamas tragiškas jo paties likimas:

Ir mano ne tik vardas, bet ir kapas bus jau dingęs,
Bet, Viešpatie, tik kad tik siela, tik ji, kad būtų su Tavim...

2014 metais, minint Juozapo Marčiukonio gimimo 100-ąsias metines, Simno istorijos metraštininkas, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto profesorius, kraštietis Arvydas Šeškevičius organizavo atminimo vakarą Simno bibliotekoje. Jis supažindino susirinkusius su J. Marčiukonio gyvenimu ir kunigavimu Simne, su jo, kaip poeto, kūryba[8, 9].

---

[4] Ten pat.

[5] Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae. Pro anno Domini. 1938. Marijampolė, 1938, p. 173, 290.

[6] Elenchus 1939, 175, 281.

[7] Marčiukonis, Juozas. *Su širdim*. [Marijampolė]: Marijonai, 1939 (Marijampolė: Marijonų sp.), 53, [2] p.

[8] Smaidžiūnienė J. Pro šimtmečio langą: Simno bibliotekoje prisimintas kunigas, poetas Juozas Marčiukonis // http://www.alytus.rvb.lt/?p=10057.

[9] Račkauskienė I. Prisimintas kunigas ir poetas Juozas Marčiukonis // *XXI amžius*. 2014 m. gruodžio 5 d. Nr. 46 (2117) // http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2014/12/05/fondasa_10.html.

1939 m. liepos mėn. Juozapas Marčiukonis paskiriamas vikaru į Seirijų parapiją, kur visuomet būdavo du vikarai. Prelatui J. Laukaičiui tapus rezidentu, klebonas T. Burokas vikarų neturėjo.

Seirijų klebonas Teofilius Burokas (1900–1964), kunigavęs čia 1932–1942 m. (klebonas – nuo 1938), buvo patriotiškai nusiteikęs kunigas. Seirijuose nuo 1938 m. gyveno ir prelatas, jau kaip rezidentas, Juozapas Laukaitis (1873–1952), lietuvių tautos šviesuolis, visuomenės ir valstybės veikėjas, spaudos darbuotojas, lituanistas, poetas. Abu vėliau, 1944 m., okupantams vėl sugrįžus, buvo apkaltinti priešiškumu sovietų valdžiai, sakę antisovietinius pamokslus, palaikę ryšius su pogrindžiu. Abu areštuoti ir ištremti. Į Lietuvą grįžo tik T. Burokas. Bendravimas su šiais kunigais – ir klebono T. Buroko, ir kunigo rezidento J. Laukaičio įtaka jaunajam vikarui neabejotina, – padėjo atsispirti negandoms jo tolesniame gyvenime[10, 11, 12].

J. Petrauskas taip aprašo jo kunigavimą Seirijuose: „*Darbo tiek pastoracinio, tiek visuomeninio buvo daug. Ilgai nedelsęs surežisuoja ir pastato P. Vaičiūno dramą „Aukso gromata“, kuri turėjo didžiulį pasisekimą. Čia patiria pirmosios knygos* [„Su širdim“ – B. K.] *pasirodymo džiaugsmą. Buvo geras pamokslininkas, kalbėdavo trumpai, bet gerai pasiruošęs, suprantamai ir mokėjo sudominti klausytojus. Jau čia Seirijuose ir prasti žmonės pastebėjo, kad tai neeilinis kunigas. Mokėjo kitus užjausti ir pats susitvardyti. Gavėnios metu pasninkaudavo, valgydavo be mėsos.*“[13]

1941 m., prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, J. Marčiukonis perkeltas vikaro pareigoms į Višakio Rūdos parapiją (dabar – Kazlų Rūdos savivaldybė), vietoje perkelto į kitą parapiją vikaro Domininko Petrausko. Čia darbavosi vokiečių okupacijos metais, pergyveno karo sunkumus[14].

Višakio Rūdoje karo metais gyvenusi, nuo vaikystės negalią turinti tretininkė, poetė Teofilija Žemaitytė (1914–2008), Juozo Marčiukonio bendraamžė, neužmiršo jaunojo vikaro. Kunigas buvo jai padovanojęs savo eilėraščių knygelę „Su širdim“. Po kunigo išvykimo iš Višakio Rūdos, praėjus 35 metams (1979 m.), jo atminimui skyrė

[10] Burokas Teofilius // http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1877.
[11] Laukaitis Juozas // http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1900.
[12] Vaičiūnas A. Prelato šlovės ir kančių keliai // *Apžvalga*. 1996, Nr. 17, p. 8.
[13] Petrauskas J. *Juozapas Marčiukonis – tragiško likimo kunigas* [rankraštis] // Lazdijų kraštotyros muziejus. GEK 4412, AF1 (Asmeninis Juozo Petrausko fondas).
[14] *Višakio Rūda ir jos apylinkės*. Marijampolė, 2004, p. 131, 133–135.

11-os eilėraščių ciklą „Tarp rūtų ir radastų“[15]. Pasirūpino, kad 1979 m. parapijos klebonas kun. Gvidonas Dovidaitis kunigo ir poeto Juozo Marčiukonio 65 metų gimimo, 29-erių mirties ir 40 metų nuo jo knygutės „Su širdim“ išleidimo sukakties proga surengtų pamaldas (šv. Mišių auka, trumpas pamokslėlis, poeto eilėraščių ištraukos).

T. Žemaitytės eilėraščių, skirtų J. Marčiukoniui, posmai:

Bijūnas verks
Lig paskutinio Teismo...
Gal Tavo kapo
Niekas niekas nežinos...
O aš dainuosiu –
Jeigu Dievas leis man –
Būsiu tąsa tavosios
Nebaigtos dainos...
(Poeto atminimui. 1979-08-19)

* * *

Mes už Tave maldų vainiką pinam,
Kad Dievas būtų gailestingas Tau.
Ramiai ilsėkis amžinoj Tėvynėj –
Prie vartų mūs sugrįžtančių palauk!
(Višakio Rūda. 1979-11-20)

* * *

Tu dainavai,
O laisvės varpas gaudė.
Tu dainavai:
„Budėkime sargyboj“.
Tu dainavai,
Ant Lietuvos veido
Ašara sužibo.

Tu dainavai,
Kerojo piktžolės nesėtos.

[15] Teofilija Žemaitytė. *Tarp rūtų ir radastų* (Kunigo ir poeto Juozapo Marčiukonio atminimui). Rankraštis. Marijampolė, 1979–1994, 13 p. [Rankraštis saugomas Lazdijų krašto muziejuje].

Tu nutilai.
Miškuos braškėjo medžiai,
Tu išėjai –
Kapuos nebuvo vietos,
Tu išėjai –
Klupsti bijūnai meldžias...
(Tu dainavai. 1979)

1945 m. J. Marčiukonis perkeltas vikaru į Rudaminos parapiją. Čia nuo 1942 m. darbavosi klebonas kun. T. Burokas, gerai pažįstamas iš bendro darbo 1940–1941 m. Seirijuose.

1940 m. prasidėjo sovietinis genocidas. Bet kokios rezistencijos ar opozicijos naikinimas buvo tęsiamas ir 1944 m. sugrįžusių sovietų okupantų. 1944 m. liepos mėnesį, vos praslinkus frontui, Lietuvą užplūdo NKGB padaliniai bei ypatingos paskirties NKVD kariuomenė. Vienas iš jų pagrindinių uždavinių – slopinti prasidėjusį pasipriešinimą okupacinei kariuomenei ir atkuriamai sovietinei valdžiai. Iš vietinių gyventojų atsirado kolaborantų, dalis iš jų tapo NKGB agentais. Prasidėjo „liaudies priešų“ medžioklė, gaudė ir siuntė į frontą visus ginklą pakelti galinčius vyrus.

1944 m. į tarnybą Raudonojoje armijoje pašaukiamas jaunesnysis kunigo brolis Bronius. Jam pavyksta pabėgti. Kartu su broliu Vincu išeina į šalia tėviškės esantį Kalniškės mišką pas partizanus, į partizanų vado Lakūno vadovaujamą būrį. 1945 m. gegužės 16 d. abu broliai dalyvavo garsiajame Kalniškės mūšyje. Po mūšio Bronius dingo be žinios. Apie kitą brolį Vincą enciklopediniame leidinyje „Lietuvos gyventojų genocidas. 1944–1947“ užrašyta: *„Marčiukonis (Marčiulionis?) Vincas, gyv. Rolių k., Lazdijų r., partizanas „Aras“. Žuvo 1947 02 04 Krosnos vls., Lazdijų r. KIT.“* [16]

Vis dėlto Justinas Sajauskas, rašytojas, Marijampolės Tauro apygardos partizanų ir tremties muziejaus vedėjas, yra išsiaiškinęs, kad Vincas Marčiukonis, slapyvardžiu Aras, vėliau gavo Alfonso Ąžuolaičio vardu dokumentus, legalizavosi ir apsigyveno Tauragėje. Čia ir mirė apie 2004 m. Buvo vedęs. Šias žinias J. Sajauskui yra pateikusi buvusi partizanų ryšininkė Danutė Miškinytė-Gurevičienė, gyvenusi Rūdelėje (Kalvarijos savivaldybė). Taip pat ji yra sakiusi, kad kunigą

[16] Lietuvos gyventojų genocidas. 1944–1947: K-S / Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius, 2002, p. 423.

Kun. Juozapo Marčiukonio poezijos knygos viršelis

perlaidojant Būdvietyje 1989 m. matė kunigo brolį partizaną Vincą (Alfonsą Ąžuolaitį).[17, 18, 19]

Juozapo Marčiukonio tėvai: Vincas, Augusto, g. 1898 m., ir Marijona, Simono, g. 1886 m., ištremti 1945-08-30 į Kosos r., Permės sr. Tėvas mirė tremtyje. Motina 1956-08-18 paleista ir grįžo į Lietuvą[20]. Gyveno pas gimines Kuklių kaime (Lazdijų seniūnija).

Kunigas Juozapas Marčiukonis, kunigaudamas Rudaminoje, pakliūva sovietinio saugumo akiratin. Sovietų saugumiečiai – enkavedistai išsiaiškino, kad jo du broliai Bronius ir Vincas yra partizanai. Kunigas kviečiamas pas tardytojus. Kaip ir daugelį Lietuvos kunigų stengtasi užverbuoti. Jam grasina, reikalauja pasakyti, kur yra broliai. Apie tai vėliau, jau pasitraukęs į pogrindį, kunigas papasakojo jį priglaudusiems ir slėpusiems žmonėms.

Rudaminoje kunigą Marčiukonį iš pradžių tardė enkavedistas Uzdilas. Vieno tardymo metu jis yra sakęs, kad kol būsiąs Rudaminoje saugumo įgaliotiniu, didelių nemalonumų kunigas nepatirsiąs. Tačiau jei jį iškeltų tarnauti į kitą vietą, J. Marčiukoniui būtų blogai.

Taip ir buvo. Išvykus Uzdilui, į saugumą tardymui kviesdavo Bobkovas. Iškvietimai padažnėjo. Vis labiau grasindavo ir mušdavo. Reikalaudavo pasakyti, kur yra broliai, ar turi su jais ryšių. Kunigui patikimi žmonės jau buvo pranešę, kad brolis Bronius yra dingęs be žinios. Apie brolį Vincą (partizaną Arą) kunigas žinojo, kad jis yra gyvas ir kovoja partizanų gretose. Padėjo jam gauti Alfonso Ąžuolaičio vardu dokumentus ir legalizuotis. Kaip yra sakiusi buvusi partizanų ryšininkė Danutė Miškinytė-Gurevičienė, kunigas yra parūpinęs ir kitiems partizanams dokumentus.

---

[17] Iš Justino Sajausko laiško autoriui B. K. 2016-01-20 (autoriaus archyvas).

[18] Sajauskas J. *Neužmirštami Suvalkijos vardai: miniatiūrų romanas*. Vilnius, 2014, p. 194.

[19] Vilutienė A., Sajauskas J. *Ištark mano vardą: Tauro apygardos partizanų vardynas*. Vilnius, 1999, eil. nr. 93, 94.

[20] *Lietuvos gyventojų genocidas. 1944–1947: K–S* / Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius, 2002, p. 423.

1947 m. spalio mėn. Juozas Marčiukonis perkeliamas klebono pareigoms į Būdviečio parapiją. Pakeitė nuo 1937 m. čia dirbusį kleboną Juozapą Josiūną-Josiuką[21, 22].

Būdviečio senbuviai, praėjus daugiau kaip 60 metų, neužmiršę neeilinio kunigo Juozapo Marčiukonio. Magdalena Novikienė prisimena kaip giliausiai jai atminty įstrigusį kleboną: *„Neturtingųjų tėvas buvo kunigėlis. Labai geras, paprastas. Mokėjo bendrauti, paguosdavo, nuramindavo. Įsiminė jo pamokslai – pasijusdavome tvirtesni, išmintingesni. Prisimenu pasakojimą, kaip kalėdodamas užėjęs pas vargingai gyvenančių parapijiečių šeimą ir pamatęs, koks skurdas, perdavė 100 rb, kuriuos buvo gavęs iš labiau pasiturinčių. Visada iš atlaidų grįždamas parveždavo lauktuvių, kad ir slyvų portfelin prisidėjęs. O kai jam parašė iš Sibiro, kad žmonės ten pasivagia grūdų duonai išsikepti, kunigėlis ramino, kad iš bado niekas ne griekas, Dievas šitą atleidžia.“*[23] Kunigaudamas Rudaminos ir Būdviečio parapijose, kunigas buvo masinio gyventojų trėmimo liudininkas. Matė, kaip žmonės buvo fiziškai ir dvasiškai prievartaujami, moraliai palaužiami. Sugebėdamas ir mokėdamas bendrauti su parapijiečiais, juos paguosdavo. Rudaminoje 1946 m. gegužės mėn. iš Marijampolės aps., Kalvarijos vls., Rūdelės k. perlaidojant 1946 m. sausio 2 d. žuvusį Tauro apygardos 4-osios (Ąžuolo) kuopos partizaną Jurgį Kučinską-Apuoką, dalyvavo perlaidojimo apeigose[24]. Kol kunigavo Būdvietyje, iš parapijos buvo ištremta apie 20 šeimų.

Iš Būdviečio senbuvių atminties neišdilęs vežamų į tremtį Stankevičių šeimos vaizdas: *„Ankstyvą rytą sužinojome, kad atvažiavo stribai tremti Stankevičių šeimą. Belūkuriuojant pamatėme į pagrindinį kelią įvažiuojantį vežimą. Pilnas vežimas prisėdęs žmonių. Vežime sėdėjo gausi Stankevičių šeimyna ir stribai. Bet mus priblokšė ne šis vaizdas, o iš paskos paskui vežimą einanti Stankevičių duktė, pririšta virve. Pradėjome verkti, negalėjom sulaikyti ašarų. Taip valstiečiai vesdavo į turgus parduoti pririštas karves. Ir dabar iki gyvenimo pabaigos šis vaizdas tebestovi mūsų akyse. Apie šitą tremtį tapo žinoma ir mūsų klebonui“*[25].

---

[21] Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius: Pradai, 1993, p. 477.

[22] LCVA, f. R181, ap. 1, b. 24, l. 4 (Vilkaviškio vyskupijos kunigų sąrašas. 1948 m.).

[23] Babarskienė D. Rankdarbiai – tai dovanos, kurios suartina [apie Magdaleną Novikienę] // *Dzūkų žinios*. 2015 m. kovo 19 d.

[24] http://genocid.lt/Statiniai_Vietos/Paminklai/Lazdijai_paminklai.htm.

[25] Būdviečio gyventojos Anelės Kaluškevičienės pasakojimas. 1989-03-21 (Rankraštis autoriaus archyve).

Kunigaujant Būdvietyje Juozapo Marčiukonio tardymai tęsdavosi. Saugumiečiai ir stribai dar nebuvo sugavę ar nužudę jo brolių. Kunigas, tarsi nujausdamas, kad gali būti areštuotas ar ištremtas, nutarė slapta pasitraukti į Lenkiją ir iš ten toliau į Vakarus. Žinojo, kad jo seminarijos bendramoksliai kunigai J. Patašius, K. Miliauskas, V. Karalevičius ir J. Steponaitis 1944 m. buvo pasitraukę į Vakarus.

1949 m. rugpjūčio mėn. pradžioje per partizanų ryšininkę D. Miškinytę-Gurevičienę susipažino su Mockavos kaime (dabar Sangrūdos sen.) gyvenusiu Juozu Čebatoriumi ir sutarė slapta pereiti sieną su Lenkija. Susitikti su J. Čebatoriumi buvo sutarę Miklausės kaime (apie 2 km nuo sienos). Bet kunigas į susitikimo vietą pavėlavo ir J. Čebatorius jo nesulaukęs vienas sėkmingai iškeliavo į užsienį.

Maždaug po dviejų savaičių, tuoj po Žolinės atlaidų, atšvęstų 1949 m. rugpjūčio mėn. 14 d., kunigo tardymas buvo pats nuožmiausias ir žiauriausias. Du saugumiečiai atvažiavo į Būdvietį apsirengę civilių drabužiais. Atėjo pas kleboną į butą. Klebonas gyveno parapijos namuose – špitolėje. Klebonijos pastatas tuo metu jau buvo nacionalizuotas.

Saugumiečiai primygtinai reikalavo, kad kunigas pasakytų, kur yra broliai, ar bendrauja su jais. Negalėdami nieko iškvosti, enkavedistai visai sužvėrėjo, pradėjo žiauriai daužyti pilvą, krūtinę, galvą. Statė prie sienos, pridėję naganą prie galvos skaičiavo iki trijų, grasindami nušausią. Smūgiai į galvą buvo tokie stiprūs, kad kunigas prarasdavo sąmonę. Buvo pažeista klausa. Atgavęs sąmonę, jis jau negirdėjo, ką enkavedistai kalba, ko jo klausia. Supratę, kad nieko neišgaus, davė vieną parą laiko persigalvojimui ir išvažiavo. Kunigas pagalvojo, kad kitas tardymas gali būti dar žiauresnis, gal ir paskutinis. Nutarė pasislėpti, pasitraukti į pogrindį.

Apie Knyzaites, jų sodybą ir slėptuvę[26]

Marijampolės apskrities Sangrūdos valsčiaus Berezninkų kaimas priskirtas Būdviečio parapijai. Kaime nuo senų laikų gyvenę ūkininkai Knyzos. 1949 m. savo ūkyje gyveno Katerina Knyzaitė (Andriaus duktė, gimusi 1901 m., mirusi 1987 m., palaidota Būdviečio kapinėse). Iki 1944 m. pabaigos kartu su ja gyveno ir brolis Vincas. Jis padėjo

[26] Kaluškevičius B. Kunigas kankinys Juozas Marčiukonis // *Aušra* (Punskas). 2001 03 1–15, Nr. 5; 2001 03 16–31, Nr. 6.

ūkininkauti. Sugrįžus sovietų okupantams brolis buvo įskųstas, 1945-01-24 suimtas, nuteistas. 1945-06-29 išvežtas į Vorkutlagą.

Katerina augino dvi dukteris: Moniką (gim. 1928 m. kovo 1 d.) ir Oną (gim. 1934 m. gegužės 22 d.). Ūkis buvo nedidelis – 14 ha žemės, bet gerai prižiūrimas, tvarkingas. Be gyvenamojo namo, buvę ir kiti ūkiniai pastatai: kluonas, tvartas. Knyzų sodyba buvo apie 1 km nuo Lietuvos ir Lenkijos sienos.

1945 m. į Knyzų sodybą atėjo jaunas vyras Stasys Senda, besislapstantis nuo enkavedistų ir stribų. Jis buvo gimęs Pristavonių kaime (dabartinėje Lenkijos teritorijoje)[27]. Norėjo grįžti į savo gimtinę, bet reikėjo pereiti tuo metu jau stipriai sovietų pasieniečių saugomą valstybės sieną.

Kurį laiką slaptai pagyvenęs Knyzų ūkyje, artimiau susipažino su vyresniąja dukra Monika. Matyt, labai patiko vienas kitam. Motina neprieštaravo jų sutuoktuvėms. Tuoktis reikėjo slaptai. Motina nuėjo pas neseniai į Būdvietį atkeltą kunigą Juozą Marčiukonį ir viską papasakojo. Kunigas nedvejodamas sutiko palaiminti jaunuosius bendram gyvenimui. Jungtuvės įvyko 1947 m. spalio mėn. Taigi J. Marčiukonis pažinojo Knyzaites, juos dabar siejo bendra paslaptis apie Stasį Sendą. Todėl po 1949 m. rugpjūčio mėn. vykusio žiauraus tardymo drįso kreiptis į juos pagalbos.

Kunigas pasitraukia į pogrindį

Monika Knyzaitė taip pasakoja apie tolesnius įvykius: *„1949 m. rugpjūčio mėnesį, jau po Žolinės atlaidų, vykusių rugpjūčio 14-tąją, atėjo pas mus iš Būdviečio Marytė Valukonytė ir perdavė klebono prašymą, kad pas jį į Būdvietį ateitų mano mama Katriutė (klebonas ją vadino maloniniu vardu). Mama nedelsdama nuėjo ir grįžusi mums papasakojo, kas atsitiko klebonui, kad vakar pas jį buvo atvažiavę enkavedistai ir baisiai sumušę, davę vienos paros terminą apsigalvojimui. Klebonas buvo apkurtęs, vos galima buvo su juo susikalbėti. Jis paprašęs, kad Katriutė leistų pasislėpti savo ūkyje, nes kito tardymo jau neatlaikysiąs. Stasys Senda, Katriutės žentas, nors*

[27] Pristavonys (lenk. Przystawańce) – lietuviškas kaimas Lenkijos šiaurės rytuose, Punsko valsčiuje, Seinų apskrityje, Palenkės vaivadijoje. Kaimas yra apie 7 km į rytus nuo Punsko, apie 16 km į šiaurę nuo Seinų. 95 % gyventojų – lietuviai. Kaimas pirmą kartą minimas 1640 metais. Antrojo pasaulinio karo metais 43 % gyventojų buvo išvaryti į Lietuvą.

ir pats gyvendamas slaptai, nedvejodamas šitam kunigo prašymui pritarė ir pasakė: „Kas bus, tas bus, tegul eina slėptis pas mus.“

Vakarop pasikinkėm arklius, pasikrovėm į vežimą šieno ir išvažiavom į sutartą susitikimo vietą. Į Būdvietį pas kunigą važiuoti buvo pavojinga. Sutarta susitikti neprivažiavus Būdviečio, Miklausės kaime, tarp Surdoko ir Aleknavičių sodybų. Čia pat prie kelio augo alksnynėlis, į kurį žadėjo ateiti kunigas ir mūsų laukti. Privažiavę alksnyną stabtelėjome ir netoliese pamatėme mūsų lūkuriuojantį kunigą. Apsidairėme, ar nematyti pašalinių asmenų, ir pakvietėme kunigą į vežimą. Čia jis atsigulė, apdengėme jį šienu ir laimingai sugrįžome į savo sodybą.

Atrodo, kaip dabar jį matau. Išlipo iš vežimo, ant rankos persimetė savo pilką lietpaltį, pavaikščiojo po kluoną, apsidairė. „Kaip man čia ramu“, – pasakė. Aukštas, gražiai nuaugęs, stambus vyras, šviesūs plaukai, mėlynos akys.

Taigi sodyboje jau buvo du besislapstantys vyrai. Stasys, pas mus atėjęs beveik prieš ketverius metus, buvo įsirengęs gerą slėptuvę. Prie kluono buvo priestatas – pašiūrė. Joje po žemėmis ir įrengta slėptuvė. Į pašiūrę buvo galima patekti tik per kluoną. Šalinėje, prisišliejusioje prie pašiūrės, ir žiemą, ir vasarą laikėme prikrauto šieno. Gerai užslėpta perėja šiene vedė iki kluono sienos, kurią priėjus reikėdavo praskirti kelias lentas. Tik tada patekdavai į pašiūrę. Įėjimas į slėptuvę taip pat buvo pridengtas dangčiu. Jos sienos buvo iškaltos lentelėmis. Parsivežę kunigą padarėme dar vieną gultą. Slėptuvei apšildyti žiemą Stasys buvo susimūrijęs nedidelę krosnelę.

Ilgai neatidėliodami pasiūlėme kunigui lįsti į šią slėptuvę. Pagyvenęs pas mus jau po kelių mėnesių pamažu atsigavo, šiek tiek sumažėjo skausmai, pradėjo geriau girdėti. Jeigu sodyboje nebūdavo pašalinių asmenų, abu su Stasiu išlįsdavo į kluoną – čia pavaikščiodavo, pasimankštindavo, pakvėpuodavo grynesniu oru. Vasarą kluone jiems būdavo jaukiau. Esant tinkamų darbų, abu padirbėdavo. 1950 m. vasarą abu bloškė suvežtus į kluoną rugių pėdus. Tada mes kunigą pasvėrėme. Jis svėrė apie 115 kg. Matėsi, kad pastorėjo, atsirado daugiau riebalų. Apetito trūkumu nesiskundė. Dažniausiai išvirdavom barščių, bulvių. Kartais būdavo ir mėsiškų valgių. Sunkiausiais pokario metais maisto per daug neturėjome. Išmaitinti du įmitusius vyrus reikėdavo nemažai produktų. Jų parūpindavo klebono paslaptį žinoję parapijiečiai.

Iš Būdviečio į mūsų sodybą ateidavo Paulina Vilkelytė. Jai gerieji žmonės įduodavo atnešti maisto. Prisimenu Smolenskienę, kuri pa-

skerdusi kiaulę visuomet atsiųsdavo šviežios kiaulienos. Retsykiais, prieš šventes, kunigas kartu su Stasiu išgerdavo po taurelę naminės. Buvau nupirkusi kortas. Sakė, kad lošdavo pasjansą.

Aš, būdama Būdvietyje ar kituose kaimuose, pasiklausydavau, ką žmonės kalba apie kunigo dingimą, ką kalba vietiniai valdininkai, stribai. Būdvietyje tuomet vyriausioji galva, lyg ir vietos „karaliukas", buvo apylinkės pirmininkas Bronius Mickevičius. Jis sekdavo, kokie žmonės atvyksta į Būdvietį. Apie pašalinius pranešdavo milicijai arba į pasienio užkardą. Manau, kad apie kunigą jis nieko nežinojo.

Kunigui paprašius buvau nuėjusi pas Sangrūdos kleboną Vincentą Mieliauską ir jam viską papasakojau. Kaimynų reikėdavo saugotis, nes nežinojai, kas ką galvoja, iš kurio galima laukti išdavystės. Baisūs buvo laikai – reikėdavo saugotis net artimiausių kaimynų. Mūsų sodyboje yra buvę ir kratų. Dažniausiai krėsdavo pasienio sargybiniai. Bet, manau, jie ieškojo ne šitų dviejų vyrų, o sienos pažeidėjų. Kaip anksčiau minėjau, mūsų ūkis buvo prie pat pasienio zonos (prie sienos su Lenkija).

Kartą kaimynė Ažukienė užėjo į trobą ir pamačiusi, kiek daug mes bulvių priskutę, net nusistebėjo. Apie tai ir kaimynams papasakojo.

Į kluoną vyrams maistą nešdavom sudėję indus į kibirą. Taip buvo mažiau įtartina, jei kas pastebėtų. Daug yra visokių ūkiškų reikalų. Reikėdavo ir skalbti, o vyriškų skalbinių kieme nepadžiausi. Ir čia reikėdavo saugotis, bet įsigudrindavome – niekas nebuvo pastebėjęs.

Taip beslapstant vyrus sulaukėme 1950 metų rudens. Kunigas visuomet būdavo žvalus, geros nuotaikos, sveikatos sutrikimais lyg ir nesiskundė, mėgdavo pajuokauti. Kartą paprašė pašildyti vandens nusiprausti. Aš atsakiau, kad nešildysiu. Jis atsigręžė į šalia stovėjusią mamą ir sako, kad jam mama pašildysianti. „O tau, Monikute, va". Ir parodė man špygą. Manau, kad kunigas nenorėjo mums pasakoti, slėpė jį graužusį nerimą, o gal ir skausmą. Nenorėjo mūsų jaudinti.

Rašė trumpus apsakymus, eilėraščius. Rašė pieštuku. Parūpindavom jam popieriaus. Beslapstomi prirašyti lapai sudrėko, dalis raidžių pranyko. Vėliau dalį lapelių su eilėraščiais perdaviau Būdvietyje klebonavusiam kun. Vaičeliūnui ir vieną bloknotą Sangrūdos klebonui Mieliauskui. Dar žinau, kad kunigo kūrybos yra pas Kunigiškienę, dabar gyvenančią Kalvarijoje."

Monikai pasakojant atsiminimus apie kunigą, dalyvavo ir jos sesuo Onutė. 1950 m. jai buvo šešiolika. Onutė kai kur patikslindavo Monikos pasakojimą, papildydavo. Prisiminė neilgą eilėraštuką, kur išliko jos atminty visam gyvenimui:

Nulipdžiau nuotaką iš baltojo sniego
Ir savo širdį jai įdėjau.
Kraujo lašas ir raudonos lūpos –
Nuotaka juoktis pradės.
Nuotaka iš sniego,
Snieginės jos krūtys,
Jąsias bučiuojant širdis nevirpės.

„Kunigas mums perskaitydavo visus savo parašytus apsakymus ir eilėraščius. Prisimenu apsakymą, kuriame buvo aprašęs savo vaikystę, ir dar apsakymą apie vyšnią. 1989 metų vasarą kunigą perlaidojant prie jo kapo buvo perskaitytas eilėraštis „Juoda sutana“.

Kunigas tikėjo, kad greit praeis šitie tamsūs, sunkūs laikai. Onutei yra sakęs: „Kai aš sugrįšiu į Būdvietį klebonauti, tai pasiimsiu tave, Onute, šeimininkauti.“

Deja, patirti išgyvenimai ir sumušimai nepraėjo be pėdsako. Artinosi rimta liga. 1950 m. vėlyvą rudenį, jau prasidėjus žvarbesniems orams, nusiskundė, kad jam šalta, krečia drebulys. Mama iš storos vilnonės medžiagos (bajaus) pasiuvo jam storas apatines kelnes, baltinius. Kunigui pradėjo skaudėti galvą, pasikeitė kalba – kalbėjo lyg pro nosį. Paprašė pašildyti vandens, atėjęs į trobą nusiprausė ir vėl išėjo į savo slėptuvę. Tai buvo paskutinis kunigo atėjimas į trobą. Po kiek laiko jam pradėjo skaudėti krūtinę. Dėjome kompresus, šiltai aprišdavome. Temperatūra nebuvo pakilusi.

Reikėjo ieškoti vaistų. Pirmiausiai nuvažiavau į Kalvariją pas gydytoją Tumėną. Papasakojau, kuo skundžiasi ligonis. Išklausęs gydytojas rūsčiai sako: „Aš tuoj pašauksiu stribus, įkrės jie tau, tai nenorėsi daugiau prašyti vaistų.“ Tikriausiai galvojo, kad tai provokacija. Išbaręs mane vis dėlto pasigailėjo ir išrašė receptą. Trynėme šitais vaistais skaudamas vietas: krūtinę, nugarą, bet mažai tegelbėjo, mažai tepalengvėjo. Vėl važiavau ieškoti vaistų. Buvau Marijampolėje ir Kaune. Gydytojai vis liepdavo atvežti ligonį, sakė, kad reikia jį apžiūrėti. O kaipgi jį vežti? Buvo labai rizikinga. Tiesa, receptus vaistams išrašydavo, nors gal ir rizikuodami.

Kunigo sveikata vis blogėjo. Paralyžiavo kairiąją kūno pusę. Dingo apetitas, labai mažai tevalgė. Išplaku, būdavo, pora kiaušinių ir sumaitinu. Paskui nustojo ir visą kūną valdyti, jau negalėjo pats atsikelti. Viską darė po savim. Reikėjo vis keisti patalynę. O jis sunkus. Bet įstengdavom, atsirasdavo jėgų. Dievas duodavo stiprybės.

Kunigas turbūt nujautė, kad jam nedaug beliko gyventi. Keletą dienų prieš mirtį išvardijo mums savo prašymus – lyg ir testamentą. Pasakė turįs 700 rublių, kuriuos gavęs iš Rudaminos klebono sutanai nupirkti. Prašė juos perduoti Būdvietyje gyvenančiai Agotėlei Valinčiūtei, kad ji nunešty į Rudaminą ir atiduotų klebonui. „Būk gera, Monikute, – sako, – tu jai perduok šituos pinigus.“ Buvo dar nespėjęs atlaikyti mišių už žmonių atneštus pinigus, tai taip pat prašė, kad ir šiuos pinigus nunešty Rudaminos klebonui, kuris ir atlaikysiąs tas šventas mišias. 1700 rublių buvo palikęs pas Pauliną Vikelytę. Prašė jai pasakyti, kad dalį šių pinigų perduotų Sangrūdos klebonui, kuris atlaikysiąs jau užpirktas šventas mišias, o likusieji pinigai būtų šventoms mišioms už jį patį.

Toliau: „Parašyk, Monikute, laišką tėvams apie mane. Tik taip rašyk, kad nenugąsdintum.“ Kunigo tėvai buvo ištremti į Rusiją. Jis žinojo tremties vietą. Gaudavo iš jų laiškus mano adresu ir mano pavarde. Tėvas mirė tremtyje. Motina iš tremties grįžo, apsigyveno pas gimines Kuklių kaime (Lazdijų r.). Buvo atvažiavusi pas mus. Parodėme vietą, kur palaidotas jos sūnus. Žinojo apie kunigo likimą ir dar vienas jo giminaitis – pusbrolis. Jis dabar gyvena Kukliuose.

Toliau: „Nueik pas Muckų ir paprašyk, tegul padaro karstą. (Juozas Muckus buvo Būdviečio kaimo ūkininkas, gyvenęs nuošaliame vienkiemyje, mokėjęs staliaus amatą.) *Jono Brazinsko paprašyk, tegul iškas Būdviečio kapinėse duobę, palaidokite šalia kitų dviejų kunigų.* (J. Brazinskas buvo Būdviečio parapijos vykdomojo komiteto pirmininkas, gyveno Paliūnų kaime.) *Pranešk zakristijonui Antanui Balytai, tai jis padės mane palaidoti.“ Tokie buvo besiruošiančio mirti kunigo prašymai.*

Sunkios buvo paskutinės kunigo valandos, sunkiai jis skyrėsi su gyvenimu. Merdėjo beveik visą naktį. Buvome prie jo lovos nuo pusės keturių nakties iki aštuntos valandos ryto. Žiūrėjau į karščiuojančias sausas lūpas ir, norėdama palengvinti kančias, įlašinau kelis lašelius vandens. Pajudino kunigas galvą ir sako: „Nelįskit, aš mišias laikau.“ Toliau meldėsi pusbalsiu.

Tą naktį, jam merdint, jojo pro sodybą pasienio užkardos viršininkas su kareiviu. Baiminomės, kad gali išgirsti, jeigu kunigas sudejuotų arba kas iš mūsų garsiai prakalbėtų. Mat kunigas buvo paguldytas ne slėptuvėje, o kluone, šieno šalinėje. Sirgdamas čia beveik visą laiką ir pragulėjo. Taip buvo patogiau aptarnauti. Į slėptuvę nuvesdavome tik esant rimtam pavojui.

Numirė apie 8 valandą ryto 1950 m. gruodžio antrąją dieną. Pašarvojome ten pat kluone, šalinėje, netoli įėjimo į slėptuvę.

Pradėjau vykdyti kunigo prašymus. Juozas Muckus karstą padarė. Jonas Brazinskas išsigando – duobės neiškasė. Abu su zakristijonu Antanu Balyta atsisakė laidoti kunigą Būdviečio kaimo kapinėse. Taigi kunigo prašymas dėl palaidojimo vietos liko neįvykdytas. Brazinskas tikriausiai jautė sąžinės graužimą visą gyvenimą, kadangi mirdamas prašė savo sūnų, kad padėtų kunigą perlaidoti.

Antano Balytos paprašiau, kad ateitų padėti pašarvoti kunigą. Antanas, pamatęs mirusį kunigą, pradėjo visas drebėti. O juk velionį reikia nuprausti, aprengti. Ėmiausi šito darbo pati. Gerai, kad Antanas šiek tiek nusiramino ir jau galėjo man padėti.

Karstą iš J. Muckaus taip pat reikėjo pačioms parsivežti. Išvažiavome ankstų rytą, dar prieš aušrą. Į vežimą prisidėjome šiaudų, kuriais apdengėme karstą. Važiuojame atgal. Keliukas siauras, vos matosi. Jau netoli namų vienas ratas užvažiavo ant aukšto kelkraščio, vežimas pakrypo, vos neapvirto. Netoliese buvo pasienio kareivių sargyba. Kažin ką būtų reikėję kareiviams aiškinti, jei būtų atėję ir pamatę iškritusį iš vežimo karstą.

Sangrūdos klebonas parūpino sutaną. Gruodžio 4 d. kunigą ta sutana ir violetiniu arnotu aprengėme. Karstas buvo trumpokas, ir beretėlė ant galvos netilpo, tai padėjome šalia ant pagalvės. Nors jau buvo trečia diena po mirties, bet velionis buvęs lyg ir nesustingęs, kaip karna. Kai rengėm sutana, pakelėm už pečių, tai rankos ir sulinko. Gal dėl to, kad kunigas buvo gana riebus. Ant pagalvės, po kaire galvos puse, pamatėme daug ištekėjusio kraujo. Šalia ausies buvo žaizda, iš kurios ir tekėjo kraujas. Tai tikriausiai buvęs skaudulys, atsiradęs nuo enkavedistų smūgių. 1989 m. kunigą perlaidojant, toje kaukolės vietoje matėsi skylutė.

Rūpėjo, kurgi kunigą palaidosime, kai Bražinskas su Balyta atsisakė jį laidoti kapinėse. Nutarėme, kad saugiausiai ir pagal mūsų jėgas bus savo sodyboje, darželyje, po trobos langais. Paprašėme kaimynų Simniškio ir Gudaičio, kad iškastų duobę. Laidojome vaka-

rą, kai jau sutemo – 1950 m. gruodžio 5-ąją. Ant kapo duobės supylėme neaukštą lysvę. Pavasarį pasodinome gėlių, kad niekuo nesiskirtų nuo kitų lysvių.

Įvykdžiau kunigo prašymus dėl pinigų. Tik Paulina man pinigų nedavė. Sakė pati užpirksianti šv. Mišias už kunigo vėlę.

Netrukus, 1951 m. vasario 22-ąją, mirė ir mano vyras Stasys. Nespėjome atsipeikėti nuo vienos nelaimės, ir staiga netikėtai kita. Atsitiko nenumatytas dalykas. Stasiui būnant slėptuvėje, kažkokiu būdu į pašiūrę įlindo šuniukas. Pajutęs žmogų, o gal išgirdęs krebždesį, atsitūpė ant dangčio ir pradėjo loti. Stasys pagalvojo, kad vyksta krata, ir jį užuodė pasieniečių šuo. Turbūt nuo išgąsčio ant krūtinės, kaklo, pagal ausis atsirado skausmingi paraudimai, vėliau atsivėrė skauduliai, žaizdos. Jokie vaistai nepadėjo. Palaidojome taip pat slaptai, tame pačiame darželyje, šalia kunigo.

Namuose liūdesys, sunku suturėti ašaras. Ir kaimynai pastebėjo mus apsiverkusias. Vienas iš kaimynų – Ažukas – ir paklausęs Kunigiškio: „Ko ta Monika apsimyžus vaikščioja?“ Mums atrodė, kad mūsų paslaptį žinojo ir padėjo laidoti patikimi kaimynai. Tačiau kažkuris iš jų, gal ir netyčiomis, prasitarė Jonui Simanavičiui. Tada nežinojome, kad J. Simanavičius buvo enkavedistų užverbuotas agentu. Kovo mėnesį mus užgriuvo didžiulė krata. Prieš tai sapnavau raitelį. Atjojo ant žirgo, atlupo kluono lentas ir pasakė esantiems slėptuvėje: „Vyrai, bėkite!“

Kratos dieną buvau Lazdijuose. Grįždama namo sutinku kaimyną Ažuką. Jis man papasakojo, kad mūsų sodyboje buvo krata, kad rado slėptuvę ir 1944 m. gamybos žiūronus.

Slėptuvę tuo metu jau buvome beveik išardę ir, kad geriau paslėptume pėdsakus, pripylėme runkelių. Bėgti ir pasislėpti negalvojau. Reikėjo grįžti namo pas motiną ir seserį. Grįžusi Onutės namie neradau. Ją areštavo ir nusivežė į Kybartų užkardą (Lazdijų r.). Turbūt tikėjosi kaip jauniausiąją lengviau iškvosią. Iš Kybartų užkardos ją išvežė į Lazdijus. Po kelių dienų, nieko neišgavę, paleido.

Per kratą iešmais badė žemę. Tikriausiai buvo įskųsta, kad sodyboje yra palaidotų asmenų. Nieko neaptiko. Mama turėjo keletą kunigo nuotraukų. Labai saugojo, slėpdavo. Tačiau senatvėje, prieš mirtį nusilpo atmintis, ir ji užmiršo, kur buvo paslėpusi. Gal laikui bėgant atsiras?

Saugojom šią šventą paslaptį ilgus metus, iki Sąjūdžio atsiradimo, kai pasidarė laisviau gyventi. Beveik 39 metus mažai kas žinojo

Kun. Juozapo Marčiukonio kapas Būdviečio bažnyčios šventoriuje

apie Būdviečio klebono Juozo Marčiukonio likimą. Palaidojimo vietą darželyje mes tiksliai žinojome. Atkasę radome prie krūtinkaulio dar nesudūlėjusių sutanos gabalėlių. Sidabrinės grandinėlės su kryželiu neradome. Gal nelabai kruopščiai ieškojome. Kartu su giminėmis nutarėme kunigą perlaidoti į šventą vietą. Papasakojome Būdviečio klebonui kun. Donatui Jasulaičiui. Perlaidojimo iškilmės buvo 1989 m. balandžio 29 d.

Buvome išsaugoję kunigo prirašytus sąsiuvinius su apsakymais, eilėraščiais. Rašė pieštuku. Popierius buvo šiek tiek sudrėkęs. Daugumą sąsiuvinių atidavėme Būdviečio klebonui Vaičeliūnui, vieną Sangrūdos klebonui Vincentui Mieliauskui ir dar Kunigiškienei (gyvenusiai Kalvarijoje). Per laidotuves buvo skaitytas jo eilėraštis „Juoda sutana".

Stasį Sendą, mano sutuoktinį, perlaidojome Būdviečio kapinėse."

Atvažiavo kunigo giminės, buvo daug parapijiečių iš Būdviečio ir iš Rudaminos. Taip pat 10 kunigų iš Vilkaviškio vyskupijos. Iškilmingam perlaidojimui Būdviečio Jėzaus Nazaretiečio baž-

nyčios šventoriuje su deramomis katalikiškomis apeigomis vadovavo ką tik vyskupu konsekruotas Juozas Žemaitis MIC. Kunigo kankinio golgota tuo ir baigėsi.

Amžinam poilsiui kunigas Juozapas Marčiukonis atsigulė Būdviečio bažnyčios šventoriuje, nors jo priešmirtinis prašymas buvo, kad palaidotų Būdviečio parapijos kapinėse šalia ten palaidotų kitų dviejų kunigų. Nepavyko išsiaiškinti, kas ir kodėl nusprendė laidoti parapijos šventoriuje.

* * *

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos 2004 m. gruodžio 15 d. nutarimu nr. 138 Monikai Knyzaitei pripažintas LAISVĖS KOVŲ DALYVIO vardas, išduotas atitinkamas pažymėjimas.

Benjaminas Kaluškevičius

P. S. Klausiausi seserų pasakojimo ir stebėjausi, kokios stiprios, ištvermingos, bebaimės ir gailestingos buvo šios lietuvės moterys. Kokią didžiulę naštą joms reikėjo pakelti. Moterys slėpė, saugojo, gydė kunigą Juozą Marčiukonį ir jo likimo draugą Stasį Sendą. Jos buvo drąsesnės už kai kuriuos atsiminimuose minimus vyrus: nepabūgo stribų, enkavedistų agentų, kareivių.

Pristavonių kaime (Punsko valsčiuje) gyvenusieji ar gyvenantieji Sendos gal nežino, kad jų gentainis Stasys Senda iš Knyzų sodybos rūtų darželio perlaidotas į Būdviečio kapines. Jo žmona Monika Knyzaitė ir duktė Lina dabar gyvena Miklausės kaime, Būdviečio parapijoje. Buvusios Knyzų sodybos nebeliko, pastatai nugriauti.

Seserų Monikos ir Onos Knyzaičių, gyvenančių Miklausės k., Sangrūdos sen., Kalvarijos sav., prisiminimai užrašyti 1989 m. lapkričio 6 d.

BENJAMINAS KALUŠKEVIČIUS (g. 1934 m. Būdvietyje, Seinų (Lazdijų) apskrityje) – bibliotekininkas-bibliografas, spaudos darbuotojas, kraštotyrininkas. Mokėsi Vilniaus universitete. Baigęs dirbo pagal specialybę Kauno ir Vilniaus bibliotekose.

Nuo 1989 m. kaupia medžiagą apie lietuviškos spaudos draudimo laikmetį. Parengė (su bendraautoriumi) ir 2004–2014 m. išleido žinyną *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai. 1864–1904* (1 ir 2 kn.; yra ir elektroninė versija – www.spaudos.lt), 1998 m. knygą *Šimtas knygnešių* ir 2006 m. – *Didysis knygnešys Jurgis Bielinis*. *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* išspausdinti 82 jo straipsniai apie knygnešius. Parengė spaudai knygą apie Lazdijų-Seinų-Punsko krašto knygnešius ir daraktorius (rankraštis saugomas Lazdijų krašto muziejuje). Spausdino periodinėje spaudoje (žurnaluose ir laikraščiuose) straipsnius apie Lazdijų krašto savanorius ir partizanus. Kaupia medžiagą apie gimtojo krašto istoriją, rūpinasi paveldo išsaugojimu. Organizavo ir 2007 m. pastatė paminklą Būdviečio krašto žmonėms, nukentėjusiems per Lietuvos okupacijas. Lazdijų rajono kultūros, meno ir mokslo paramos fondas suteikė jam geriausio 2014 metų Lazdijų rajono kraštotyrininko vardą, išdavė sertifikatą.

GINTARAS LUČINSKAS

„POGROMAS“ LEIPALINGYJE 1939 M. BIRŽELĮ

1939 m. birželio 22 d. laikraštyje „Lietuvos ūkininkas“ buvo išspausdinta informacija „Incidentas Leipalingyje“. Joje rašoma: *„Birželio mėnesio 18 dieną Leipalingyje buvo dideli atlaidai, į kuriuos buvo susirinkę apie 3000 žmonių. Apie 15 val. į žydo Kraveco Pereco krautuvę užėjo Pranas Pilvelis, ūkininkas, 28 metų amžiaus, gyvenąs Seirijų valsčiaus Vainiūnų kaime. Jis su Kravecu Perecu susiginčijo. Kilus ginčui, krautuvininkas su savo sūnumi jį norėjo išstumti iš krautuvės laukan. Pranas Pilvelis išstumiamas nenorėjo pasiduoti, ir dėl to kilo grumtynės. Per grumtynes Pilvelis išmušė langą ir susižeidė ranką. Po to, kruvina ranka išėjęs į gatvę, ėmė šaukti, kad žydai jį norėję papjauti. Susirinkę į atlaidus žmonės reagavo, išdaužydami keliolika žydų namų langų ir šiaip padarydami nuostolių. Policija tuoj pat ėmėsi priemonių kilusiam triukšmui nuraminti. Be Pilvelio, nei žydų, nei lietuvių niekas nebuvo sužeistas. Įvykis kvočiamas.“*

Šis incidentas susilaukė plataus atgarsio. Jį tyrė ne tik policija, bet ir Valstybės saugumo departamentas. Departamento kvotų valdininkas J. Lembertas 1939 m. birželio 30 d. raporte Valstybės saugumo departamento direktoriui šį įvykį, remdamasis gyventojų kvotos protokolais, taip apibendrino: *„Š. m. birželio mėn. 18 d. Leipalingyje buvo atlaidai. Miestelin privažiavo apie 5 tūkst. žmonių. Apie 15 val., po pamaldų, kada visi žmonės buvo išėję iš bažnyčios, pradėjo lynoti. Žmonės, slėpdamiesi nuo lietaus, ieškojo pastogės. Tad daug jų suėjo į krautuves.*

Žydo Kraveco Pereco krautuvė irgi buvo sausakimšai prisikimšusi, todėl jis, kad netrukdyti prekiauti, prašė žmones išeiti iš krautu-

vės arba į jo gretimą kambarį, arba laukan. Tuo reikalu jis ginčijosi su keliais krautuvėje buvusiais vyrukais, o į jo ginčą įsikišo Pranas Pilvelis, kuris krautuvėn buvo užėjęs su panele Lėliute Anele. Jis aiškinęs Kravecui, kad čia esanti krautuvė, todėl žmonės, nusipirkę papirosų, ir patys išeisią. Ir jis, girdi, nusipirksiąs ir pats išeisiąs. Kravecas tada Pilveliui pasiūlęs pirkti, o šis atsakęs: „Turiu laiko. Palauksiu.“ Kravecas tada Pilveliui pasiūlė išeiti, bet šis nesutiko. Tada Kravecas pats jėga mėgino Pilvelį iš krautuvės išstumti. Kraveco sūnus Šliomas, būdamas pas kaimyną ir pastebėjęs, kad tėvas stumdosi su nepažįstamu žmogumi, atbėgo į krautuvę ir, nieko nelaukdamas, drauge su tėvu Praną Pilvelį stūmė pro duris. Stumiamas Pilvelis įkišo dešinę ranką į durų stiklą ir tuo būdu ranką susižeidė. Leipalingio sveikatos punkto gydytojo Aronavičiaus ir Seinų apskrities gydytojo Rumbausko nuomone, žaizda, jeigu tik ji gis be komplikacijų, priskaitoma prie lengvo kūno sužalojimo.

Pranas Pilvelis, pamatęs sužeistą ranką, ją iškeltą laikydamas suriko: „Žiūrėkite, žydai supjaustė.“ Pilvelį šiam elgesiui iš dalies galėjo paveikti ir tai, kad jis nepasižymi tiek fiziniu, tiek dvasiniu stiprumu, tuo tarpu kraujas iš žaizdos smarkiai čiurkšle tekėjo. Kvotoje nekonstatuota, kad Pilvelis būtų buvęs girtas.

Minią labai greit aplėkė šūkis, kad „žydai žmogų peiliu pjaustė“. Kvotoje aiškiai nustatyta, kad Pilvelis sužeistas ne peiliu, bet stiklu sužeistas aukščiau paminėtomis aplinkybėmis.

Leipalingio valsč., Jovaišių kaimo šaulių būrio vadas, ūkininkas Žėkas tuoj gatvėje prie Kraveco krautuvės pasakė trumpą kiršinančią kalbą su šūkiu: „Duokit žydams.“ Minia pritarė plojimu, sušuko valio ir tuoj pasipylė akmens į Kraveco ir kitų gretimų žydų langus.

Policija, nuovados viršininkui vadovaujant, sulaikė minios veržimąsi į Kraveco namus, kas galėjo baigtis Kravecų šeimos nulinčiavimu, bet policija (viso buvo 7 žmonės) buvo bejėgė sulaikyti minią nuo langų daužymo. Policija, kuriai vėliau padėjo ir keli šautuvais ginkluoti šauliai, stūmė minią per rinkos aikštę į vieną gatvę, kur nėra žydų namų, tačiau minia, iš pradžių šūvių įbauginta (buvo šaudoma į viršų, viso buvo iššauta 31 šūvis iš šautuvų ir 10 iš pistoletų), vėliau, kai pamatė, kad šaudoma tik į viršų, ir ypač kelių kiršintojų skatinama, pradėjo atgal stumti policiją. Minia grasino policijos sumušimu, jeigu tik bus kas suimtas ir, be to, į policiją buvo mėtomi akmenys. Vachmistrui Leščinskui pataikė 3 akmens, tačiau be žymesnio sužeidimo.

Miniai išdaužyti žydų langus buvo labai nesunku, nes žmonių buvo pilna rinkos aikštė, ir kai policija neleido miniai veržtis prie Kraveco namų, atskiri būreliai puolė žydų namus ir maždaug per 20 minučių buvo išmušti visi žydų langai. Tai buvo nesunku padaryti, nes beveik visi žydų namai išsirikiavę aplink rinkos aikštę. Liko neišmušti tik 2 žydų namų langai. Tie namai yra vienoje gatvėje kiek toliau nuo rinkos ir, be to, jie yra šalia policijos nuovados. Minia ir langus išmušusi neišsiskirstė ir dar triukšmavo apie 1,30 val.“

O štai kaip 1939 m. birželio 18 d. įvykius Leipalingyje prisiminė anuomet dešimtmetė, dabar Veisiejuose gyvenanti Danutė Butkevičiūtė: *„Buvo atlaidai. Privažiavo daug prekiautojų riestainiais, limonadu, ledais. Vienas vyras nuėjo pas žydą pirkti ir susipyko. Neištvėręs žydas griebė peilį ir kirto jam į ranką. Kažkas pradėjo šaukti, kad žydai praliejo krikščionių kraują.*

Įvyko žydų pogromas: minia griebė akmenis, daužė žydų namų, parduotuvių langus, išvartė vežimus, išmėtė, ištrypė prekes, bet kad žmones muštų, nemačiau. Keli jauni vyrai lakstė per visą šį chaosą ir griežtai draudė ką nors imti, kad „pogromščikai“ nebūtų apkaltinti paprastu plėšikavimu.

O aš, maža mergaitė, niekaip negalėjau suprasti, kodėl tie žmonės tokie kvaili: išmetė ledus, ir jie dabar tirpsta ant dulkino grindinio. Pasilenkiau nuo žemės paimti, bet mama sudraudė.

Žydai labai išsigando. Pasislėpė, kur kas galėjo. Policija bandė tramdyti, bet jai nesisekė. Vėliau „pogromščikai“ buvo išaiškinti, atsiprašė žydų – žydai atleido. O tie, kurie langus daužė, turėjo ir sudėti.“

Kvotos metu buvo nustatyti aktyviausi incidento dalyviai. Seinų apskrities viršininkas 1939 m. liepos 8 d. nutarime Nr. 165 skirti administracines baudas, remdamasis Valstybės saugumo policijos viršininko pateiktais dokumentais, jų išvardijo net 39, kartu nurodydamas, kokius padarė pažeidimus. Buvo nubausti:

Žėkas Viktoras, Jurgio, iš Kamorūnų k., Ignatavičius Jonas, Igno, Leipalingio smulkaus kredito draugijos tarnautojas, Dabrukas Antanas, Felikso, iš Sankonių k., Rudzikas Juozas, Leono, iš Druskininkėlių k., Kravecas Perecas, Šliomo, – po vieną mėnesį arešto, arba po 1000 litų bauda, Kravecas Šliomas, Pereco, – dviem savaitėm arešto, arba 500 litų bauda.

Šoliūnas Bronius, Baltraus, iš Vilaikių k., Saukevičienė Teofilė, Kazio, Lazauskas Feliksas, Juozo, Grinčelauskaitė Ona, Jono, leipalingiečiai, Mikelionis Juozas, Motiejaus, iš Radvilonių k., Valavičie-

nė Juzė, Juozo, iš Neliubonių, Rožukienė Petronė, Stasio, iš Veršių k., Papiravičius Aleksas, Mateušo, iš Didžiasalio k., Žukauskas Juozas, Vinco, iš Jovaišių k., Karauskas Vaclovas, Broniaus, iš Viktarinos k., Bubnelis Juozas, Petro, iš Šapurų k., Valenta Juozas, Vinco, iš Degėsių k., Milevičius Balys, Jono, iš Jovaišių, – po vieną savaitę arešto, arba 200 litų bauda, Pilvelis Pranciškus, Antano, iš Vainiūnų k., – viena savaitė arešto, arba 50 litų bauda.

Zubrickas Juozas, Vinco, iš Jovaišių k., Grauželis Jonas, Adomo, iš Vilkanastrų k., Rožukas Vaclovas, Petro, iš Savanorių k., Saukevičius Flioras, Antano, Kristapavičius Stasys, Motiejaus, leipalingiečiai, Žadeika Juozas, Jono, iš Vilkanastrų k., Kraučelis Zigmas, Kazio, iš Paliepio k., Bubnas Petras, Kazio, iš Kamorūnų k., Milevičius Bronius, Juozo, iš Jovaišių k., Leknickas Juozas, Kosto, iš Veršių k., Gegužienė Stasė, Jono, Šerkšnas Juozas, Prano, abu iš Savanorių k., Rauličkis Juozas, Juozo, iš Leipalingio, Zinkelis Jurgis, Antano, iš Mižonių k., Paliutis Stasys, Stasio, iš Veršių k., Vaitulevičius Kazys, Juozo, iš Paliepio k., Dalmackienė Antanina, Jurgio, iš Savanorių k., Dzenceliauskas Vaclovas, Motiejaus, iš Kapčiamiesčio, Muraška Juozas, Kazio, iš Mikalinos k., – palikti be nuobaudų, nes, pasak Seinų apskrities viršininko, „jų kaltė aiškiai neįrodyta“.

Vyriausybės oficiozas „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Tolerancija ir perdėtas jautrumas“ incidentą Leipalingyje apibūdino kaip „lokalinio pobūdžio kivirčą“. Žydai buvo raginami „mokėti skirti vyriausybės politiką nuo nenaudėlių išsišokimų ir atsiduoti bendram krašto kūrybos darbui“.

Nuo tų dienų praėjo beveik aštuoniasdešimt metų, tačiau incidentas neužmirštas. Jį nuolat primena istorikai, savo darbuose nagrinėdami XX a. lietuvių ir žydų santykius, prisimena senieji leipalingiečiai, patys matę arba girdėję apie tai iš tėvų ar senelių, gal ir ne viską tiksliai atkurdami.

Sakoma: „Kuo tolyn į mišką – tuo daugiau medžių“. Istorikai, nagrinėdami šį įvykį, suteikia jam vis daugiau spalvų, reikšmės ir „svorio“, vadindami jį tiesiog – pogromu.

Vienas iš knygos „Lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje (sud. V. Sirutavičius, D. Staliūnas. Vilnius, 2005) autorių Dangiras Mačiulis savo straipsnį, analizuojantį 1939 m. birželio 18-osios leipalingiečių lietuvių kivirčą su žydais, pavadino taip: „Žvilgsnis į vieno pogromo anatomiją tarpukario Lietuvoje“.

Savo vertinimuose Dangiras Mačiulis daugiausia remiasi straipsnyje jau minėto valdininko J. Lemberto raporto Valstybės saugumo

Nepriklausomybės paminklo atidengimas, Leipalingis, 1928 m.

departamento direktoriui duomenimis. Istorikai vieningai sutaria, jog viena priežasčių santykiams tarp lietuvių ir žydų paaštrėti buvo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje kilusi ekonominė konkurencija, lietuviams bandant įsitvirtinti verslo pasaulyje. Pasak Dangiro Mačiulio, Leipalingyje tai išryškėjo 1938-aisiais, kai buvo čia įkurtas žemės ūkio kooperatyvas „Seira“, ir ypač – jo sėkminga veikla: vietoje numatytos pirmaisiais metais 18 tūkstančių litų apyvartos, pasiekta 80 tūkstančių litų apyvarta.

Seinų apskrities Leipalingio rajono agronomo Pijaus Pečkaičio iniciatyva 1938 m. vasario 27 d. buvo įkurtas žemės ūkio kooperatyvas „Seira“. Bendrovės steigėjais pasirašė Pijus Pečkaitis, agronomas, Antanas Jezerskas, ūkininkas iš Vilkininkų k., Juozas Mizaras, ūkininkas iš Didžiasalio k., Jonas Zubrickas, ūkininkas iš Černiauskų k.

„Įsteigus kooperatyvą, gimė sumanymas jo reikalams įsigyti „lietuvišką“ sunkvežimį, nes Leipalingyje sunkvežimius turėjo tik žydai. Sunkvežimį įsipareigojo įsigyti du lietuviai – vairuotojas ir vienas ūkininkas iš Vilkininkų kaimo, tačiau sutartu laiku jo nenupirko, teisindamiesi, kad sunkvežimį buvo užsisakę per vieną žydų firmą, todėl žydai esą tyčia sutrukdė sunkvežimio pristatymą laiku. Kadangi minėtieji lietuviai sunkvežimio neįsigijo, kooperatyvo vadovybei teko vieneriems metams sudaryti sutartį su Leipalingio žydu Leibsonu. Po pusantro mėnesio minėtieji lietuviai nusipirko sunkvežimį. Tada pradėta agituoti nutraukti sutartį su Leibsonu. Kooperatyvo vadovybei

nesutikus tai padaryti, pradėta agitacija prieš kooperatyvo valdybą. Pirmiausia buvo suagituoti Vilkininkų ir kitų kaimų ūkininkai, kurie buvo pasiryžę net jėga pašalinti žydo sunkvežimį, teigdami „neduosime savo gyvulių žydams vežioti“. Vieną dieną buvo susirinkę net apie 20 ūkininkų, pasiryžusių neišleisti žydo sunkvežimio su gyvuliais. Konflikto tąkart išvengta greičiausiai tik todėl, kad lietuvių sunkvežimis pavėlavo atvykti į vietą“, – pabrėžia Dangiras Mačiulis.

1939 m. vasario mėn. buvo surengtas žemės ūkio kooperatyvo „Seira“ narių visuotinis susirinkimas. Jis vyko labai triukšmingai. Kooperatyvo valdybos pirmininkas ir visa valdyba buvo apkaltinti, kad pataikauja žydams, išvadinti parsidavėliais. Gal neatsitiktinai ir šio susirinkimo išvakarėse Šaulių namuose organizuotas vakarėlis su menine programa, „sudaryta iš aštrių antisemitinių dainų ir kupletų“. Žibalo į ugnį, kaip sakoma, dar įpylė, kai lietuvis sunkvežimio vairuotojas vieną rytą, ruošdamasis jaunuosius ūkininkus vežti į ekskursiją, rado supjaustytą sunkvežimio motoro diržą. Vėl visų akys krypo į žydus.

Taigi, kaip teigia Dangiras Mačiulis, įtampa tvyrojo ore ir trūko tik kibirkšties įsiliepsnoti konfliktui. Ja tapo incidentas Kraveco parduotuvėje, kurioje panašių dalykų būta ir anksčiau.

Šaltiniai ir literatūra

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 378, ap. 10, b. 158, l. 12, 20, 33–34, 50.
2. Ne ten ieškoma kaltininkų. *Lietuvos aidas*. 1939 m. kovo 17 d. Nr. 123, p. 5.
3. Apgailėtinas įvykis Leipalingyj. *Lietuvos aidas*. 1939 m. birželio 19 d. Nr. 308, p. 1.
4. V. Širvintas. Tolerancija ir perdėtas jautrumas. *Lietuvos aidas*. 1939 m. liepos 3 d. Nr. 340, p. 3.
5. Naujas kooperatyvas. *Iliustruotas pasaulis*. 1938 m. sausio 9 d. Nr. 1, p. 14.
6. Incidentas Leipalingyje. *Lietuvos ūkininkas*. 1939 m. birželio 22 d. Nr. 25, p. 12.
7. Nauja kooperatinė bendrovė. *Suvalkų kraštas*. 1938 m. birželio 4 d. Nr. 22, p. 6.
8. Nubausti Leipalingio muštynių dalyviai. *Suvalkų kraštas*. 1939 m. liepos 22 d. Nr. 29, p. 4.
9. Kuckailis Juozas. Nutolę Leipalingio šimtmečiai: 1503–1944-ieji. Vilnius, 2013, p. 135–140, 256–260.
10. Vildžiūnas L. Žydai veisiejiškių prisiminimuose. Mano senelių ir prosenelių kaimynai žydai (Antrasis moksleivių darbų konkursas). Vilnius, 2003.

STRESZCZENIA ARTYKUŁÓW

JAĆWIEŻ W LABIRYNTACH CZASU

Krzysztof Wróblewski
ROLA JAĆWIĘGÓW W WOJNIE MIECŁAWA Z RUSIĄ

Problem jaćwięski w stosunkach polsko-ruskich staje się ponownie aktualny w okresie rządów Kazimierza Odnowiciela (1034-1058). Epoka ta wiąże się nie tylko z czasowym osłabieniem Polski, ale także wzrostem znaczenia na arenie międzynarodowej Rusi Kijowskiej za panowania kniazia Jarosława Mądrego – syna Włodzimierza Wielkiego.

Lata 1034-1037 wiążą się ze śmiercią Mieszka II i powrotem do kraju Kazimierza, ale także z buntem członków arystokracji plemiennej, wskutek czego od Polski oderwało się Mazowsze, na którego obszarze powstało tzw. „państwo Miecława". Mazowieckie „księstwo" Miecława, byłego cześnika Mieszka II, wspierane przez Pomorzan, Jaćwięgów oraz Litwinów okazało się wymagającym przeciwnikiem, zdolnym do skutecznej neutralizacji zagrożenia ze strony sojuszu polsko-ruskiego.

Przymierze Mazowsza, Jaćwieży i Litwy, wpływało hamująco na politykę państwa ruskiego wobec Bałtów, której cel stanowiło opanowanie dogodnych szlaków kupieckich, umożliwiających czerpanie zysków z handlu bałtyckiego.

Bezpośrednie przekazy pisane rzucające światło na problematykę związaną z udziałem Jaćwięgów w konflikcie Mazowsza z Rusią Kijowską i Polską ograniczają się w zasadzie do kilku źródeł: grupy latopisów ruskich w różnych wariantach, kroniki Anonima tzw. Galla oraz dzieła mistrza Wincentego tzw. Kadłubka.

Odnotowana przez przekazy źródłowe pierwsza z wypraw ruskich na Mazowszan (1041 r.) nie stanowiła najpewniej wyniku sojuszu z Kazimierzem Odnowicielem i wspólnej walki z uzurpatorem, ale element niezależnej polityki Jarosława Włodzimierzowicza. Jako taka

powinna być ona rozpatrywana w szerszym kontekście, tj. na tle zmagań rusko-mazowieckich, których celem było uzależnienie plemion jaćwięskich oraz litewskich. Konflikt rozgorzał najpóźniej w 1038 r., kiedy to Jarosław wyprawił się na Jaćwięż. Do drugiej akcji zaczepnej ze strony Rusi doszło już w 1040 r., ale tym razem kniaź ruszył na sąsiadującą z Jaćwiężą Litwę. W obliczu zdecydowanego oporu koalicji sił mazowiecko-jaćwięsko-litewskich, ruski władca zdecydował się na polityczne zbliżenie z Kazimierzem Mieszkowicem w imię wspólnej walki z Miecławem i wspierającymi go ludami pogańskimi. Na efekty prowadzonych od tej chwili skoordynowanych działań obu stron porozumienia trzeba było czekać do 1047 r. Uderzenie sprzymierzonych wojsk spowodowało klęskę samozwańczego księcia Miecława i ostatecznie zakończyło byt jego mazowieckiego „państwa".

Jonas Juravičius

NAZWY JAĆWIESKICH WSI W OBWODZIE GRODZIEŃSKIM

W roczniku „Terra Jatwezenorum" (t. 5) Vaida Kamuntavičienė pisała o Jaćwingach, zamieszkujących gubernię grodzieńską w XVII w. Wymienione przez nią miejscowości w ciągu minionych czterech dekad autor odwiedzał wielokrotnie.

Od kilku już dziesięcioleci w tutejszych miasteczkach stoją katolickie kościoły i prawosławne cerkwie. W rejonach Wołkowyska i Świsłoczy istnieją wsie (po dwie w każdym z nich) zawierające w nazwie etnonim Jaćwież.

Autor bliżej poznał dwie wsie, znajdujące się w rejonie Świsłoczy – Ятвязь i Ятвеск. Jedną z tych wsi zamieszkuje wspólnota katolicka, drugą zaś – prawosławna.

Mimo wielu przeszkód przed trzydziestoma laty udało się autorowi nawiązać bliższy kontakt z inteligentnym chłopem z prawosławnej wsi. Człowiek ten ubolewał, że przez ostatnie dziesięciolecia nikt nie interesował się ani samą miejscowością, ani jej nazwą. Zarówno siebie, jak i pozostałych mieszkańców wsi uważał on za potomków Jaćwingów.

Dzisiaj prawosławni Jaćwingowie już wymierają. Pustostany stanowią większość budynków mieszkalnych. W pozostałych domach mieszkają staruszkowie (w parach lub samotnie). Cerkiew stoi zamknięta na kłódkę.

Jaćwieskie nazwy pozostaną jedynie w muzealnych zbiorach Świsłoczy.

OKIEM LINGWISTY

Jūratė Čirūnaitė

JAK W POŁOWIE XVI W. NAZYWANO BOJARÓW POWIATU GRODZIEŃSKIEGO

W połowie XVI w. używany w powiecie grodzieńskim stary system męskiego nazewnictwa osobowego „imię + patronim" wychodził już z użycia. Rozpoczął się proces kształtowania pierwszych nazwisk. Nazwiskiem bezspornie była forma *Олехновичъ*. Nazwisko to pojawia się w zapisach dotyczących zarówno ojca, jak i syna. Opierając się na dowodach pośrednich, za nazwiska można uznać również nazwy osobowe, takie jak *Ейсимонтовичъ* (nie wszystkie), *Ейсимонтъ*, *Билминовичъ*, *Кгинюшовичъ*, *Евнюлевичъ (Явнюлевичъ)*, *Стирпейко*. W przypadku ośmiu nazw osobowych kobiet zaobserwowano antroponimy podobne do nazwisk żeńskich, utworzonych od drugiego lub trzeciego antroponimu małżonka. Obecnie stosowany system nazewnictwa „imię + nazwisko" w owym okresie nie był jeszcze ukształtowany.

W rejestrze bojarów powiatu grodzieńskiego znajduje się osiem ojkonimów pochodzenia bałtyckiego, w tym ojkonim pochodzenia jaćwieskiego *Ятвезка*. Pozostałe ojkonimy przypuszczalnie są pochodzenia litewskiego. Bałtom (najprawdopodobniej Litwinom) należy przypisać 15 różnych antroponimów pochodzenia litewskiego oraz chrześcijańskiego, które posłużyły do zarejestrowania 69 osób.

Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė, Petras Grėbliūnas

PROFESOR MICHAŁ HASIUK – BADACZ GWAR LITEWSKICH W POLSCE

Artykuł stanowi rozmowa z badaczem gwar litewskich w Polsce profesorem Michałem Hasiukiem, który w swoich badaniach naukowych szczególną uwagę poświęcał dialektologii języka litewskiego (zwłaszcza gwar litewskich z terenu Polski) oraz językowi jaćwieskiemu. Badał on zmiany samogłoskowe i spółgłoskowe oraz analizował procesy fonetyczne charakterystyczne dla litewskiej gwary sejneńskiej. Kilkakrotnie organizował ekspedycje dialektologiczne w okolice Sejn, Puńska i Wiżajn, gdzie zapisywał oraz nagrywał teksty gwarowe. Wśród zgromadzonych nagrań szczególnie ważne, wręcz unikatowe, są zapisy z praktycznie nieistniejącej już gwary z okolic

Wiżajn. W 1988 r. dzięki jego staraniom Zakład Bałtologii, gdzie profesor M. Hasiuk był wykładowcą gramatyki opisowej i historycznej języka litewskiego, historii języka litewskiego i dialektologii, uzyskał prawo prowadzenia zajęć dla studentów w ramach specjalności *filologia litewska*. W 2002 r., również dzięki jego staraniom, na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu została utworzona filologia łotewska.

W rozmowie prof. M. Hasiuk opowiada o swojej drodze naukowej, o tym, co skłoniło go do zainteresowania i nauki języka litewskiego; mówi o trudnościach, z jakimi borykał się podczas stażu w okresie Litwy Radzieckiej, wspomina ludzi, z którymi wówczas się zetknął. Wspomnienia dotyczą również wyjazdów badawczych na teren gwar litewskich w Polsce – informatorów i poznanych ludzi oraz tego, w jaki sposób zbierał materiał, jakie miejsca odwiedzał, jak go postrzegała miejscowa ludność oraz władze. Ta nieco sentymentalna podróż daje nam możliwość poznania oczami profesora sytuacji gwar położonych na terenach przygranicznych, oraz przekonania się, że prowadzenie badań w okresie Polski Ludowej wcale nie było łatwym zadaniem.

Vilija Ragaišienė
OSOBLIWOŚCI AKCENTUACYJNE W GWARACH LITEWSKICH NA SEJNEŃSZCZYŹNIE

W artykule analizie poddano osobliwości akcentuacyjne wyrazów dwu- i wielosylabowych w gwarach litewskich na Sejneńszczyźnie, należących do dialektu południowoauksztajckiego. Na podstawie nagrań oraz posiadanych zapisów tekstowych podjęto próbę opisania tendencji akcentuacyjnych w odniesieniu do używanych w gwarach rzeczowników, przymiotników i liczebników, określenia możliwych przyczyn występujących osobliwości akcentuacyjnych, przedstawienia podobieństw i różnic w akcentowaniu tychże klas wyrazów w gwarach litewskich na Sejneńszczyźnie (puńskiej i sejneńskiej) oraz w sąsiednich gwarach auksztajckich.

Wariantywność akcentuacyjna omawianych wyrazów w gwarach puńskiej i sejneńskiej odpowiada w zasadzie tendencjom akcentuacyjnym dialektu południowoauksztajckiego, a zwłaszcza jego gwar południowo- i zachodnioauksztajckich. Porównanie odnotowanych w powyższych gwarach wariantów akcentuacyjnych pozwala stwierdzić występowanie pomiędzy nimi zarówno podobieństw, jak i różnic.

Akcent w gwarach litewskich na Sejneńszczyźnie jest wyjątkowy przede wszystkim dlatego, że badane klasy wyrazów (rzeczowniki, przymiotniki i liczebniki) cechuje większa wariantywność akcentuacyjna i oksytoneza, aniżeli ma to miejsce w innych gwarach południowoaukształtajckich. Zgromadzony materiał językowy dowodzi, iż w odniesieniu do tej samej gwary i tego samego informatora najwięcej różnic w zakresie akcentuacji wyrazów i ich form odnotowano w miejscowościach, leżących najbliżej gwar południowo-zachodnich dialektu południowoaukształtajckiego – tj. w Przystawańcach, Burakach, Sankurach, Rachelanach, Dusznicy i in. W wyniku porównania danych językowych, pochodzących z badanych obecnie gwar litewskich na Sejneńszczyźnie z danymi południowo-zachodnich gwar aukształtajckich dowiedziono, że część miejscowości, znajdujących się w obrębie litewskich gwar Sejneńszczyzny, wchodzi w skład niedużego areału językowego po obu stronach litewsko-polskiej granicy – chodzi tu o wsie Buraki, Urdomin (Rudamina), Świętojeziory (Šventežeris), Kuciuny (Kučiūnai), Rachelany i Nowiniki, – na którym wariantywność akcentuacyjna, jako zjawisko, jest największa.

Pod względem rozpowszechnienia i częstotliwości użycia równoległych form akcentuacyjnych gwary litewskie z okolic Puńska i Sejn należy uznać za wyjątkowe również z uwagi na to, że formy te mogą świadczyć o występowaniu w przeszłości zróżnicowanych modeli akcentuacyjnych rzeczowników, przymiotników i liczebników w gwarach zachodnioaukształtajckich (kowieńskich) oraz południowoaukształtajckich.

Różnorodność akcentuacyjna powyższych wyrazów oraz (lub) ich form w badanych gwarach spowodowana jest wieloma przyczynami: 1) zanikaniem modelu akcentuacyjnego i semantycznego dwóch form liczby mnogiej – prostej i zbiorowej; 2) kształtowaniem się dwóch typów akcentuacji – tzw. kolumnowego i końcówkowego; 3) wpływem systemu akcentuacyjnego języka polskiego.

Odnotowane w gwarach litewskich na Sejneńszczyźnie formy wyrazów liczby pojedynczej oraz (lub) mnogiej z akcentem w rdzeniu bądź końcówce należy traktować jako wyjątkowe, ponieważ przynajmniej część z nich może być odziedziczona z dalekiej przeszłości.

NA KRĘTYCH ŚCIEŻKACH HISTORII

Marius Talutis

BISKUP AUGUSTYN POLIKARP MARCIEJEWSKI

Artykuł przedstawia życie i działalność Augustyna Polikarpa Marciejewskiego (Augustinas Polikarpas Marciejevskis, 1761-1827), wybitnego duszpasterza, działacza oświatowego i społecznego, sufragana diecezji sejneńskiej. Augustyn Polikarp Marciejewski nigdy nie został biskupem ordynariuszem. W późniejszym okresie diecezją sejneńską zarządzali biskupi: A. Baranowski (A. Baranauskas), A. Karosas, P. Straszyński (P. Stražinskis), dlatego też A. P. Marciejewski często pozostaje w ich cieniu, mimo, że jego czyny zasługują na większe zainteresowanie i uznanie. Wykorzystując dostępną literaturę przedmiotu i źródła autor dokonuje analizy działalności biskupa pochodzenia żydowskiego, akcentując wybrane fakty historyczne i biograficzne, oraz jej znaczenie dla biskupstwa. Biskup Marciejewski był sekretarzem pierwszego biskupa wigierskiego F. Karpowicza (P. Karpavičius), następnie pracował jako proboszcz w Prenach (Prienai), Urdominie (Rudamina), Liszkawie (Liškiava) i Sejnach, kierował dekanatem w Simnie (Simnas). Przez okres około 15 lat, pełniąc funkcje oficjała, administratora i sufragana, mieszkał w Urdominie, zarządzał diecezją w pierwszych latach jej istnienia i gorliwie dbał o porządek kościelny, oświatę, życie społeczne oraz wartości moralne. Szczególny nacisk kładł na kształcenie kleru, działalność dekanatów i przygotowanie księży. Znał język litewski, wygłaszał w nim kazania i jako pierwszy w oficjalnych pismach kościelnych wspomniał też o litewskojęzycznych wiernych diecezji. W Urdominie założył „małe seminarium", przygotowujące chłopskie dzieci do późniejszego pobierania nauki w tykocińskim seminarium duchownym. Swoją rozległą i bogatą działalnością przyczynił się do rozkwitu diecezji sejneńskiej, która wydała wiele wybitnych osobistości zasłużonych dla Kościoła i Ojczyzny. A. P. Marciejewski zmarł w Urdominie. Został pochowany nieopodal kościoła, w bliskim sąsiedztwie znanego grodziska urdomińskiego.

Sigitas Birgelis
ŚLADY KAMPANII NAPOLEOŃSKIEJ NA TERENIE JAĆWIEŻY

Na terenie Jaćwieży można spotkać sporo śladów kampanii napoleońskiej z 1812 r. Stosunkowo dużo wiemy o przemarszu wojsk francuskich przez ziemię sudawską. W swoich pamiętnikach opisuje to naoczny świadek owych wydarzeń, późniejszy prałat i administrator biskupstwa sejneńskiego ks. Bonawentura Butkiewicz (Bonaventūras Butkevičius). Znajdujemy tam opis przemarszu wojsk napoleońskich przez Sejny. Zajmowane przez 3 odrębne formacje wojsk miasto zostało splądrowane. Na mieszkańców zaś nałożono ogromną kontrybucję (karę pieniężną), którą należało wpłacić do wieczora. Powodem takich sankcji było niewłaściwe przywitanie „gości". Żołnierze złupili miasto i jego mieszkańców, zniszczyli zabudowania, przydomowe ogrody, zasiewy, pola i łąki. Po jednej z libacji, urządzonej w piwnicy klasztoru sejneńskiego, zmarło kilku żołnierzy. O ich śmierć zostali oskarżeni miejscowi duchowni. B. Butkiewicz – z obawy przed rozstrzelaniem – ukradkiem wyjechał do Urdomina (Rudamina), a następnie do Wyłkowyszek (Vilkaviškis). Tam bezpośrednio zetknął się z samym cesarzem, widział manewry ćwierćmilionowej armii, słyszał odezwę generała do żołnierzy oraz był świadkiem wypowiedzenia wojny Rosji.

Fragmenty wspomnień Bonawentury Butkiewicza były publikowane w Rosji oraz w prasie litewskiej w 1921 r.

Algimantas Katilius
DUCHOWIEŃSTWO PARAFII PUŃSK W XIX I NA POCZĄTKU XX W.

Publikacja zawiera dane biograficzne księży, którzy od początku XIX w. do wybuchu I wojny światowej pracowali w parafii Puńsk. Przedstawiono biogramy wszystkich odnotowanych w księgach kościelnych duchownych: proboszczów, wikariuszy i rezydentów (emerytów). Nie można jednak mieć pewności, że jest to pełny wykaz księży parafii Puńsk z tego okresu, ponieważ nie udało się skompletować wszystkich elenchusów diecezji wigierskiej i sejneńskiej (augustowskiej), tj. głównego źródła informacji. Najwięcej ich brakuje z początku XIX wieku do końca pierwszej jego połowy. Od 1872 do 1915 r. zachowały się wszystkie elenchusy. W większości biogramy zawierają dane

dotyczące duszpasterstwa księży, tj. okresu ich posługi w poszczególnych parafiach. Bardziej szczegółowe informacje dotyczą księży z okresu drugiej połowy XIX i początku XX w., natomiast dane dotyczące księży z pierwszej połowy XIX w., szczególnie wykonujących pracę duszpasterską w diecezji wigierskiej, często sprowadzają się jedynie do odnotowania faktu ich pobytu w parafii Puńsk bądź innej.

Kęstutis Žemaitis
PIOTR DWORANOWSKI – KSIĄDZ I SPOŁECZNIK

Kanonik Piotr Dworanowski (Petras Dvaranauskas) – znamienity ksiądz litewski, obrońca praw katolików narodowości litewskiej na Sejneńszczyźnie, pracownik drukarni i społecznik. Ksiądz Dworanowski był gorliwym sługą Bożym, jak również świadomym Litwinem, walczącym o prawa dla swoich wierzących rodaków na ich własnej ziemi. Mimo swoich poglądów, kanonik nigdy nie prowadził działalności skierowanej przeciwko Polakom, polskiemu narodowi czy kulturze. Szanował wszystkich wierzących. Pragnął jedynie i dążył do tego, aby wierzący wszystkich narodowości mieli możliwość słuchania Słowa Bożego i modlenia się bez obaw – również w kościołach – w swoim ojczystym języku.

Kanonik Piotr Dworanowski świecił przykładem dobrego duszpasterza, ofiarnego opiekuna, który bardziej dbał o dobro swojego stada, niż o własne interesy. Ksiądz ten powinien być przykładem do naśladowania również przez obecne duchowieństwo oraz symbolem, świadczącym o tym, że gromadzący się w kościołach wierni powinni być względem siebie braćmi i siostrami, bez podziałów narodowościowych, społecznych i innych.

Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė
BLASK OSOBOWOŚCI MOTIEJUSA GUSTAITISA

Motiejus Gustaitis urodził się 27 lutego 1870 r. we wsi Rokai, w gm. Poniemoń (Aukštoji Panemunė), okręg kowieński (Kaunas). Motiejus wychowywał się wraz z czworgiem rodzeństwa: braćmi Kazimierasem, Mykolasem i Juozasem oraz siostrą Agotą.

Po ukończeniu szkoły podstawowej w Poniemoniu naukę kontynuował w gimnazjum w Mariampolu (Marijampolė). W owym okresie pracowali tam działacze litewskiego ruchu narodowego, m.in. Petras Kriaučiūnas, Petras Arminas-Trupinėlis i inni. Takie środowisko

sprzyjało kształtowaniu się i dojrzewaniu osobowości M. Gustaitisa. Po ukończeniu pięciu klas wstąpił do Seminarium Duchownego w Sejnach. 11 marca 1887 r. w Warszawie przyjął święcenia kapłańskie. Wkrótce potem – za zgodą biskupa Antoniego Baranowskiego (Antanas Baranauskas) – wyjechał na studia.

W Regensburgu (Niemcy) ukończył Szkołę Muzyki Kościelnej i Śpiewu Liturgicznego, w Rzymie, na Uniwersytecie Jezuickim oraz na Uniwersytecie św. Apolinarego studiował prawo publiczne i kanoniczne. Następnie wyjechał do Fryburga w Szwajcarii, by zgłębiać tajniki filozofii, literatury i historii sztuki. Studia te w 1903 r. zostały zwieńczone stopniem naukowym doktora (rozprawa pt. „Orientalizm w twórczości Adama Mickiewicza"). M. Gustaitis był pierwszym doktorem nauk humanistycznych w zakresie filozofii na Litwie. Biegle znał też języki – litewski, polski, rosyjski, niemiecki i łaciński, z pomocą słownika czytał i był w stanie porozumiewać się w języku francuskim, włoskim i angielskim.

W 1904 r. M. Gustaitis rozpoczął pracę jako kapelan i katecheta w gimnazjum dla chłopców w Mariampolu. Jednak nie zastał już w nim ducha litewskości i atmosfery z okresu własnej nauki. Zorganizował chór, który podczas mszy szkolnych wykonywał litewskie pieśni. To było jego pierwsze osiągnięcie na rzecz litewskości. Do celów wychowawczych dr M. Gustaitis wykorzystywał również swoje kazania. Był jednym z założycieli Stowarzyszenia „Žiburys" („Światełko") i przez wiele lat jego przewodniczącym oraz jednym z inicjatorów wydawnictw periodycznych „Šaltinis" („Źródło") i „Žiburys".

W 1914 r. M. Gustaitis wyjechał do Ameryki, by zbierać datki na cele oświatowe. Po jego powrocie progimnazjum było już przeniesione do Trok (Trakai). Ze względu na zbliżający się front otrzymano polecenie przeniesienia szkoły do Rosji. W ten sposób razem z mariampolskim gimnazjum dla chłopców M. Gustaitis trafił do Jarosławia. W okolicy mieszkało wielu Litwinów, o których ksiądz dbał z wielkim oddaniem i nad którymi sprawował opiekę – przecież rozproszone przez wojenne zawieruchy dzieci potrzebowały dachu nad głową, żywności, odzieży.

W 1918 r. objął kierownictwo gimnazjum „Žiburys" w Sejnach. 23 sierpnia 1919 r. nieliczne siły litewskie zostały pokonane przez polskie wojsko, które okupowało Sejny i okolice. 12 stycznia 1920 r. w Łoździejach (Lazdijai) reaktywowano sejneńskie gimnazjum koedukacyjne „Žiburys". Dyrektorem szkoły został dr M. Gustaitis, który zatroszczył się o niezbędne wyposażenie szkoły.

Wiersze M. Gustaitis zaczął pisać jeszcze w okresie zakazu druku w języku litewskim, a apogeum jego twórczości przypadło na lata studiów we Włoszech i Szwajcarii. W książeczkach publicystycznych rozpatrywał zagadnienia związane z oświatą, dokonał przekładu „Eneidy" Wergiliusza, tłumaczył utwory Adama Mickiewicza i inne.

M. Gustaitis – to jedyny poeta, niebędący Dzukiem, który na tak dużą skalę rozsławił południową Litwę jako pisarz i pedagog. Zmarł 23 grudnia 1927 r. Został pochowany w Łoździejach.

Sigitas Birgelis
SUDAWSKI POETA K. SOKOŁOWSKI-VANAGĖLIS

Ksawery Sokołowski-Vanagėlis (Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis) był ciekawym, choć obecnie trochę zapomnianym przedstawicielem literatury litewskiej przełomu XIX i XX wieku. Napisał wiele wierszy i bajek dla dzieci oraz utworów dla dorosłych. Niektóre jego wiersze stały się pieśniami. Muzykę do nich pisali znani kompozytorzy, m.in. J. Naujalis. Sokołowski-Vanagėlis był bardzo szlachetnym człowiekiem. Całe życie poświęcił swoim rodakom i Ojczyźnie. Ojczyzna była dla niego największym wyzwaniem i obowiązkiem.

Urodził się w 1863 r. we wsi Koleśniki (Kalesninkai), parafia Simno (Simnas). W domu rodzinnym Sokołowskich rozmawiano po polsku. Języka litewskiego Ksawery nauczył się podczas zabaw z rówieśnikami. Jego świadomość narodowa zaczęła kształtować się i umacniać w młodości, gdy uczęszczał do szkół w Wyłkowyszkach (Vilkaviškis), Simnie i innych.

Po ukończeniu seminarium nauczycielskiego pracował jako nauczyciel, m.in. w Berżnikach. W tym okresie zaczął współpracować z podziemną prasą litewską. Za tę działalność został przeniesiony do Łomży. Nie wycofał się on jednak z działalności społeczno-kulturalnej i oświatowej. Założył Stowarzyszenie Litwinów w Łomży. „W nagrodę" przeniesiono go do Warszawy, gdzie spędził 30 ostatnich lat swojego życia.

Kęstutis Subačius
WOJENNE RANY NA ZIEMI SUDAWSKIEJ ZE ŚLADAMI ZNISZCZEŃ PO NIEMIECKICH „BERTACH"

Położenie geograficzne Sudowii i brzemienne w skutkach okoliczności historyczne spowodowały, że po utworzeniu tu suwalskiej

guberni Imperium Rosyjskiego (na pograniczu z Prusami) region ten jako pierwszy z litewskich ziem etnicznych doświadczył straszliwych strat ludzkich, zniszczenia miast, wsi i majątków ziemskich, a jego ludność – wielu traumatycznych przeżyć, cierpień i strat moralnych.

Od piekła niszczycielskiej wojny, która na tych ziemiach toczyła się w latach 1914-1915, dzieli nas całe stulecie, a czas nieustannie zaciera bolesne wspomnienia tamtego okresu. Być może krzywdy te należałoby puścić w zapomnienie, jednak bez wiedzy o swojej przeszłości, nie ma możliwości właściwego spojrzenia na teraźniejszość, a tym bardziej – na przyszłość. Wiedziony takim przeświadczeniem i szukając odpowiedzi na własne pytania, autor prezentuje czytelnikowi ten skromny artykuł traktujący o stratach, które ludność litewska poniosła podczas I wojny światowej. Co ciekawe, dostępne opracowania historyczne, opisy straszliwych walk, stoczonych na tych ziemiach, są nieliczne i fragmentaryczne – jakby region sudawski nie był kolebką etnicznej kultury litewskiej.

Stanislovas Sajauskas
I WOJNA ŚWIATOWA NA ZIEMIACH LITEWSKICH I JEJ ŚLADY W FALERYSTYCE

Obchodzone w 2014 r. 100-lecie wybuchu I wojny światowej zwróciło uwagę autora na zbiory niemieckich obiektów falerystyki. Znajdują się one w Dziale Numizmatyki Muzeum Sztuki im. M. K. Čiurlionisa i należą do litewskiego kolekcjonera numizmatyka Aleksandrasa Mykolasa Račkusa. Są to medale i odznaki (żetony), odzwierciedlające przebieg tej wojny na Litwie. Poza artystycznymi srebrnymi medalami, wybitymi z okazji zajęcia twierdzy kowieńskiej 15 sierpnia 1915 r. oraz na cześć dowodzącego tą akcją gen. Karla von Litzmanna oraz Ottona von Belowa – zdobywcy Szawli (Šiauliai) i Jezioros (Nowo Aleksandrowsk; Zarasai), w muzeum znajduje się 11 srebrnych odznak (medalików), upamiętniających zwycięskie bitwy armii niemieckiej w Prusach Wschodnich (Małej Litwie) i Litwie etnograficznej pod Gusiewem (Gumbinė), Stołupianami (Stalupėnai), Szyrwintą (Širvinta), Wisztyńcem (Vištytis), Olitą (Alytus), Kownem (Kaunas), Szawlami i w innych miejscowościach. Awers medalików przedstawia boginię zwycięstwa z mieczem w prawej dłoni i wieńcem dla zwycięzcy – w lewej. Na wcześniejszych odznakach napis na awersie głosił „Niech Bóg błogosławi naszą dzielną armię", na późniejszych – „Niech Bóg błogosławi naszą zjednoczoną armię". Re-

wers medalików zawiera nazwę zwycięskiej ofensywy, miejscowość, datę, liczbę wziętych do niewoli jeńców i inne dane, w tym liczbę porządkową odznaki. Ogółem znanych jest 106 odznak, upamiętniających zwycięskie walki wojsk niemieckich na froncie wschodnim i zachodnim. Medaliki zostały wybite w 1915 r. w berlińskiej mennicy. Ich zleceniodawcą był Rudolf Kube. Służyły one jako ozdobna zawieszka na łańcuszki zegarowe. W późniejszym okresie, po ustaniu zwycięskich niemieckich „wypraw", odznaki prawdopodobnie nie były już bite.

W artykule zostały przedstawione fotografie i opisy odznak upamiętniających zwycięskie bitwy wojsk niemieckich na ziemiach litewskich.

Sigitas Birgelis

DELEGACI NA WILEŃSKĄ KONFERENCJĘ LITWINÓW Z TERENÓW DAWNEJ JAĆWIEŻY

Pod koniec I wojny światowej wzmogły się dążenia niepodległościowe Litwinów i otwierały się realne perspektywy na odzyskanie przez Litwę niepodległości. W Wilnie zawiązał się komitet, w skład którego weszli przedstawiciele inteligencji litewskiej i duchowieństwa: Antanas Smetona, Steponas Kairys, Petras Klimas, Jurgis Šaulys, ks. Juozas Stankevičius. Wśród społeczeństwa zaczęli oni szerzyć idee niepodległościowe. Idee te poparła prasa litewska i duchowieństwo. Litewska Rada, której zadaniem było ogłoszenie niepodległości Litwy miała być wybrana przez Wileńską Konferencję Litwinów. Delegaci na tę konferencję zostali wyznaczeni z 32 powiatów i z 2 dużych miast. W obawie przed represjami, uczestnikami zgromadzenia mieli być wyłącznie mężczyźni narodowości litewskiej. Jedną trzecią stanowili duchowni, jedną trzecią – chłopi, jedną dziesiątą – nauczyciele. Wśród uczestników byli też lekarze, prawnicy, pracownicy administracji, artyści i inni przedstawiciele inteligencji. Stosunkowo mało było szlachty litewskiej, która słabo wsparła dążenia niepodległościowe Litwinów. Prawie jedna czwarta delegatów na tę konferencję wywodziła się albo była w jakiś sposób związana z dawną Jaćwieżą.

Konferencja Litwinów obradowała w Wilnie w dniach 18-22 września 1917 r. Wybrała ona Litewską Radę, w skład której weszli: J. Basanavičius, S. Banaitis, M. Biržiška, K. Bizauskas, P. Dovydaitis, S. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, P. Mironas, S. Narutavičius, A. Petrulis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, A. Stulgins-

kis, J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, J. Vailokaitis, J. Vileišis. 16 lutego 1918 r. Rada ta ogłosiła niepodległość Litwy. Artykuł zawiera listę uczestników Konferencji związanych z Jaćwieżą.

Gintaras Lučinskas
STRZELEC I PARTYZANT JUOZAS SLAVIKAS

Juozas Slavikas urodził się w 1904 r. w rodzinie chłopskiej we wsi Budiškės, gm. Lubowo (Liubavas), okręg mariampolski (Marijampolė). Na początku odradzania się Niepodległego Państwa Litewskiego wstąpił on w szeregi partyzantów, by walczyć przeciwko polskiemu agresorowi. Później dołączył do Związku Strzelców Litewskich (Lietuvos šaulių sąjunga), był partyzantem 2-go oddziału sztabu I-ej grupy strzeleckiej. Oddział ten stacjonował w Świętojeziorach (Šventežeris) i działał na obszarze strefy neutralnej.

Juozas Slavikas zginął 17 czerwca 1922 r. podczas ekspedycji wojennej, skierowanej przeciwko polskim partyzantom we wsi Warwiszki (Varviškė), gm. Kopciowo (Kapčiamiestis). Dnia 23 czerwca został pochowany na cmentarzu parafialnym w Świętojeziorach.

24 czerwca 1931 r., podczas obchodów dnia Związku Strzelców Litewskich, została ogłoszona uchwała „W sprawie uhonorowania strzelców i partyzantów poległych w walce o niepodległość Litwy, którzy mieli swój wkład w obronie ojczyzny i tworzeniu Związku Strzelców". Orderem Gwiazdy Szaulisów został uhonorowany również poległy na ziemiach Dajnowy partyzant i strzelec Juozas Slavikas.

W 1938 r. nazwisko strzelca Juozasa Slavikasa zostało upamiętnione na marmurowej tablicy, znajdującej się w Muzeum Wojskowym i umieszczonej w krypcie poległych za niepodległość Litwy.

Z biegiem lat kamienny pomnik się przechylił i popękał. Nie zachowała się również przymocowana do niego tabliczka informacyjna ani oznaczenie strzeleckie. Miejsce pochówku J. Slavikasa zostało ostatecznie zniszczone w latach 80. XX w. poprzez pochowanie w tym samym grobie innych zwłok.

W listopadzie 2014 r. z inicjatywy Związku Strzelców Litewskich w Olicie (Alytus) na pomniku upamiętniającym strzelca J. Slavikasa została przytwierdzona tablica granitowa w kształcie tarczy z odznaką strzelców.

18 maja 2015 r. Rada ds. Oceny Dziedzictwa Kulturowego Zabytków Nieruchomych podjęła decyzję o wpisaniu grobu partyzanta i strzelca Juozasa Slavikasa do Rejestru Obiektów Dziedzictwa Kul-

turowego Republiki Litewskiej. Obiektowi nadano rangę o znaczeniu krajowym.

Vidmantas Vyšniauskas

SEJNEŃSKO-WYŁKOWYSKIE SEMINARIUM DUCHOWNE W ZYPLACH I GIŻACH: DZIAŁALNOŚĆ I SPUŚCIZNA

W artykule została przedstawiona działalność sejneńsko-wyłkowyskiego seminarium duchownego w Giżach (Gižai). Polsko-litewski konflikt zbrojny wymusił przeniesienie seminarium z Polski do Litwy. Początkowo mieściło się ono w Zyplach (Zypliai), a następnie zostało przeniesione do Giż. Swoją lokalizację seminarium duchowne zmieniało w poszukiwaniu lepszego, większego i odpowiedniejszego miejsca. W sejneńsko-wyłkowyskim seminarium duchownym wykładali znamienici litewscy profesorowie, tacy jak: Vincentas Vizgirda, Vincentas Borisevičius, Jonas Naujokas, Juozapas Stankevičius, Augustinas Neverauskas, Mykolas Ražaitis, Feliksas Bartkus, Juozas Barkauskas, Antanas Dailidė, Pijus Aleksa, Ignas Požėla. V. Vizgirda w okresie okupacji sowieckiej walczył o prawa wiernych. V. Borisevičius w czasie okupacji niemieckiej uratował z Holokaustu wiele ludzkich istnień. Działalność absolwentów sejneńsko-wyłkowyskiego seminarium duchownego miała ogromny wpływ na społeczność chrześcijańską na Litwie i poza jej granicami. V. Balsys i J. Dabrila wzmacniali wiarę chrześcijańską i litewskie tradycje narodowe. P. Brazauskas zasłynął jako artysta – dzieła sztuki religijnej jego autorstwa zdobią kościoły na Litwie i w Stanach Zjednoczonych. Natomiast A. Maceina nie został księdzem, a jednym z największych litewskich filozofów.

Absolwenci sejneńsko-wyłkowyskiego seminarium duchownego, którzy wyemigrowali z Litwy, kontynuowali swoją misję na uchodźctwie i pracowali na rzecz litewskich emigrantów, podtrzymując ich na duchu i zachęcając do solidarności. V. Brizgys z litewską społecznością pracował w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Australii, wzmacniał jej wiarę i tożsamość narodową.

Budynki, w których mieściło się seminarium w czasie okupacji sowieckiej, zostały przekształcone na szkołę, a w 1989 r. – zburzone. Seminarium Duchowne w Giżach pozostało jedynie w świadomości miejscowej ludności. Mieszkańcy Giż są dumni, że w ich rodzinnej miejscowości działało seminarium duchowne. Te wspomnienia umacniały wiernych w walce o ich prawa w okresie okupacji sowieckiej.

Benjaminas Kaluškevičius

JUOZAPAS MARČIUKONIS – KSIĄDZ, POETA, MĘCZENNIK

Ksiądz Juozapas Marčiukonis urodził się 11 października 1914 r. w chłopskiej rodzinie we wsi Roliai, w rejonie łoździejskim (Lazdijai). Naukę rozpoczął w szkole podstawowej w miejscowości Gudeliškė, następnie kontynuował ją w gimnazjum w Łoździejach i seminarium duchownym w Wyłkowyszkach (Vilkaviškis). 13 czerwca 1937 r. przyjął święcenia kapłańskie i został mianowany wikariuszem parafii Sereje (Seirijai) w rejonie olickim (Alytus). W trakcie nauki w gimnazjum i seminarium pisał wiersze i opowiadania. W 1939 r. przygotował do druku pierwszy tomik wierszy pt. „Su širdim" („Z sercem") i wysłał do Wydawnictwa Księży Marianów w Mariampolu. W książeczce znalazło się 46 wierszy. Ich tematem jest wolność Ojczyzny, poszanowanie człowieka, miłość do Boga i poszanowanie przyrody. W latach 1939-1947 jako wikariusz pełnił posługę w parafiach Sereje, Višakio Rūda i Urdomin (Rudamina). W październiku 1947 r. został proboszczem parafii w Budwieciach (Būdvietis). Po okupacji Litwy przez sowietów w 1944 r. młodsi bracia J. Marčiukonisa – Bronius i Vincas – wstąpili do partyzantki. W 1945 r. rodzice księdza zostali zesłani na Sybir. Sowieccy funkcjonariusze służby bezpieczeństwa – enkawudziści rozpoczęli przesłuchiwania księdza, by zdobyć informacje o jego relacjach z braćmi. Próbowali go zwerbować. Ksiądz nie wydał swych braci. Po wyjątkowo brutalnym przesłuchaniu i pobiciu, duchowny podjął decyzję o przejściu do podziemia. Schronienia udzieliła mu rodzina Knyzów ze wsi Berezninkai (parafia Budwiecie). Pod jej opieką ksiądz dochodził do zdrowia. Powrócił do pisania wierszy i opowiadań. Niestety, odniesione w wyniku pobicia obrażenia pozostawiły swój ślad. Po prawie 15 miesiącach ukrywania się ksiądz zaniemógł. Do chorego nie można było sprowadzić lekarza. Zmarł 2 grudnia 1950 r. Został potajemnie pochowany w pobliżu domu, w którym się ukrywał, w ogródku. Dopiero po odzyskaniu przez Litwę niepodległości 29 kwietnia 1989 r. szczątki księdza zostały przeniesione na dziedziniec kościelny w Budwieciach.

Gintaras Lučinskas

„POGROM" W LEJPUNACH W CZERWCU 1939 R.

22 czerwca 1939 r. w gazecie „Lietuvos ūkininkas" („Rolnik Litewski") ukazał się anons pn. „Incydent w Lejpunach (Leipalingis)" o następującej treści:

18 czerwca w Lejpunach odbywał się odpust, w którym uczestniczyło 3000 wiernych. Około godziny 15 sklep Żyda Kraveca Pereca odwiedził Pranas Pilvelis, rolnik, lat 28, zam. we wsi Vainiūnai gminy Sereje (Seirijai). Między nim a Kravecem Perecem wywiązała się kłótnia, w wyniku której sklepikarz wraz z synem chciał wypchnąć nieproszonego gościa ze sklepu. Siłą usuwany Pranas Pilvelis nie chciał ustąpić, więc doszło do szamotaniny. Podczas starcia Pilvelis stłukł szybę w oknie i skaleczył się w rękę. Następnie wymachując na ulicy zakrwawioną ręką wykrzykiwał, że Żydzi chcieli poderżnąć mu gardło. W reakcji na taką scenę uczestnicy odpustu powybijali okna w kilkunastu żydowskich domostwach i dopuścili się innych szkód. Policja niezwłocznie podjęła odpowiednie działania w celu stłumienia zamieszek. Poza Pilvelisem nikt spośród Żydów i Litwinów nie został ranny. Prowadzone są przesłuchania w sprawie.

Incydent ten odbił się szerokim echem. Dochodzenie było prowadzone zarówno przez policję, jak i Departament Bezpieczeństwa Państwowego. Podczas śledztwa ustalono najbardziej aktywnych uczestników incydentu. Postanowieniem z dnia 8 lipca 1939 r. nr 165 starosta powiatu sejneńskiego nakazał wymierzenie kar grzywny. Jak wynika z udostępnionej przez naczelnika Policji Bezpieczeństwa Państwowego dokumentacji, zostały one zastosowane wobec 39 osób, wraz z wykazem popełnionych przez nich wykroczeń.

Zajście w Lejpunach zostało opisane przez państwową gazetę „Lietuvos aidas" („Echo Litwy"; w artykule „Tolerancja i nadwrażliwość") jako „zatarg o charakterze lokalnym". Żydów zachęcano do „odróżniania polityki państwa od postępków niegodziwców i zaangażowania we wspólną pracę twórczą na rzecz kraju".

Od tamtych dni minęło prawie osiemdziesiąt lat, jednak ten incydent nie odszedł w niepamięć. Nieustannie o nim przypominają historycy, analizujący stosunki litewsko-żydowskie w XX w. Pamiętają też, mimo pewnych nieścisłości faktów, starsi mieszkańcy Lejpun, którzy sami byli świadkami tego zajścia bądź słyszeli o nim od swoich rodziców lub dziadków.

Analizujący to zdarzenie historycy dodają mu kolorytu, nazywając je pogromem i przypisują mu coraz większe znaczenie.

SUMMARIES OF THE ARTICLES

IN THE LABIRYNTH OF YOTVINGIAN TIMES

Krzysztof Wróblewski
THE ROLE OF YOTVINGIANS IN MIECŁAW's WAR WITH RUS

During the reign of Casimir the Restorer (1034-1058), the Yotvingian issue in Polish-Ruthenian relationships became important again. The period is usually associated with the weakening of Poland, as well as with the increasing importance of Kievan Rus' which was ruled by Prince Yaroslav the Wise - the son of Vladimir the Great.

From 1034 to 1037 several important events took place: Mieszko II died; Casimir came back to the country; there was the rebellion of the members of the tribal aristocracy which led to the separation of Mazovia and the establishment of the State of Miecław. Miecław who established the state, was a former cupbearer of Duke Mieszko II. His state was supported by the Pomeranians, Yotvingians as well as Lithuanians and proved to be the tough opponent, able to neutralize the threat of the Polish-Ruthenian alliance.

The alliance of Mazovia, Yotvingia and Lithuania affected Rus' policy towards the Balts and restrained its activities to control convenient trade routes and get profit from the Baltic trade.

There are few sources providing information about the participation of Yotvingians in the conflict of Kievan Rus', Poland and Mazovia: a set of Ruthenian chronicles in different variants, Gesta principum Polonorum and Chronica Polonorum.

The first expeditions of the Ruthenians to Mazovia (1041) proved that Yaroslav Vladimirovich was independent, but they did not result from the alliance with Casimir the Restorer. Therefore, the role of Yotvingians should be discussed in the broader context, namely the struggle of Rus' and Mazovia for the control of the Yotvingian and Lithuanian tribes. The conflict flared in 1038, when Yaroslav went to

Yotvingia. The second offensive action took place already in 1040, when Yaroslav went to Lithuania. Because of the strong forces of the resistance coalition (Mazovia, Yotvingia and Lithuanian), Ruthenian ruler decided to cooperate with Casimir the Restorer in order to fight together against Miecław and Pagans. In 1047 allied troops caused the defeat of the self-proclaimed prince Miecław and ultimately ended the existence of the State of Miecław.

Jonas Juravičius

THE NAMES OF YOTVINGIAN VILLAGES IN GRODNO PROVINCE

Vaida Kamuntavičienė wrote about Yotvingians living in Grodno province in the 17th century (Terra Jatwezenorum 5). She listed the territories which I have been visiting for forty years. There have been the Catholic and Orthodox churches in the towns for several decades. There are two villages with Yotvingian names in both Volkovysk and Svislach districts. I had the possibility to get acquainted with Yotvingian villages in Svislach district. One of them belongs to the Catholic community, the other one - to the Orthodox. Even though there were a lot of obstacles, 30 years ago, I finally met one enlightened person from the Orthodox village. He confessed with sorrow that, for all those years, no one was concerned about the village and its name. He, as well as other residents of the village, claims that they are the descendants of Yotvingians. Today Orthodox Yotvingians are on the verge of extinction. Most of the houses in the village are abandoned or there is one or two elderly people is some of them. The Orthodox Church is locked. Yotvingian name remains only in the Svislach museum.

LINGUISTIC INSIGHTS

Jūratė Čirūnaitė

ANTHROPONYMS USED TO NAME NOBLEMEN LIVING IN GRODNO DISTRICT IN THE MIDDLE OF THE 16TH CENTURY

In the middle of the 16th century, the old system of naming the male “name + patronym” went out of use and the process of forming the first surnames began. The clear case is Олехновичъ. The surname

appears in the records of both the father and the son. On the basis of the circumstantial evidence, the following names can also be considered surnames: Ейсимонтовичъ (not in all cases), Ейсимонтъ, Билминовичъ, Кгинюшовичъ, Евнюлевичъ (Явнюлевичъ), Стирпейко. In the case of eight female personal names the author found anthroponyms similar to the female surnames, formed from the second or third anthroponym of the spouse. Currently used naming system "name + surname" was not yet formed at that time.

In the register of the boyars of Grodno district, there are eight oikonyms of the Baltic origin, including oikonym of the Yotvingian origin Ятвезка. Other oikonyms are presumably of the Lithuanian origin. There are 69 people registered under 15 different Baltic anthroponyms of the Lithuanian and Christian origins.

Jovita Nevulytė-Grėbliūnienė, Petras Grėbliūnas

PROFESSOR MICHAŁ HASIUK – A RESEARCHER OF LITHUANIAN DIALECTS IN POLAND

The article presents the interview with Professor Michał Hasiuk, a researcher of Lithuanian dialects in Poland. In his scientific works, Michał Hasiuk has devoted special attention to dialectology of the Lithuanian language (especially to Lithuanian dialects from the territory of Poland) and the Yotvingian language. He has studied vowel and consonant changes and analysed phonetic processes taking place in the Seinai dialect. He has organized several dialectological expeditions in Seinai, Punskas and Vižainis regions, where he collected and recorded dialects. The records of Vižainis dialect are particularly important and unique, since the dialect is already non-existent. Thanks to his efforts, the Department of Baltic Studies, where he taught descriptive and historical grammar of the Lithuanian language, the history of the Lithuanian language and dialectology, got the right to conduct classes for students in the specialty of Lithuanian Philology. In 2002, the specialty of Latvian Philology was opened at the University of Adam Mickiewicz, also thanks to Michał Hasiuk.

In the interview, Professor tells about his scientific work, how and why he got interested in the Lithuanian language. He remembers the first activities, as well as the problems and difficulties he encountered during his training in Soviet Lithuania. He recollects the people he met there. He talks about research trips to collect Lithuanian dialects in Poland: how he collected material, which places he visited, how he was

treated by the residents and local authorities. This sentimental journey takes us to Punskas and Seinai region of those times, as it was seen by the researcher. It is possible to understand that the performance of any scientific research during the Communist period was not easy.

Vilija Ragaišienė

SPECIAL CASES OF ACCENTUATION OF WORDS IN PUNSKAS AND SEINAI DIALECTS

The article presents special cases of accentuation of two- and polysyllabic words in Punskas and Seinai dialects, which are considered to be the western part of the southern dialects of Aukštaitija. The author tries to describe the trends of accentuation of nouns, adjectives and numerals, using audio and written sources. She provides possible explanation of the different cases of emphasis, shows the similarities and differences of accentuation of the same words in the studied dialects of Aukštaitija.

The variance trends of accentuation in Punskas and Seinai dialects are similar to the ones from southern and particularly south-western Aukštaitija. After the comparison of the variance trends, it is possible to claim that there are differences and similarities among the dialects.

Punskas and Seinai dialects are unique primarily because their words have a greater variance tendency and oxytonesis comparing to words in other dialects of southern Aukštaitija. The collected materials show that the greatest diversity in the form of words and stressing of the same dialect and from the same speaker occurs in the territories close to south-western Aukštaitija: Pristavonys, Burokai, Sankūrai, Rakelija, Dusnyčia and other villages. Comparing the collected data it was established that part of Punskas and Seinai regions belong to the small area on both sides of the Lithuanian-Polish border, where the phenomenon of variance is the most intense: Burokai, Rudamina, Šventežeris, Kučiūnai, Rakelija, and Navinykai.

Punskas and Seinai dialects are unique because they may be considered as the prove that there were different accentuation models of words in Aukštaitija (Kaunas region and the southern part).

There are several reasons why the diversity in accentuation of words and (or) their forms in the studied dialects exists: 1) the disappearance of accentuation and semantic models in common and collective plural; 2) the development of two types of accent (column, ending); 3) the impact of the accent of the Polish language.

The accentuation of the stem or ending of the particular forms of singular and/or plural words in Punskas and Seinai dialects is considered to be unique because at least some of the cases may be the legacy of the distant past.

IN THE MEANDERS OF HISTORY

Marius Talutis

BISHOP AUGUSTINAS POLIKARPAS MARCIEJEVSKIS

The article presents the biography of a prominent priest, social activist, educator and a suffragan of Seinai Diocese. Augustinas Polikarpas Marciejevskis (1761-1827) never became the bishop of Seinai Diocese; therefore he stayed in the shadow of those who worked in Seinai, such as Baranauskas, Karosas, Strašinskis. However, Marciejevskis' deeds deserve greater attention and gratitude. The author of the article analyses literature and other sources, selects some historical and biographical facts in order to present the activities of Augustinas Polikarpas Marciejevskis and their importance for Seinai Diocese. Augustinas Polikarpas Marciejevskis was of the Jewish origin. He worked as a secretary for Karpavičius, the first bishop of Wigry. Later, he worked as a parish priest in Prienai, Rudamina, Liškiava and Seinai. He led the Deanery in Simnas. For a period of about 15 years, serving as an official, administrator, and suffragan, he lived in Rudamina and managed the diocese in the early years of its existence. He diligently cared about the order in church, education, social life and moral values. He particularly emphasized the education of the clergy, management of deaneries, preparation and ongoing education of priests. He knew the Lithuanian language and delivered the sermon in Lithuanian. He was the first to mention the Lithuanian-speaking believers of the diocese in the official church documents. In Rudamina he founded a "little seminary" for peasant children who were later educated in Tykocin. His wide-ranging and rich activities contributed to the flowering of Seinai Diocese, which became home for a number of outstanding personalities. A. P. Marciejevskis died in Rudamina. He was buried near the church, close to the well-known settlement of Rudamina.

Sigitas Birgelis
THE TRACKS OF NAPOLEON IN YOTVINGIA

There are a few tracks of Napoleon's Invasion of Russia (1812) in Yotvingia. It is known relatively a lot about the march of the troops of the Great Emperor through the territory of Sudovia. The event is presented in the memoirs of priest Bonaventūras Butkevičius who was a prelate and an administrator of the episcopate of Seinai. There is a description of the march of the Napoleon's Great Army through Seinai. The town was occupied by 3 distinct formations and totally looted. The huge contribution (penalty), which had to be paid by the evening, was imposed on the residents because of the inadequate welcoming of the "guests". The soldiers sacked the town and its residents, destroyed buildings, gardens, crops, fields and meadows. Several soldiers died after the revel organized in the basement of the monastery in Seinai. Local clergy were accused of their death; therefore Bonaventūras Butkevičius was afraid of being shot and secretly went to Rudamina, later to Vilkaviškis. He had an opportunity to directly encounter the Emperor, to see military manoeuvres of the Great Army, to hear the appeal of the general to his soldiers and to witness the declaration of war on Russia. Some extracts of Bonaventūras Butkevičius' memoirs were published in Russia and in the Lithuanian press in 1921.

Algimantas Katilius
THE CLERGY OF PUNSKAS PARISH IN THE 19TH AND AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The publication contains the biographical data of the priests who worked in Punskas Parish from the beginning of the 19th century until the outbreak of the World War I. It presents the biographies of all the members of clergy recorded in the church books: parsons, vicars, residents (retirees). It is impossible to say whether the list of priests from Punskas Parish is complete, because there is a lack of primary sources and not all the elenchus from the Dioceses of Wigry and Seinai (Augustavas) were found. The most problematic elenchus are from the early and middle 19th century. There are all the documents from 1872 until 1915. The documents contain the information about the pastoral work of priests in the parishes during the period of their ministry. More detailed information is about the priests who worked

in the second half of the 19th and early 20th centuries; whereas the data about the priests of the first half of the 19th century, especially doing pastoral work in the Diocese of Wigry, is often limited just to the registration of the stay in Punskas or any other parish.

Kęstutis Žemaitis
PETRAS DVARANAUSKAS – A PRIEST AND A COMMUNITY WORKER

Canon Petras Dvaranauskas was one of the eminent priests and the defender of the rights of Lithuanian Catholics in Seinai region. He worked in a printing house and was a very active member of the community. Priest Petras Dvaranauskas was an earnest servant of church, as well as a conscious Lithuanian fighting for his fellow believers and defending them from harm experienced on their own land. Despite his views, Petras Dvaranauskas never led activities directed against the Poles, their nation or culture. He respected all the believers. He wanted people of various nationalities to have the possibility to listen to the word of God and pray in church, as well as at home, in their native language.

Canon Petras Dvaranauskas was a good priest and generous protector who cared more about the welfare of other people than about his own interests. The priest could serve as an example to the current clergy while his ideas should be followed by others. He understood that the believers should be brothers and sisters to one another, regardless their nationality and social status.

Elvyra Biliūtė-Aleknavičienė
MOTIEJUS GUSTAITIS – AN OUTSTANDING PERSONALITY

Motiejus Gustaitis was born on February 27, 1870 in Rokai village (Aukštoji Panemunė) Kaunas district. Motiejus grew up with three brothers: Kazimieras, Mykolas and Juozas and sister Agota. After finishing elementary school in Panemunė, he continued his education at secondary school in Marijampolė, where the activists of the Lithuanian national movement worked, such as Petras Kriaučiūnas, Petras Arminas-Trupinėlis and others. The environment was conducive to the maturation of M. Gustaitis' personality and his abilities to continue learning in higher education. When M. Gustaitis completed five classes of Marijampolė School, he entered the Seminary in Seinai. He

was ordained a priest on March 11, 1887, in Warsaw. The young priest returned to Marijampolė, however, he did not work long as a vicar because he received the permission of bishop Antanas Baranauskas to study. He graduated from the School of Church Music in Regensburg (Germany) and Liturgical Singing in Rome. He studied public and canon law at the Jesuit University and the University of St. Apollinaris (now the Pontifical Lateran University). These studies apparently were not the culmination of his plans because he went to Freiburg in Switzerland, where he studied philosophy, literature and art history. In 1903 he wrote a doctoral dissertation entitled: Orientalism in the Works of Adomas Mickevičius. Motiejus Gustaitis became the first doctor of humanities in the field of philosophy in Lithuania. He spoke fluently Lithuanian, Polish, Russian, German and Latin while with the help of a dictionary he could read and was able to communicate in French, Italian and English.

In 1904 dr. M. Gustaitis began working as a chaplain and catechist in high school for boys in Marijampolė. However, the school did not have the Lithuanian spirit which he had felt during his own studies. Striving for the solidarity of Lithuanians, he organized a choir, which performed Lithuanian songs during school mass. It was his first achievement for Lithuanians. As a clergyman, he used his sermons for the educational purposes. Dr. M. Gustaitis was one of the founders of the Association "Žiburys" (The Light), and its chairman for a number of years. He was one of the initiators of the periodicals "Šaltinis" (The Spring), "Žiburys" (The Light) etc.

In 1914 M. Gustaitis went to America in order to collect donations for educational purposes. After returning to Marijampolė he found the school moved to Trakai and located in the two-room building. As the front line was approaching, he received the instructions to move the school to Russia, first to Sienna, then to Tambov. High school for boys moved to Yaroslav, where M. Gustaitis settled and worked for several years. A few Lithuanians lived in the region, therefore the priest took care of them and provided shelter, food, clothing.

In 1918 he became the director of the Gymnasium Žiburys in Seinai. On August 23, 1919 Lithuanian forces were defeated by the Polish Army, which occupied Seinai and Seinai Region. On January 12, 1920 the Gymnasium Žiburys of Seinai was revived in Lazdijai. Dr. M. Gustaitis was appointed the director of the school. He took care of the necessary school supplies and in 1924 he bought the rented premises of the school with the surrounding land of an additional

2.14 hectares in the vicinity of Lazdijai for the amount of 23000 litas. The required amount of money was received from the Ministry of Education.

M. Gustaitis began to write poems during the Lithuanian press ban and the height of his creativity coincided with the years of his studies in Italy and Switzerland. In his essays he discussed the issues related to education. He translated Aeneid of Virgil, the works of Adomas Mickevičius and others. Dr. M. Gustaitis is the only poet who is not Dzūkas and makes the southern part of Lithuania famous on such a large scale.

Dr. M. Gustaitis worked without caring about himself and got tired too quickly. He died on December 23, 1927 and was buried in Lazdijai.

Sigitas Birgelis

KSAVERAS SAKALAUSKAS-VANAGĖLIS – A POET OF SUDOVIA

Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, even though a little bit forgotten, is an interesting representative of the Lithuanian literature of the late 19th and the early 20th century. He wrote a lot of poems and fairy tales for children and for adults. Some of his poems became songs and the music was written by well-known composers, such as J. Naujalis. Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis was a very noble man who devoted his life to his countrymen and homeland, which was the biggest challenge and obligation for him.

He was born in 1863 in Kalesninkai, Simnas Parish. His family spoke Polish at home, therefore he learned Lithuanian while playing with his peers. His national consciousness started to shape up in his youth when he attended schools in Vilkaviškis, Simnas and others. He graduated from the seminary for teacher and started to work. One of his working places was in Berznykas. During that period he began to cooperate with the Lithuanian underground press and therefore he was transferred to Łomża. However, he did not stop his socio-cultural and educational activities and founded the Association of Lithuanians in Łomża. He was moved to Warsaw, where he spent the last 30 years of his life.

Kęstutis Subačius

THE WAR WOUNDS AND DAMAGES CAUSED BY BIG BERTHAS IN SUDOVIA

The geographical location of Sudovia and some historical circumstances made the place to be the first ethnic Lithuanian territory, which experienced a terrible loss of people, destruction of towns, villages and estates. The residents of Sudovia were spiritually traumatized and bore moral losses and afflictions after the Suvalkai Province of the Russian Empire was established. The territory was on the border with Prussia. The destructive war took place there in the years 1914-1915. A lot of time has already passed since then and people started forgetting the painful losses of the period. Perhaps, the harm caused by the war should be forgotten, however, without the knowledge of their past, people cannot evaluate the present and the future. The author tries to answers the questions and presents the readers with the description of losses and tribulations of Lithuanians during the war which took place one hundred years ago. The author noticed that the available historical descriptions of the terrible battles fought in Sudovia are few and fragmented, as if the place was not the cradle of the ethnic Lithuanian culture. Such ideas weaken our spiritual patriotic awareness and hinder deeper and more reasonable understanding why the restoration of the Republic of Lithuania was so important for the future of the nation.

Stanislovas Sajauskas

THE WORLD WAR I IN LITHUANIA AND ITS REFLECTIONS IN PHALERISTICS

100th anniversary of the outbreak of the World War I brought the author‘s attention to the collection of German phaleristics which was in the Department of Numismatics in the M. K. Čiurlionis National Art Museum and belonged to the eminent Lithuanian collector Aleksandras Mykolas Račkus. The collection consists of medals and medallions (chips) reflecting the course of the war in Lithuania. There are silver medals minted to celebrate the seizure of the Kaunas Fortress on August 15, 1915; medals to honour the commander of the action general Karl von Litzmann and Otto von Below who occupied

Šiauliai and Jeziorosy (Novo Alexandrovsk, Zarasai). There are 11 silver medallions presenting the victorious battles of the German Army in East Prussia (Lithuania Minor) and in Lithuania in Gumbinė, Stalupėnai, Širvinta, Vištytis, Alytus, Kaunas, Šiauliai and in other places. The obverse of the medallions presents the goddess of victory with a sword in her right hand and a wreath for the winner in the left one. The inscription on the reverse of the medallions from the earlier period is the following: "God bless our brave armed forces", later it was changed to "God bless our united armed forces". The reverse of the medallions contains the name of the victorious offensive, location, date, number of captured and other information, including the serial number of the medallion. In total, there are 106 medallions dedicated to the victorious German troops fighting on the Eastern and Western fronts. The medallions were minted in 1915 in Berlin Mint and ordered by Rudolf Kube. They served as ornamental pendant chains of the clocks. Later, after the victorious German expeditions, the medallions probably were not minted. The article presents photographs and descriptions of medallions dedicated to the battles which took place in Lithuania.

Sigitas Birgelis

LITHUANIANS OF SUDOVIA IN THE VILNIUS CONFERENCE

At the end of the World War I the aspirations of Lithuanians to be independent intensified and the real prospects for the recovery of independence appeared. The representatives of Lithuanian intelligentsia and the clergy established the Committee in Vilnius. Its members were prominent Lithuanians, such as Antanas Smetona, Steponas Kairys, Petras Klimas, Jurgis Šaulys, priest Juozas Stankevičius. They began to spread the ideas of independence among the public. They were supported by the Lithuanian press and the clergy. The Vilnius Conference had to establish the Council of Lithuania whose main goal was to issue the declaration of the independence of Lithuania. The delegates to the conference were appointed in 32 counties and 2 major cities. Fearing reprisals, the participants of the Conference were to be only Lithuanian men. One third of the participants were the clergy, one third were peasants and one tenth were teachers. There were also doctors, lawyers, government workers, artists and other representatives of intelligentsia. Relatively, there were few representatives of Lithuanian nobility who weakly supported the

aspirations of independence of Lithuania. Almost a quarter of the delegates to the Conference came from or were in some way related to Yotvingia.

The Vilnius Conference took place on September 18-22, 1917 in Vilnius. It elected twenty members to the Council of Lithuania: J. Basanavičius, S. Banaitis, M. Biržiška, K. Bizauskas, P. Dovydaitis, S. Kairys, P. Klimas, D. Malinauskas, P. Mironas, S. Narutavičius, A. Petrulis, A. Smetona, J. Smilgevičius, J. Staugaitis, A. Stulginskis, J. Šaulys, K. Šaulys, J. Šernas, J. Vailokaitis, J. Vileišis. On February 16, 1918, the Council of Lithuania issued the Act of Independence of Lithuania. The article provides the list of people associated with Yotvingia.

Gintaras Lučinskas

JUOZAS SLAVIKAS – A PARTISAN AND RIFLEMAN (1904-1922)

Juozas Slavikas was born in 1904 in a peasant family in Budiškės village (Liubavas district), Marijampolė County. At the beginning of the formation of the Independent State of Lithuania he joined the partisans and fought against the Polish aggressors. Later, he joined the Union of Lithuanian Riflemen (Lietuvos šaulių sąjunga) and was a partisan of the 2nd Division of Headquarters, the 1st Group of Arms which was stationed in Šventežeris and operated in the neutral zone.

Juozas Slavikas died on June 17, 1922 during the military expedition directed against Polish partisans in the village of Varviškė, Kapčiamiestis district. On June 23, he was buried in the parish cemetery in Šventežeris.

During the celebrations of the Union of Lithuanian Riflemen on June 24, 1931, the resolution was declared: To honour riflemen and partisans killed in the struggle for the independence of Lithuania, who had contributed to the defence of the homeland and created the Union of Lithuanian Riflemen. Juozas Slavikas was honoured with the Star of Riflemen. In 1938, the name of Juozas Slavikas was written on the marble memorial plaque, located in the Museum of War and placed in the crypt of those who died for Lithuanian independence. Over the years, the stone statue tilted and cracked. There are not any information plates or designations of riflemen. The burial place of Juozas Slavikas was finally destroyed in the 1980s, when others were buried in the same grave.

In November, 2014 at the initiative of the Union of Lithuanian Riflemen in Alytus, the granite plaque was placed on the monument commemorating Juozas Slavikas. On May 18, 2015 the Council of Cultural Heritage decided to enrol the grave of Juozas Slavikas into the Register of Objects of Cultural Heritage of the Republic of Lithuania. The grave was given the rank of the national importance

Vidmantas Vyšniauskas

THE SEMINARY OF SEINAI IN ZYPLIAI AND IN GIŽAI

The article presents the activities of the Seminary of Seinai and Vilkaviškis in Gižai. The Polish-Lithuanian armed conflict forced the relocation of the Seminary from Poland to Lithuania. At the beginning, the Seminary was placed in Zypliai, and then moved to Gižai. The location was changed in search of a better, bigger and more suitable place. There were eminent Lithuanian professors, such as Vincentas Vizgirda, Vincentas Borisevičius, Jonas Naujokas, Juozapas Stankevičius, Augustinas Neverauskas, Mykolas Ražaitis, Feliksas Bartkus, Juozas Barkauskas, Antanas Dailidė, Pijus Aleksa, and Ignas Požėla, who worked and taught at the Seminary. Vincentas Vizgirda fought for the rights of the believers during the Soviet occupation. Vincentas Borisevičius rescued a lot of people from the Holocaust during the German occupation. The activities of the graduates of the Seminary had a huge impact on the Christian community in Lithuania and abroad. V. Balsys and J. Dabrila strengthened Christian faith and Lithuanian national traditions. P. Brazauskas became a famous artist whose works of religious art decorate churches in Lithuania and the United States. A. Maceina did not become a priest, but one of the most prominent Lithuanian philosophers.

The graduates of the Seminary, who emigrated from Lithuania, continued their mission and worked for the Lithuanian emigrants maintaining their spirits and encouraging solidarity. V. Brizgys worked for the Lithuanian communities in the United States, Canada and Australia strengthening their faith and national identity.

The premises of the seminary were converted into a school during the Soviet occupation, and destroyed in 1989. The seminary in Gižai remains only in the memoirs of the local residents who are proud that their hometown had the seminary. These memories encouraged the believers to fight for their rights during the Soviet period.

Benjaminas Kaluškevičius

JUOZAPAS MARČIUKONIS – A PRIEST, POET, MARTYR

Roman Catholic priest Juozapas Marčiukonis was born on October 11, 1914 in a peasant family in Roliai village (Lazdijai district). He went to primary school in Gudeliškė, and then he continued his education in secondary school in Lazdijai and in the Seminary of Vilkaviškis. On June 13, 1937 he was ordained a priest and appointed a vicar of Seirijai Parish in Alytus district. While learning at school and later in seminary he wrote poems and short stories. In 1939 he prepared for printing the first collection of his poems under the title "Su širdim" (From the Heart) and sent it to the publishing house of the Marian Fathers in Marijampolė. There were 46 poems in the book about the freedom of the homeland, the respect of a man, the love for God and nature. In the years 1939-1947 he worked as a vicar in the parishes of Seirijai, Višakio Rūda and Rudamina. In October, 1947 he became a parish priest in Būdvietis. When Lithuania was occupied by the Soviets in 1944, his younger brothers Bronius and Vincas joined the partisans. In 1945 Marčiukonis' parents were exiled to Siberia. Soviet security officers - the NKVD, in order to extract information about the relationship with his brothers, began the questioning of the priest. They tried to recruit him, however the priest did not betray his brothers partisans. After an extremely brutal interrogation and beating, the priest decided to move to underground. The Knyza family from Berezninkai (Būdvietis Parish) gave him shelter and help. The priest regained strength, health and returned to writing poetry and short stories. Unfortunately, 15 month later he became ill again. It was impossible to call a doctor for the hiding patient. He died on December 2, 1950. He was secretly buried in the yard. Only after the restoration of the independence of Lithuania, the priest was buried in the churchyard in Būdvietis on April 29, 1989.

Gintaras Lučinskas

"POGROM" IN LEIPALINGIS IN JUNE OF 1939

On June 22, 1939 the newspaper "Lietuvos ūkininkas" (Lithuanian Farmer) published the following information, entitled The Incident in Leipalingis:

On June 18, there was a big indulgence feast in Leipalingis. 3,000 people took part in it. About 3 o'clock Pranas Pilvelis, a 28 years old

farmer from Vainiūnai village (Seirijai district), went to the shop of Jew Kravec Perec. The two men started the dispute and the shopkeeper together with his son wanted to push out the uninvited guest from the shop. Pranas Pilvelis did not want to give up, and this triggered a struggle. During the struggles Pranas Pilvelis broke a window and hurt his hand. He left the shop and went out into the street. He was going around, showing his bleeding hand and shouting that Jews wanted to kill him. The people responded by breaking windows in several Jewish homes and causing damages. The police immediately took measures to supress riots. Nobody was hurt except Pranas Pilvelis. The event is interrogated.

The incident received a wide response. The investigation was carried out by the police as well as by the State Security Department. The most active participants of the incident were found and the governor of Seinai County ordered to impose administrative fines on 39 people issuing the Order No 165 on July 8, 1939.

The incident was presented by the national newspaper "Lietuvos aidas" (The Echo of Lithuania) in the article "Tolerance and Exaggerated Sensitivity" and described as the local problem. The Jews were encouraged to differentiate the government's policy from the activities of scoundrel and to devote themselves to the common creative work for the country.

It has been 80 years since those days; however, the incident has not been forgotten. It constantly appears in works of historians who analyse the relationships of Lithuanians and Jews in the 20th century. The elderly people of Leipalingis remember the event as well. The historians who investigate the incident give it more colour, value and weight, calling it simply "pogrom".